

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Збірник наукових праць

За матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції

16 листопада 2017 року

**ДУХОВНО-МОРАЛЬНІСНІ ОСНОВИ ТА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ДОЛІ
ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ**

Випуск 48 (52)

*За редакцією
члена-кореспондента Національної академії педагогічних
наук України, доктора педагогічних наук, професора,
О.Г. РОМАНОВСЬКОГО*

Харків НТУ «ХПІ» 2018

ББК 74в7

П78

УДК 378:37.03+316.344.42

Рецензенти: **Р. С. Гуревич**, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України
В. В. Рибалка, доктор психологічних наук, професор
В.О. Лозовой, доктор філософських наук, професор

Свідцтво про державну реєстрацію: КВ №7762 від 21.08.2003 р.

**ВКЛЮЧЕНИЙ У ДОВІДНИК ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ БАЗИ ДАНИХ ULRISCH'S
PERIODICALS DIRECTORY (NEW JERSEY, USA)**

Друкується за рішенням Вченої ради Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут”, протокол № 4 від 23.12.2016 .

Редакційна колегія:

В. Г. Кремень, д-р. філос. н., професор, академік НАН України і НАПН України (голова)
Є. І. Сокол, д-р. техн. н., професор, член-кореспондент НАПН України (ствголова)
О. Г. Романовський, д-р. пед. н., професор, член-кореспондент НАПНУ (заступник голови)
В. М. Бабаєв, д-р. держ. упр., професор
В. П. Андрущенко, д-р. філос. н., професор, академік НАПН України
Н. Г. Ничкало, д-р. пед. н., професор, академік НАПН України
І. Д. Бех, д-р. психол. н., професор, академік НАПН України
В. І. Луговий, д-р. пед. н., професор, академік НАПН України
В. Ю. Биков, д-р. техн. н., професор, академік НАПН України
С. О. Сисосва, д-р. пед. н., професор, член-кор. НАПН України
Р. С. Гуревич, д-р. пед. н., професор, член-кор. НАПН України
Л. Л. Товажнянський, д-р. техн. н., професор, почесний академік НАПН України
В. М. Князєв, д-р. філос. н., професор
П. І. Надолішний, д-р. держ. упр., професор
В. П. Тронь, д-р. держ. упр., професор,
В. В. Рибалка, д-р. психол. н., професор
Т. І. Сущенко, д-р. пед. н., професор
В. О. Моляко, д-р. психол. н., професор
Н. А. Побірченко, д-р. психол. н., професор
Л. П. Пуховська, д-р. пед. н., професор
О. М. Психота, д-р. пед. н., професор
В. В. Корженко, д-р. філос. н., професор
А. І. Грабченко, д-р. техн. н., професор
Є. Є. Александров, д-р. техн. н., професор
М. Д. Годлевський, д-р. техн. н., професор
О. С. Куценко, д-р. техн. н., професор
В. Б. Самородов, д-р. техн. н., професор
О. С. Пономарьов, професор
С. М. Пазинич, д-р. філософії, професор
О. А. Ігнатюк, д-р. пед. н., професор
Н. В. Підбуцька, д.психол. н. , професор (відповідальний секретар)

Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст] : П78
зб. наук. праць / за ред. О.Г. Романовського. – Вип. 48 (52). – Харків : НТУ “ХПІ”, 2018. – 292 с.

Розглянуто психолого-педагогічні аспекти проблем підготовки фахівця, теоретико-практичні компоненти теорії управління, компоненти інноваційної складової розвитку освіти, психологічні проблеми соціального життя. Проаналізовано питання удосконалення рівня підготовки фахівця та інноваційних аспектів у сфері освіти та управління.

Адресовано науковим працівникам, педагогам, аспірантам, тим хто займається дослідженням проблем підготовки гуманітарно-технічної еліти.

ББК 74в7

ISSN 2078-7812

© Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, 2018

І РОЗДІЛ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

УДК 378

*Романовський О.Г., Малєєва О.А.
м. Харків, Україна*

ДУХОВНІСТЬ ЛІДЕРА ЯК СТРАТЕГІЧНА ОСНОВА ЙОГО ХАРИЗМИ

Постановка проблеми. Центром формування майбутнього завжди була та буде людина, існування якої є процес безперервного її відтворення та розвитку. Але сьогодні, в умовах інформаційного суспільства, технічного та технологічного прогресу, людський фактор втрачає своє значення у порівнянні із виплавою чавуну і сталі. Нові технології, ціллю яких було полегшити життя людей, працю та надати їм більшу свободу, взяло в заручники людину, знищуючи будь-яку її індивідуальність як зовнішнього, так і внутрішнього життя, перетворюючи на найпростіший механізм. Такий механізм не може бути конкурентноспроможним на ринку послуг, та тим більше не може замінити тих людей, які забезпечують організацію та функціонування суспільного життя, які спроможні керувати та впливати на команду, суспільство та державу, а саме – харизматичних лідерів.

В умовах сьогодення як ніколи гостро звучать слова І.О. Ільїна про те, що дух – це воля до досконалості, а також – вдосконаленню самого себе, своїх діянь та зовнішнього світу [3]. Тому на перше місце виходить духовність як можливість запобігти повної деградації людства, виходячи на якісно новий рівень стійкого розвитку суспільства і гармонійного розвитку особистості.. Духовність завжди розглядалася вченими в залежності від особливості та складності часу у різних контекстах. Сьогодні, в умовах технічного прогресу та великої конкуренції, необхідно підкреслити значущість саме духовної складової харизматичного лідера як рушійної сили розвитку суспільства.

Аналіз останніх наукових публікацій показує, що проблема духовності належить до тих проблем, які прийнято називати

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

«вічними», адже займалися цієї проблемою ще з прадавніх часів. Але особливо вона актуалізується у драматичні періоди людської історії, які нині переживає світ та, зокрема, Україна. Проблемою духовно-моральної основи духовного розвитку представлені в роботах Баранівського В.Ф., Бердяєва М.О., Кримського С.Б., Симонова П.В., В.С. Соловійова, І.В. Степаненко, В.Г. Табачківського та ін.. Великий вклад у розуміння духовного розвитку в психологічних дослідженнях внесли Бех І.Д., Боришевський М.Й., Гроф С, Дасс Р, Пашукова І.І., Юзвак Ж.М. та ін..

Дослідженням харизматичного лідерства у сучасні науки займалися Адаир Д., Карпов А.В., Кичаев А., Кочетков А., Оливия Фокс Кабеин, Павленко П., Петрова І., Титаренко В., Шепель В.М. та ін..

Не дивлячись на те, що духовність та харизматичність очевидно пов'язані, в науковій літературі досі можна знайти лише окремі згадки про духовність харизматичного лідера.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі духовності в процесі розвитку та становлення харизми лідера.

Виклад основного матеріалу: Харизма з грецької означає буквально «обдарованість, дар, дар Божий». На сьогодні цей термін використовують, щоб описати безліч понять, які позначають привабливі зовнішні риси, особливу обдарованість, винятковість особистості в інтелектуальному, духовному чи якомусь іншому відношенні, що забезпечує лідеру часто незримую, але цілком реальну владу над соціальною групою. Тобто харизма, що є поєднанням зовнішніх психологічних якостей та внутрішніх поведінкових особливостей дана людині від народження, проте деякі харизматичні риси і навички можна розвивати в собі шляхом розкриття власного потенціалу, рушійною силою якого є духовність. Механізм цієї сили пояснюється тим, що глибинний зміст харизми криється в духовних потребах особистості, які пов'язані з рівнем її духовного розвитку. Саме потреби спонукають особистість до дій.

Класично духовність трактується як вищий рівень розвитку і саморегуляції зрілої особистості, на якому основними мотиваційно-смисловими регуляторами її життєдіяльності стають вищі людські цінності. Духовність ґрунтується на широті поглядів, ерудиції, культурі та загальному розвитку особистості. У. Джеймс розглядав духовне "Я" як активний елемент всієї свідомості, внутрішньої і суб'єктивної сутності індивіда, джерелом прийняття вольових рішень,

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

уваги і зусиль. Таким чином, розвиток "Я"-духовного передбачає активізацію вищих психічних функцій особистості.

Роберто Ассаджолі пов'язував духовність з вищим несвідомим, яке служить джерелом творчого натхнення. Харизматичний лідер як людина, котра відрізняється новаторством в діяльності, повинен мати творче ставлення до роботи та, зокрема, до вирішення виникаючих проблем, володіти методами творчості, педагогічною майстерністю та мати високу методичну підготовку [5].

М.Й. Боришевський відмічає, що становлення духовності, духовне самовдосконалення особистості - процес, який нерозривно пов'язаний з саморозвитком. Це складна діяльність, спрямована на позитивну зміну себе: своїх думок, почуттів, вчинків, на розвиток своїх здібностей, можливостей, на позитивні зміни навколишнього середовища, на подолання буденності та оволодіння вищим сенсом людського життя [1].

Таким чином, процес духовного розвитку знаходиться у нерозривному взаємозв'язку з процесом особистісного розвитку людини, цілю якого є розкриття особистісного потенціалу[2]. Адже харизматичне лідерство побудовано на впливі саме завдяки внутрішньому наповненню та особистісних якостях. Можна говорити про наявність певного духовного підґрунтя у самоактуалізації та самотворенні людини. К.Роджерс самоактуалізацію визначав як прагнення до зростання, розвитку, дозрівання, тенденцію проявляти і активізувати всі можливості організму в тій мірі, в якій ця активізація сприяє розвитку організму або особистості[1].

У витоків теорій самоактуалізації стоїть А.Маслоу, який зазначав, що прагнення до самоактуалізації має більшість людей. Однак, незважаючи на те, що майже у всіх є такий потенціал, складний шлях до стадії самоактуалізації досягає близько двох відсотків людей. Ці два відсотки Маслоу називав людьми особливого типу.

До людей особливого типу головним чином відносяться харизматичні лідери, особистісні якості яких підіймають їх над людьми з оточення. Шлях сходження є нелегкий шлях постійного подолання себе. І чим вище піднімається лідер, тим більше подолань стають неминучими на його шляху, в боротьбі з якими виступає духовність, як потужна опора людського духу, як своєрідний бастион особистості харизматичного лідера.

Висновки. Таким чином, духовність, в контексті розвитку харизматичного лідера, слід розглядати як невід'ємну частину

структури особистості, яка визначає процес розкриття його внутрішнього потенціалу.

Актуальним залишається питання емпіричного дослідження проявів духовності у харизматичних лідерів різних сфер суспільного життя. Таке дослідження дозволило б уточнити особливості впливу духовності і на особистість харизматичного лідера, і на ставлення до нього його послідовників.

Список літератури: 1. *Боришевський М.Й.* Духовність у становленні та розвитку особистісного потенціалу людини / М.Й. Боришевський // Актуальні проблеми психології : зб. наук. ст. / [за заг. ред. С. Д. Максименка та С. О. Ладивір]. – К., 2007. 2. Виховання духовності особистості : навчально – методичний посібник / [М. Й. Боришевський, Л. І. Пилипенко, О. І. Пенькова та ін.] ; за заг. ред. М. Й. Боришевського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 104 с. 3. *Ільїн І.А.* Аксиомы религиозного опыта/ И.А. Ильин - М. : "Рарог", 1993. 4. *Карленко, Н. В.* Філософсько - освітній вимір концепту духовного здоров'я [Текст] : автореферат дис. канд. філос. наук : 09.00.10 / Н. В. Карленко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. - Х. : [б. в.], 2013. - 20 с. 5. *Романовський А.Г.* Эффективность управления и проблемы подготовки современных руководителей-лидеров / А.Г. Романовский // Научно-технический сборник. – 2004. - №57. – 242 с.

Bibliography (transliterated): 1. Boryshevs'kyj M.J. Dukhovnist' u stanovlenni ta rozvytku osobystisnoho potentsialu liudyny / M.J. Boryshevs'kyj // Aktual'ni problemy psykholohii :zb. nauk. st. / [zazah. red. S. D. Maksymenkata S.O. Ladyvir]. – K., 2007. 2. Vykhovannia dukhovnosti osobystosti : navchal'no-metodychnyj posib-nyk / [M.J. Boryshevs'kyj, L. I. Pylypenko, O. I. Pen'kovatain.] ; zazah. red. M.J. Boryshevs'koho. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2013. – 104 s. 3. Yl'yn Y.A. Aksyomyr elyhyoznohoopyta / Y.A. Yl'yn - M. : "Raroh", 1993. 4. Karlenko, N. V. Filosofs'ko-osvitnij vymir konseptu dukhovnoho zdorov'ia [Tekst] : avtoreferatdys. kand. filos. nauk : 09.00.10 / N. V. Karlenko ; Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. - Kh. : [b. v.], 2013. - 20 s. 5. Romanovskij A.H. Efektyvnost 'upravleniya y problemy podhotovky sovremennykh rukovodytelej - lyderov / A.H. Romanovskij // Nauchno-tekhnycheskij sbornyk. – 2004. - №57. – 242 s.

ДУХОВНІСТЬ ЛІДЕРА ЯК СТРАТЕГІЧНА ОСНОВА ЙОГО ХАРИЗМИ

У статті відзначається роль і місце духовності в структурі особистості харизматичного лідера. Духовність розглядається як одна з важливіших детермінантів харизми лідера, необхідних на шляху до самоактуалізації особистості. Проаналізовані роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячених проблемі. Обґрунтовується необхідність розвитку духовного компоненту.

Ключові слова: духовність, харизма, духовне самовдосконалення, лідерство, самоактуалізація.

Романовский А.Г., Малеева А.А.

ДУХОВНОСТЬ ЛИДЕРА КАК СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ЕГО ХАРИЗМЫ

В статье отмечается роль и место духовности в структуре личности харизматического лидера. Духовность рассматривается как одна из важнейших детерминант харизмы лидера, необходимых на пути к самоактуализации личности. Проанализированы работы отечественных и зарубежных исследователей, посвященных проблеме. Обосновывается необходимость развития духовного компонента.

Ключевые слова: духовность, харизма, духовное самосовершенствование, лидерство, самоактуализация.

Romanovskiy O.G., Maleeva O.A.

SPIRITUALITY OF LIADER AS THE STRATEGIC BASIS OF HIS CHARISMA

The article notes the role and place of spirituality in the structure of the personality of the charismatic leader. Spirituality is regarded as one of the most important determinants of the charisma of the leader, which is necessary on the way to self-personalization of the individual. The works of

domestic and foreign researchers devoted to the problem are analyzed. The need for the development of the spiritual component is justified.

Key words: spirituality, charisma, spiritual self-improvement, leadership, self-actualization.

УДК 340

*Гасвая О. В.
м. Харків, Україна*

ГЕНЕЗИС ВИЩОЇ ШКОЛИ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Перші університети в Європі зародилися ще в епоху Середньовіччя, коли в духовному житті народів панувала релігійна догматика. На стиках двох епох - Середньовіччя і Відродження - Європа відчула велику потребу у вищій школі, де б зароджувалися нові думки, вдосконалювалися існуючі знання про світ, вчилися наукові кадри, які б акумулювали і передавали далі наукові знання.

У Європі перший навчальний заклад такого рівня був заснований лише в XI-XII ст.. В Італії - була створена особлива форма вищого навчального закладу - університет. Університетами (від лат. Universitas, тобто сукупність, об'єднання, корпорація, об'єднання людей, які навчаються), називали об'єднання викладачів між собою і викладачів зі студентами з метою отримання нових знань. В епоху Відродження виник не аби який вплив на розвиток суспільних ідей, науки, культури, мислення. Після заснування першого університету в Болоньї (ректором якого в 1481 був обраний Українець Юрій Дрогобич), в XII ст. створюються такі університети: Італія Болонья 1088-1119; Англія Оксфорд 1117-1120; Франція Монпельє 1180-1289; Англія Кембридж 1209; Франція (Париж) Сорбонна 1257; Іспанія Сієна 1240; Італія Вінченцо 1205; Італія Ареццо 1215; Італія Падуя 1222; Італія Неаполь 1224; Італія Рим 1303; Чехія Празький 1348; Польща (Краків) Ягеллонський 1364; Австрія Віденський 1365; Німеччина Гейдельберзький 1386; Німеччина (Лейпциг) Лейпцизький 1409; Німеччина Вюртемберзьким 1502 Німеччина Кенігсберзький 1544; Франція Страсбурзький 1621.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Всього від XIII до XVIII в. в Європі було засновано більше 50 університетів. Хоча всі вони намагалися наслідувати права і структуру першого Болонського університету, це не завжди було можливим. З самого початку створення вищих шкіл в Європі склалося кілька типів університетів, вони відображали різні соціально-політичні та ідейні позиції організаторів та керівників нових закладів в різних країнах.

Вчені люди, які подорожували по Європі в цей час, стали звичайним явищем. Серед них значну частину становили так звані мандрівники (від лат. дієслова "мандрувати"), які представляли собою культурну верхівку середньовічного учнівства. Це були шукачі кращої школи з кращою вченістю. Перші університети мали своє самоврядування і користувалися певною автономією по відношенню до церкви, феодалів і міських магістратів. Учні називались студентами (від лат. - "старанно вчитися»). Вони об'єднувалися в провінції і нації. Всі викладачі об'єднувалися в особливі організації, так звані факультети (від лат. - Здібності), члени яких характеризувалися здатністю викладати той чи інший предмет. Пізніше під словом "факультет" почали розуміти відділення університету, на якому викладалася та чи інша галузь знань. Важливою формою навчання був диспут, або публічні дискусії, які періодично влаштовувалися на богословсько-філософські теми і основою яких була теза для обговорення. Тезу вибирав магістр. Заперечення висував або він сам, або його студенти (в тому числі і ті, що випадково потрапили на диспут). Диспути проходили гаряче і тривали іноді по 10-12 годин з невеликою перервою на обід. Головний диспутант повинен був заздалегідь оприлюднити тези теми, яку давали для обговорення. На диспуті висловлювалися аргументи за і проти висловленої думки, їх черпали з книг. Перемагав той, хто міг привести більше цитат, витягів з творів визнаних авторів, підкріплюючи ними свою думку. В одному з диспутів оксфордський магістр Дунс Скотт (1266-1309) вислухав і запам'ятав 200 тез і тут же послідовно їх спростував. Якщо студент виконував все передбачене навчальною програмою, то отримував титул бакалавра, далі - магістра, доктора. У цей період викладання велося на латині - міжнародній мові науки тих часів. Тому юнаки з різних країн могли вчитися в будь-якому університеті Європи. Тільки в XIV в. з'явилися школи з викладанням на національних мовах. Навчання було усним. Письмових завдань в аудиторіях не давали. Щоб полегшити студентам запам'ятовування, використовували спеціальні прийоми. Наприклад, граматичним правилам надавали форму віршів.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Надзвичайна складність навчання приводила до того, що титул бакалавра отримувала лише третина студентів, а магістра - тільки кожен шістнадцятий.

Більшість середньовічних університетів мали чотири факультети: артистичний, богословський, медичний і юридичний. Обов'язковим для кожного вступника був артистичний (підготовчий) факультет, зазвичай найчисленніший. Це був загальноосвітній факультет зі строком навчання 5-7 років, протягом яких вивчали «сім вільних мистецтв» (*Septem artes liberales*) - граматику, риторику, основи діалектики (опанувавши ці три науки, студент отримував ступінь бакалавра мистецтва), філософію, математику і геометрію, астрономію, музику, після засвоєння яких студент отримував ступінь магістра мистецтва і міг вступити в богословський, медичний і юридичний факультети. На підготовчому факультеті студент також отримував основні знання з латинської мови. Після закінчення повного курсу навчання в університеті (11-13 років) студенти отримували звання "доктора наук".

Вступ в середньовічних університетів був доступний для представників усіх соціальних станів, і це вважалося одним з найбільших досягнень вищої школи. У Середньовіччі молодь охоче прагнула вчитися в університетах, тому що люди, які закінчували тодішні університети, отримували широкі загальнолюдські права. Випускники середньовічних вищих навчальних закладів звільнялися від податків, їх не мали права бити різками, вони могли звернутися до вищого (навіть королівського) суду, мали гарантований заробіток за фахом. В аудиторіях середньовічних університетів українська молодь з'явилася майже відразу після їх заснування: (університет Сорбонни - вже з 1357 року - Петро Кордован або (Іван з Рутенії), що отримав докторський ступінь в 1391 р., «Бенедикт Сервінус рутенською нацією» і «Іван Тинкевич рутенської нації з Києва»). В Сорбонні навчався і Петро Могила. Навчання українців за кордоном було настільки масовим, що спеціально для них при університетах відкривались гуртожитки.

Поринувши в історію зародження європейської вищої школи, на прикладі відомостей про наших співвітчизників, приємно відзначити, що ми можемо повноправно пишатися їх досягненнями. Сьогодні ми живемо у дуже не прості, але й неймовірно цікаві, з різноманітними можливостями часи, де перед молодого людиною відкриваються всі шляхи, і вона може обирати, все, що тільки пропонує світ в нашому житті сьогодні.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Наш славетний Університет, підхопив традиції минулих років, почав ще більше поширювати напрямки розвитку в міжнародному співробітництві. За час існування університет підготував близько 200 000 спеціалістів, у т.ч. понад 15 тисяч іноземних фахівців для 94 країн світу. НТУ «ХПІ» має зв'язки з 156 зарубіжними партнерами з 38 країн світу. На сьогодні в університеті діє понад 138 прямих договорів із зарубіжними вищими навчальними закладами та організаціями, і університет продовжує надалі працювати в тому ж керунку, укладаючи нові угоди із співпраці і взаємодії молоді і викладачів університету для обміну досвідом і перейняття найкращих завоювань світової освіти.

Гаєвая О.В.

**ГЕНЕЗИС ВИЩОЇ ШКОЛИ
(ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Період зародження перших університетів в Європі. Потреба зародження вищої школи з новими думками, новими знаннями про світ, акумулювання і передача нових знань. Обов'язковість вивчення основних наук в університеті.

Ключові слова. Вища школа, історичний аспект, університет, мандрівники, факультет, навчання, загальнолюдські права.

Гаєвая О.В.

**ГЕНЕЗИС ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ
(ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

Период зарождения первых университетов в Европе. Потребность зарождения высшей школы с новыми идеями, новыми знаниями о мире, аккумуляирование и передача новых знаний. Обязательность изучения основных наук в университете.

Ключевые слова. Высшая школа, исторический аспект, университет, путешественники, факультет, обучение, общечеловеческие права.

GENESIS OF THE HIGH SCHOOL (HISTORICAL ASPECT)

The period of the birth of the first universities in Europe. The need for the birth of a higher school with new ideas, new knowledges about the world, accumulation and transfer of new knowledges. Obligation to study basic sciences at the university.

Keywords. High school, historical aspect, university, travelers, faculty, training, universal human rights.

УДК 371

*Гура Т.В., Сталін О.
м. Харків, Україна*

ДУХОВНІСТЬ ЛІДЕРА І ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ В БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Передумови глобалізації управління соціальними системами, які об'єктивно склалися до початку третього тисячоліття, поставили перед людством питання духовності і моральності керівників-лідерів формальних та неформальних. Перенасичення ринку товарами споживання спонукало деяких виробників вдаватися до формування у передбачуваного споживача певної системи цінностей, яка сприяла б більш успішній реалізації виробленого товару на ринку.

Поява на ринку конкуруючого продукту або іншого продукту цієї ж компанії, змусила маркетологів вдаватися до формування нової системи цінностей, яка часто заперечувала стару систему цінностей. З огляду на збільшення частоти зміни технологій, можна припустити, що реалізація нового продукту буде вимагати від споживача постійної переоцінки цінностей, що примушує споживача переживати стан когнітивного дисонансу.

Мета нашого дослідження полягає в обґрунтуванні практичних рекомендацій для лідерів підприємств, враховуючи такі абстрактні поняття, як духовність і дух, при побудові більш ефективної системи управління лідером свого підприємства.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Як інструмент візуалізації понять «духовність» і «дух» авторами використана методологія гіперкомплексних динамічних систем (ГДС), що є за своїм призначенням теоретичним інструментарієм в інваріантному моделюванні, яке охоплює найбільш загальні закономірності і способи побудови моделей незалежно від того, в якій галузі знань і для яких об'єктів вони застосовуються [1].

Багато авторів, що вивчають дефініцію «духовність», не звертають належної уваги до визначення дефініції «дух». В тлумачному словнику Ожегова С.І. *духовність* трактується як «властивість душі, що складається в переважанні *духовних*, моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними» [2].

Серед науковців поширена точка зору, що термін «духовність» бере свій початок від слова «дух», що має три значення: 1) «свідомість, мислення, психічні здібності; початок, що визначає поведінку»; 2) «внутрішня, моральна сила»; 3) «в релігії і міфології: безтілесна надприродна істота». Як бачимо, на першому місці стоїть філософське розуміння цього терміну, на другому – психологічне, а на третьому – релігійне. Виходячи з цього, зазначимо, що «духовність» довгий час співвідносилася з релігійно-філософським поняттям.

Інструменти інваріантного моделювання дозволяють дати визначення дефініції «дух», як системі. Спочатку наведемо нове визначення системи. Гіперкомплексною динамічною системою (ГДС) називається сукупність системних інваріант. У символічній формі запису зроблене визначення має вигляд:

$S = \sum S_i = S_1 + S_2 + S_3 + S_4 + S_5$, де S – позначення системи; S_i – i -а системна інваріанта; S_1 – *гіперкомплексність* – характеристика, що описує елементи системи та її властивості; S_2 – *динамічність*, описує міжелементні взаємодії та їх властивості; S_3 – *структурність*, описує структуру системи та її властивості; S_4 – *емергентність (цілісність)* – це така характеристика системи в цілому, якої немає, і не може бути у жодного з елементів системи, що розглядаються окремо; S_5 – *ієрархічність* – ієрархія та її властивості.

До числа основних і фундаментальних принципів в інваріантному моделюванні, поряд з принципом системності, можна віднести і принцип системної реалізації. Відповідно до цього принципу кожна ГДС знаходиться в стані процесу системної реалізації. Найпростіша графічна ілюстрація R-процесу показана на рис.1

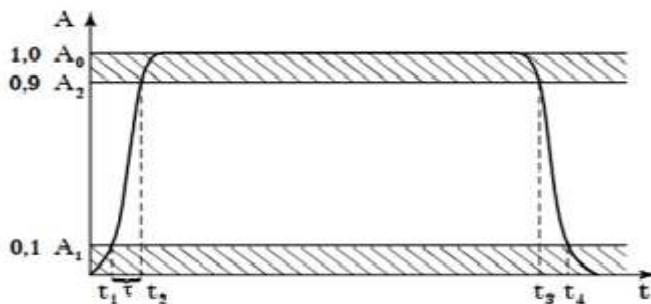

Рис.1. Графічне відображення R-принципу без ієрархії

Позначення на графіку: A – рівень системної реалізації; t – час; A₀ – стовідсотковий (одиничний) рівень системної реалізації; A₁ – нижній поріг системної реалізації; A₂ – верхній поріг системної реалізації; τ – період розвитку (інтервал між t₁ і t₂).

В даному графіку нас цікавлять дві фази: 1. *Фаза розвитку*. Проміжок часу від t₁ до t₂.

2. *Фаза стаціонарності*. Проміжок часу від t₂ до t₃. Фаза розвитку в даному графіку, стосовно до нашої теми – це формування системи цінностей. Фаза стаціонарності – це набуття системою цілісності, а саме, це сформований дух.

Отже, можна дати нове коротке визначення: дух – це цілісна система цінностей. Або більш докладно: дух – це сформована система цінностей, рівень системної організації якої досягає цілісності, що дає системі властивість, якого немає ні у одного елемента системи. Таким чином, під духовністю людини можна розуміти усвідомлене прагнення співвідносити свою діяльність з вибраною системою цінностей.

Висновки. 1. Лідеру будь-якого підприємства необхідно приділяти увагу формуванню системи цінностей як всередині свого підприємства, так і поза його межами. 2. Для зняття протиріч між різними системами цінностей необхідно формувати їх на підставі загальнолюдських цінностей. 3. Дух – це цілісна система цінностей. 4. Духовність - усвідомлене прагнення співвідносити свою діяльність з вибраною системою цінностей (з духом), яке супроводжується витратою внутрішніх ресурсів (фізичних, емоційних, вільного часу) не на утримання своєї особистої життєздатності, або добробуту своєї родини, а на підтримку життєздатності свого колективу та суспільства.

Список літератури: 1. *Малюта А.Н.* Гиперкомплексные динамические системы / А.Н. Малюта. – Львов: Изд-во при Львов. гос. ун-те, 1989. – 120 с. 2. *Ожегов С.И.* Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю.Шведова. – М.: Азбуковник, 2004. – 944 с.

Bibliography (transliterated): 1. Maliuta A.N. Hyperkompleksnye dynamycheskiye systemy / A.N. Maliuta. – L'vov: Vyscha shk. Yzd-vo pry L'vov. hos. un-te, 1989. – 120 s. 2. Ozhehov S.Y. Tolkovyj slovar' russkoho iazyka / S.Y. Ozhehov, N.Yu.Shvedova. – M.: Azbukovnyk, 2004. – 944 s.

Гура Т.В., Сталін О.

ДУХОВНІСТЬ ЛІДЕРА І ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ В БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статі розкриваються поняття «духовність» і «дух» та обґрунтовуються практичні рекомендації для лідерів підприємств при побудові більш ефективної системи управління, підкреслюючи важливість духовної складової.

Ключові слова: дух, духовність, лідерство, система цінностей.

Гура Т.В., Сталин А.

ДУХОВНОСТЬ ЛИДЕРА И ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ЦЕННОСТЕЙ В НЕПОСРЕДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье раскрываются понятия «духовность» и «дух» и обосновываются практические рекомендации для лидеров предприятий при построении более эффективной системы управления, подчеркивая важность духовной составляющей.

Ключевые слова: дух, духовность, лидерство, система ценностей.

Gura T.V., Stalin A.

SPIRITUALITY OF THE LEADER AND FORMATION OF THE SYSTEM OF VALUES IN DIRECT ACTIVITY

The article reveals the concepts of "spirituality" and "spirit" and raises practical recommendations for enterprise leaders in building a more effective management system, emphasizing the importance of the spiritual component.

Key words: spirit, spirituality, leadership, system of values.

УДК 378

*Даузе Г.М.
Вовчанськ, Україна*

САМООЦІНКА МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний світ вимагає від особистості швидкоплинних трансформацій, прагматизму, професійної конкурентоздатності. Намагаючись зайняти свою "нішу" у суспільстві, сучасна людина часто ігнорує мораль, бо іноді конкурентна боротьба не залишає часу для переосмислення духовних цінностей на певних проміжках життя. Тому формування у студентської молоді духовних принципів, навчання їх навичкам збереження моральних якостей за будь-яких умов є однією із проблем, яка постає перед викладачами вищого навчального закладу. Досвід минулих поколінь і сучасне сьогодення безперечно свідчать про те, що студенти є потужною рушійною силою змін в суспільстві. Враховуючи, що в майбутньому студенти медичного ВНЗ в своїй професійній діяльності будуть причетними до вирішення питань здоров'я населення, вони повинні бути взірцем та носієм здорового способу життя, бути високодуховною особистістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що поняття "духовність" трактується психологами, філософами, митцями, педагогами по-різному. З точки зору багатьох вчених (О.Андрійчук, М.Нарійчук, М.Боришевський, М.Ярмаченко) [1, 2, 3] духовність є поєднанням інтелектуальних якостей з моральними цінностями. Найбільш доречним буде тлумачення вказане в "Педагогічному словнику" за загальною редакцією М. Ярмаченка, що духовність –

"специфічна людська риса, яка виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних і емоційних запитах, моральності" [4, с.166].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.

Аналіз досліджень наукових джерел дозволив виявити, що на сьогодні не існує одностайної думки щодо визначення понять "духовність", "духовний розвиток". Не достатня увага у педагогічних роботах приділяється проблемі морально-духовного розвитку студентів медичного коледжу. Враховуючи результати проведеного аналізу публікацій постала проблема перевірити засвоєння студентами основних понять, які входять до складу духовного розвитку та вивчаються в рамках дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Метою статті є аналіз динаміки самооцінки студентів-медиків їх інтелектуального та морального розвитку у процесі навчання у медичному коледжі.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням у вищій школі студенти вважають набуття навичок, які допоможуть у подальшому становленні в майбутній професії. Відповідальне ставлення до навчання, усвідомлений вибір професії, здатність до саморозвитку, в тому числі розширення свого світогляду поза межами професійних компетенцій – це якості, які студенти усвідомлюють вже на початку навчання і які можна віднести до духовно-морального виховання. Отже, завданням педагогічного колективу є розширення і поглиблення знань студентів з питань духовного розвитку.

Сьогодення в Україні, позначене економічними, політичними змінами, не завжди позитивно спрямованими, навіть, у людей із уже сформованим світоглядом, може викликати розчарування, зміну моральних цінностей.

Тому важливою проблемою, що постає перед педагогічним колективом, є успішне навчання студентів принципам духовної культури.

Вирішенню цієї проблеми потрібно приділяти увагу під час різних видів занять зі студентами у навчально-виховному процесі медичного коледжу, проте найбільший потенціал для розвитку духовності, з нашої точки зору, мають дисципліни соціально-гуманітарного циклу, зокрема "Філософія", "Культурологія", "Соціологія".

Для оцінки рівня поінформованості студентів I та IV курсів КЗОЗ "Вовчанський медичний коледж" щодо питань духовної культури було розроблено спеціальний опитувальник "Визначення

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

рівня духовних і моральних цінностей”, в якому студентам пропонувалося визначити свою власну позицію, яка базується на духовних та моральних цінностях. Опитувальник складався з двох розділів. Перший розділ “Інтелектуальні якості”, згідно якого студенти оцінювали певні якості інтелектуального рівня: ерудицію, логічне мислення, культуру мови, здатність до саморозвитку, креативність, пошук інформації з додаткових джерел. Другий розділ “Моральні якості” розкривав такі поняття, як усвідомлення взаємозв'язку між людиною, суспільством і природою; усвідомлення впливу людини на навколишнє середовище та необхідність охорони природи; усвідомлення власної позиції по відношенню до оточуючого та вміння її відстоювати; розуміння необхідності відповідального ставлення до навчання; усвідомлений вибір професії; збереження традицій свого народу, повага до державних символів; усвідомлення прав і обов'язків людини в суспільстві; готовність діяти в інтересах Вітчизни; розуміння необхідності розвитку духовно-моральних цінностей в житті людини; розуміння необхідності у самоконтролі і саморегуляції поведінки; усвідомлення необхідності формування самосвідомості; розуміння гуманістичних цінностей; неприйняття аморальної поведінки; внесення естетики в життєдіяльність; свідоме ставлення до здорового способу життя; відмова від шкідливих звичок.

Аналіз реалізовувався шляхом порівняння результатів опитування студентів I курсу на початку вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу та студентів IV курсу, які закінчили їх вивчення. В опитуванні брали участь 37 студентів-першокурсників та 42 студенти IV курсу. Студенти оцінювали власні якості за трибальною системою, де "3" – високий рівень, "2" – середній рівень, "1" – низький рівень.

Результати анкетного опитування студентів-медиків наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати самооцінки студентів духовних і моральних якостей

Якість особистості	Високий		Середній		Низький	
	I курс	IV курс	I курс	IV курс	I курс	IV курс
Інтелектуальні якості	18,9%	42,1%	72,5%	55,7%	8,6%	2,4%
Моральні якості	40,1%	54,4%	49,4%	39,7%	10,5%	5,9%

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Аналіз результатів анкетного опитування засвідчив значні переваги студентів IV курсу у інтелектуальному розвитку: кількість студентів IV курсу, які вважають, що інтелектуальні якості розвинені у них на високому рівні становить 42,1%, на I курсі таких студентів тільки 18,9%. У самооцінці морального розвитку спостерігаємо меншу динаміку: кількість студентів IV курсу, які вважають, що моральні якості розвинені у них на високому рівні становить 54,4%, на I курсі таких студентів 40,1%. У той же час і за середнім і за низьким рівнями самооцінки інтелектуальних і моральних якостей спостерігаємо зменшення студентів IV курсу порівняно з першим. Так на I курсі 8,6 % студентів вважають, що мають низький рівень інтелектуальних якостей, на IV курсі таких студентів тільки 2,4%. За самооцінкою морального розвитку динаміка менша: на I курсі 10,5 % студентів вважають, що мають низький рівень моральних якостей, на IV курсі таких студентів 5,9%.

Висновки. Таким чином, розвиток моральних якостей студентів-медиків потребує додаткової уваги та цілеспрямованого формування у навчально-виховному процесі медичного коледжу. За результатами анкетного опитування студенти-медики вважають, що розвиток їх інтелектуальних якостей зазнає значно більших змін, ніж розвиток моральних під час навчання у коледжі. Оскільки найбільший потенціал для розвитку духовності мають дисципліни соціально-гуманітарного циклу, зміст яких сприяє розширенню світогляду, формуванню відповідальності, чесності, гуманізму, толерантності студентів, доцільним є їх поглиблене вивчення.

Список літератури: 1. Андрійчук О.Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Андрійчук О.Я. – К., 2003. – 19 с. 2. *Боришевський М.Й.* Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності. / М.Й. Боришевський – К.: Академвидав, 2010. – 416 с. 3. *Нарійчук М.Д.* Соціально-педагогічні умови становлення самооцінки особистісних моральних якостей студентів медучилища у позанавчальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Нарійчук М. Д. – К., 2006. – 20 с. 4. Педагогічний словник / [за ред. М.Д. Ярмаченка.] – К: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.

Bibliography (transliterated): 1. Andrijchuk O.Ya. Vychovannia humannosti u studentiv medychnoho koledzhu v protsesi fakhovoi pidhotovky: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.07 "Teoriia i metodyka vykhovannia" / Andrijchuk O.Ya. – K., 2003. – 19 s. 2. Boryshevs'kyj M.J. Doroha do sebe: Vid osnov sub'iektnosti do vershyn dukhovnosti. / M.J. Boryshevs'kyj – K.: Akademvydav, 2010. – 416 s. 3. Narijchuk M.D. Sotsial'no-pedahohichni umovy stanovlennia samoosinky osobystisnykh moral'nykh iakostej studentiv meduchylyscha u pozanavchal'nij diial'nosti: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.05 "Sotsial'na pedahohika" / Narijchuk M. D. – K., 2006. – 20 s. 4. Pedahohichnyj slovnyk / [za red. M.D. Yarmachenka.] – K: Pedahohichna dumka, 2001. – 516 s.

Даузе Г.М.

САМООЦІНКА МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ

В статті наголошується, що розвиток моральних якостей студентів-медиків потребує додаткової уваги та цілеспрямованого формування у навчально-виховному процесі медичного коледжу, оскільки за результатами анкетного опитування студенти-медики вважають, що розвиток їх інтелектуальних якостей зазнає значно більших змін, ніж розвиток моральних під час навчання у коледжі.

Ключові слова: духовність, духовний розвиток, інтелектуальні якості, моральні якості, соціально-гуманітарні дисципліни.

Dauze H.M.

SELF-APPRAISAL OF MORAL QUALITIES OF THE STUDENTS OF MEDICAL COLLEGE

The article emphasises that the development of moral qualities of the medical students requires additional attention and purposeful formation in the educational process of the medical college, because according to the results of the questionnaire, medical students consider that the development of their intellectual qualities undergoes significantly more changes than the development of moral qualities during their training in the college.

Key words: spirituality, spiritual development, intellectual qualities, moral qualities, social and humanitarian disciplines.

Даузе А.Н.

САМООЦЕНКА МОРАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО КОЛЛЕДЖА

В статье акцентируется, что развитие нравственных качеств студентов-медиков требует дополнительного внимания и целенаправленного формирования в учебно-воспитательном процессе медицинского колледжа, поскольку по результатам анкетного опроса студенты-медики считают, что развитие их интеллектуальных качеств испытывает значительно больших изменений, чем развитие нравственных во время обучения в колледже.

Ключевые слова: духовность, духовное развитие, интеллектуальные качества, моральные качества, социально-гуманитарные дисциплины.

УДК 378

*Ігнатюк О.А., Тарасов М.О.
м. Харків, Україна*

РОЛЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА У ВИЗНАЧЕННІ ТА ВПРОВАДЖЕННІ ДИДАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОГО НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ

Професійну діяльність викладача за своїм характером давно й однозначно віднесено в наукових дослідженнях до творчих видів діяльності, яка вважається як досить нелегка праця. Складність професійної діяльності викладача проявляється не тільки в різноманітності компонентів і взаємозв'язків між ними, але й їх взаємозв'язків між цими компонентами й зовнішнім середовищем (О.І. Гура [3], М.Б.Євтух [5] та інші). Педагогічна професія, як ми вже

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

відзначали, є одночасно перетворюючою й керуючою. А для того, щоб управляти процесом розвитку особистості, потрібно бути компетентним. Поняття професійної компетентності педагога тому виражає єдність його теоретичної й практичної готовності в цілісній структурі особистості й характеризує його професіоналізм (І.А. Зязюн) [6].

Зміст професійної компетентності викладача тієї або іншої спеціальності визначається кваліфікаційною характеристикою. Вона являє собою нормативну модель компетентності педагога, відображаючи науково обґрунтований склад професійних знань, умінь і навичок. Кваліфікаційна характеристика - це, по суті, звід узагальнених вимог до викладача на рівні його теоретичного й практичного досвіду. Не викликає жодних сумнівів, що зміст педагогічної освіти як ціле тому може бути розглянутий як єдність знань і вмінь, досвіду творчої діяльності й досвіду емоційно-ціннісного відношення до педагогічної дійсності (І.А. Зязюн, С.У. Гончаренко, М.Б. Євтух, Г.П. Васянович, Л.С. Нечепоренко, О.Г. Романовський, І.Ф. Прокопенко, О.С. Пономарьов та інші). Взаємозв'язок цих компонентів не суперечить їхній лінійності, коли попередні елементи можуть до певної межі існувати окремо від наступних, але наступні неможливі без попередніх.

Цілком можна погодитися із думкою колективу авторів О.С. Пономарьова, Н.В. Середи, М.К. Чеботарьова [3], що відповідальність педагога полягає у такому системному впливі на своїх студентів, який діалектично поєднує доброзичливе і поважне ставлення до них з необхідною вимогливістю, щире бажання допомогти їм в оволодінні навчальним матеріалом з неухильним дотриманням принципів педагогічного контролю, широке використання методів підвищення інтересу до навчання та посилення мотивації з методами примусу і об'єктивної оцінки навчальних досягнень студентів. Автори наголошують, що «таке поєднання спрямоване на прищеплення студентам почуття відповідальності за якість, ефективність та результативність своєї навчально-пізнавальної діяльності. Належним чином розвинене, це почуття стане їм у нагоді у житті та в майбутній професійній діяльності» [3, с.52].

Слід підкреслити, що відповідно до характеру і змісту професійної діяльності викладача вищої школи (О.І. Гура [4]) відповідальність (Т.Ф. Алексєєнко [1]) повинна не просто супроводжувати, а буквально пронизувати всі елементи загальної структури цієї діяльності [3].

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Відповідальність у навчальній роботі полягає у виборі педагогом таких методів, засобів і технологій подання студентам навчального матеріалу, щоб кожен з них належним чином міг його сприйняти, зрозуміти й засвоїти.

Для формування готовності до наукової діяльності мають бути створені необхідні дидактичні умови. Має бути створене креативне середовище, що передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини між студентами та викладачем, демократичний стиль спілкування на заняттях. Важлива професійно-творча спрямованість змісту навчання. Зміст освіти має адекватно відображати систему знань про світ, природу і сутність особистості, повноту і системність видів діяльності, необхідних для розвитку її здібностей. Процес освіти має бути спрямований не лише на засвоєння професійно важливих знань, умінь та навичок, а й на розвиток необхідних для майбутніх спеціалістів саме творчих професійно-важливих здібностей.

Важливе приділення особливої уваги мотивації досягнення студентів і формуванню позитивного емоційного фону на заняттях. Мається на увазі недопущення ситуації суперництва та прагнення студентів до уникнення невдачі та поразки. Педагогу необхідно стимулювати студентів захищати свою думку, приводити аргументи, докази, рецензувати відповіді товаришів, вносити корективи, а також ділитися своїми знаннями з іншими, спонукати знаходити альтернативні рішення.

Доцільним є використання методів активізації творчого мислення: мозковий штурм, методи аналогій. Серед методів пошуку аналогій найбільш зручним є синектика - це техніка вирішення спірних питань, що стимулює розумові процеси. Це - підхід до творчого мислення, що залежить від розуміння можливості комбінування несумісних, на перший погляд, речей. Це сприяє, з одного боку ґрунтовності аналізу досліджуваного питання, і з іншого боку, усунення початкових проблем творчості через створення аналогій. Таким чином, виникає можливість появи нових і дивних рішень.

Для розвитку науково-творчого мислення доцільно ввести елементи проблемного навчання в організацію навчального процесу. Джерело творчого мислення - це створення проблемної ситуації, яка є складним матеріалом, або теоретичним, або практичним, і вимагає пошуку рішення і, звичайно, дослідження.

Науково-дослідна діяльність відома з найдавніших часів. Людина завжди намагалася пізнати світ, в якому живе. Соціальна

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

значущість і потреба в науці не приходяща, вона вічна. Дослідник, який організовує і проводить наукові дослідження, виконує дві основні функції: по-перше, систематизує знання, що були накопичені людством; по-друге, пізнає нове, невідоме, що доповнює, збагачує науку. Для реалізації вказаних функцій досліднику мають бути притаманні певні професійно важливі якості. Науково-дослідна компетентність передбачає знання про методики організації та проведення наукового дослідження, етапи педагогічного експерименту, загальні методологічні принципи наукового дослідження, компоненти наукового апарату дослідження; методи математичної і статистичної обробки та інтерпретації результатів наукової праці; емпіричні методи дослідження; метод вивчення наукової та методичної літератури, архівних матеріалів; особливості обробки результатів, метод експерименту в науковому дослідженні; основні вимоги до змісту, логіки і методики викладу дослідницького матеріалу; індивідуально-психологічні особливості особистості викладача-дослідника.

Окрім того дослідник має володіти вміннями виділяти дослідницькі можливості різних методів наукових досліджень: емпіричні, теоретичні, порівняльно-історичні, методи математичної й статистичної обробки й інтерпретації результатів наукової праці; виділяти загальнонаукові логічні методи і прийоми пізнання; володіти навичками методу спостереження; формувати перцептивні навички та вміння; розрізняти рівні розумової діяльності; володіти навичками контент-аналізу документів; володіти навичками підготовки, організації і проведення експерименту; застосовувати способи графічного і табличного подання результатів дослідження; володіти навичками інтерпретації результатів математичної обробки експериментальних даних; пояснювати задум, структуру і логіку проведення наукового дослідження, варіативність його побудови; володіти навичками оформлення результатів наукової праці.

Ми вже зазначали у роботі [7], що у професійній підготовці магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи» значне місце посідає навчальна дисципліна «Основи наукових досліджень», головною метою викладання якої визначено формування готовності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів до науково-дослідної діяльності. Діалогічний підхід та різноманітні педагогічні технології при викладанні вказаної дисципліни дозволяють магістрантам

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

сформувати не тільки мотиваційну і теоретичну готовності у вказаній площині проблеми, але й сприяє формуванню необхідної практичної готовності у майбутніх викладачів, рівень яких змінюється під час професійної підготовки магістрантів, проходження ними стажування та підтверджується достатньо високими показниками магістерських кваліфікаційних робіт.

На питання «Як Ви розумієте готовність до наукової діяльності?» слухачі магістерської програми «Педагогіка вищої школи» відповіли, що вона полягає в наступних факторах:

- можливість і бажання виділяти велику кількість часу і сил на проведення наукових робіт;
- достатньо високий рівень практичних навичок та теоретичних знань;
- внутрішня потреба розвитку науки, інтерес і бажання;
- наявність широкого кругозору;
- наявність таких якостей, як посидючість, терплячість, наполегливість, комунікативність, вміння працювати в колективі, логічність, вміння аналізувати і синтезувати отримані результати дослідження, наукове мислення, здатність бачити проблеми і мати бажання їх вирішити, вміння правильного оформлення документації, ініціативність, цілеспрямованість.

У професійній підготовці майбутніх викладачів пильну увагу зосереджено на питанні готовності до наукової діяльності у навчально-методичній роботі. Викладання таких дисциплін як «Філософія освіти», «Дидактичні системи в освіті», «Педагогічний контроль в системі освіти», «Основи наукових досліджень» та інші спрямовано на формування методологічної та методичної компетентності майбутнього викладача вищої школи. Зрозуміло, що зміст навчально-методичної роботи має полягати, у прагненні педагога постійно оновлювати зміст і поліпшувати методи, форми і способи подання навчального матеріалу; у регулярному його знайомстві з новітніми досягненнями педагогічної теорії та з передовим досвідом світової освітньої практики, у розробці та використанні належного методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Відповідальність викладача у галузі організаційного компонента його професійної діяльності передбачає перш за все його високу вимогливість до якості виконання усіх функцій та обов'язків, які на нього покладаються, а також вимогливість до своєчасного і якісного виконання студентами завдань, передбачених навчальними

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

програмами дисциплін, які він викладає. Одним з показників цієї відповідальності є висока особистісна організованість самого педагога, завдяки якій він і має змогу ефективно здійснювати всі види своєї професійної діяльності й отримувати від неї глибоке задоволення.

Отже, справжнього педагога характеризують чесне виконання своїх обов'язків та доброзичливість, а критична об'єктивна самооцінка виступає критерієм його відповідальності, його професійної і громадянської зрілості. Особливої ролі вона набуває при самоаналізі його досягнень у навчально-виховній діяльності, зокрема у прищепленні моральної, професійної та громадянської відповідальності своїм студентам.

Список літератури: 1. *Алексєєнко Т. Ф.* Відповідальність особистості // *Енциклопедія освіти / Акад.пед.наук.України*; головний ред.В. Г. Кремень. -К.: Юрінком Інтер, 2008. - С. 106-107. 2. *Васянович Г.П.* Педагогічна етика: навчально-методичний посібник / Г. П. Васянович. – Львів: Норма,2005.- 344 с. 3. Відповідальність як педагогічна категорія : навч.-метод. посіб. /О. С. Пономарьов, Н.В. Серeda, М. К. Чеботарьов. - Х.: Вид-во Підручник НТУ «ХПШ», 2013. - 172 с. 4. *Гура О. І.* Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: навчальний посібник / О. І. Гура. – Київ: центр навчальної літератури, 2005. – 224 с. 5. *Євтух М. Б.* Педагогічна діяльність / М. Б. Євтух // *Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України*; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 640–641. 6. *Зязюн І.А.* Філософія педагогічної дії: монографія / І.А.Зязюн. – Черкаси: Видавництво ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с. 7. *Ігнатюк О.А.* Дидактичні особливості формування готовності до науково-педагогічної діяльності магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи»/ О.А. Ігнатюк // «Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія». - Харків: НТУ «ХПШ», 2014. - №2. – С.45-52

Bibliography (transliterated): 1. *Aleksieienko T. F.* Vidpovidal'nist' osobystosti // *Entsyklopediia osvity /Akad.ped.nauk.Ukrainy*; holovnyj red.V. H. Kremen'. -K.: Yurinkom Inter, 2008. - S. 106-107. 2. *Vasianovych H.P.* Pedahohichna etyka: navchal'no-metodychnyj posibnyk / H. P. Vasianovych. – L'viv: Norma,2005.- 344 s. 3. *Vidpovidal'nist' iak pedahohichna katehoriia : navch.-metod. posib.* /O. S. Ponomar'ov, N. V. Sereda, M. K. Chebotar'ov. - X.: Vyd-vo Pidruchnyk

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

NTU «KhSh», 2013. – 172 s. 4. Hura O. I. Pedahohika vyschoi shkoly: vstup do spetsial'nosti: navchal'nyj posibnyk / O. I. Hura. – Kyiv: tseentr navchal'noi literatury, 2005. – 224 s. 5. Yevtukh M. B. Pedahohichna diial'nist' / M. B. Yevtukh // Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyj red. V. H. Kremen'. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – S. 640–641. 6. Ziaziun I.A. Filosofiia pedahohichnoi dii: monohrafiia / I.A.Ziaziun. – Cherkasy: Vydavnytstvo ChNU imeni Bohdana Khmel'nyts'koho, 2008. – 608 s. 7. Ihnatiuk O.A. Dydaktychni osoblyvosti formuvannia hotovnosti do naukovo-pedahohichnoi diial'nosti mahistrantiv spetsial'nosti «Pedahohika vyschoi shkoly»/ O.A. Ihnatiuk // «Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy: filosofiia, psykhohiia, pedahohika, sotsiolohiia». - Kharkiv: NTU “KhPI”, 2014. - №2. – S.45-52

Ігнатюк О.А., Тарасов М.О.

**РОЛЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА У ВИЗНАЧЕННІ ТА
ВПРОВАДЖЕННІ ДИДАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ**

У статті обговорюються питання ролі та відповідальності викладача у визначенні та впровадженні дидактичних аспектів формування науково- дослідницької компетентності магістрів психолого-педагогічного напрямку підготовки.

Ключові слова: відповідальність викладача, дидактичні аспекти підготовки, магістри, напрям підготовки, науково-дослідницька компетентність.

Ігнатюк О.А., Тарасов М.А.

**РОЛЬ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В
ОПРЕДЕЛЕНИИ И ВНЕДРЕНИИ ДИДАКТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ
ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ АГИСТРОВ ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКИ**

В статье обсуждаются вопросы, касающиеся роли и ответственности преподавателя в определении и внедрении

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

дидактических аспектов формирования научно-исследовательской компетентности магистров психолого-педагогического направления подготовки.

Ключевые слова: дидактические аспекты подготовки, магистры, направление подготовки, научно-исследовательская компетентность, ответственность преподавателя.

Ignatyuk O.A., Tarasov M.A.

**THE ROLE AND RESPONSIBILITY OF THE TEACHER IN THE
DEFINITION AND IMPLEMENTATION OF DIDACTIC ASPECTS OF
THE FORMATION OF THE RESEARCH COMPETENCE OF THE
MASTERS OF THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
DIRECTION OF TRAINING**

M. The article informs about the role and responsibility of the teacher in defining and implementing didactic aspects of the formation of the research competence of the masters of the psychological and pedagogical direction of training.

Keywords: didactic aspects of preparation, direction of preparation, masters, research competence, responsibility of the teacher

УДК 37.015.3

*Кобец В.Н.
г. Харьков, Украина*

**РОЛЬ КОНТЕКСТНОГО ОБУЧЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ
ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ К
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Готовность к профессиональной деятельности как целостное явление выполняет результирующие функции, имеющие интегративно-развивающий характер. Она в значительной мере формируется и развивается в процессе вузовского обучения. Традиционные формы организации учебной деятельности студентов

совсем не похожи на реальные процессы в профессиональной сфере. Между тем, в соответствии с одним из главных положений деятельности теории для того, чтобы овладеть какой-то конкретной деятельностью, нужно осуществить её в условиях, характерных для данного предмета или явления, в системах, которые они образуют. В этом и состоит главное противоречие вузовского образования: овладение профессиональной деятельностью должно быть обеспечено в рамках и средствами качественно иной учебной деятельности. Для них характерна одна и та же психологическая структура, однако, содержательное её наполнение различно.

И.А. Зязюн писал «...чтобы студент мог перейти от обучения к профессиональному труду, необходимо в процессе обучения создавать соответствующие педагогические условия. Привлечение будущего специалиста к профессии неминуемо сталкивается с противоречием, которое выявляется в следующем: организация учебно-познавательного труда неадекватна профессиональной деятельности. Для достижения целей формирования личности специалиста в вузе необходимо такое обучение, которое обеспечивает переход, трансформацию одного типа деятельности (познавательной) в другую (профессиональную) с соответствующим изменением потребностей и мотивов, целей, действий, средств, предметов и результатов» [3, с. 74].

Основной проблемой любого профессионального образования является переход от учебной деятельности студентов, которая актуально осуществляется, до освоенной ими профессиональной деятельности, что связано с трансформацией учебной мотивации в профессиональную. *Профессиональную мотивацию понимают как совокупность факторов и процессов, которые, отражаясь в сознании студента, побуждают и направляют его в сторону формирования готовности к будущей профессиональной деятельности* [4, С.233]. Эта мотивация является внутренним движущим фактором развития его профессионализма, поскольку только на основе высокого уровня личностного развития возможна эффективная самореализация человека. Насколько студент склонен к личностному росту, настолько он начинает видеть пути самовыражения, самоактуализации в деятельности. Если мотивация учебной деятельности обуславливает побудительные источники для решения учебных задач, то мотивация овладения профессиональной деятельностью связана с последующей работой, связанной с реализацией определенной социально-профессиональной роли.

Проведенний аналіз научних джерел і сучасної практики ВТУЗ дає можливість прийти до висновку, що формуванню готовності майбутніх менеджерів до успішної професійної діяльності найбільш ефективно сприяє *контекстне навчання*, яке в більшій мірі, порівняно з іншими видами навчання, забезпечує трансформацію навчальної діяльності студента в професійну діяльність спеціаліста.

Контекст – це система внутрішніх і зовнішніх умов поведінки і діяльності людини, яка впливає на сприйняття, розуміння і перетворення суб'єктом конкретної ситуації. Відповідно, внутрішнім контекстом є індивідуально-психологічні особливості, знання, досвід людини; зовнішнім – предметні, соціокультурні, просторово- часові і інші характеристики ситуації, в якій він діє. Інформація повинна засвоюватися студентом в контексті його особистого практичного дії і вчинку [2, С.57].

В основу контекстного навчання покладено:

1) розуміння суттєво формуючого впливу предметного і соціального контекстів майбутньої професійної діяльності студента на процес і результат його навчальної діяльності;

2) теоретичне узагальнення різноманітного досвіду активних методів навчання;

3) діяльнісна теорія навчання і розвитку [1].

Відповідно до цієї теорії, засвоєння змісту соціального досвіду здійснюється не шляхом передачі інформації про нього людині, а в процесі особистої активності людини, спрямованої на предмети і явища оточуючого світу. З цих позицій метою студента не є засвоєння знань, умінь, навичок (вони необхідні, але недостатні), а в оволодінні цілісної професійної діяльністю спеціаліста, яка включає потреби, мотиви, мету, дії, операції, необхідні засоби для досягнення мети, результати. Знання в цій діяльності становлять орієнтовану основу.

Таким чином, однією з основних складових навчально-виховного процесу є трансформація навчально-пізнавальної мотивації студентів в професійну. Установки, потреби, мотиви, інтереси, рівень притязань, надають значуще вплив на професійне самоопределення і подальший шлях професійної адаптації

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

будущих лидеров. В результате формируются новые учебные цели, адекватные требованиям обучения и обуславливающие переход учебной мотивации с уровня «знаемой» на уровень реально включенной в обучение. Благодаря постановке конкретных целей, студент может лучше организовать свою деятельность и спланировать работу, связанную с овладением будущей профессией, определить содержание совместной деятельности с преподавателем. Это повысит активность студентов и мобилизует их на дальнейшую самостоятельную работу. Достижение конкретных результатов ведет, в свою очередь, к формированию готовности будущих менеджеров к успешной профессиональной деятельности.

Педагогические технологии контекстного обучения следует проектировать исходя из указанных принципов, целей обучения, содержания программного материала, условий, в которых протекает образовательный процесс, а также профессиональной направленности обучающихся, педагогического творчества преподавателя. Этому могут служить как все известные формы и методы обучения – инновационные, программирование, традиционные и другие, – так и создаваемые самим преподавателем. В контекстном обучении можно использовать любые формы, методы и процедуры обучения. Важно лишь придерживаться при этом изложенных выше принципов, прежде всего, принципа адекватности форм организации учебной деятельности студентов целям и содержанию их образования.

Основой разработки теории и технологий контекстного обучения является осмысление опыта активного обучения в рамках деятельностной теории вместе с опорой на механизмы смыслообразующих контекстов. Основными принципами контекстного обучения являются:

- педагогическое обеспечение личностного включения студента в учебную деятельность;
- последовательное моделирование в учебной деятельности студентов целостного содержания, форм и условий профессиональной деятельности специалистов;
- обеспечение проблемности содержания обучения и процесса его раскрытия в образовательном процессе;
- адекватность форм организации учебной деятельности студентов целям и содержанию образования;

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

- ведущая роль совместной деятельности, межличностного взаимодействия и диалогического общения субъектов образовательного процесса (преподавателя и студентов, студентов между собой);
- педагогически обоснованное сочетание новых и традиционных педагогических технологий;
- единство обучения и воспитания личности профессионала [3, с. 57].

Теория контекстного обучения даёт ответ на вопрос о том, как разрешить противоречия между содержанием, формами, условиями учебной деятельности студента и усваиваемой им будущей деятельностью специалиста. Для этого достаточно последовательно моделировать в процессе обучения студентов содержание их профессиональной деятельности со стороны ее предметно-технологических (предметный контекст) и социальных составляющих (социальный контекст).

В контекстном обучении А. А. Вербицкий выделил три базовые формы деятельности студентов и множество промежуточных, переходных от одной базовой формы к другой. К базовым относятся: учебная деятельность академического типа, классическим примером которой является информационная (лекции, семинарско-практические занятия и т. д.); квазипрофессиональная деятельность (игровые методы, тренинги и т.д.); учебно-профессиональная деятельность, где студент выполняет реальные исследовательские или практические функции, как это происходит, например, на производственной практике.

В качестве промежуточных выступают конкретные формы обучения студентов, в которых все больше проявляются (по целям, содержанию и по формам) черты профессиональной деятельности специалистов и которые обеспечивают переход от одной базовой формы деятельности студентов к другой. Это проблемные лекции, семинары-дискуссии, групповые лабораторно-практические занятия, анализ конкретных производственных ситуаций, спецкурсы и т.п.

При этом формирование готовности к успешной профессиональной деятельности будущих менеджеров происходит в соответствии с трансформацией учебно-познавательной деятельности в профессиональную, по линии смены ее предметов и мотивов. Предмет деятельности студента в контекстном обучении трансформируется от учебно-познавательной деятельности к моделируемым ситуациям в

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

квазіпрофесійної діяльності і, далі, к реальним виробничим ситуаціям в учібно-професійної діяльності. Это забезпечує «естественное» входження молодого спеціаліста в професію без довготривалих труднощів, зв'язаних з предметної і соціальної адаптацією на виробництві.

Важливішим джерелом формування готовності студента к успішній професійної діяльності в час навчання в університеті є його особистий позитивний досвід, отриманий в результаті власної практики, завдяки чому формуються навички успішної практичної діяльності. Успіх, досягнутий самостійно і за допомогою власних зусиль, допомагає повірити в свою здатність добиватися необхідних результатів, прогнозувати наслідки свого поведіння, захищає його від помилок. В зв'язі з цим, майбутній менеджер в процесі навчання в університеті разом зі знаннями і вміннями повинен оволодіти досвідом професійної діяльності і соціальних відносин в процесі взаємодії з іншими людьми.

Таким чином, зміст наукових знань представлений в контекстній навчальній інформації. Однак разом з нею все більш чітко виокремлюються контури професійного майбутнього студента. Это заповнює його пізнавальну діяльність особистим змістом, створює можливості для цілепокладання і його здійснення, для руху студента від навчання к праці. Все это мотивує його навчальну діяльність, робить її осмисленою і продуктивною, формує прагнення к досягненню поставленої цілі або життєвої перспективи.

Список літератури: 1. *Вербицкий А. А.* Активне навчання в вищій школі: контекстний підхід / А. А. Вербицкий. – М., 1991. – 207 с. 2. *Вербицкий А. А.* Нова освітня парадигма і контекстне навчання / А. А. Вербицкий. – М., 1999. – 75 с. 3. *Зязюн І. А.* Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Випол, 2000. – 636 с. 4. *Романовский А. Г.* Педагогика успеха: учебник / А. Г. Романовский, В. Е. Михайличенко, Л. Н. Грень – Х. НТУ «ХПИ», 2012. – 387 с.

Bibliography (transliterated): 1. Verbytskyj A. A. Aktivnoe obucheniye v vysshej shkole: kontekstnyj podkhod / A. A. Verbytskyj. – M., 1991. – 207 s. 2. Verbytskyj A. A. Novaia obrazovatel'naia paradyhma y

kontekstnoe obucheniye / A. A. Verbytskyj. – M., 1999. – 75 s. 3. Ziaziun I. A. Intelktual'no tvorchyj rozvytok osobystosti v umovakh neperervnoi osvity /I. A. Ziaziun // Neperervna profesijna osvita: problemy, poshuky, perspektivy; za red. I. A. Ziaziuna. – K.: Vipol, 2000. – 636 s. 4. Romanovskij A. H. Pedahohyka uspekha: uchebnyk / A. H. Romanovskij, V. E. Mykhajlychenko, L. N. Hren' – Kh. NTU «KhPU», 2012. – 387 s.

Кобець В.М.

РОЛЬ КОНТЕКСТНОГО НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті підкреслено головне протиріччя освіти у внз, що полягає в тому, що оволодіння професійною діяльністю повинно бути забезпечено в межах і засобами якісно іншої навчальної діяльності. Для них характерна одна і та ж психологічна структура, однак, її змістовне наповнення різне. Для формування готовності до професійної діяльності майбутніх менеджерів у внз необхідно таке навчання, яке забезпечує перехід, трансформацію одного типу діяльності (пізнавальної) в іншу (професійну) з відповідною зміною потреб і мотивів, цілей, дій, засобів, предметів і результатів. Цьому найбільш ефективно сприяє контекстне навчання. Розкрито зміст контекстного навчання, його принципи та переваги перед традиційною освітою.

Ключові слова: готовність майбутніх менеджерів до професійної діяльності, пізнавальна діяльність, контексте навчання

Kobets V. N.

A ROLE OF CONTEXTUAL TRAINING IN FORMATION OF READINESS OF FUTURE MANAGERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

The article pointed out main contradiction of university education, namely, that a mastering of professional activity must be provided within the framework and means qualitatively different learning activities. They

are characterized by the same psychological structure, however, their meaningful content is different. For the formation of readiness for professional activity of future managers in a university it is in need such training, which provides a transition, a transformation of one type of activity (cognitive) to another (professional) with corresponding change of requirements and motives, goals, actions, means, objects and results. Contextual learning contributes to this training most effectively. The article reveals a content of contextual learning, its principles and advantages over traditional education.

Key words: readiness of future managers for professional activity, cognitive activity, contextual learning.

Кобец В. Н.

РОЛЬ КОНТЕКСТНОГО ОБУЧЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье подчеркнуто главное противоречие вузовского образования, заключающееся в том, что овладение профессиональной деятельностью должно быть обеспечено в рамках и средствами качественно иной учебной деятельности. Для них характерна одна и та же психологическая структура, однако, содержательное их наполнение различно. Для формирования готовности к профессиональной деятельности будущих менеджеров в вузе необходимо такое обучение, которое обеспечивает переход, трансформацию одного типа деятельности (познавательной) в другую (профессиональную) с соответствующим изменением потребностей и мотивов, целей, действий, средств, предметов и результатов. Этому наиболее эффективно способствует контекстное обучение. Раскрыто содержание контекстного обучения, его принципы и преимущества перед традиционным образованием.

Ключевые слова: готовность будущих менеджеров к профессиональной деятельности, познавательная деятельность, контекстное обучение.

*Ланских М.В.
г. Белгород, Россия*

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ ЛИДЕРОВ

Общая постановка проблемы. Сложный и даже в определенной степени таинственный феномен лидерства представляет собой неотъемлемый атрибут практически любого человеческого сообщества, играя важную роль в обеспечении его нормального функционирования и развития. Являясь вполне ожидаемой реакцией общества на свою собственную потребность в некотором организующем начале, лидерство возникает и действует как своеобразное индивидуальное и одновременно социально-психологическое образование. Осознавая свою власть над людьми и их готовность идти за ним, лидер организует рациональное распределение между ними задач и функций, надлежащее выполнение которых обеспечивает успешное достижение заранее выбранных им целей.

Такая существенная роль личности лидера и самого явления лидерства в системе общественной жизни выступает важнейшим условием его нормального жизнеобеспечения. Характерно, что появление настоящих лидеров носило довольно случайный характер, что ранее вполне удовлетворяло потребности общества в них. Однако с усложнением самой общественной жизни, целей и характера деятельности и системы взаимосвязей между людьми потребность в лидерах возрастает. Поэтому важной и актуальной проблемой становится выявление потенциальных лидеров и организация их последующей целевой подготовки. Однако разрешение этой проблемы оказывается связанным с целым рядом психологических и духовно-нравственных аспектов. Их обязательный учет способствует тому, чтобы целенаправленная подготовка лидеров максимально соответствовала ожиданиям и потребностям социума.

Связь проблемы с актуальными теоретическими и прикладными задачами вытекает из ее сущности. Действительно, система образования еще практически не сталкивалась с проблемой массовой подготовки лидеров. Поэтому педагогическая теория еще не

нароботала необхідимой методології и надєжного практичєского инструментарія для еффєктивного обучєня и воспитанія лїдеров и особєнно для їх цєлєвого личностного розвитку. Сущєственное значєннє приобрєтають психологїчєскїє аспєкты работы педагогов с лїдерами в учєнїчєской и студєнчєской средє. Этї аспєкты тєсно переплєтаються с духовно-культурными и особєнно с нравственными аспєктами пїдготовки лїдеров.

Анализ исследований и публикаций по проблеме свїдєтєлєствует о дєйствитєльно важном и актуальном еє значєннї. Вниманнє к нєй и к еє различным аспєктам проявляют многїє исследоватєли –фїлософы и психологи, педагоги и социологи, спєциалисты в облєсти управлєния социальными системами. В качєствє примєра можнє привєсти работы Б. Басса и Р. Рїджїо, рассматрївающих особєннєстї трансформационного лїдерства, Р. Бєйлса, предложившего теорїю лїдерских ролей, Ж. Блєндєля, изучающего политїчєское лїдерство, Р. Бояцїса и Э. Маккї, исследующих фєномен резонансного лїдерства [1]. Сравнїтєльно недавними являються исследования Р. Гандапаса по проблемам харїзмы лїдера [2], П. Касса и П. Клєдєля, посвящєнные фїлософїи креативного лїдерства [10], Дж. Максвєлла, посвящєнные общим законам лїдерства [4], Р. Фарсона и Р. Кєйєса, в которых рассматрївается сравнїтєльно новая проблема парадоксального лїдерства [8]. Интересные аспєкты этой проблемы оригинально освєщаются в работах А. Романовского и А. Пономарєва [7]. А. С. Чернышев сформировал психологїчєскую школу молодежных лїдеров [9].

С. А. Завєтный и егє соавторы уверєны, что «фїлософїя лїдерства исхєдит из того, что лїности лїдера имманєнтна опрєдєлєнная совокупнєсть спєцифїчєских черт, которые выдєляют егє из егє окружєния, причєм все или почти все лудї из этогє окружєния признають этї черты как опрєдєлєнные егє прїмущєства». Учєные при этєм указывают, что «исследоватєли фєномена лїдерства подчеркївают опрєдєляющую роль таких черт, как компєтєнтнєсть и коммуникабєлнєсть, развитая интуиция и способнєсть прївлекать к сєбє лудєй» [3, с. 141]. Соглашаясь с опрєдєляющей ролью этїх качєств, А. С. Пономарєв уточняет, что «особєннєстью механизма успєшной дєятєлнєстї лїдера в пространствє общєственных потребнєстєй слєдует считать глубокое пониманнє им быстротєчнєстї врємєни и изменчивостї условїй жїзнї и дєятєлнєстї лудєй и

функціонування соціума. Поєднанню йому необхідно уміти своєчасно відмовлятися від того, що вже віджило і не спрацьовує, постійно відслідковувати визначальні тенденції науково-технічного і соціального розвитку і вибирати адекватну новим умовам стратегію дій» [6, с. 17]. Ми повністю розділяємо це зауваження і вважаємо, що тезис автора про лідера як відповідь на потреби суспільства і одночасно про розуміння ним потреб цього суспільства і їх врахування в діяльності лідера, є ключовим в сучасному розумінні сутності лідерства. З цього повинна виходити система підготовки лідерів.

Цілью **нашої статті** є аналіз основних психологічних, духовно-культурних і морально-етических аспектів системи виявлення потенційних лідерів і їх послідовної цільової і цілеспрямованої підготовки. При цьому передбачається, що для виявлення потенційних лідерів використовуються як стандартні, так і спеціально розроблювані тестові методики. Це необхідно для підтвердження їх валидності і підвищення достовірності отриманих результатів. Крім того, необхідно мати на увазі, що основна професійна підготовка лідерів відбувається в звичайних академічних групах разом з іншими студентами, які не претендують на роль лідерів. Таким чином, проявлення лідерських якостей і розвиток лідерського потенціалу відбуваються в певному сенсі в природно створеному соціальному середовищі.

Визначення основних завдань. Підготовка лідера включає системну цілісність завдань його навчання, виховання, соціалізації і особистого розвитку. При цьому слід виходити з чіткого розуміння моделі ідеального лідера як орієнтира, визначального напрямку інтегрального вектора його підготовки. Такий вектор повинен формуватися в координатах освітнього простору і передбачати вимоги до професіоналізму лідера, до рівня розвитку його професійно і соціально значимих особистісних якостей, зокрема до його моральних принципів і переконань, до його відповідальності, а також до рівня культури і духовності. Представляється цілком очевидним, що успішне рішення завдань формування такого вектора передбачає системне використання таких ефективних психолого-педагогічних засобів і технологій, які забезпечують бажаний характер розвитку

соответствующего студента как специалиста и становление его личности как лидера.

В этом отношении нельзя не согласиться с мнением А. С. Пономарева о том, что «для феномена лидерства характерно, что вообще процесс становления человека как лидера тесно связан с его личностным развитием, который включает также осознание и кристаллизацию его жизненных ценностей, сознательный выбор им своей жизненной позиции, стиля поведения и общения с людьми. Смысл такого выбора обусловлен, с одной стороны, ценностями и идеалами, присущими обществу и данной конкретной социальной группе, а с другой стороны – их восприятием лидером и соответствием его собственным взглядам, жизненным целям и ценностям» [5, с. 98]. Однако следует подчеркнуть, что система жизненных ценностей в значительной мере коррелирует с нравственными позициями человека. Совокупность различных взаимосвязей между этими важнейшими личностными характеристиками лидера определяет основные ориентиры учебно-воспитательного процесса его подготовки, формирования его общей и профессиональной культуры.

Анализ реальной картины качества подготовки многих представителей элиты и лидеров четко свидетельствует о недостаточном уровне их подготовки. У них слабо развито инновационное мышление, недостаточной является его стратегическая направленность, а часто отсутствует и понимание личной ответственности за свое поведение, за решения и действия и за их результаты. Поэтому организация подготовки нового поколения настоящих лидеров и обеспечение требуемого уровня ее желаемой эффективности следует рассматривать в качестве одной из важнейших и приоритетных задач, выдвигаемых обществом перед системой высшего образования.

Важнейшими компонентами современной системы подготовки лидеров должны стать, во-первых, обязательный учет индивидуальных психологических качеств студента. Во-вторых, следует обеспечить нравственную доминанту этой подготовки, предполагающую развитие их ответственности. В-третьих, критерием эффективности подготовки лидеров должны стать содержание, характер и цели влияния каждого конкретного лидера на людей, прежде всего на своих сторонников и последователей. В-четвертых, не обходимо развить их организаторские и коммуникативные способности, особенно умение аргументированно убеждать людей в своей правоте. В-пятых,

убедительность лидера должна учитывать существенно возросший образовательный и квалификационный уровень людей, их самоидентификацию. Ведь не зря Д. Пир, характеризуя личностные черты и качества потенциального лидера, важнейшей характеристикой эффективности его лидерского влияния считает масштаб личностей тех людей, которые оглашаются и готовы следовать за ним.

В то же время даже при обеспечении приведенных условий и наличии всех компонент системы подготовки лидеров нет твердой уверенности, что деятельность самих лидеров, их сторонников и других людей, оказавшихся в орбите их влияния, будет направлена исключительно на полезные, социально значимые дела и цели. Для этого лидерам необходимы высокая культура, развитый мир духовных ценностей, глубокое понимание целей, интересов и потребностей общества и обязательный их учет в его профессиональной деятельности и проявлениях лидерских качеств.

В одной из работ, посвященной проблемам лидерства в пространстве социальных ценностей, отмечается, что «в сложной системе взаимосвязей, взаимоотношений и взаимовлияния социальных ценностей и лидерства далеко не просто выявить их характер, определенные доминанты или даже интенсивность. Это обскловлено неоднозначностью связей и их динамичностью, их существенной зависимостью от таких объективных факторов, как состояние общества, настроения людей, их стремления и ожидания» [5, с. 97]. Психологически крайне важно обеспечить последовательное и действенное воспитание студентам ответственного отношения к своей учебе и будущей профессиональной деятельности, понимания его как одной из значимых общественных ценностей, как яркого проявления действительно лидерских качеств. Ведь только в условиях развитой ответственности лидеры и могут рационально распределить обязанности, организовать эффективную совместную деятельность людей и обеспечить успешное достижение ее целей.

Выводы. Рассматриваемая проблема подтверждает свою важность и актуальность. Во-первых, сегодня существенно возрастают требования к личности лидера, его профессионализму и способности влиять на людей, подчиняя их энергию и практические действия успешному достижению выбранных целей. Во-вторых, одновременно усиливается потребность общества в настоящих лидерах, что, в свою очередь, обуславливает острую необходимость организации их целевой подготовки в системе высшего образования. В-третьих, подготовка

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

лидеров может быть действенной только при условии гармоничного соединения их профессиональной компетентности с высокой духовностью и нравственностью, с их ответственностью за свои решения и действия, за действия людей, находящихся в орбите их влияния. В-четвертых, успешная подготовка лидеров требует системного применения эффективных инновационных психолого-педагогических методов, средств и технологий.

Список літератури: 1. *Бояцис Р.* Резонансное лидерство: самосовершенствование и построение плодотворных отношений с людьми на основе активного сознания, оптимизма и эмпатии / Бояцис Р., Макки Э; пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. — 300 с. — (Серия “Классика Harvard Business Review”). 2. *Гандапас Р.* Харизма лідера. — М.: Манн, Иванов и Фарбер, 2013. — 224 с. 3. *Завєтний С. О.* Філософія впливу : монографія / С. О. Завєтний, О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч. — Харків: Видавець Савчук О. О.; ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2011. — 204 с. 4. *Максвелл Дж.* Законы лидерства; пер. с англ. / Дж. Максвелл. — М.: Попурри, 2011. — 320 с. 5. *Пономарьов О. С.* Феномен лидерства у просторі соціальних цінностей / Олександр Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2015. — № 3. — С. 93-101. 6. *Пономарьов О. С.* Феномен лидерства в контексті суспільних потреб / Олександр Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2015. — № 4. — С. 11-19. 7. *Романовський О.Г.* Парадокси харизматичного лидерства / О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2017. — № 1. — С. 47-56. 8. *Фарсон Р.* Парадоксы лидерства / Ричард Фарсон, Ральф Кейес. — М.:София, 2006. — 160 с. 9. *Чернышев А. С.* Психологическая школа молодежных лидеров. — М.: Москва, 2005. — 272 с. 10. *Casse P.* Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn people into more effective leaders / P. Casse, P. G. Claudel. — [S. p.] : Athena Press, 2007. — 280 p.

Bibliography (transliterated): 1. Boiatsys R. Rezonansnoe lyderstvo: samosovershenstvovanye y postroyeniye plodotvornykh otnosheniy s liud'my na osnove aktivnoho soznanya, optymizma y empatyy / Boiatsys R., Makky E; per. s anhl. — M. : Al'pyna Byznes Buks, 2007. — 300 s. — (Seryia “Klassyka Harvard Business Review”). 2. Handapas R. Kharyzma lidera. — M.: Mann, Yvanov y Farber, 2013. — 224 s. 3. Zavietnyj S. O. Filosofiia vplyvu : monohrafiia / S. O. Zavietnyj, O. S. Ponomar'ov, S. M. Pazynich. — Kharkiv: Vydavets' Savchuk O. O.; KhNTUSH im. P. Vasylenka, 2011. — 204 s. 4. Maksvell Dzh. Zakony lyderstva; per. s anhl. /

Dzh. Maksvell. – M.: Popurpy, 2011. – 320 s. 5. Ponomar'ov O. S. Fenomen liderstva u prostori sotsial'nykh tsinnostej / Oleksandr Ponomar'ov // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy. – 2015. – № 3. – S. 93-101. 6. Ponomar'ov O. S. Fenomen liderstva v konteksti suspil'nykh potreb / Oleksandr Ponomar'ov // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy. – 2015. – № 4. – S. 11-19. 7. Romanovs'kyj O.H. Paradoksy kharyzmatychnoho liderstva / O.H. Romanovs'kyj, O.S. Ponomar'ov // Teoriia i praktyka upravlinnia sotsial'nymy systemamy. – 2017. – № 1. – S. 47-56. 8. Farson R. Paradoksy lyderstva / Rychard Farson, Ral'f Kejes. – M.:Sofyia, 2006. – 160 s. 9. Chernyshev A. S. Psykholohycheskaia shkola molodezhnykh lyderov. – M.: Moskva, 2005. – 272 s. 10. Casse P. Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn perople into more effective leaders / P. Casse, P. G. Claudel. — [S. p.] : Athena Press, 2007. — 280 p.

Ланских М.В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ ЛИДЕРОВ

Требования к личности лидера и усиление потребностей общества в эффективных лидерах требуют организации системы их целевой подготовки. Условием ее действенности является соединение их профессионализма с высокой духовностью и нравственностью.

Ключевые слова: лидерство, духовность, нравственность, личностное развитие.

Ланських М.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ І ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ЛІДЕРІВ

Вимоги до особистості лідера й посилення суспільних потреб в ефективних лідерах вимагає організації системи їх цільової підготовки. Умовою її дієвості є поєднання професіоналізму з високою духовністю і моральністю.

Ключові слова: лідерство, духовність, моральність, особистісний розвиток.

Lanskih M.V.

PSYCHOLOGICAL AND SPIRITUAL-MORAL ASPECTS OF TRAINING LEADERS

The requirements for the personality of the leader and the strengthening of the society's needs for effective leaders require the organization of a system for their targeted training. The condition of its effectiveness is the combination of their professionalism with high spirituality and morality.

Keywords: leadership, spirituality, morality, personal development.

УДК 343.98

*Лисенко І.В., Лисенко А.М.
м.Харків, Україна*

СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

Теза наукової доповіді присвячена визначенню основних стратегічних напрямків протидії терористичній діяльності в Україні, розгляду проблемних питань у цій сфері та їх вирішенню.

Актуальність дослідження та розробки науково-обґрунтованих напрямків щодо протидії проявам терористичної діяльності в сучасній Україні обумовлена високим ступенем суспільної небезпеки даних злочинів та тяжких наслідків їх вчинення, у зв'язку з чим заходи протидії з боку правоохоронних органів повинні бути максимально ефективними, з метою недопущення реалізації злочинного наміру.

Незважаючи на важливість даної проблеми, вона залишається не вирішеною. Так аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що такі вчені, як: С.Г. Баришніков [1], В.П. Ємельянов [2], Р.В. Мукоїда [3], М.В. Семикін [4] займалися розв'язанням різних аспектів проблеми протидії злочинам, пов'язаним з терористичною

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

діяльністю, але питання щодо обґрунтованого наукового визначення стратегічних напрямків протидії вказаним злочинам залишилися поза їх увагою. Відповідно метою цієї тези наукової доповіді є визначення зазначених напрямків протидії терористичній діяльності в Україні.

Виходячи з наведеної вище, далеко не повної характеристики проблематики тероризму, ми спробуємо обґрунтовано визначити основні стратегічні напрямки протидії терористичній діяльності в Україні.

Вирішення цієї проблеми потребує послідовного та цілеспрямованого проведення наступних організаційно-правових заходів: а) аналіз насильницької поведінки з метою виділення терористичних і квазітерористических його різновидів, причому для цього обов'язково повинні бути виявлені ознаки, індикатори, що піддаються верифікації, тобто перевірці на деякій загальноприйнятій у професіоналів основі; б) розробку однозначного правового розуміння терористичної діяльності як поведінки членів суспільства, при цьому в кожному разі право повинне виходити не з політичних визначень сил, рухів, спонукальних факторів, а з чітких характеристик суб'єктів, поведінка яких може бути основою для виникнення правової відповідальності; в) конкретизацію правового поняття терористичної діяльності стосовно до цілей використання (науковим, соціально-правовим, догматичним), яке у свою чергу може бути державно-правовим, кримінально-правовим та повинно співвідноситися з іншими галузями права; г) аналіз можливостей і меж використання поняття терористичної діяльності та споріднених з ним понять у діючих нормативно-правових актах (насамперед, Закону України «Про боротьбу з тероризмом») [5]. При цьому слід враховувати, що чинні нормативно-правові акти, кодекси, окремі закони по змісту своїх норм і структурі аж ніяк не нейтральні до нових приписань; вони можуть взагалі усувати їх необхідність або, щонайменше, визначати інший зміст і форму цих приписів, тобто суперечити їм; д) з'ясування наслідків застосування або відмови від застосування тих або інших правових приписів: крім зайвої політизації поведінки можливі не викликані необхідністю обмеження прав та свобод громадян і, таким чином, перевантаження правоохоронної системи; е) визначення допустимих і ефективних методів правового впливу на прояви терористичної діяльності, що припускає визначення низки засобів правового впливу, які відображають увесь позитивний потенціал діючого права (заохочувальні норми, особливі умови звільнення від відповідальності за сприяння проведення слідства підозрюваними

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

особами, введення особливого процесуального порядку роботи зі свідками й інші заходи, що потребують спеціального аналізу); ж) досягнення правової й соціальної згоди щодо характеру правової боротьби з терористичною діяльністю, тому що ці злочинні прояви, мабуть, як ніякі інші провокують застосування зайво жорстоких державних заходів реагування, або відступ від законності, здатний підірвати довіру до держави, тобто викликати ефект протиположений очікуваному. При цьому надзвичайно важливо оберігати авторитет держави, що аж ніяк не зводиться до авторитету окремих відомств або посадових осіб; з) розробка цілеспрямованої державної стратегії протидії терористичній діяльності.

Нарешті правова боротьба з тероризмом припускає постійне використання наявної інформації, її поповнення, розгортання наукових досліджень міжгалузевого характеру, а також, і це дуже важливо, здійснення необхідного нагляду (парламентського, прокурорського, судового, суспільного) за антитерористичною діяльністю.

Із цих позицій можна висловити деякі міркування суцільно практичної властивості. Насамперед необхідно виробити правові й організаційні гарантії захисту прав громадян від зловживання можливостями боротьби з тероризмом, від виходу посадових осіб у своїх діях за межі Конституції, чим би вони не намагалися виправдатися. Однією з таких гарантій є індивідуальна відповідальність за прийняті рішення та їх реалізацію під час протидії терористичній діяльності. Але в цілому приписи, пов'язані з правовим впливом на тероризм (виявлення, попередження, документування злочинної діяльності, розслідування злочину та притягнення до кримінальної й іншої відповідальності винних осіб, регулювання й обмеження правових можливостей громадян та інших) повинні бути внутрішньо погоджені й на єдиній основі проведені через систему вже діючих нормативно-правових актів, шляхом внесення до них певних змін. Це відноситься, у першу чергу до законів, що регламентують діяльність правоохоронних органів, встановлюють статуси суб'єктів права, включаючи громадян, визначають їх права та обов'язки, наприклад, у сфері одержання інформації, діяльності ЗМІ, до нормативно-правових актів про надзвичайний стан, кримінального та кримінального процесуального законодавства. Сумна практика вказує на необхідність введення чітких правил прийняття рішень під час протидії терористичній діяльності, у поєднанні з встановленням заборони на прийняття певного роду рішень без дотримання

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

необхідного процесуального порядку (наприклад, отримання ухвали суду, погодження дій з прокурором і т.п.).

Надто важливо визначити компетенцію різних державних органів у сфері протидії тероризму. Структури, що виконують ці завдання, повинні мати підтримку держави й суспільства. Але вони повинні бути легітимні, їх робота повинна бути шановна суспільством і вестися дозволеними методами. Не слід допускати використання неконституційних структур для боротьби з терористичною діяльністю, адже це може спровокувати виникнення протиріч у суспільстві та неоднозначне ставлення до таких суб'єктів боротьби з боку суспільства (наприклад, використання добровільних батальйонів, підрозділів «Правого сектору»), виникнення на цьому ґрунті різноманітних спекуляцій у ЗМІ, у тому числі й інших держав. Такий підхід обумовлений тим, що держава повинна мати монопольне право на застосування насильства у боротьбі з тероризмом, що сприяє підвищенню авторитета держави. Надмірне застосування сил та засобів оперативно-розшукової діяльності під час протидії терористичній діяльності структурами, що виконують, по суті, повсякденні завдання, підриває спокій у суспільстві, знижує авторитет правоохоронних органів і переводить конфліктність на більш високий рівень.

Що стосується інформаційно-аналітичного забезпечення антитерористичної діяльності, проробленню підлягають проблеми моніторингу, як проявів тероризму, так й безпосередньо застосованих заходів антитерористичної діяльності. З метою підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення антитерористичної діяльності слід уніфікувати відомчі, державні та міждержавні підходи до ведення статистичних обліків про терористичну діяльність і суміжні кримінальні діяння; створення єдиного банку інформації (включаючи й дані про результати судового розгляду), розширення кола статистичних даних про учасників і потерпілих тероризму, про потерпілих; запровадження режиму інформаційного обміну між суб'єктами протидії тероризму в реальному часі; розробки й впровадження методики оцінки наслідків терористичної діяльності.

На концептуальному рівні підлягає розробці й нормативному закріпленню перелік суб'єктів антитерористичної діяльності з диференціацією на групи:

1. Загальної профілактики (протидія розвитку конфліктності в суспільстві, жорстокості людей, ціннісних орієнтацій і створення

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

життєвої перспективи, з урахуванням того, що ця глобальна соціальна політика має й антитерористичний аспект).

2. Спеціальній профілактики (включаючи антитерористичну пропаганду, протидію процесам, що безпосередньо створюють підґрунття для підготовки й здійснення терористичних діянь, включаючи контроль над інформацією, що надає інтерес для терористів, зброєю й матеріалами підвищеної небезпеки, охорону режимних об'єктів особливої важливості, психологічну підготовку населення та його інструктаж, контроль над націоналістичним, фундаменталістським, екстремістським, сепаратистським середовищем і т.п.).

3. Оперативно-розшукової протидії тероризму (виявлення, попередження та документування терористичної діяльності на всіх можливих рівнях).

4. Розслідування злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю.

5. Виконання покарання осіб, причетних до терористичної діяльності.

У зв'язку з цим вимагає розв'язання й питання про підвищену відповідальність учасників антитерористичної діяльності під час проведення антитерористичної операції та у воєнний час. Слід обговорити й питання про можливість прирівнювання в деяких випадках (при проведенні АТО та у воєний час) співробітників підрозділів МВС задіяних в антитерористичній діяльності до військовослужбовців.

На внутрівідомчому рівні суб'єктів антитерористичної діяльності переважають проблемні ситуації нормативного закріплення відповідних функцій, спеціалізація їх носіїв, ресурсного забезпечення, професійної підготовки й перепідготовки, включаючи правові й морально-психологічні аспекти. Потрібне й організаційний рішення, нормативне й ресурсне забезпечення внутрішньовідомчої координації з виділенням керівника з управлінськими функціями в цій сфері.

На міжвідомчому рівні, крім наскрізних питань інформаційно-аналітичного забезпечення, про які говорилося вище, потрібна розробка типових планів міжвідомчих дій державного, міжрегіонального, регіонального рівня та рівня співробітництва з іншими державами. Для кожного варіанта повинен бути визначений єдиний керівник, його правовий статус і коло помічників, включаючи аналітиків, експертів-юристів, психологів і т.д.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Розробці також підлягають наступні проблемні ситуації стратегічного характеру: компетенція галузей влади, межі обмеження прав і свобод в умовах надзвичайної обстановки, режим діяльності представників ЗМІ при висвітленні антитерористичних операцій (обмеження, пов'язані з таємністю, з безпекою самих журналістів і т.д.); забезпечення безпеки населення; принципи переговорів; принципи застосування сили й психологічного тиску; нагляд і контроль за законністю, у тому числі підстави й режим допуску міжнародних спостерігачів; статус співробітників, впроваджених до терористів. Підлягає градації на основі інтегративних критеріїв оцінка припустимих меж застосування сили, зброї й спецзасобів. Однак обмежений обсяг даної наукової роботи не дозволяє автору розглянути усі окреслені проблемні питання.

Крім того детальній розробці вимагає процедура й зміст взаємодії введених у дію суб'єктів антитерористичної діяльності із владою регіону й органами місцевого самоврядування. Зокрема, мова йде про право регіональної влади на проведення переговорів, про статус використання місцевих ресурсів і сил для виводу населення, оточення, контролю транспорту, розміщення евакуйованих, інформаційному взаємозв'язку і т.д.

Велике значення необхідно приділяти цільовій характеристиці завдань, форм і методів діяльності державних органів, які мають право на проведення оперативно-розшукової діяльності: а) роботи з населенням по спростуванню перебільшених уявлень про поширеність і небезпеку тероризму (тут потрібні й спільні із ЗМІ дії на основі партнерської позиції) і в той же час по формуванню повсякденної пильності відносно осіб і предметів, які можуть становити небезпеку; б) точної, своєчасної й достатньої інформації про конкретні дії терористів, погодженої між різними відомствами, що не допускає надлишкових деталей, які вселяють страх; обов'язкове повідомлення про втрати терористів і про судовий вирок; цілеспрямованої правової й морально-психологічної підготовки учасників антитерористичної діяльності, для того, щоб створити позицію готовності до неї на основі точного знання прав, обов'язків та відповідальності. У тому числі усвідомлення законності застосування сили правоохоронними органами й протиправності будь-яких наказів по її обмеженню. У той же час морально-психологічна й правова підготовка повинна орієнтуватися не тільки на своєчасність і достатність активної протидії терористам, але й на запобігання надмірності й проявів жорстокості;

необхідно передбачити й психологічну допомогу учасникам операцій по виведенню їх з екстремального особистісного стану.

На нашу думку проведення зазначених вище організаційно-правових заходів, у визначених автором напрямках значно підвищить ефективність протидії терористичній діяльності в Україні на стратегічному рівні, який буде слугувати надійним підґрунтям для здійснення протидії даним злочинним проявам на тактичному рівні.

Список літератури: 1. *Барышников С. Г.* Методика выявления и первоначального этапа расследования террористической деятельности правоохранительными органами России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Барышников Сергей Геннадьевич. – Челябинск, 2003. – 209 с. 2. *Емельянов В. П.* Террористический акт и акт терроризма: понятие, соотношение и разграничение / В. П. Емельянов // Законность. – 2002. – № 7. – С. 44–46. 3. *Мукоїда Р. В.* Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / Мукоїда Руслан Вікторович. – Одеса, 2008. – 229 с. 4. *Семикін М. В.* Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації : автореферат на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / М. В. Семикін – Х., 2004. – 22 с. 5. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20 березня 2003 р. № 638 – IV / Відомості Верховної Ради України. – К., 2003. – № 25. – Ст. 180.

Bibliography (transliterated): 1. *Baryshnykov S. H.* Metodyka vyivlenyia y pervonachal'noho etapa rassledovanyia terrorystycheskoj deiatel'nosti pravookhranytel'nymy orhanamy Rossyy : dys. ... kand. iuryd. nauk : 12.00.09 / Baryshnykov Serhej Hennad'evych. – Cheliabynsk, 2003. – 209 s. 2. *Emel'ianov V. P.* Terrorystycheskij akt y akt terroryzma: poniatye, sootnoshenye y razghranychenye / V. P. Emel'ianov // Zakonnost'. – 2002. – № 7. – S. 44–46. 3. *Mukoida R. V.* Orhanizatsijno-taktychni zasady protydii zlochynam, pov'iazanyh z terrorystychnoiu diial'nistiu : dys. ... kand. iuryd. nauk : 21.07.04 «Operatyvno-rozshukova diial'nist'» / Mukoida Ruslan Viktorovych. – Odesa, 2008. – 229 s. 4. *Semykin M. V.* Kryminal'na vidpovidal'nist' za stvorennia terrorystychnoi hrupy chy terrorystychnoi orhanizatsii : avtoreferat na zdobuttia nauk. stupenia kand. iuryd. nauk za spetsial'nist' 12.00.08 – kryminal'ne pravo ta kryminolohiia;

kryminal'no-vykonavche pravo / M. V. Semykin – Kh., 2004. – 22 s. 5. Pro borot'bu z teroryzmozom : zakon Ukrainy vid 20 bereznia 2003 r. № 638 – IV / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – K., 2003. – № 25. – St. 180.

Лисенко І.В., Лисенко А.М.

СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті визначаються основні стратегічні напрямки протидії терористичній діяльності в Україні, розглядаються проблемні питання у цій сфері та шляхи до їх вирішення.

Ключові слова: терористична діяльність, організаційно-правові заходи, боротьба з тероризмом.

Лысенко И.В., Лысенко А.М.

СТРАТЕГИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ В УКРАИНЕ

В статье определяются основные стратегические направления противодействия террористической деятельности в Украине, рассматриваются проблемные вопросы в этой сфере и пути их решения.

Ключевые слова: террористична діяльність, організаційно-правові заходи, боротьба з тероризмом.

Lysenko I.V., Lysenko A.M.

STRATEGY OF COUNTERACTION OF TERRORISM IN UKRAINE

The article defines the main strategic directions of counteraction to terrorist activity in Ukraine, discusses the problem issues in this area and ways to solve them.

Key words: terrorist activity, organizational and legal measures, fight against terrorism.

*Луценко Б.В.
м. Харків, Україна*

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ

Політичні, економічні та соціальні перетворення, що наразі тривають в українському суспільстві, мають глибокий інституційний характер: вони докорінно трансформують усі сфери громадського життя та загострюють проблеми в соціальних організаціях українського суспільства.

Зазначені зміни не можуть не зачіпати воєнної організації, яка на сучасному етапі розвитку українського суспільства набула особливого значення. Її визначна роль полягає в соціалізації, гуманітаризації та патріотичному вихованні молодого покоління, захисті держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпеченні національної безпеки.

Проблеми, що досліджувалися західними та вітчизняними науковцями були присвячені кооперації армії з політичними установами, її русійного впливу в локальних конфліктах, проблемам реформування, оптимізації збройних сил, психологічному вивченню і адаптації військовослужбовців та військових колективів до екстремальних умов.

Але маємо буквально катастрофічний стан з розробкою питань лідерства, що склався у системі воєнно-політичного знання, де, здавалося б, військовий керівник як формальний лідер мав би привертати увагу науковців хоча б на соціально-психологічному чи воєнно-стратегічному рівні. Однак, вивченню феномену військового лідерства, належної уваги не приділялось. [2].

Армія – це організація з тисячолітніми традиціями лідерства. І практично всі видатні лідери минулого були успішними воїнами, а всі видатні воїни – успішними лідерами. Історія людства вже засвідчила плідний синтез діяльності видатних полководців, військових керівників і політичних лідерів держав, імперій, республік у особах перських царів Кіра і Дарія, індійського царя Ашоки (Асокі), римських діячів Гая Марія, Марка Антонія, Юлія Цезаря, російського імператора і полководця Петра I, українського гетьмана Б. Хмельницького, Наполеона Бонапарта в Новий час та Д. Ейзенхауєра, Ш. де Голля в новітні часи [5].

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Лідерство стали впроваджувати у військову практику лише у новітні часи. Вперше проблема формування лідерства офіцерів, сержантів була офіційно розглянута і проголошена ще у 70-х роках ХХ ст. у Збройних Силах (далі – ЗС) США під час переходу армії на комплектування військовослужбовцями військової служби за контрактом. Вона розвивалася усі ці роки і в науковому обґрунтуванні, і в нормативно-директивному напрямку. Наприклад, у них нині діє статут про лідерство (FM 6-22 (FM 22-100) Army Leadership: Competent, Confident and Agile), де керівництво визначило свої вимоги до офіцерів і сержантів щодо нього [6].

До початку буремних подій 2013-2014 рр. в ЗС України ця проблема не виносилась на розгляд ніколи, ймовірно за відсутності такої. Але лідерські якості в українських офіцерів необхідно було формувати хоча б за тією причиною, що це успішно роблять в арміях так званих провідних країн світу. На жаль, ті жахливі події, що і досі відбуваються на Сході нашої держави, стали рушійною силою змін в системі військової освіти. Практична складова навчального процесу з 2014 року стала стрімко переважати над теоретичним аудиторним "читанням" матеріалу. Польові виходи та групові вправи, ротні, батальйонні тактичні навчання з бойовою стрільбою на полігонах навчальних центрів стали звичайним видом прикладної підготовки особового складу.

Міжнародне співробітництво українських військових зі збройними силами країн Європи та Північної Америки відкрили нові напрямки в освітньому процесі щодо формування новітньої генерації військових лідерів.

Значна кількість заходів бойової і спеціальної підготовки та підготовки органів військового управління (обмін досвідом, міжнародні тактичні та стратегічні навчання і тренування, залучення іноземних інструкторів, тренінги), що з 2014 року почали зростати в геометричній прогресії, з одного боку, та безпосередня участь військовослужбовців у бойових діях, з іншого, суттєво пришвидшили переродження українського воїна, становлення зрілого професіонала, сприяли формування сучасного лідера-командира.

Безумовно, відношення держави до ЗС України, а саме належне забезпечення, постійне покращення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, психологічна реабілітація, санаторно-курортне лікування та інші пільги формують у воїна стану захищеності, впевненості у майбутньому, відданості своїй справі, не на

словах, а прикладами мужності та відваги і навіть героїчним виконанням військового обов'язку.

Європейський вектор розвитку України визначив напрямок розвитку своєї воєної організації, документально підкріплений Указами Президента України про Стратегію національної безпеки, Воєнну доктрину, Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони та Стратегічному оборонному бюлетені України [1].

Тривала співпраця з НАТО дає свої плоди. У 2016 році група експертів програми НАТО «Удосконалення військової освіти» (Defence Education Enhancement Program — DEEP) працювала над оцінкою програми «Лідерство базового рівня» та оцінила її відповідність стандартам НАТО на 86%, що є значним показником. А вже 27 вересня 2017 року в м. Миколаєві відбувся перший випуск військовослужбовців військової служби за контрактом, які пройшли навчання за програмою «Курс лідерства базового рівня» у Центрі підготовки сержантського складу Військово-Морських Сил ЗС України. Сертифікати про проходження курсу були вручені 40 випускникам [3; 4].

Воєнна реформа розрахована на період до кінця 2020 року. За цей період ЗС України частково перейдуть на стандарти НАТО. Впевнений, що вимогами сьогодення є реалізація підготовки корпусу військових лідерів і створення такого кадрового резерву, який буде затребуваним не лише серед суб'єктів сектору безпеки та оборони, але і в цивільній сфері та матиме повноцінну підтримку в подальшого розвитку на всіх рівнях.

Список літератури: 1. Указ Президента України від 6 червня 2016 року №240 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України". 2. *Бойко О.* Офіцер-лідер – дійсна потреба чи черговий міф? [Електронний ресурс] / О. Бойко. – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/blogs/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3%20%D0%91%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%BE/811/>. – Назва з екрана. 3. *Вус Р.* Курси лідерства — окремий напрямок підготовки сержантів / Р. Вус // Народна армія. – 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://na.mil.gov.ua/53662-kursy-liderstva-okremyj-napryamok-pidgotovky-serzhantiv>. – Назва з екрана. 4. *Завтонов О.* Вперше представника сержантського корпусу призначили командиром військової частини / О. Завтонов // Народна армія. – 2017

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://na.mil.gov.ua/56771-vpershe-predstavnyka-serzhantskogo-korpusu-pryznachyly-komandyrom-vijskovoyi-chastyny> . – Назва з екрана. 5. Рудич Ф. М. Політологія. Підручник. - К.: Либідь, 2005. - С. 171-175. 6. Army Leadership: Doctrine and the New FM 22 -100 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.armystudyguide.com/content/army_board_study_guide_topics/leadership/army-leadership-doctrine-.shtml . – Назва з екрана.

Bibliography (transliterated): 1. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 6 chervnia 2016 roku №240 "Pro rishennia Rady natsional'noi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 travnia 2016 roku "Pro Stratehichnyj oboronnyj biuleten' Ukrainy". 2. Bojko O. Ofitser-lider – dijsna potreba chy cherhovyj mif? [Elektronnyj resurs] / O. Bojko. – Rezhym dostupu: <http://gurt.org.ua/blogs/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3%20%D0%91%D0%BE%D0%B9%D0%BA%D0%BE/811/> . – Nazva z ekrana. 3. Vus R. Kursy liderstva — okremyj napriamok pidgotovky serzhantiv / R. Vus // Narodna armiiia. – 2017 [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://na.mil.gov.ua/53662-kursy-liderstva-okremyj-napriamok-pidgotovky-serzhantiv> . – Nazva z ekrana. 4. Zavtonov O. Vpershe predstavnyka serzhants'koho korpusu pryznachyly komandyrom vijs'kovoi chastyny / O. Zavtonov // Narodna armiiia. – 2017 [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://na.mil.gov.ua/56771-vpershe-predstavnyka-serzhantskogo-korpusu-pryznachyly-komandyrom-vijskovoyi-chastyny> . – Nazva z ekrana. 5. Rudych F. M. Politolohiia. Pidruchnyk. - K.: Lybid', 2005. - S. 171-175. 6. Army Leadership: Doctrine and the New FM 22 -100 [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: http://www.armystudyguide.com/content/army_board_study_guide_topics/leadership/army-leadership-doctrine-.shtml . – Nazva z ekrana.

Луценко Б.В.

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ

Аналіз наукової літератури та інтернет-ресурсів засвідчив, що протягом останніх 3-х років воєнна організація України перебуває в перманентному стані переродження. Не залишився поза увагою і феномен лідерства, що за умов ведення бойових дій набув особливої актуальності. За підтримки міжнародних партнерів, у процес формування компетентних командирів-лідерів було запроваджено

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

курси лідерства. Практичні курси завоюють популярність серед військовослужбовців, що прагнуть не лише до кар'єрного зростання, розвитку лідерських якостей, але й до постійного самовдосконалення та розвитку різносторонньої особистості.

Ключові слова: лідер, лідерство, військовослужбовці, збройні сили.

Луценко Б.В.

ФЕНОМЕН ЛИДЕРСТВА В УКРАИНСКИХ ВОЙСКАХ

Анализ научной литературы и Интернет-ресурсов показал, что в течение последних 3-х лет военная организация Украины находится в перманентном состоянии перерождения. Не остался без внимания и феномен лидерства, что в условиях ведения боевых действий приобрел особую актуальность. При поддержке международных партнеров, в процесс формирования компетентных командиров-лидеров были внедрены курсы лидерства. Практические курсы приобретают популярность среди военнослужащих, стремящихся не только к карьерному росту, развитию лидерских качеств, но и к постоянному самосовершенствованию и развитию многосторонней личности.

Ключевые слова: лидер, лидерство, военнослужащие, вооруженные силы.

Lutsenko B.V.

LEADERSHIP PHENOMENON IN THE UKRAINIAN ARMED FORCES

The analysis of scientific literature and Internet resources has shown that during the last 3 years the Ukrainian military organization is in a permanent state of rebirth. There was no attention to the leadership phenomenon, which, in the context of the conduct of hostilities, became particularly relevant. By the international partners' support, leaderships

were introduced in the process of forming competent commanders. Practical courses gain popularity among servicemen who seek not only career development, leadership development but also constant self-improvement and development of a versatile person.

Keywords: leader, leadership, military, the armed forces.

УДК 378

*Лютый Н.Н.
г. Харьков, Украина*

РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО РУКОВОДСТВА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

Велика роль личности преподавателя в учебно-воспитательном процессе. Отечественные и зарубежные ученые уделяли большое внимание личности педагога, его умению не только дать необходимые знания студентам, но и стимулировать их к самообразованию и самосовершенствованию, саморазвитию, развивая их личностные качества (И. А.Зязюн, И. Д.Бех, Г.П. Васянович, Т.В.Никишина, А.Г. Романовский). Известный отечественный педагог и психолог П. Блонский видел задачу учителя в том, чтобы «не так дать образование и воспитание, как развить способности к самообразованию и самовоспитанию. «Мы должны..., – писал он, – воспитывать человека, способного создавать собственную жизнь, способного к самоопределению. Воспитываться – означает самоопределяться, и воспитанием будущего творца новой человеческой жизни является лишь рациональная организация самовоспитания его» [1, с. 236]. Отсюда следует, что правильно поставленное воспитание является не чем иным, как умелым внутренним стимулированием активности личности, побуждением ее к собственному развитию и совершенствованию.

Авторитет преподавателя – интегральная характеристика его профессионального, педагогического и личностного статуса в коллективе. Он формируется при достаточно высоком уровне развития трёх типов педагогических умений: «предметных» (научные знания);

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

коммунікативних (знання о своих учениках и коллегах); «гностических» (знания самого себя и умение корректировать свое поведение).

Известные ученые А.Г. Романовский, А.С. Пономарёв подчеркивают, что в университетской среде высоко ценят такие качества преподавателя, как научная эрудиция, целенаправленность, методические умения, общая и профессиональная культура и педагогическое мастерство, его эстетические принципы и убеждения, честность, порядочность, принципиальность и доброжелательность [4].

Исследователи в области педагогической психологии Н.В. Кузьмин [2], М.К. Тутушкина [7] выделили основные компоненты деятельности преподавателя:

1. Конструктивная деятельность (связана с отбором, умением строить учебно-воспитательный материал и проектировать развитие индивидуальности ученика).

2. Организационная деятельность, в состав которой входит: свое поведение (педагогические действия в реальных условиях действительности) на занятиях и вне их, обратная связь с учениками (мысль, знания, интерес) и деятельности учеников, их действий и поступков.

3. Коммуникативная деятельность – совместная деятельность педагога и ученика, построение межличностного взаимодействия и отношений педагогической деятельности, процесс педагогического общения.

4. Рефлексивная деятельность – умение педагога анализировать и адекватно оценивать свою педагогическую деятельность, развивать самосознание, что выявляется в самопознании, самооценке и саморегулируемом поведении; стремление к личностному росту, самовыражению и саморегуляции.

Большую роль в процессе профессионального самовоспитания студентов играет педагогическое руководство. Преподаватель должен обращать специальное внимание на необходимость такой работы над самим собой. Содержание и формы работы педагога по организации самовоспитания могут быть самыми разнообразными. Задача преподавателей состоит в целенаправленном выявлении и развитии потенциальных возможностей и способностей студентов при овладении ими знаний, учений и навыков. В процессе стимулирования самовоспитания студентов педагог решает следующие задачи:

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

- способує самопознанню, формуванню у студентів адекватної самооценки;
- способує привлеченню студентів к різнообразним видам діяльності і соціальних взаємодій, і тем самим оволодінню ними соціальних ролей;
- допомагає певним чином організовувати їх життєдіяльність;
- здійснює відбір, модифікацію і включення в навчально-виховний процес педагогічно ціннісні засоби і стимули самовиховання;
- створює умови для саморозвитку студентів.

Перш, ніж впливати на інших, викладачам самим необхідно навчитися керувати своїми думками, емоціями, поведінкою. Таким чином, формування лідера починається з управління самим собою. Тому для викладача-лідера надзвичайно важливими є знання самого себе, розуміння студентів, вміння розуміти причини того, що він робить, оцінювати свої переваги і недоліки, робити висновки як з успіхів, так і з невдач, брати на себе відповідальність за результати діяльності. Цьому сприяють розвиток і саморозвиток викладачів в процесі педагогічної діяльності, націлені на їх удосконалення.

Викладачам самим необхідно мати лідерські якості. Для того щоб розвивати лідерський потенціал у своїх вихованців. Лідерів можна підготувати тільки лідери. Ефективно керувати процесом спілкування викладач-лідеру дозволяє наявність у нього якостей, відображених нами в таблиці 1.

Таблиця 1 – Якість викладача-лідера

Якості	Характеристика
Емпатія	Вміння бачити ситуацію очима партнерів
Доброзичливість	Вшанування, симпатія, вміння приймати чуже мнієня, навіть не схвалюючи його, підтримувати інших
Автентичність	Вміння зберігати своє «Я» в контактах з іншими людьми

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Конкретність	Умение говорить о конкретных мнениях, действиях, возможностях коллектива, готовность однозначно отвечать на вопросы
Инициативность	Умение «идти вперед», устанавливать контакты, способность браться за дело в ситуации, требующей активного вмешательства
Непосредственность	Умение говорить и действовать напрямую
Открытость	Готовность открывать другим мотивы своих действий, рефлексировать; уверенность в возможности установления прочных отношений с окружающими, искренность
Участие	Умение выражать свои планы и готовность принимать планы другого человека

Авторитет преподавателя-лидера формируется при достаточно высоком уровне развития трёх типов педагогических умений: «предметных», коммуникативных, «гностических». Индивидуальный стиль педагогической деятельности формируется непосредственно в процессе работы. Преподаватель-лидер, эффективно реализуя свои профессиональные качества, повышая свой социальный статус, утверждается как личность и профессионал, получает стимул для развития собственных познавательных и профессиональных возможностей, тем самым способствуя эффективной подготовке будущих профессионалов-управленцев, развитию у них лидерского потенциала.

Список литературы: 1. *Блонский П. П.* Психология и педагогика. Избранные труды / П.П. Блонский. – М.: «Юрайт», 2016. 2. *Кузьмин, И.А.* Психотехнологии и эффективный менеджмент / И.А. Кузьмин. – М.: Технолог. школа бизнеса, 1993. – 90 с. 3. *Пономарьов О.С.* Феномен лідерства у просторі соціальних цінностей / О.С. Пономарьов //Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ «ХПІ», 2015. – № 3. – С. 93-101. 4. *Романовский А. Г.* Основы теории

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

управления социальными системами : учеб. пособие. / Романовский А. Г. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2001. – 195 с. 3. Романовський О.Г., О.С. Пономарьов, С.М. Пазиніч та ін. Зміст і сутність педагогічної діяльності: Навч. посібник / О.Г. Романовський, Пономарьов О.С., Пазиніч С.М. та ін. – НТУ «ХПИ», 2007. – 228 с. 12. 5. Романовський О.Г., Пономарьов О.С., Грень Л.М., Гура Т.В. Підготовка конкурентоспроможної управлінської гуманітарно-технічної еліти. Монографія, – Х.: НТУ «ХПИ»; Видавець Савчук О.О., 2014. – 324 с. Тутушкіна, М.К. Практическая психология для менеджеров / М.К. Тутушкіна. – М.: ФИЛИНЪ, 1996. – 414 с.

Bibliography (transliterated): 1. Blonskiy P. P. Psihologiya i pedagogika. Izbrannyie trudy / P.P. Blonskiy. — М.: «Yurayt», 2016. 2. Kuzmin, I.A. Psihotehnologii i effektivnyiy menedzhment / I.A. Kuzmin. – М.: Tehnolog. shkola biznesa, 1993. – 90 p. 3. Ponomarov O.S. Fenomen llderstva u prostorl sotsialnih tsInnostey / O.S. Ponomarov //TeorIya I praktika upravlnnya sotsialnimi sistemami. – Harklv: NTU «HPI», 2015. – № 3. – P. 93-101. 4. Romanovskiy A. G. Osnovyi teorii upravleniya sotsialnyimi sistemami : ucheb. posobie. / Romanovskiy A. G. – Harkov : NTU «HPI», 2001. – 195 p. 5. Romanovskiy O.G., O.S. Ponomarov, S.M. PazinIch ta In. ZmIst I sutnIst pedagogIchnoYi dIyalnostI: Navch. posIbnik / O.G. Romanovskiy, Ponomarov O.S., PazinIch S.M. ta In. – NTU «HPI», 2007. – 228 p. 12. 6. Romanovskiy O.G., Ponomarov O.S., Gren L.M., Gura T.V. Pidgotovka konkurentospromozhnoYi upravlnskoYi gumanItarno-tehnIchnoYi elIti. MonografIya, – H.: NTU «HPI»; Vidavets Savchuk O.O., 2014. – 324 p. 7 Tutushkina, M.K. Prakticheskaya psihologiya dlya menedzherov / M.K. Tutushkina. – М.: FILINЪ, 1996. – 414 p.

Лютый Н.Н.

РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО РУКОВОДСТВА В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

В статье раскрыта роль педагогического руководства в процессе самовоспитания личности студента и качества преподавателя-лидера, способствующих этому процессу.

Ключевые слова: педагогическое руководство, преподаватель-лидер, самовоспитание, самопознание, самооценка.

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО КЕРІВНИЦТВА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

У статті розкрито роль педагогічного керівництва у процесі самовиховання особистості студента та якості викладача-лідера, що сприяють цьому процесові.

Ключові слова: педагогічне керівництво, викладач-лідер, самовиховання, самопізнання, самооцінка.

Lyutyi N.N.

THE ROLE OF PEDAGOGICAL MANAGEMENT IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL SELF-PURPOSE OF THE PERSONALITY OF THE STUDENT

The article reveals the role of pedagogical leadership in the process of self-education of the personality of the student and the quality of the teacher-leader that contribute to this process.

Key words: pedagogical leadership, teacher-leader, self-education, self-knowledge, self-esteem.

УДК 371.4

*Нечитайло Л.Г., Поляничко Т.Г.
м.Балаклія, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНІСНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Замовлення сучасного етапу розвитку нашої держави – це формування особистості, яка розуміє свою приналежність до Українського народу та європейської цивілізації, має сформовану життєву компетентність та громадянську позицію, підготовлені до

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

життя у мінливому, конкурентному світі, а це потребує новітніх організаційних форм, компетентнісного підходу до виховання моральної культури та духовних цінностей особистості, інноваційних технологій виховання, удосконалення поведінки та здібностей особистості, досягнення саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Умовою розвитку суспільства є наявність і збереження системи ціннісного сенсу людського буття, моральних та духовних цінностей. Сучасний педагог забезпечує у суспільстві створення та передачу духовних цінностей, здійснює взаємозв'язок поколінь. Сукупність морально-духовних цінностей утворює культурний код народу. І саме педагог-вихователі спільно з батьками здійснює виховання молодого покоління [12].

Питання змісту загальнолюдських і національних цінностей, моральної культури та духовності особистості, її взаємозв'язків з різними видами діяльності людини вивчали такі педагоги-мислителі: М. Бердяєв, М. Бахтін, В. Розанов, В. Соловйов, Х. Ортега-і-Гассет, Д. Тичин, П. Тейяр де Шарден, С. Франк та ін. Питання вдосконалення освітнього процесу у вищій школі розглянуто такими вченими як С. Архангельський, Є. Бондаревська, Л. Хомич З. Єсарєва, С. Вітвицька, І. Зязюн, ін. [7–10].

Окремі аспекти проблеми особистості, її духовні цінності були розглянуті у дослідженнях В. Долженко, Д. Балдинюк, Ю. Захарчишиної, Г. Гуменюк, О. Баришнікова, В. Слінчук, Г. Хруслова та ін. Дослідження спиралося на ідеї єдності людини з ноосферою, що розвинуті в працях видатних філософів: В. Вернадського, К. Ціолковського, Д. Чижевського.

Мета дослідження – розробити, обґрунтувати та експериментально перевірити зміст і методику виховання у майбутніх учителів духовно-моральної культури.

У працях українських педагогів наголошується на важливості таких якостей, як честь, слава, милосердя, терпимість, любов, боротьбу добра зі злом. У концепції «серця» Г. Сковороди, П. Юркевича висвітлюється етичний погляд на світ, спостерігається процес духовно-моральної діяльності людини. Ідеї А. Потебні мають велике значення для розуміння сутності національних цінностей. Актуальними постають погляди І. Франка щодо чинників загальнолюдського прогресу (найвища цінність – людина).

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [6] визначено, що:

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

- пріоритетом державної гуманітарної політики є національне виховання;

- один із стратегічних напрямів розвитку освіти – забезпечення національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді.

Модернізація освітнього процесу розглядається в контексті диніоцентризму – ставлення до особистості дитини (відповідно до ст. 3 Конституції України) як до найвищої цінності, переорієнтація на особистісну спрямованість, усвідомлення принципів і морально-духовних цінностей життя.

Основною метою духовно-морального виховання є цілеспрямований та свідомий процес формування гармонійно-розвинутої особистості, що включає такі якості – гуманність, чесність, правдивість, працелюбність, дисциплінованість, почуття відповідальності, виховання патріотизму. Це є цариною формування особистісних рис людини – національної самосвідомості, розвинутої духовності, моральності, правової, художньо-естетичної, фізичної, трудової, екологічної культури та свідомості, удосконалення та розвитку індивідуальних здібностей і таланту.

І. Д. Бех наголошує, що «на зміну володіння підростаючою особистістю моральними якостями чи властивостями на виховну сцену має вийти духовна здібність», яка на думку науковця є єдністю «певного етичного знання (поняття) і способу, за допомогою якого воно набуває особистісного смислу» [1, 13].

Виховання сприяє духовно-моральному вдосконаленню молодого покоління, відродженню духовних ідеалів українського народу, національної культури, є стимулом пробудження моральних якостей, запорукою миру і злагоди в суспільстві, що вимагає оновлення освітнього процесу.

Основними напрямками духовно-морального виховання в нашому суспільстві є:

- утвердження принципів загальнолюдської моралі;
- прищеплення відповідального ставлення до родини, сім'ї, шанобливого ставлення до держави і народу, звичаїв, культури, традицій;
- виховання духовної та моральної культури людини, засвоєння нею моральних і духовних цінностей;
- формування самосвідомості особистості та її загальнолюдських якостей, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Ми досліджували та проаналізували цінності, властиві професії вчителя; визначили професійні умови, які сприяють вихованню морально-духовних цінностей у майбутніх учителів. Використано різні методи дослідження – аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, моделювання, анкетування, тестування, бесіда, рейтинг, методи математичної статистики.

На початку експерименту досліджено ціннісні орієнтації студентів, потреби, мотивації, професійні інтереси, ступінь впливу різних чинників на формування духовно-моральної культури, національних і загальнолюдських цінностей. В результаті з'ясовано, що серед найбільш значимих загальнолюдських цінностей майбутні вчителі визначили такі, як людина, життя, гуманізм, любов, дружба, здоров'я, сім'я, мораль, відповідальність, мудрість, взаємодопомога і взаєморозуміння, чесність тощо. Серед національних цінностей – історична культура, патріотизм, традиції, свобода, справедливість, працелюбність. Доведено, що не всі студенти розуміють сутність поняття цінності, значна частина респондентів не усвідомлює пріоритетні ціннісні орієнтири.

За рівнем професійної педагогічної спрямованості було з'ясовано: частина студентів – це майбутні фахівці, які мають виражену педагогічну спрямованість, високі духовно-моральні якості; при цьому рівень внутрішньої мотивації високий; усвідомлення ціннісних орієнтацій супроводжується позитивним ставленням до освітньої діяльності; інша частина – студенти, які мають невизначену педагогічну позицію та професійну мотивацію і педагогічну спрямованість.

Протягом дослідження розроблені чинники, що впливають на формування національних та загальнолюдських цінностей у майбутніх педагогів. Серед них: засоби масової інформації, родина, спілкування з одногрупниками, самоосвіта, спілкування з викладачами, участь у суспільному житті закладу.

Під час дослідження виявлені педагогічні умови формування цінностей в процесі навчально-виховної роботи ВНЗ: орієнтація зміста освіти на національні та загальнолюдські цінності; організація освітньої діяльності як процесу творчої взаємодії викладачів і студентів; здійснення впливу всіх складових педагогічного процесу на поведінку студентів, свідомість; використання комплексу новітніх методів та прийомів навчання й виховання; створення такого

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

освітнього середовища, яке сприяє розвитку творчих та індивідуальних здібностей майбутніх фахівців, їх саморозвитку.

Також впроваджено модель формування національних і загальнолюдських цінностей, складовими якої є компоненти: 1. цілемотиваційний – формування ціннісного ставлення особистості; засвоєння духовно-моральних знань, умінь та навичок виховання загальнолюдських якостей, активності та самостійності, готовності діяти, керуючись професійними цінностями. Педагогічна підготовка майбутніх учителів щодо формування духовно-моральних цінностей спирається на такі наукові підходи як акмеологічний, особистісно орієнтований, гуманістичний, інтегративний та відповідні принципи: цілеспрямованості, систематичності, послідовності, індивідуального підходу тощо. 2. Змістовий компонент - це оволодіння студентами системою педагогічних знань аксіологічного спрямування, яка поглиблює професійні знання. 3. Операційно-діяльнісний компонент вміщує організаційні форми виховання духовно-моральних цінностей в освітньому процесі. Застосовуються такі форми, як: інформаційно-масові (дискусії, вечори, диспути, екскурсії, ярмарки; практично-діяльнісні: (свята, участь у тренінгах, конкурсах, культурних заходах); пошукових (підготовка створення мультимедійних презентацій, фотовиставок, пошук інформації у періодичних виданнях, система творчих рефератів і завдань).

Результатом експерименту є розробка критеріїв, які характеризують рівні сформованості духовно-моральних цінностей у студентів: це об'єктивні критерії – суспільна активність студента, соціальний статус студента, педагогічна спрямованість; суб'єктивні – коефіцієнт значущості професії, володіння методами самоосвіти, оцінка рівня сформованості духовно-моральних якостей; суб'єктивно-об'єктивні – адекватність ціннісних орієнтацій студента та його успішність, рівень сформованості колективу, потреба в активній практичній діяльності, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

Проведене дослідження формує висновки: виховання на основі цінностей – це пріоритетний шлях формування особистості майбутнього педагога, його духовного світу, моральної культури. Подальшого вивчення, вимагають такі аспекти, як систематизація цінностей та вплив екзо- та ендо- чинників на розвиток духовно-моральної культури майбутнього педагога та розробка інноваційних педагогічних технологій духовного саморозвитку особистості.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Список літератури: 1. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 1. – С. 12–17.2. Інноваційність виховного процесу в сучасному освітньому просторі: теоретичні основи та досвід творчих освітань Одещини / упоряд. О. І. Чешенко. – О., 2011. – 189 с. 3. Кириленко С. В. Школа культури здоров'я: від сьогодення до майбутнього : навч.-метод. посіб. / С. В. Кириленко, О. М. Михайлова, В. П. Сергієнко. – К. ; Чернівці : Букрек, 2012. – 384 с. : ілюстр. – (Серія «Школа майбутнього»). 4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К. : Пед. думка, 2009. – 520 с. 5. Маніфест гуманної педагогіки 17 липня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gumanpedagog.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=127&Itemid=57. 6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013. 7. Оржеховська В. М. Духовність і здоров'я : навч.-метод. посіб. / В. М. Оржеховська. – К., 2004. 8. Пометун О. Освіта для стійкого розвитку – інновація ХХІ століття // Шлях освіти. – 2010. – № 3. – С. 12–17. 9. Сиротенко Г. О. Інновації як основа змін освітньої практики : інформ.-метод. зб. / упоряд. Г. О. Сиротенко. – Полтава : ПОІППО, 2005. – 160 с. 10. Сухомлинський В. О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи // Шлях освіти. – 1996. – № 1. 11. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13–18. 12. Теорія і практика організації інноваційного процесу виховання : наук.-метод. зб. / упоряд. О. І. Чешенко. – О., 2014. – 327 с. 13. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність / В. В. Химинець. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – 360 с. 14. Чешенко О. І. Кожний навчальний заклад має бути Школою сприяння здоров'ю в інтересах дітей та створення кращого світу для них : метод. поради / О. І. Чешенко. – О., 2011. – 134 с. – (Серія «Школи здоров'я Одещини»). 15. Чешенко О. І. Розбудова об'єднання культури здоров'я як важливий фактор збереження здоров'я дітей у соціумі // Інтеграція освітньо-виховної та оздоровчої діяльності навчальних закладів України : матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (Кіровоград, 6–7 листоп. 2012 р.). – Кіровоград : ФО-П Александрова М. В., 2012. – С. 220–230.

Bibliography (transliterated): 1. Bekh I. D. Innovatsijna vykhovna tekhnolohiia: sutnisni polozhennia i shliakhy realizatsii // Pedagogika i psykholohiia. – 2014. – № 1. – S. 12–17.2. Innovatsijnist'

vykhovnoho protsesu v suchasnomu osvith'omu prostori: teoretychni osnovy ta dosvid tvorchykh osvitan Odeschyny / uporiad. O. I. Cheshenko. – O., 2011. – 189 s. 3. Kyrylenko S. V. Shkola kul'tury zdorov'ia: vid s'ohodennia do majbutn'oho : navch.-metod. posib. / S. V. Kyrylenko, O. M. Mykhajlova, V. P. Serhiienko. – K. ; Chernivtsi : Bukrek, 2012. – 384 s. : iliustr. – (Seriia «Shkola majbutn'oho»). 4. Kremen' V. H. Filosofiia liudynotsentryzmu v stratehiakh osvith'oho prostoru / V. H. Kremen'. – K. : Ped. dumka, 2009. – 520 s. 5. Manifest humannoi pedahohiky 17 lypnia 2011 roku [Elektronnyj resurs]. – Rezhyim dostupu: http://gumanpedagog.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=127&Itemid=57. 6. Natsional'na stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku : Ukaz Prezydenta Ukrainy № 344/2013 vid 25.06.2013. 7. Orzhekhovs'ka V. M. Dukhovnist' i zdorov'ia : navch. metod. posib. / V. M. Orzhekhovs'ka. – K., 2004. 8. Pometun O. Osvita dlia stjikhoho rozvytku – innovatsiia KhKhI stolittia // Shliakh osvity. – 2010. – № 3. – S. 12–17. 9. Syrotenko H. O. Innovatsii iak osnova zmin osvith'oi praktyky : inform.-metod. zb. / uporiad. H. O. Syrotenko. – Poltava : POIPPO, 2005. – 160 s. 10. Sukhomlyn's'kyj V. O. Suchasni tsinnosti u vykhovanni: problemy, perspektyvy // Shliakh osvity. – 1996. – № 1. 11. Sukhomlyn's'ka O. Kontseptual'ni zasady formuvannia dukhovnosti osobystosti na osnovi khrystians'kykh moral'nykh tsinnostej // Shliakh osvity. – 2002. – № 4. – S. 13–18. 12. Teoriia i praktyka orhanizatsii innovatsijnoho protsesu vykhovannia : nauk.-metod. zb. / uporiad. O. I. Cheshenko. – O., 2014. – 327 s. 13. Khymynets' V. V. Innovatsijna osvithnia diial'nist' / V. V. Khymynets'. – Ternopil' : Mandrivets', 2009. – 360 s. 14. Cheshenko O. I. Kozhnyj navchal'nyj zaklad maie buty Shkoloiu spryannia zdorov'iu v interesakh ditej ta stvorennia kraschoho svitu dlia nykh : metod. porady / O. I. Cheshenko. – O., 2011. – 134 s. – (Seriia «Shkoly zdorov'ia Odeschyny»). 15. Cheshenko O. I. Rozbudova ob'iednannia kul'tury zdorov'ia iak vazhlyvyj faktor zberezhenia zdorov'ia ditej u sotsiiumi // Intehratsiia osvith'o-vykhovnoi ta ozdorovchoi diial'nosti navchal'nykh zakladiv Ukrainy : materialy Vseukr. nauk.-prak. konf. (Kirovohrad, 6–7 lystop. 2012 r.). – Kirovohrad : FO-P Aleksandrova M. V., 2012. – S. 220–230.

Нечитайло Л.Г., Полянничко Т.Г.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНІСНИХ ОСНОВ ВЧИТЕЛІВ

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

У статті висвітлюється актуальність проблеми духовності особистості, обґрунтовується її теоретичні засади, аналізуються ключові поняття, презентуються результати експериментальної роботи щодо формування у майбутніх педагогів духовно-моральних цінностей.

Ключеві слова: духовність, моральність, духовно-моральні основи, моральні якості особистості.

Нечитайло Л.Г., Полянничко Т.Г.

В статье освещается актуальность проблемы духовности личности, обосновывается ее теоретические принципы, анализируются ключевые понятия, презентуются результаты экспериментальной работы по формированию у будущих педагогов духовно-моральных ценностей.

Ключевые слова: духовность, нравственность, духовно-нравственные основы, моральные качества личности.

The actuality of the problem of the spirituality of a personality is lighted in the article; its theoretical principles are grounded, the key concepts are analysed; the experimental results in forming in the future teachers of spiritual moral values are presented.

Key words: spirituality, morality, spiritual and moral basis, moral qualities of personality.

УДК 378

*Семко М.О., Вергун В.Г., Шаблевська І.Ю.
м. Харків, Україна*

**СУЧАСНІ УМОВИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ**

Сучасні інститути громадянського суспільства і державно-владні структури розглядаються як такі, що спрямовані на

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

забезпечення прав і свобод людини. Одні з них можуть реалізовуватися у формі громадського спілкування, а здійснення інших вимагає додаткових зусиль з боку державної влади. У будь-якому суспільстві завжди є такі види соціальних відносин, які можуть функціонувати лише на публічно-владних засадах (державне адміністрування, злочин — покарання тощо).

Поняття громадянського суспільства найбільш адекватно співвідноситься з поняттям саме правової держави, оскільки і перше, і друге відображають найважливіші характеристики та невід'ємні сторони життєдіяльності сучасної демократичної державності: з одного боку, реалізація засад правової держави не може не спиратися на відносно автономні механізми саморегуляції громадянського суспільства, а з іншого — органічним доповненням функціонування громадянського суспільства виступають сформовані на формально-правових засадах інституції держави, яка тільки за таких умов може стати правовою.

Функціонування громадянського суспільства створює можливості для більш адекватного розуміння права і держави, сутність яких за цих умов стає змістовнішою. Право формується в сфері громадянського суспільства, що, не виключає потреби набуття ним за допомогою державно-владних інституцій таких рис, як чітке визначення прав і обов'язків, що виникли внаслідок обміну свободою учасників суспільних відносин, спільне визнання сформульованих правил поведінки, можливість їх гарантування. Громадянське суспільство виступає й найбільш відповідним джерелом для практичного здійснення правових норм, де можуть скластися реальні показники соціальної ефективності права.

Право за таких умов стає невід'ємним елементом соціальної форми життєдіяльності, повсякденного соціального спілкування індивідів. У цьому плані засновники концепції правової державності обґрунтовано вбачали її підвалини в «правовому громадянському суспільстві», яке безпосередньо поєднує за посередництвом права його як громадські, так і державницькі засади [8, с. 24-26].

Розуміння громадянського суспільства передбачає сукупність добровільно сформованих громадських інститутів, що діють на самоврядних засадах у межах конституції та законів, за посередництвом яких індивіди реалізують свої основні природні права і свободи.

Говорити про громадянське суспільство можна лише з появою громадянина як самостійного члена суспільства, який усвідомлює себе таким, що наділений певними правами і свободами, і в той же час несе відповідальність перед цим суспільством за всі свої дії [5, с. 31].

Україна, як і будь яка інша незалежна держава, має пройти свій власний, обумовлений конкретно-історичними умовами шлях до громадянського суспільства. Цей процес не може бути довільним, оскільки спирається на соціальні закономірності та тенденції, певний рівень економічного та соціального розвитку суспільства, але для його нормального розвитку має бути створено необхідні умови, ліквідовано штучні перешкоди. Для цього слід врахувати його специфіку.

Становлення громадянського суспільства в Україні відбувається в умовах, коли ці питання перестали бути актуальними для країн розвинутої демократії, новітній досвід яких свідчить про потребу виходу за межі останнього в напрямку до соціальної державності, що передбачає необхідність наукового пошуку складних критеріїв поєднання цих обох процесів, які певною мірою можуть бути суперечливими. Внаслідок таких змін формується якісно нова соціальна система, яку зарубіжні політологи називають «суспільством масового споживання та масової культури».

Становлення громадянського суспільства в Україні відбувається за умов творення суверенної національної державності, що так чи інакше передбачає зміцнення державницьких засад в організації суспільної життєдіяльності, утворення нових державних органів влади та управління суверенної держави, яких не могло бути за умов перебування в складі колишнього СРСР.

Формаційна зміна пріоритетів соціального розвитку передбачає наявність перехідного періоду протиборства різновекторних тенденцій суспільного розвитку, одна з яких спирається на вкорінені впродовж значного історичного періоду традиційні стереотипи соціально-політичного облаштування, а інша зорієнтована в напрямку наближення до загальноєвропейських стандартів правової демократичної державності, які, однак, практично мало адаптовані українським суспільством [1, с. 4-5].

Список літератури: 1. *Атаманчук Ю.* Правова держава і громадянське суспільство // *Вісник.* - 2015. - № 1. - С. 2-7; 2. *Гвоздецький В.* Проблеми становлення конституційного ладу в Україні в умовах розбудови громадянського суспільства і правової

держави/ //Міліція України. - 2007. - № 11-12. - С. 30-31; 3. Костенко О.Б. Розуміння взаємозв'язку держави і громадянського суспільства Г.В.Ф. Гегелем (Франкфуртський період творчості)/ О.Б. Костенко //Вісник Київського університету імені Т. Шевченка. - 1998. - Вип. 35: Юридичні науки. - С. 23-26

Bibliography (transliterated): 1. Atamanchuk Yu. Pravova derzhava i hromadians'ke suspil'stvo/ Yu. Atamanchuk //Visnyk. - 2015. - № 1. - С. 2-7; 2. Hvozdet's'kyj V. Problemy stanovlennia konstytutsijnoho ladu v Ukraini v umovakh rozbudovy hromadians'koho suspil'stva i pravovoi derzhavy/ //Militsiia Ukrainy. - 2007. - № 11-12. - С. 30-31; 3. Kostenko O.B. Rozuminnia vzaiemozviazku derzhavy i hromadians'koho suspil'stva H.V.F. Hehelem (Frankfurts'kyj period tvorchosti)/ O.B. Kostenko //Visnyk Kyivs'koho universytetu imeni T. Shevchenka. - 1998. - Vyp. 35: Yurydychni nauky. - С. 23-26

Семко М.О., Вергун В.Г., Шаблевська І.Ю.

СУЧАСНІ УМОВИ ВЗАЄМОВІДНОСИН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

У статті розкривається поняття громадянського суспільства та визначаються умови для становлення громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадянське суспільство, незалежна держава.

Семко М.А., Виргун В.Г., Шаблевская И.Ю.

СОВРЕМЕННЫЕ УСЛОВИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

В статье раскрывается понятие гражданского общества и определяются условия для становления гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: гражданское общество, независимое государство.

CURRENT CONDITIONS OF RELATIONS BETWEEN CIVIL SOCIETY AND THE LEGAL ENJOY

The article reveals the concept of civil society and determines the conditions for the formation of civil society in Ukraine.

Key words: civil society, independent state.

УДК 37.091.12:36 - 051

*Сизикова В.С.
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Постановка та актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку соціальної роботи в Україні характеризується значними реформами, змінами як на рівні системи соціально-політичних відносин, так і на рівні окремих індивідів і груп. Такий стан речей вимагає підвищеної уваги до формування професійно важливих якостей соціального працівника. Однією з основних серед них є відповідальність, оскільки рівень її розвитку відображає реальне ставлення соціального працівника до тих об'єктів, заради яких розгортається його діяльність.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що проблема формування особистості працівника соціальної сфери, зокрема його відповідальності, представлена в психолого-педагогічних роботах В.П. Андрущенко, О.В. Безпалько, Р.Х. Войнола, Л.В. Долинської, М.А. Гуліної, А.Й. Капської, О.Г. Карпенко, Н.Б. Шмельової та ін. Разом із цим у педагогічній теорії та практиці недостатньо розроблено проблему формування відповідальності майбутнього соціального працівника у процесі фахової підготовки у вищих навчальних закладах.

Мета статті – визначення сукупності педагогічних умов, що забезпечують успішність формування професійної відповідальності

майбутніх соціальних працівників в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Разом із трансформацією суспільства, його історичним і соціально-економічним розвитком, модифікується поняття «відповідальність». У сучасному розумінні воно виступає як складне та багатомірне соціальне явище, що проявляється у різних типах, серед яких професійна відповідальність є найбільш значущим структурним компонентом будь-якої професійної діяльності.

Щодо соціального працівника, то відповідальність виступає однією з його найбільш значущих базових якостей, яка проявляється в його практичній діяльності. Ми погоджуємось з думкою О. Патинок, що відповідальність соціального працівника – це інтегративна якість особистості спеціаліста, яка характеризується вільно вибраним, критично осмисленим з позиції професійного обов'язку прагненням добросовісного, творчого виконання своїх професійних функцій і обов'язків [2, с. 177]. Специфіка професійної відповідальності майбутнього соціального працівника передбачає опору на себе, впевненість у своїх силах та своїх професійних умінях, адекватну самооцінку, незалежність від зовнішнього контролю, відповідальність за інших. Виходячи з цього, відповідальність соціального працівника можна визначити як професійно значущу якість, що має складну структуру (когнітивний, мотиваційно-афективний та діяльнісно-поведінковий компоненти) і є системою відповідального ставлення спеціаліста до людей, самого себе, визначеної системи мотивів, форм і способів поведінки, через які це ставлення реалізується в повсякденній професійній діяльності фахівців соціальної сфери.

Процес формування професійної відповідальності в умовах фахової підготовки повинен відбуватися у три етапи: *підготовчий* (самопізнання та самовиховання, розвиток професійних здібностей, засвоєння знань та цінностей щодо професійної відповідальності); *основний* (створення умов самореалізації та акмеологічного фахового зростання майбутніх фахівців); *заклучний* (відповідальне використання професійних знань, умінь та навичок в умовах професійної діяльності соціального працівника) [1, с. 8].

На відміну від знань або навичок, відповідальне ставлення до професійних обов'язків формується не так швидко й не так помітно. Воно є результатом цілеспрямованого комплексного впливу на особистість студента протягом тривалого часу за допомогою багатьох засобів, методів, прийомів організації діяльності, вся сукупність яких,

на наш погляд, визначається поняттям «педагогічні умови».

Педагогічними умовами формування відповідальності як професійно значущої якості соціального працівника у процесі фахової підготовки є: 1) систематичне і поетапне вивчення навчального матеріалу, що вимагає від студентів самоконтролю, вміння планувати свою діяльність, відповідального ставлення до оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками; 2) навчання, в якому застосовуються інтерактивні технології опанування навчальними дисциплінами, що реалізує особистісно-орієнтований підхід, умови здійснення його в атмосфері суб'єкт-суб'єктних відносин, порозуміння, доброзичливості та дає змогу проявити майбутнім соціальним працівникам активність та наполегливість; 3) поєднання активних методів навчання і практичної діяльності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки; 4) впровадження у програму дисципліни «Етика соціальної роботи» змістовного блоку «Професійна відповідальність соціального працівника»; 5) використання потенціалу виробничої практики та практики в органах місцевого самоврядування і самостійної роботи студентів щодо формування професійної відповідальності; творча самореалізація в умовах виробничої практики.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ми вважаємо, що процес формування професійної відповідальності майбутніх соціальних працівників є складним і динамічним процесом, що повинен здійснюватися у просторі взаємодії особистості (суб'єктивного прийняття відповідальності) і професії (об'єктивних професійних вимог до працівника). Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у детальному обґрунтуванні умов навчання, методів і форм, за допомогою яких може бути сформовано відповідальність соціальних працівників.

Список літератури: 1. *Букша С.Б.* Педагогічні умови формування професійної відповідальності вчителів основ здоров'я / С. Б. Букша // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Валеологія: сучасність і майбутнє. – 2012. – № 996, вип. 12. – С. 6-11. 2. *Патинок О.П.* Становлення відповідальності як професійно значущої якості майбутнього фахівця соціальної сфери: психологічний аспект / О. П. Патинок // Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – 2016. – Вип. 2 (39). – С 176-179.

Bibliography (transliterated): 1. Bukša S.B. Pedahohični umovy formuvannja profesijnoji vidpovidal'nosti včyteliv osnov zdorovja / S. B. Bukša // Visnyk Xarkivs'koho nacional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Serija : Valeolohija: sučasnist' i majbutnje. – 2012. – # 996, vyp. 12. – S. 6-11. 2. Patynok O.P. Stanovlennja vidpovidal'nosti jak profesijno značuščoji jakosti majbutn'oho faxivcja social'noji sfery: psyxolohičnyj aspekt / O. P. Patynok // Naukovyj visnyk užhorods'koho universytetu. Serija: «Pedahohika. Social'na robota». – 2016. – Vyp. 2 (39). – S 176-179.

Сизикова В.С.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті висвітлено проблему формування відповідальності майбутнього соціального працівника як професійно значущої якості. У статті розглядається сукупність педагогічних умов щодо формування професійної відповідальності майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: професійна відповідальність, фахова підготовка, соціальні працівники.

Syzykova V.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF RESPONSIBILITY AS PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITIES OF FUTURE SOCIAL WORKER

The article deals with the problem of formation of responsibility as professional significant quality of social worker. This article discusses a set of pedagogical conditions for the formation of professional responsibility of future social workers.

Keywords: professional responsibility, professional training, social workers.

Сизикова В.С.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

ПЕДАГОГІЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМОГО
КАЧЕСТВА БУДУЩЕГО СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА

В статье освещается проблема формирования ответственности будущего социального работника как профессионально значимого качества. В статье рассматривается совокупность педагогических условий формирования профессиональной ответственности будущих социальных работников.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, профессиональная подготовка, социальные работники.

УДК 378

*Хавіна І.В.
м. Харків, Україна*

**ПОШУКОВИЙ ЕТАП ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ
БАКАЛАВРІВ З ПСИХОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ПРИРОДНИЧО-НАУКОВИХ ДИСЦИПЛІН**

Ураховуючи загальні вимоги до проведення експериментальної роботи, а також спираючись на методологічну базу дослідження (діяльнісний, індивідуально-творчий та особистісно орієнтований підходи), що лежить в основі організації процесу формування професійних базових компетенцій у бакалаврів з психології у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін, було розроблено програму педагогічного експерименту.

Мета експериментальної роботи – це перевірка ефективності реалізації педагогічної технології формування професійних базових компетенцій бакалаврів з психології у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін.

Перший етап експерименту: пошуковий – це попередній етап дослідження, який дозволив виявити досліджувану проблему і в процесі пошуку намітити шляхи і можливі способи її вирішення. По

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

завершенню цього етапу було сформульовано проблему, об'єкт і предмет дослідження, гіпотезу дослідження.

На першому етапі педагогічного експерименту для виявлення потреб і сучасного стану сформованості професійних базових компетенцій бакалаврів з психології у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін нами було запропоновано опитування студентів 3 та 4 курсу напрямку «Психологія» у кількості 98 респондента.

Також, на цьому етапі педагогічного експерименту студентам було запропоновано відповісти на анкету, в якій було надано перелік дисциплін природничо-наукової підготовки. Ця анкета була розроблена для визначення дисциплін, що більшою мірою, на думку студентів, сприятимуть формуванню професійних базових компетенцій бакалаврів з психології у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін. Респондентам було запропоновано напроти кожної природничо-наукової дисципліни виставити бал від 1 до 5 в залежності від значущості дисципліни на рівень подальшої професійної підготовки бакалавра з психології. Де одиниця – не має значущості, а п'ятірка – має велике значення. Результати проведеного опитування наведено у таблиці 1

Таблиця 1

Дисципліни природничо-наукової підготовки

з/п	Назва дисципліни	%
	Анатомія нервової системи та вищої нервової діяльності	47,9
	Антропологія	28,6
	Основи біології та генетики людини	39
	Зоопсихологія та порівняльна психологія	38,9
	Психофізіологія	46

Результати анкетування студентів розподілились наступним чином: 47,9% вважають, що більшою мірою формуванню професійних базових компетенцій сприяє «Анатомія нервової системи та вищої нервової діяльності». 38,9% вважають що, важливе значення має «Зоопсихологія та порівняльна психологія». 39% та 46% вважають, що дисципліни «Основи біології та генетики людини», «Психофізіологія» мають не велике значення, а 28,6% вважають, що така дисципліна як

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

«Антропологія» не має ніякого значення у формуванні професійних базових компетенцій бакалаврів з психології.

За результатами опитування студентів напряму «Психологія», ми можемо зробити висновок, що студенти старших курсів не усвідомлюють значущість вивчення природничо-наукових дисциплін у професійній підготовці бакалавра з психології. Вони виділили тільки дві із п'яти дисциплін природничо-наукової підготовки, які на їх думку можуть впливати на їх рівень професійних базових компетенцій. У зв'язку з тим, що студенти майбутні бакалаври з психології не усвідомлюють значущість вивчення дисциплін природничо-наукового циклу в них знижена вмотивованість до вивчення, що призводить до низьких показників рівня знань, умінь, навичок та здатностей. Це все відкладатиме слід у подальшій професійній підготовці бакалавра з психології. Тому, ми вважаємо за необхідне приділити увагу студентів до значущості вивчення природничо-наукових дисциплін у їх професійній підготовці.

Для того щоб з'ясувати чи зацікавлені студенти у вивченні природничо-наукових дисциплін нами була розроблено та запропоновано відповісти на анкету «Визначення інтересу до вивчення природничо-наукових дисциплін» студентам першого та другого. В таблиці 2 представлені дані опитування о зацікавленості студентів у вивченні природничо-наукових дисциплін.

Таблиця 2

**Визначення інтересу бакалаврами з психології у вивченні
природничо-наукових дисциплін (%)**

З/п	Назва дисципліни	Вивчаю з інтересом	Вивчаю, тому що треба	Не цікаво
	Анатомія та еволюція нервової системи людини	17	56	25
	Антропологія	12	47	39
	Основи біології та генетики людини	35	42	21
	Зоопсихологія та порівняльна псих-я	13	49	36
	Психофізіологія	23	26	49

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Провівши аналіз анкетування студентів ми з'ясували, що більшість студентів – це 64,3 % вивчають дисципліни природничо-наукового циклу тому, що цього вимагає навчальний план, тобто тому що так треба. Значна кількість опитуваних тобто 24,5% вважають, що дисципліни природничо-наукового циклу не інтересні, тому їх не треба вивчати. Не значна кількість 11,2% вважають дисципліни природничо-наукового циклу цікавими і хочуть знати більше.

Результати опитування свідчать про те, що більшість респондентів вважають дисципліни природничо-наукового циклу не цікавими. Таке ставлення студентів різко знижує їх вмотивованість на вивчення природничо-наукових дисциплін, що призводить до низьких показників знань, вмінь та навичок професійного навчання.

Для перевірки вмотивованості студентів нами було проведена методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А.А. Реан, В.А. Якунин, модифікація Н.Ц. Бадмаевой). Метою цієї методики було перевірили який рівень мотивації до навчання мають студенти напряму «Психологія».

Таблиця 3.

**Діагностика навчальної мотивації студентів-психологів при
вивченні природничо-наукових дисциплін**

Шкала	Кількість респондентів, %			
	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Елементарний рівень
Комунікативні мотиви	2	10	18	70
Мотиви уникнення	59	27	5	9
Мотиви престижу	23	38	7	32
Професійні мотиви	13	21	36	30
Мотиви творчої самореалізації	8	16	37	39
Учбово-пізнавальні мотиви	16	13	42	29
Соціальні мотиви	7	25	27	41

Із таблиці ми можемо зробити висновок, що більшість студентів мають елементарний та середній рівні комунікативних, професійних, творчих, пізнавальних мотивів та мотивів престижу, а також високий та достатній рівні мотивів уникнення.

Проаналізувавши зміст і структуру діючих навчальних планів підготовки майбутніх бакалаврів з психології та відповіді на анкетування студентів третього та четвертого курсів напряму «Психологія», маємо підстави вважати, що особливим потенціалом щодо організації комплексного скоординованого послідовного педагогічного впливу на формування у майбутніх психологів професійних базових компетенцій володіють курси «Анатомія нервової системи та вищої нервової діяльності», «Основи біології і генетики людини», «Антропологія», «Зоопсихологія та порівняльна психологія», «Психофізіологія».

Ці природничо-наукові дисципліни викладаються бакалаврам з психології на протязі 1 та 2 курсу, що сприятиме формуванню професійних базових компетенцій.

Саме з позицій викладання зазначених дисципліни видається найбільш зручним реалізовувати міжпредметні зв'язки не лише на рівні відбору змісту дидактичного матеріалу, а й застосування відповідних технологій навчання.

Список літератури: 1. *Бадмаева Н.Ц.* Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: монография / Н.Ц. Бадмаева. – Улан-Удэ, 2004. С.151-154. 2. *Беспалько В.П.* Параметры и критерии диагностической цели // Школьные технологии – 2006 - №1 – с.118-128. 3. *Васищев А.А.* Каталог психодиагностических методик [Электронный ресурс] / А.А. Васищев. Часть 2. – Ярославль, ООО Научно-производственный центр «Интроспекция», 2012. – 76 с. Режим доступа: <http://www.psychometrica.ru/index.php?hid=50&metinfo=200>

Bibliography (transliterated): 1. *Badmaeva N.C.* Vlianie motivacionnogo faktora na razvitie umstvennyh sposobnostej: monografija / N.C. Badmaeva. – Ulan-Udje, 2004. S.151-154. 2. *Bespalko V.P.* Parametry i kriterii diagnostichnoj celi // Shkol'nye tehnologii – 2006 - №1 – s.118-128. 3. *Vasiwев A.A.* Katalog psihodiagnosticheskikh metodik [Jelektronnyj resurs] / A.A. Vasiwев. Chast' 2. – Jaroslavl', ООО Nauchno-proizvodstvennyj centr «Introspekciya», 2012. – 76 s. Rezhim dostupu: http://www.psychometrica.ru/index.php?hid=50&met_info=200

ПОШУКОВИЙ ЕТАП ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У
БАКАЛАВРІВ З ПСИХОЛОГІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРИРОДНИЧО-
НАУКОВИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядається пошуковий етап педагогічного експерименту формування професійних базових компетенцій у бакалаврів з психології при вивченні природничо-наукових дисциплін. Описано методики проведення експериментального дослідження. Представлені результати проведеного дослідження у пошуковому етапі педагогічного експерименту.

Ключові слова: компетенція, професійна базова компетенція, бакалаври-психологи, природничі дисципліни.

Хавина И.В.

ПОИСКОВЫЙ ЭТАП ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА
ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ БАЗОВЫХ
КОМПЕТЕНЦИЙ У БАКАЛАВРОВ С ПСИХОЛОГИИ ПРИ
ИЗУЧЕНИИ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ДИСЦИПЛИН

В статье рассматривается поисковый этап педагогического эксперимента формирования профессиональных базовых компетенций у бакалавров с психологии при изучении естественнонаучных дисциплин. Описано методики проведения экспериментального исследования. Представлены результаты проведенных методик исследования в поисковом этапе педагогического эксперимента.

Ключевые слова: компетенция, профессиональная базовая компетенция, бакалавры психологии, естественнонаучные дисциплины.

Khavina I.V.

THE SEARCH STAGE OF THE PEDAGOGICAL EXPERIMENT OF
THE FORMATION OF PROFESSIONAL BASIC COMPETENCIES IN
BACHELORS WITH PSYCHOLOGY IN THE STUDY OF NATURAL
SCIENCE DISCIPLINES

The article deals with the search stage of the pedagogical experiment of forming professional basic competencies in bachelors with psychology in the study of natural science disciplines. The methods of carrying out the experimental study are described. The results of the conducted research methods in the search stage of the pedagogical experiment are presented.

Keywords: competence, professional base competence, bachelors of psychology, natural science disciplines.

УДК 1(075.8)

*Харченко А.О.
м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ТА МЕНЕДЖЕРІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Загальна постановка проблеми. Тривала соціально-економічна криза, яку переживає Україна і яка набула системного характеру, вимагає глибокого аналізу її природи, причин і характеру. Без такого аналізу, важко, а то і взагалі неможливо обрати ефективні шляхи і способи її успішного подолання й виходу нашої країни на шляхи успішного розвитку. Одними з визначальних причин кризи виступають недостатній рівень професіоналізму певної частини управлінської еліти і лідерів, їхні низкі моральнісні якості та безвідповідальність. Оскільки ж вони отримують професійну підготовку у вищих навчальних закладах, вища школа має визнати і свою частку провини за кризовий стан національної економіки.

Отже, сьогодні вкрай важливою проблемою перед системою освіти постає формування не просто високого рівня професійної компетентності фахівців, але й належного їх виховання та особистісного розвитку. В першу чергу йдеться про належну організацію професійної підготовки економістів та менеджерів і прищеплення їм почуття особистої відповідальності не тільки за якісь свої безпосередні професійні дії та рішення, але й за загальну соціально-економічну ситуацію в країні, за рівень добробуту людей та

їхне самопочуття. При цьому якість їх підготовки повинна відповідати потребам нашого суспільства та його актуальним потребам.

Хоча світовою практикою економічного розвитку переконливо доведено, що ринкові принципи забезпечують належну ефективність функціонування економіки, в нашій країні ефективність лишається вкрай низькою. І серед множини причин такої ситуації чільне місце посідає безвідповідальність у самому широкому її розумінні. Це й істотне поширення корупції, і нехтування досягненнями науково-технічного прогресу та небажання вкладати кошти в дослідження й розробку та впровадження високих технологій. І це також має безпосереднє відношення до порушеної проблеми.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і практичними завданнями. Недостатній рівень як загальноосвітньої підготовки випускників середньої школи, особливо у сфері математики й основ економіки, та відсутність належного інтересу і мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів вимагають розробки теоретичних принципів і практичних педагогічних технологій, які б могли істотно підвищити ефективність навчально-виховного процесу. В першу чергу йдеться про формування у студентів почуття відповідальності за себе, за добробут своєї майбутньої сім'ї та за напрямки і характер розвитку держави. Адже їхня відповідальність має виступати й потужним чинником мотивації навчання й належного оволодіння професією.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблема відповідальності привертає сьогодні увагу широкого кола дослідників, оскільки вона стає моральнісних імперативом, або, за словами А.В. Платоновой, «моральним абсолютом» та «екзистенціалом». Можна навести імена відомих філософів, які піднімали у своїх роздумах тему відповідальності – І. Кант, Г. Гегель, П. Рікер, М. Мамардашвілі, М. Вебер, Ж.-П. Сартр, Г. Йонас та інші. Відповідальність стала предметом досліджень таких психологів, як К.О. Абульханова-Славська, Д.А. Леонтьєв, Д. Майєрс, А. Маслоу, К.К. Муздибаєв, Д. Зіглер, К. Роджерс, Л. Росс, В. Франкл, Л. Х'елл та інші.

Серед сучасних дослідників проблем відповідальності можна назвати А. Єрмоленка, С.В. Баранову, М.П. Колеснікова, О.Р. Костенко, Г. Ложкіна, С. М. Пазиніча, Н.В. Середу, М.К. Чеботарьова та інших. При цьому виникає питання про оцінку рівня відповідальності та про об'єктивність цієї оцінки. Як пише з цього приводу Т.Ф. Алексєєнко в Енциклопедії освіти, об'єктивність

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

оцінки особистісної людини визначається «історично досягнутим рівнем відповідальності поведінки в конкретному суспільстві і суб'єктивними можливостями особистості». Автор при цьому стверджує, що «у цивілізованому суспільстві вважається: що ширші повноваження і реальні можливості, то вища відповідальність особистості» [А, с. 107].

Метою статті є аналіз особливостей професійної та особистісної відповідальності економістів та менеджерів і спроба виявлення зв'язків між формуванням цієї відповідальності та здатністю цих фахівців забезпечити ефективний розвиток країни. Передбачається також показати вплив відповідальності на формування ціннісного ставлення людей до своєї професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Визначальною умовою нормального існування, функціонування та розвитку будь-якого соціуму постає відповідальність його членів у своїй діяльності й поведінці, у стосунках між собою, у ставленні до цього соціуму, до природи і до самих себе. Особливо важливу роль відіграє відповідальність еліти соціуму та його лідерів. Не випадково С.О. Заветний та його співавтори підкреслюють, що «висока професійна компетентність у гармонійному поєднанні з яскраво вираженими природними якостями людини, серед яких особливо важливу роль відіграють її комунікативні та організаторські здібності, поступово трансформуються у потребу самовираження, максимальне задоволення якої і проявляється у лідерстві» [1, с. 141]. Однак ми вважаємо, що потреби самовираження ще недостатньо для справжнього лідера. Визначальними рисами і якостями для нього виступають відповідальність та розвинені морально-етичні принципи і переконання.

Не менш важливим атрибутом відповідальності має вважатися також для таких професійних груп, як економісти та менеджери. Сфери та зміст їхньої відповідальності передбачаються посадовими інструкціями і кваліфікаційними характеристиками професій, які визначають вимоги до представників відповідних посад. Достатньо широкий спектр цих сфер і посад ускладнює можливості узагальнення тих вимог до економістів, які стосуються їхньої професійної та особистої відповідальності. Однак у найбільш загальному вигляді можна стверджувати, що відповідальність як специфічний феномен має кілька різних тлумачень свого сенсу і сутності. Так,

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

відповідальність особистості може бути правовою і моральною, економічною та екологічною, професійною та політичною тощо.

Розглядаючи сенс професійної відповідальності економістів, можна стверджувати, що вона є не лише суто економічною. Залежно від характеру їх рішень і пропозицій, від діяльності й поведінки вона може носити і правовий, і моральний, і екологічний тощо характер. Роль професійної відповідальності економістів і менеджерів особливо зростає в часи кризи і глибоких суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій. Саме такий період переживає сьогодні наша країна. І саме через вкрай недостатню відповідальність політиків і бізнесу, педагогів і населення ми протягом тривалого часу не можемо подолати кризи, в якій опинилися.

Повертаючись до питань взаємозв'язку між професіоналізмом, моральністю та відповідальністю фахівця, в першу чергу фахівця з економіки та менеджменту, необхідно підкреслити, що взаємозв'язок між ними знаходить своє чітке й узагальнене втілення у поняттях загальної і професійної культури. Тому М.М. Гуревичов та його співавтори впевнені, що «у ХХІ столітті без необхідного рівня освіти і культури, без чітких і сталих ціннісних орієнтирів, що спираються на фундаментальні основи моральності, ніяка модель державного устрою не може повноцінно працювати на справжні інтереси народу». Вчені підкреслюють, що «держава завжди має бути зацікавлена у здоровому цивілізованому суспільстві, в якому проростають і розвиваються культура і моральність» [2, с. 73]. Становлення ж та розвиток в Україні громадянського суспільства і правової держави зі всією необхідністю вимагатимуть високого рівня моральності й культури, поєднання яких з професіоналізмом кожної людини передбачає її особисту відповідальність за якість влади і за вибір стратегічних напрямків розвитку країни.

Розглядаючи феномен культури у досить широкому сенсі, вважаємо за необхідне викласти нашу думку стосовно того, що і професіоналізм фахівця, і його моральність, і відповідальність, на великим рахунок, мають вважатися важливими складниками його культури. У такому разі стає цілком зрозумілим, ому свого часу М. О. Бердяєв справедливо підкреслював, що «не в політиці і не в економіці, а в культурі здійснюються цілі суспільства» [5, с. 162]. Культура ж менеджерів, справжніх керівників-лідерів стає визначальним чинником і їхнього відповідального ставлення до своєї діяльності.

Справжні лідери в середовищі економістів та менеджерів повинні глибоко розуміти цілі, сенс і сутність управління соціальними

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

системами, у складі яких вони функціонують і мають виконувати свою важливу й відповідальну суспільну місію. При цьому М.П. Лукашевич та М.В. Туленков підкреслюють, що «під *соціальною системою* розуміється цілісне соціальне утворення (суспільство, соціальна спільнота, соціальна група тощо), де основними елементами виступають люди, їхні зв'язки та відносини. Соціальні зв'язки та відносини людей проявляються у їхній діяльності, яку вони здійснюють не ізольовано, а в процесі взаємодії з іншими людьми, об'єднаними у різні соціальні спільноти і групи певного соціального середовища» [3, с. 88]. Оскільки такі взаємовідносини як безпосередньо, так і опосередковано впливають на спільну діяльність людей та її результати, керівники й неіформальні лідери цих спільнот повинні враховувати психологічну сумісність виконавців при визначенні та розподілі між ними виробничих завдань і функцій. І така їх здатність також є проявом відповідального ставлення.

При цьому вкрай важливу роль відіграє загальна психологічна атмосфера в суспільстві, яка прямо залежить від діяльності політичної еліти на верхніх рівнях державної влади та управління, від тієї взаємної узгодженості дій та рішень її представників, від розуміння ними інтересів і прагнень широких верств суспільства. Тому така істотна увага дослідників приділяється проблемам політичного лідерства. Як приклад, можна навести роботи І. О. Белебехи, Ж. Блонделя, В. І. Карасьова, І. Г. Шаблінського, В. Шеклтона та інших. Так, Дженіфер Ліз-Маршмент, аналізуючи роль і характер внеску представників влади у політичне лідерство, зазначає, що у розвинених демократичних країнах «міністри уряду демонструють виважений підхід до прийняття рішень». На підставі співбесід з понад п'ятдесятьма високопосадовцями з Великобританії, США, Австралії, Канади і Нової Зеландії автор стверджує, що «сучасне політичне керівництво набагато більш ефективно співпрацює, ніж ми звичайно бачимо у ЗМІ та публічній критиці» [4, с. 25].

Стосовно ж наших високопосадовців, навіть високо професійних, крім вже звичних звинувачень у корупції, слід відзначити і їхню недостатню політичну волю у відстоюванні, тим більш у наполегливій реалізації своїх рішень, планів і програм. У разі невдачі вони посилаються на шалений опір з боку не тільки відвертих противників реформ, але й частини колег самих реформаторів. В результаті навіть дійсно корисні для суспільства й національної економіки ефективні пропозиції новаторів лишаються

нереалізованими. Таким чином, структуру відповідальності необхідно доповнити й такими складниками, як рішучість та наполегливість. Отже, завдання системи освіти з формування відповідальності майбутніх економістів і менеджерів слід розглядати як комплексну системну проблему, розв'язання якої повинно включати забезпечення високої професійної і обов'язково соціальної компетентності студентів, їхнє виховання, належний особистісний розвиток і соціалізацію. В першу чергу йдеться про розвиток у них професійно і соціально значущих особистісних рис і якостей. Успішне ж вирішення цього дійсно життєво важливого завдання можливе тільки за умови належної мотивації студентів, використання інноваційних педагогічних технологій та забезпечення системної єдності цілісного навчально-виховного процесу й високого професіоналізму викладачів та їх педагогічної майстерності.

Висновки. Викладений матеріал дає підстави для таких висновків. По-перше, сучасний етап суспільного розвитку зі всією необхідністю вимагає високоякісної професійної підготовки фахівців, в першу чергу професійно компетентних економістів та менеджерів. По-друге, важливою умовою майбутньої ефективної діяльності цих економістів і менеджерів має бути поєднання їхньої високої професійної компетентності та відповідальності. По-третє, відповідальність фахівців слід розглядати в цілісній системі їхньої загальної і професійної культури.

Список літератури: 1. *Заветний С. О.* Філософія впливу : монографія / С. О. Заветний, О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч. – Харків: Видавець Савчук О. О.; ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2011. – 204 с. 2. Професійна культура менеджера в умовах інноваційного розвитку: Монографія / М.М. Гуревичов, А.В. Долгарєв, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов; За заг. ред. О. С. Пономарьова. – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – 240 с. 3. *Лукашевич М.П.* Соціологія : Навч. посібник / М.П. Лукашевич, М.В. Туленков; за заг. ред. М.В. Туленкова. – К.: МАУП, 1998. – 276 с. 4. Lees-Marshment J. Deliberative Political Leaders: The Role of Policy Input in Political Leadership / Jennifer Lees-Marshment // *Politics and governance*. – 2016. – Vol. 4. – Issue 2. – P. 25-35. 5. *Бердяев Н. А.* Смысл истории / Николай Бердяев. – М.: Канон+, 2002. – 448 с. 6. *Алексеев Т. Ф.* Відповідальність особистості / Т. Ф. Алексеев // *Енциклопедія освіти*. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 106-107.

Bibliography (transliterated): 1. Zavietnyj S. O. Filosofiia vplyvu : monohrafiia / S. O. Zavietnyj, O. S. Ponomar'ov, S. M. Pazynich. – Kharkiv: Vydavets' Savchuk O. O.; KhNTUSH im. P. Vasylenka, 2011. – 204 s. 2. Profesijna kul'tura menedzhera v umovakh innovatsijnoho rozvytku: Monohrafiia / M.M. Hurevychoy, A.V. Dolhariev, S.M. Pazynich, O.S. Ponomar'ov; Za zah. red. O. S. Ponomar'ova. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2010. – 240 s. 3. Lukashevych M.P. Sotsiolohiia : Navch. posibnyk / M.P. Lukashevych, M.V. Tulenkov; za zah. red. M.V. Tulenkova. – K.: MAUP, 1998. – 276 s. 4. Lees-Marshment J. Deliberative Political Leaders: The Role of Policy Input in Political Leadership / Jennifer Lees-Marshment // Politics and governance. – 2016. – Vol. 4. – Issue 2. – P. 25-35. 5. Berdiaev N. A. Smysl ystoryi / Nykolaj Berdiaev. – M.: Kanon+, 2002. – 448 s. 6. Aleksieienko T. F. Vidpovidal'nist' osobystosti / T. F. Aleksieienko // Entsyklopediia osvity. – K.: Yurinkom Inter, 2002. – S. 106-107.

Харченко А.О.

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ТА МЕНЕДЖЕРІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Кадрове забезпечення завдань з подолання системної кризи в Україні вимагає якісної професійної підготовки економістів та менеджерів. Вона має виходити з поєднання високого рівня їхнього професіоналізму та розвиненого почуття особистої відповідальності за сенс своєї діяльності та за долю країни.

Ключові слова: професійна відповідальність, суспільний розвиток, підготовка фахівців.

Харченко А.О.

ФОРМИРОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ И МЕНЕДЖЕРОВ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Кадровое обеспечение задач по преодолению системного кризиса в Украине требует качественной профессиональной

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

подготовки экономистов и менеджеров. Она должна исходить из сочетания высокого уровня их профессионализма и развитого чувства личной ответственности за смысл своей деятельности и за судьбу страны.

Ключевые слова: профессиональная ответственность, общественное развитие, подготовка специалистов.

Harchenko A.O.

**FORMATION OF LIABILITY
FUTURE ECONOMIES AND MANAGERS
AS A FACTOR OF EFFICIENT DEVELOPMENT OF THE COUNTRY**

Personnel provision of tasks to overcome the systemic crisis in Ukraine requires qualitative training of economists and managers. It should come from a combination of a high level of their professionalism and a developed sense of personal responsibility for the meaning of their activities and for the fate of the country.

Keywords: professional responsibility, social development, training of specialists.

УДК 347.51

*Чеботарьов М.К.
м. Харків, Україна*

**АДАПТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ТА
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ ЛІДЕРІВ**

Постановка проблеми. Лідерство являє собою надзвичайно складне й суперечливе явище. Тому вже навіть сама постановка проблеми з підготовки лідерів є далеко не простою завданням і вимагає чітких уявлень про сутність лідерства, про суспільні вимоги до особистості лідера, професійної і соціальної його компетентності. Разом з тим виникають питання про цілі, зміст і характер підготовки лідерів, про співвідношення між їх навчанням, вихованням та

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

особистісним розвитком, про співвідношення між їх теоретичною і практичною підготовкою, між формуванням професіоналізму й загальної культури, моральності та відповідальності. Але, незалежно від відповідей на ці питання, особливої важливості й актуальності сьогодні набуває проблема вибору ефективних педагогічних технологій, які були б реально здатні забезпечувати успішне виконання зазначених завдань. А без цього стає досить проблематичним задоволення суспільних вимог до якості підготовки лідерів.

Зв'язок проблеми з важливими теоретичними і практичними завданнями. З позицій теорії лідерства розв'язання порушеної проблеми має активно сприяти розробці ефективного педагогічного інструментарію, необхідного не просто для цілеспрямованої підготовки сучасних лідерів, а й створення умов для розвитку та належного реалізації їхнього лідерського потенціалу.

З позицій практичних потреб системи освіти дослідження й розв'язання вказаної проблеми має відкривати можливості подальшого розвитку особистісного підходу до організації та практичного здійснення цілісного навчально-виховного процесу підготовки лідерів. Враховуючи своєрідність самого феномену лідерства, слід визнати, що їх підготовка в принципі не може бути масовою, оскільки в такому разі вона нівелюватиме їхні індивідуальні прояви, що може істотною мірою загальмувати розвиток їхніх суто лідерських рис і якостей.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми повною мірою підтверджує її актуальність, її істотну теоретичну роль і практичну значущість. У справедливості цієї тези легко впевнитися хоча б у результаті знайомства з роботами В.М. Бабаєва, У. Бенніса, Г. Бояциса, О. С. Віханського, Т.В. Гури, С. О. Заветного, В. Г. Кременя, С. А. Калашнікової, В. М. Мороза, Б. Нануса, О. Нестулі, С. М. Пазиніча, О. С. Пономарьова, О. Г. Романовського, М.П. Чепіги, В. П. Шейнова та багатьох інших, присвячених розгляду різних аспектів цілісного феномену лідерства та підготовки лідерів. Однак того, що стосується безпосередньо педагогічних технологій та інших засобів, які забезпечують підготовку лідерів, в існуючій літературі ще вкрай недостатньо.

На наше глибоке переконання, успішне подолання цієї ситуації вимагає чіткого визначення самого сенсу поняття лідерства. Так, О. С. Віханський та О. І. Наумов вважають лідерство своєрідним типом управлінської взаємодії між лідером і послідовниками, який

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

ґрунтується на найбільш ефективному для даної ситуації поєднанні різних джерел влади і спрямований на спонування людей до досягнення спільних цілей [1]. Істотний внесок в дослідження проблем лідерства зробив Дж. Максвелл, який детально проаналізував і систематизував закони лідерства [3].

Слід згадати також цікаві дослідження Е. Шейна, в яких виявляється характер взаємозв'язків лідерства і організаційної культури групи, на яку поширюється вплив лідера, з одного боку, та вплив цієї культури на поведінку лідера, на вибір ним стилю впливу на людей та взаємовідносини зі своїми прихильниками й послідовниками, з іншими людьми [6]. У зв'язку з цим слід підкреслити, що застосування лідером адаптивних технологій управління посилює взаємозв'язок його лідерського впливу з рівнем розвитку організаційної культури в колективі.

Відносно новими є явища трансформаційного лідерства, яке стало предметом дослідження Б. Басса та Р. Ріджіо, і креативного лідерства, яке вивчають П. Кассе і П. Г. Клодель. Істотна поширеність політичного лідерства та його суспільна роль зумовили значну кількість публікацій, виконаних, зокрема, Ж. Блонделем, В. Карасьовим, І. Шаблінським, В. Шеклтоном та іншими.

Разом з тим вважаємо за необхідне повторити, що проблема виявлення потенційних лідерів та їх наступної цільової підготовки системно недостатньо висвітлена в наявній науковій літературі. В першу ергу йдеться про необхідність урахування в процесі цієї підготовки індивідуальних характеристик самих лідерів та особливостей конкретних ситуацій в яких їм доводитиметься приймати рішення і діяти. Саме тому **метою даної статті** й визначено аналіз можливостей системи підготовки лідерів з формування та належного розвитку їхньої духовності й відповідальності за рахунок цільового застосування адаптивних педагогічних технологій. При цьому ми виходимо з розуміння того, що відповідальність лідера, як і його духовність та моральність є визначальними якостями, які забезпечують йому належний авторитет серед прихильників і послідовників та ефективність його лідерського впливу на них.

Виклад основного матеріалу. На наше глибоке переконання, сама система підготовки лідерів може бути ефективною, тобто задовольняти суспільні потреби в лідерах та вимоги до рівня їхнього професіоналізму й до рівня розвитку суспільно значущих особистісних рис і якостей, тільки у разі, коли достатньо чітко сформульовані як ці

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

вимоги, так і уявлення про сутність самого лідерства як своєрідного суспільного феномену. Адже без такої чіткості система підготовки лідерів втрачає необхідні орієнтири своєї діяльності, а діяльність без чітких її цілей та орієнтирів не може бути продуктивною.

Цікавим уявляється питання походження лідерства і його основних джерел. Вважаємо достатньо показовим з позицій нашого дослідження те, що, аналізуючи інтелектуальні чинники і джерела лідерського впливу, С. О. Заветний та його співавтори зазначають, що «та обставина, що сьогодні істотно зростає освітній і кваліфікаційний рівень широкі верстви населення, у людей більш чітко формується критичне ставлення до того, що йому пропонують реальні та потенційні лідери, в першу чергу політики і представники влади». Вчені особливо підкреслюють, що «не випадково не тільки в Україні, а й в усьому світі помітно зростає недовіра до влади» [2, с. 144]. За цих умов застосування адаптивних технологій в системі підготовки лідерів має виконувати цілу гаму важливих функцій.

По-перше, їх цільове й послідовне застосування відкриває реальні можливості реалізувати індивідуальний підхід до кожного студента для ефективного вирішення завдань з його навчання, виховання та особливо його особистісного розвитку. Правда, при цьому педагог повинен дійсно вивчати, виявляти і глибоко розуміти індивідуальні риси кожного студента та його психологічні характеристики. Адже далеко не випадково ще К. Д. Ушинський свого часу вказував, що для того, щоб виховати учня у всіх відношеннях, необхідно його взяти у всіх відношеннях.

По-друге, адаптивні педагогічні технології дозволяють не тільки ефективно формувати фахову компетентність лідерів, їхню духовність і відповідальність як безпосередні завдання системи підготовки, але й виступають своєрідним взірцем ефективного педагогічного інструментарію. Цей взірець достатньо показово впливає на студентів не тільки тому, що втілює індивідуальний підхід, підкреслює визнання кожного з них індивідуальністю й унікальною особистістю. Студенти сприймають адаптивні технології як дійовий засіб успішного спілкування, взаємодії та співпраці з іншими людьми у своїй майбутній професійній діяльності. І ця їх функція є не менш важливою.

По-третє, адаптивні технології забезпечують формування відповідальності майбутніх лідерів, що проявляється у їхньому прагненні до високої якості управління на основі норм і принципів

його логіки. У зв'язку з цим С. М. Пазиніч зі своїми співавторами цілком справедливо вказують, що «істотна залежність характеру функціонування соціальних систем і суспільства в цілому, рівня добробуту населення і міри задоволення його матеріальних і духовних потреб від якості управління визначають тісний зв'язок проблеми з теоретичними і прикладними завданнями сучасної науки і суспільної практики» [4, с. 403]. Вчені глибоко впевнені в тому, що «оскільки одне з основних завдань управління соціальними системами полягає саме в узгодженні дій кожного з індивідів, які виступають учасниками спільної діяльності, і визначено упорядкування стосунків між ними, успішне здійснення управління потребує системного застосування принципів і норм відповідної логіки» [4, с. 411]. Однак, на нашу думку, навіть для раціонального розподілу функцій і завдань між виконавцями, не говорячи вже про узгодження між ними міжособистісних стосунків, однієї тільки логіки управління вкрай недостатньо. Необхідною стає також адаптація загальних управлінських норм і вимог, характеру лідерського впливу з урахуванням індивідуальних якостей цих виконавців та особливостей кожної конкретної управлінської ситуації.

Нам вже доводилося писати, що «глибоке осмислення проблеми людської відповідальності відкриває можливість дійти висновку про те, що вона має розглядатися не тільки як соціально-психологічна, але й як духовно-соціальна проблема. Це зумовлено тим, що вона найтіснішим чином пов'язана з філософськими питаннями сенсу життя і людського буття взагалі. Сам же сенс, як відомо, завжди визначається сутністю явища. Так, в сенсі життя людини відбиваються її переконання та ідеали, які мають особисту і суспільну значущість, а також плани соціально корисної діяльності. Тому і реалізувати цей сенс можна тільки через суспільне буття людини та через її спільну з іншими людьми діяльність, через сприйняття і прийняття нею суспільних цінностей» [5, с. 104-105]. А відповідальність лідера і є однією з таких важливих цінностей. Тим більш, коли вона виступає атрибутивною властивістю особистості справжнього лідера. Уявляється зайвим навіть думати про те, що справжній лідер може бути безвідповідальний. На наше глибоке переконання, це не лідер, люди ніколи таку людину не визнають своїм лідером і не підуть за ним.

Ось чому ми у своїй практичній педагогічній діяльності прагнемо використовувати адаптивні технології та індивідуальний

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

підхід. Той зворотний зв'язок, який утворюється в процесі педагогічного спілкування зі студентами переконливо свідчить про те, що вони цінують таку практику, цінують увагу, яка проявляється до кожного з них і бачення викладачем їхніх індивідуальностей та висловлення ним поваги до їхніх особистостей. Такі взаємовідносини істотно полегшують прищеплення студентам таких якостей, як духовність і культура, відповідальність і порядність, справедливість і толерантність. На цьому тлі яскраво виділяються особистості з вираженим лідерським потенціалом, що дозволяє цілеспрямовано працювати у напрямку його подальшого розвитку та наступної успішної реалізації.

Висновки. Наведені результати виконани досліджень і спостережень та глибокі роздуми автора на проблемами лідерства і особливо підготовки лідерів дають вагомі підстави для низки таких висновків. По-перше, система підготовки лідерів повинна виходити із загальних вимог, які суспільство висуває до рівня професіоналізму лідера та до його професійно і соціально значущих особистісних якостей і які ця система має максимальною мірою задовольнити. По-друге, життєво важливими, навіть визначальними якостями лідера, разом із здатністю впливати на людей та переконувати їх, виступають відповідальність і духовність, моральність і комунікативність. Саме від них залежить його вплив на людей. По-третє, ефективність підготовки лідерів може бути істотно підвищена за рахунок забезпечення цілісності навчально-виховного процесу та системного й цілеспрямованого застосування при його організації та здійсненні адаптивних педагогічних технологій. Адже тільки вони дозволяють плідно реалізувати індивідуальний підхід та максимальне урахування особистісних якостей потенційного лідера.

Список літератури: 1. *Виханский О. С.* Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – М.: Изд-во МГУ, 2001. – 528 с. 2. *Заветний С. О.* Філософія впливу : монографія / С. О. Заветний, О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч. – Харків: Видавець Савчук О. О.; ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2011. – 204 с. 3. *Максвелл Дж.* Законы лидерства; пер. с англ. / Дж. Максвелл. – М.: Попурри, 2011. – 320 с. 4. *Пазиніч С. М.* Логіка інженерної діяльності / С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов, Л. Л. Товажнянський. – Харків: НТУ «ХПІ», 2012. – 480 с. 5. *Пonomарьов О. С.* Відповідальність в системі професійної компетентності фахівця / О. С.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Пономарьов, М. К. Чеботарьов. Харків: НТУ «ХПІ», 2012. – 220 с. 6. *Шейн Э. Х.* Организационная культура и лидерство / Э. Х. Шейн ; пер. с англ. ; под ред. В. А. Спивака. — СПб. : Питер, 2002. — 336 с. — (Серия “Теория и практика менеджмента”).

Bibliography (transliterated) : 1. Vykhanskyj O. S. Menedzhment: chelovek, stratehiya, orhanyzatsiya, protsess / O. S. Vykhanskyj, A. Y. Naumov. – М.: Yzd-vo MHU, 2001. – 528 s. 2. Zavietnyj S. O. Filosofiia vplyvu : monohrafiia / S. O. Zavietnyj, O. S. Ponomar'ov, S. M. Pazynich. – Kharkiv: Vydavets' Savchuk O. O.; KhNTUSH im. P. Vasylenka, 2011. – 204 s. 3. Maksvell Dzh. Zakony lyderstva; per. s anhl. / Dzh. Maksvell. – М.: Popurry, 2011. – 320 s. 4. Pazynich S. M. Lohika inzhenernoi diial'nosti / S. M. Pazynich, O. S. Ponomar'ov, L. L. Tovazhnians'kyj. – Kharkiv: NTU «KhPI», 2012. – 480 s. 5. Ponomar'ov O. S. Vidpovidal'nist' v systemi profesijnoi kompetentnosti fakhivtsia / O. S. Ponomar'ov, M. K. Chebotar'ov. Kharkiv: NTU «KhPI», 2012. – 220 s. 6. Shejn E. X. Orhanyzatsyonnaia kul'tura y lyderstvo / E. X. Shejn ; per. s anhl. ; pod red. V. A. Spyvaka. — SPb. : Pyter, 2002. — 336 s. — (Seryia “Teoryia y praktyka menedzhmenta”).

Чеботарьов М.К.

АДАПТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ТА
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ ЛІДЕРІВ

Показано, що підготовка лідерів має в із професіоналізму й до професійно і соціально значущих особистісних якостей. Належну ефективність цієї підготовки можна забезпечити за допомогою системного застосування адаптивних педагогічних технологій.

Ключові слова: лідерство, підготовка лідерів, професійна компетентність.

Чеботарев Н.К.

АДАПТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОСТИ
И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ПОДГОТОВКЕ ЛИДЕРОВ

Показано, что подготовка лидеров имеет в с профессионализма и к профессионально и социально значимых личностных качеств.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Надлежащую эффективность этой подготовки можно обеспечить с помощью системного применения адаптивных педагогических технологий.

Ключевые слова: лидерство, подготовка лидеров, профессиональная компетентность.

Chebotarev M.K.

ADAPTIVE TECHNOLOGIES FOR FORMING SPIRITUALITY AND
RESPONSIBILITY FOR PREPARING LEADERS

It is shown that the training of leaders has in the professionalism and to professionally and socially significant personal qualities. The proper effectiveness of this training can be achieved through the systematic use of adaptive pedagogical technologies.

Key words: leadership, preparation of leaders, professional competence.

УДК 154.4: 37.033

*Черемський М.П.
м. Харків, Україна*

**СВОБОДА ТА ЇЇ РОЛЬ У ВИХОВАННІ ДУХОВНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ**

Постановка проблеми. Важливою проблемою сучасної української освіти виступає її авторитарність, що перешкоджає вільному самовиявленню особистості, її творчих сил і можливостей. Як наслідок, людина зростає інертною та байдужою як до себе, так і до свого оточення. Такий підхід не сприяє духовному розвитку особистості, бо віднімає в неї право на свободу думки, свободу помилки, свободу вибору.

Зв'язок проблеми з теоретичними та практичними завданнями. Виховання вільної особистості сприяє розвитку її духовних сил та творчого потенціалу. Зокрема, свобода відкриває в

людині безмежні можливості в її професійному становленні, сприяючи появі конструктивних ідей, творів мистецтва, нових відкриттів і винаходів.

Аналіз публікацій. Дану проблему вивчали такі відомі вчені та митці, як Б. Раш, Ст. Холл, А. Нейл, А. Маслоу, К. Роджерс, А. Камю, В. Бехтерев, Л. Виготський, К. Станіславський, В. Сухомлинський. Вони вважали свободу біологічно обумовленою і такою, що сприяє виявленню та розвитку потенційних можливостей особистості, водночас роблячи її свідомою і відповідальною.

Мета даної статті полягає у визначенні ролі та місця свободи у вихованні духовності особистості.

Виклад основного матеріалу. Роль свободи та її місце в житті людини важко переоцінити. Про неї мріяли, її оспівували, за неї боролися та віддавали життя в усі часи, починаючи з сивої давнини та закінчуючи сучасністю. Свобода є і залишається справжнім духовним форпостом таких моральних чеснот особистості як почуття власної честі та гідності, котрі, за висловом видатного російського лікаря-фізіолога і психіатра В. Бехтерева, “забезпечують людину від моральної загибелі” [1, с. 314].

Тому свобода є тією духовною цінністю, яку слід поважати та оберігати. За словами відомого французького філософа, письменника та драматурга А. Камю “вмирати має сенс лише за свободу, тому що лише тоді людина впевнена, що вона вмирає не остаточно” [2].

На жаль, сьогодні ціна свободи значно знизилася. Нею легко жертвують в ім'я власного добробуту і процвітання. Цьому сприяють, як правило, сучасна псевдокультура та масмедіа, котрі всіляко пропагують культ продажності і підкупності. Їхньою основною жертвою стає переважно молодь. І це не випадково. Адже, зокрема, в школах замість атмосфери свободи та відкритості панує дух авторитаризму, що авжеж не сприяє вихованню вільних, самодіяльнісних, творчих особистостей, здатних виражати власну думку, почуття і фантазію. Вже з раннього дитинства дитину буквально засипають різними приписами та правилами, що неначе сітка обплутує її волю. Пізніше у школі додаються ще й знання, котрі часто замість того, щоб активізовувати творчі сили учня, лише їх придушують.

Вступивши до ВНЗ, учорашній учень опиняється в тих самих умовах, в яких він перебував попередні одинадцять років. Та ж сама авторитарна система навчання, ті ж оцінки, та ж неувага до

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

внутрішнього світу особистості, її потреб, мрій та прагнень. Ілюзією виявляється і таке омріяне студентське самоврядування. Саме через таке ставлення вчителя до учня, – зауважував В. Сухомлинський, – ми маємо бездушних та отупілих від влади керівників-бюрократів, котрі стали такими саме через відповідне ставлення до них у роки дитинства. Тому педагог закликав своїх колег виховувати учня ласкою, адже таке виховання утверджує в особистості самоповагу та віру у власні сили. “Я не вірю в успіх покарання, в якому є хоч краплина приниження людської гідності”, – зазначав педагог [3, с. 48].

Брак уваги до внутрішнього світу особистості, її особливостей і можливостей перетворює навчання на каторгу, а дітей на каторжників. “Біда багатьох учителів у тому, що вони вимірюють і оцінюють духовний світ дитини лише оцінками та балами, поділяючи всіх учнів на дві категорії в залежності від того, вчать або не вчать діти уроки”, – зауважував В. Сухомлинський [4, с. 11].

На противагу нашій освіті, західна освіта побудована на засадах поваги до особистості, її прав і свобод. Для неї створюються відповідні умови, за яких особистість має можливість почуватися “вільною бути дивною, вільною робити помилки, вільною вчитися у того, що її оточує, у свого приятеля та власного досвіду” [5, с. 136].

Американський психолог і педагог Ст. Холл вважав свободу природною атмосферою та життєвою стихією студентського життя. Так звісно свобода, на думку вченого, несе і можливість морального занепаду особистості, але все ж вона дає кращі результати за примус. Почуття особистої свободи є абсолютно необхідним для моральної зрілості, і як істина не може бути знайдена без можливості помилятися, – зазначав учений [6, с. 44].

Американський лікар-психіатр, активний учасник війни за незалежність Сполучених Штатів Америки Б. Раш доводив, що свобода особистості за демократичного способу правління виступає чинником, який сприяє фізичному здоров'ю організму [7, с. 164].

Свобода має в собі фізіологічне підґрунтя. Зокрема її стимулятором виступає “рефлекс свободи”, що, за словами Ю. Фролова, і забезпечує вільне розповсюдження нервового процесу, обумовлюючи свободу рухових угруповань та проявляючись у підсиленій і цілком координованій реакції на різні утискаючі подразники. “Таким чином, “рефлекс свободи” в своїх найвищих проявах виступає символом вищої досконалості усієї поведінки і надання свободи розвитку має бути основною вимогою педагогіки” [8, с. 299-300].

Л. Виготський вважав, що педагог має виходити із так званих нижчих, егоїстичних почувань учня як найпервісніших, основних та сильних, і вже на їх основі закладати фундамент духовного розвитку особистості. Таким чином, зазначає психолог, можна вивести із вузького особистого кола усі егоїстичні почування дитини, тобто, наприклад, навчити її реагувати гнівом на образу своєї країни так само, як вона реагує на образу по відношенню до себе. [9, с. 207].

На думку американських педагогів Дж. Дьюї та Е. Дьюї “свобода для дитини це неначе можливість випробувати всі свої спонукання та імпульси по відношенню до людей і речей, серед яких вона живе, визначити характер цих імпульсів, для того, щоб звільнитися від шкідливих та розвинути корисні для себе та інших... Дуже багато втрачається за суто зовнішнім придушенням поганого; часто це однаковим чином заважає виявленню доброго” [10, с. 81].

“Діти в школі, – зазначають педагоги, – повинні користуватися свободою, тому що повинні розуміти, що означає свобода, коли їм доведеться брати участь в керуванні країною, мають розвивати в собі позитивні якості – ініціативу, незалежність, винахідливість – тоді, можна сподіватися, зникнуть недоліки та зловживання демократії” [10, с. 171].

Свобода необхідна також і в творчості. Зокрема, видатний російський актор, режисер і педагог К. Станіславський вважав великим злом для творчого процесу м'язеві судороги та тілесні затиски, які спотворюють артиста і заважають йому грати. Зокрема, якщо вони створюються в голосовому органі, то людина з прекрасним голосом починає сипіти та хрипіти. Через затиск в ногах, актор ходить неначе паралітик, руки перетворюються на шлагбауми. Але гірше всього, коли затиск утверджується на обличчі і викривлює його, паралізуючи міміку. Тоді очі витріщаються, судом м'язів надає неприємного виразу обличчю, що не відповідає тому почуттю, котре переживає артист. Затиск у дихальній діафрагмі порушує правильність процесу дихання, викликаючи задишку. “Всі ці умови не можуть не відображатися шкідливо на переживанні, на зовнішньому втіленні цього переживання та на загальному самопочутті артиста”, – зазначав режисер [11, с. 149].

Те ж стосується і педагога, який має як і артист одухотворяти навчальний матеріал, вдихаючи в нього життя та власну душу. А для цього педагог повинен позбавлятися своїх внутрішніх комплексів і відповідних затисків, що заважають йому належним чином грати свою роль. Свобода активізує творчий потенціал особистості.

Відомий італійський педагог М. Монтессорі вбачала свободу особистості в її активності [10, цит. за с. 83].

Подібну думку ми знаходимо і в американського психолога та педагога А. Маслоу, який вивчаючи самоактуалізуючих (самодіяльних) людей, відзначав в них здатність до самоуправління, незалежного оцінювання і прийняття самостійних рішень. Їх сфера зацікавлень вражає своїм розмаїттям та всеосяжністю, внаслідок чого в своїх міркуваннях вони нагадують філософів. Вони мають більшу “свободу волі” (“free will”) і менше за звичайну людину скуті різними правилами та догмами [12].

На жаль, останнім часом помічається тенденція відмови людини від свободи, а разом з нею і від власного “Я”. Дану проблему підняв свого часу американський соціолог та психолог Еріх Фромм. Він зокрема зауважував, що причиною втечі людини від свободи є втрата зв'язку з тими цінностями, котрі сприяли її індивідуалізації і становленню як особистості. Через такий стан речей людина почувається морально самотньою та безпомічною, що робить її вразливою перед зовнішніми загрозами власної безпеки. “Виникають сильні тенденції втечі від свободи до підкорення або до будь-яких інших відносин з людьми та світом, до відносин, що обіцяють звільнення від невизначеності, навіть якщо це позбавляє людину її свободи” [13, цит за с. 43].

Отже, робить висновок Фромм, людина має володіти одночасно і високим ступенем зв'язаності з іншими і свободою від обмежень, що перешкоджають процесу її індивідуалізації.

Тому особистість для того, щоб бути по-справжньому вільною має брати активну участь в суспільному житті країни, виявляючи у своїй діяльності власні можливості та здібності. Проте, така діяльність, на думку В. Бехтерева, має передбачати “вільне змагання особистості в усіх сферах діяльності та вільний обмін думок” [1, с. 314].

Висновки. Виходячи з вищесказаного, свобода відіграє важливу роль у вихованні в людини не лише особистісно-моральних рис, таких як почуття власної гідності та честі, але й суспільно-моральних, зокрема, почуття обов'язку і патріотизму. Водночас свобода сприяє духовному розкріпаченню, активізації творчого самовираження та самоствердженню особистості. Свобода виступає основою фізичного і духовного здоров'я особистості.

Список літератури: 1. *Бехтерев В.М.* Личность и условия её развития и здоровья // Психология личности в трудах отечественных

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

психологов. – СПб: Питер, 2002. – С. 309-315. 2. Камю А. Бунтующий человек. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с. 3. Сухомликий В.О. Не бійтесь бути ласкавими // Радянська школа. – №4. – К.: Рад. школа, 1968. – С. 43-49. 4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа, 1988. – 272 с. 5. Rogers C. Freedom To Learn for the 80's. – New York: Macmillan Publishing Company, 1983. – 312 с. 6. Холл Ст. Социальные инстинкты у детей и учреждения для их развития. – СПб., 1913. – 88 с. 7. Ярошевский М.Г. История психологии. – М.: Мысль, 1985. – 575 с. 8. Фролов Ю.П. Учение об условных рефлексах как основа педагогики. – М.: Работник просвещения, 1928. – 312 с. 9. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с. 10. Дьюи Дж, Дьюи Э. Школы будущего. – Берлин: Гос. Изд. РСФСР, 1922. – 178 с. 11. Станиславский К.С. Работа актёра над собой. – Ч.1: Работа над собой в творческом процессе переживания. Дневник ученика. – М.: Искусство, 1985. – 479 с.

Bibliography (transliterated): 1. Bekhterev V.M. Lychnost' y uslovia eio razvytyia y zdorov'ia // Psykholohyia lychnosty v trudakh otechestvennykh psykholohov. – Spb: Pyter, 2002. – S. 309-315. 2. Kamiu A. Buntuiuschyj chelovek. – M.: Polytyzdat, 1990. – 415 s. 3. Sukhomlykyj V.O. Ne bijtes' buty laskavymy // Radians'ka shkola. – №4. – K.: Rad. shkola, 1968. – S. 43-49. 4. Cukhomlynskyj V.A. Serdtse otidaiu detiam. – K.: Radians'ka shkola, 1988. – 272 s. 5. Rogers C. Freedom To Learn for the 80's. – New York: Macmillan Publishing Company, 1983. – 312 c. 6. Khol St. Sotsyal'nye ynstynkty u detej y uchrezhdenyia dlia ykh razvytyia. – Spb., 1913. – 88 s. 7. Yaroshevskij M.H. Ystoryia psykholohyy. – M.: Mysl', 1985. – 575 s. 8. Frolov Yu.P. Uchenye ob uslovnykh refleksakh kak osnova pedahohyky. – M.: Rabotnyk prosveschenyia, 1928. – 312 s. 9. Vyhotskyj L.S. Pedahohycheskaia psykholohyia. – M.: Pedahohyka, 1991. – 480 s. 10. D'iuy Dzh, D'iuy E. Shkoly buduscheho. – Berlyn: Hos. Yzd. RSFSR, 1922. – 178 s. 11. Stanyslavskij K.S. Rabota aktiora nad soboj. – Ch.1: Rabota nad soboj v tvorcheskom protsesse perezhivanyia. Dnevnyk uchenyka. – M.: Yskusstvo, 1985. – 479 s.

Черемський М.П.

СВОБОДА ТА ЇЇ РОЛЬ У ВИХОВАННІ ДУХОВНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ

Автор статті розглядає свободу як передумову духовного розвитку особистості. Свобода сприяє самоактуалізації і творчому

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

розвитку особистості. Водночас свобода виховує в людині такі моральні риси характеру як честь та гідність. Свобода дарує можливість творчої взаємодії і взаєморозуміння між людьми.

Ключеві слова: свобода, духовність, творчість, самоактуалізація, самоповага, взаємодія, творча особистість

Черемской М.П.

**СВОБОДА И ЕЁ РОЛЬ В ВОСПИТАНИИ ДУХОВНОСТИ
ЛИЧНОСТИ**

Автор статьи рассматривает свободу как предпосылку духовного развития личности. Свобода содействует самоактуализации и творческому развитию личности. В тоже время свобода воспитывает в человеке такие моральные черты характера как честь и достоинство. Свобода дарит возможность творческого взаимодействия и взаимопонимания между людьми.

Ключевые слова: свобода, духовность, творчество, самоактуализация, самоуважение, взаимодействие, творческая личность.

Cheremsky M.P.

**THE FREEDOM AND HER ROLE IN EDUCATION OF SPIRITUALITY
OF PERSONALITY**

The freedom is premise of spiritual development of personality. Freedom is assisting of Self-actualization and creative development of personality. Freedom is educating man's honour and dignity. Freedom is giving possibility of creative interaction and mutual understanding between people.

Key words: freedom, spirituality, creativity, Self-actualization, Self - respect, interaction, creative personality.

II РОЗДІЛ

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ І СУЧАСНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

УДК 33(477):005.35

*Виницкая С.Г., Двинских В.Н.
Харьков, Украина*

К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ В УКРАИНЕ

Цель исследования: попытка проанализировать и обосновать необходимость формирования социальной ответственности и социальной справедливости для успешного развития Украины на основе положительного опыта социализации капитализма западных стран.

Методология: Институциональный подход в раскрытии социально-экономических проблем обеспечение социальной ответственности и социальной справедливости в современных реалиях Украины.

В Украине кризисная политическая, экономическая, социальная ситуация. Однако пока еще сохраняется потенциал для развития экономики, роста конкурентоспособности страны и высокого уровня благосостояния. «Реальные проблемы нашего времени зависят не от экономических сложностей, а от политических и моральных ценностей, которые всегда присутствуют в наших экономических решениях. Исход нынешнего кризиса будет отражать силу этой воли и сущность этих ценностей» [3, с.254] Отечественные ученые – экономисты А.Гальчинский, А.Гриценко, Б. Данилишин, Ю.Пахомов, А.Петрик, В.Симоненко, А.Чухно, Т.Унковская и многие другие глубоко анализируют политическую и экономическую ситуацию, разрабатывают позитивные предложения для ликвидации вызовов и рисков, в том числе и по вопросам обеспечения социальной ответственности и социальной справедливости со стороны государства, бизнеса, гражданского общества.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

В условиях глобализации в Украине четко обозначилась тенденция развития международного бизнеса, путь к которому лежит через активное решение проблем социальной ответственности в бизнесе.

Социальная ответственность – это совокупность обязательств, которые берет на себя организация в плане защиты интересов общества и его дальнейшего совершенствования. [2, с.585]

Социальная ответственность организации может проявляться по отношению к сторонам, заинтересованным в результате ее деятельности, а также по отношению к окружающей среде и к общественному благосостоянию в целом. Некоторые фирмы признают свою ответственность по всем этим направлениям и принимают максимум усилий к тому, чтобы преуспеть в каждом из них. В то же время другие фирмы делают особое ударение на одной или двух сферах социальной ответственности. Существуют так же фирмы, которые не признают своей ответственности перед обществом ни в каком виде.

Субъекты предпринимательской деятельности в мировом сообществе обычно направляют много усилий на решение проблемы социальной ответственности. В основе этих усилий лежит базовый подход фирмы к социальной ответственности. Управление социальной ответственностью фирмы сводиться к регулированию правового и этического соответствия, неформальным аспектам социальной ответственности, а также оценке усилий фирмы, направленных на повышение ее ответственности перед обществом. На житейском, бытовом уровне социальную ответственность бизнеса можно интерпретировать крылатой фразой: «Заплати налоги, выдай достойную зарплату и спи спокойно». С точки зрения стратегии экономического развития ответственность бизнеса заключается в проведении структурных преобразований экономики, т.е. развития высокотехнологичных производств с высококвалифицированной рабочей силой, модернизации базовых отраслей дающих высокую добавленную стоимость, а так же в экологизации производства, обеспечивающей выживание человеческой цивилизации. Но макроэкономика не самодостаточна, ее конечные результаты реализуются на микроуровне. Эталонами глобальных преобразований в экономике на новом этапе глобализации выступают инновационные фирмы. Логика информационной экономики требует от фирм:

1. Роста их самодостаточности, институциональной индивидуализации.

2. Приоритета капиталовложений не в физические слагаемые производства, а в живой интеллектуальный капитал – накопление профессионализированных знаний, навыков, носителями которых является персонал фирмы. Это способствует приумножению креативно-творческого потенциала личности, ее самоутверждению.

3. За пределами материального вознаграждения, стимулирование творческого труда осуществляется высоким уровнем доверия, оценки каждого работника как незаменимого в инновационном процессе фирмы, т.е. превращение работника в партнера принятия управленческих решений.

По сути в нарождающейся информационной сетевой экономике сетевая фирма (пример развития таких фирм в Силиконовой долине США) является не просто первичным звеном экономики, а социоцентричной экономики, где человек выступает не только средством, но и целью производства. Об этом пишет неоднократно в своих трудах ученый-экономист и практик профессор А.Гальчинский[5]. Поэтому в разработке стратегии экономики Украины необходимо так же учитывать эти глобальные мировые тенденции. Социальная ответственность за положение дел в экономике и обществе требует формирования новых инструментов мышления и действий, которые стали бы причиной консолидации не отдельных групп, а граждан всей страны. Нужны такие подходы к консолидации где бы действовали не по принципу «разделяй и властвуй», «своим – все, остальным – закон», т.к. принимаемые законы часто двусмысленны и потому коррупционны. Нужны такие подходы, которые обеспечили бы лучшую жизнь в целом и каждого в отдельности.

Препятствием на этом пути является олигархат – власть немногих, приватизировавших не только экономику (50 семей в Украине контролируют 85% средств производства), но и фактически государственные институты власти, пустил глубокие корни в условиях общественного инфантилизма и отсутствия цивилизованного гражданского общества. Олигархат не заинтересован ни в структурной перестройке экономики, ни в модернизации базовых отраслей, ни в развитии малого и среднего бизнеса, а значит и среднего класса – основы процветания общества.

В последнее время предпринимается много попыток законодательного регулирования этических и социальных аспектов деятельности фирм. Например, в США следует назвать Закон о борьбе с коррупцией во внешнеэкономической деятельности и Закон о

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

правонарушениях в отношении иностранных граждан. Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) еще в 2000г. была принята Конвенция по борьбе со взяточничеством; с тех пор она была ратифицирована еще в 33 странах. Деятельность Международной организации труда (МОТ) направлена, в основном, на мониторинг условий труда на предприятиях и фирмах в развивающихся странах (Бангладеш, Камбоджа, Филиппины и другие) [1, с.425]

Задача основанного в 2015г. Национального антикоррупционного бюро Украины (НАБУ) – выявлять высокопоставленных чиновников – мздоимцев и привлекать их к суду, а также возвращать в Украину наворованное ими. В сделках подозреваются топ-менеджмент государственных компаний, работающих в нефтегазовой и горнодобывающей промышленности, агросекторе и портах. За рубежом уже выявлены свыше 500 млн. дол. выведенных денег, а также тысячи квадратных метров купленной недвижимости на десятки миллионов долларов [4.с.44] В Верховной Раде зарегистрирован законопроект, который при его принятии заставит отчитываться все добывающие компании о хозяйственно-финансовой деятельности, т.к. многие не привыкли или не хотят работать прозрачно. В Харькове работает общественная организация «Новая энергия» по расширению прозрачности в действиях чиновников, частных и государственных фирм. Задача состоит в том, что бы расширить сотрудничество в этом вопросе между гражданским и экспертным сообществом, компаниями и правительством.

Социальная ответственность в бизнесе неразрывно связана с социальной справедливостью в обществе. Понятие социальной справедливости раскрывает место человека в общественном производстве и его психологию. В этой связи можно говорить о проблеме справедливости в налогообложении. Вспомним, что в Украине фактически отсутствует прогрессивное налогообложение, но это не просто вопрос величины суммы денег, отчуждаемых государству, это показатель справедливого социального устройства в стране. В Украине нет должного контроля за расходованием бюджетных средств. Будучи премьер-министром Великобритании М.Тэтчер «в эпоху перемен»-реформ, получивших название «тэтчеризм», осознала как сложно жить обычным людям. И когда речь шла о бюджетных расходах, она говорила: «Нет такого понятия – общественные деньги, есть только деньги налогоплательщиков. Наша обязанность-быть уверенным, что каждый пенни налогов будет потрачен с умом и на благо народа».

В нынешнем обществе следует сделать акцент на социальную защищенность доминирующей части населения, что возможно обеспечить путем роста экономики и более справедливого распределения доходов. Фундамент социализации капитализма в США заложил президент Ф.Рузвельт, который говорил : «Нам нужно прочное и постоянное благосостояние, а не временное благополучие одних слоев общества за счет других».

Известно, что зарплата является основным видом доходов граждан в экономике стран мирового сообщества. По данным Госстата Украины по состоянию на 01.01.2017г. среднемесячная зарплата украинцев составляет всего 6000 грн; в Германии на ту же дату – 3450 евро (99000 грн), в США 3300 долл.США (8900 грн), в Англии 2500 фунтов стерлингов (83000 грн), в Латвии 662 евро (1900 грн) [7, с.3]. Рассматривая проблемы устойчивого экономического роста лидер Кембриджской школы Дж.Робинсон указывала, что долговременный экономический рост в решающей степени зависит от оптимального распределения доходов между получателями прибыли и получателями заработной платы. Она считала, что будет создано общество, где будут сотрудничать в общих интересах цивилизованные монополисты и профсоюзы. Поэтому рост заработной платы должен стать сознательной политикой «просвещенных» монополистов, понимающих необходимость «жить самим и жить давать другим». Под разными названиями и в различных формах политика доходов применяется с начала 60-х годов XXв. Почти во всех странах Запада. Благодаря консенсусу труда и капитала в Японии практически отсутствуют крупные забастовки.

Через реализацию политики доходов работники приобретают гарантии, увеличение зарплаты при повышении эффективности (прибыльности) производства, а также защиту от инфляции. Предприниматели получают социальный мир и гарантию от чрезмерных покушений на прибыль фирмы. Государство получает социально-политическую и экономическую устойчивость и гарантии роста бюджетных доходов. Цивилизованный мир все более поворачивается лицом к Человеку, о чем свидетельствует присуждение Нобелевской премии по экономике в 2015г. Э.Дитону за изучение проблем бедности. Представитель крупного бизнеса, он же депутат Верховной Рады С.Тарута признал, что условием реформ в Украине является политическая воля, наличие активного гражданского и экспертного сообществ. Через форумы, конгрессы, круглые столы, государство, бизнес, экспертные сообщества и др.общественные организации могут и

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

должны корректировать правила «экономической игры», приходиться к пониманию глубины проблем, способствовать компромиссам в отстаивании прав предпринимателей и наемных работников. Необходимо переходить от олигархического капитализма к модели конкурентно-рыночной, социально-ориентированной экономики, способной защитить малый и средний бизнес, создать процветающее общество, где доминировала бы психология социальной справедливости - как я работаю, так и живу.

Социальная справедливость в развитых странах мира базируется так же на политике в отношении сотрудничества с профсоюзами. Профсоюзы в фирмах стали играть роль активного партнера в разработке и реализации социальных программ. Разрабатываемые программы направлены на повышение производительности труда и стабильности занятости работников. Кроме того, профсоюзы проводят собственные исследования современных систем организации труда и берут на себя ответственность за нахождение компромиссов в фирмах. Важным компонентом политики социальной справедливости является социальное обеспечение работников. В США и других странах с развитой экономикой, получила значительное развитие система страховых и пенсионных фондов. Причем существуют и внутрифирменные пенсионные фонды на основе контрактов между работниками и предпринимателями. Согласно контракту обе стороны делают взносы в пенсионный фонд и пенсионные выплаты гарантируются работникам даже в случае прекращения действия пенсионного фонда.

Выводы

1. В нынешних условиях социально-экономического кризиса в Украине важно мобилизовать все ресурсы, и прежде всего - человеческий потенциал украинцев на основе применения политики социальной ответственности и справедливости в бизнесе, получившей широкое применение в развитых странах мирового сообщества.

2. Преодоление социальных конфликтов возможно при отстранении от власти олигархата, превращение их в крупных бизнесменов. В украинских реалиях власть и бизнес – «две вещи не совместные».

3. Необходима корректировка менталитета нации, находящейся в стадии «брожения», в сторону большей рациональности, трудолюбия, образованности, ответственности, честности, законопослушности,

толерантності; формувати нову освітню еліту, що має на меті – зростання якості життя людей, їх гідної самореалізації.

4. «Всі ми розуміємо, що наші культура, ментальність, неформальні традиції, мислительні звички і стратегії – це найважливіші фактори, які визначають, залишиться чи Україна нещасливою і бідною сировинною колонією з дешевою робочою силою і тенденцією до перетворення в націю емігрантів чи стане великою розвинутою країною, яка продемонструє економічне чудо. У кожного з нас, від студента до президента є вибір – яку вибрати свою особисту Стратегію і як впливати на формування Нової економічної стратегії для України» [6]. Краще не казати.

Список літератури: 1. Герчикова І.Н. Менеджмент: Учебник – М.: Банки і біржі, ЮНІТИ, 2005 – 501с. 2. Г.Гриффіна, М.Пастей Міжнародний бізнес. /Пер.с англ. п/ред. А.Г. Медведєва – СПб: Пітер, 2009г. – 1088 с.; 3. Хайлбронер Р., Тароу Л. Економіка для всіх./Пер.с англ.-Тверь, вид.«Фамілія»,1994.-271 с.; 4.Ещенко П.С.Стагнація української економіки: незавершеність реформ чи продумана політика? //Економіка України – 2017 - №8- с.43-45; 5. Гальчинський А.: «На порядку денного світового суспільства – новий етап глобалізації»// Зеркало тижня, 2017, №32 (328).с.8; 6. Унковська Т. Нова економічна стратегія України//Зеркало тижня, 2017, №7 (303).с.7; 7. Газета «Урядовий кур'єр» -№99 від 31.05.2017г. с.3

Bibliography (transliterated): 1. Gerchikova I.N. Menedzhment: Uchebnik – M.: Banki i birzhi, YuNITI, 2005 – 501s.; 2. G.Griffin, M.Pastey Mezhdunarodnyiy biznes. /Per.s angl. p/red. A.G. Medvedeva – SPB: Piter, 2009gyu – 1088 s. 3. Haylbroner R., Tarou L. Ekonomika dlya vseh./Per.s angl.-Tver, izd.«Familiya»,1994.-271 s. ; 4. Eschenko P.S. Stagnatsiya ukrainskoy ekonomiki: nezavershennost reform ili produmannaya politika? //Ekonomika Ukrainyi – 2017 – №8- s.43-45. 5. Galchinskiy A.: «Na povestke dnya mirovogo soobshchestva – novyy etap globalizatsii»// Zerkalo nedeli, 2017, №32 (328).s.8; 6. Unkovskaya T. Novaya ekonomicheskaya strategiya Ukrainyi//Zerkalo nedeli, 2017, №7 (303).s.7; 7. Gazeta «Uryadovyyi kurer» - №99 ot 31.05.2017g. s.3

Виницкая С.Г., Двинских В.Н.

К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И
СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ В УКРАИНЕ

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Рассмотрены проблемы социальной ответственности и социальной справедливости в международном бизнесе. Сделан акцент на использовании опыта стран с развитой экономикой по данным проблемам в экономике Украины.

Ключевые слова: международный бизнес, социальная ответственность, социальная справедливость, законодательное регулирование, олигархат, политика доходов, пенсионные фонды, страховые фонды.

Виницька С.Г., Двинських В.Н.

**ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА
СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ В УКРАЇНІ**

Розглянуто проблеми соціальної відповідальності та соціальної справедливості в міжнародному бізнесі. Зроблено акцент на використанні досвіду країн з розвинутою економікою за даними проблемам в економіці України.

Ключові слова: міжнародний бізнес, соціальна відповідальність, соціальна справедливість, законодавче регулювання, олігархат, політика доходів, пенсійні фонди, страхові фонди.

Vynitskaya S.G., Dvinskih V.N.

**TO THE QUESTION OF SOCIAL RESPONSIBILITY AND
SOCIAL JUSTICE IN UKRAINE**

The problems of social responsibility and social justice in the international business are considered. The emphasis is placed on using the experience of developed economies according to the problems in the Ukrainian economy.

Key words: international business, social responsibility, social justice, legislative regulation, oligarch, income policy, pension funds, insurance funds.

*Волоснікова Н.М., Тверська Я.М.
м. Харків, Україна*

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ ПЕРЕД АЦІОНАЛЬНИМИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИМИ СИСТЕМАМИ

Актуальність даної теми полягає в створенні умов для ефективного функціонування національних соціально-економічних систем шляхом регулювання діяльності транснаціональних корпорацій (далі – ТНК), раціонального використання наданого ними капіталу, встановлення результативного конкурентного середовища та удосконалення аспектів законодавства, пов'язаних із принципами співробітництва національних підприємств із ТНК.

Термін «соціально-економічна система» доволі часто зустрічається у нашому житті. Під цим словосполученням прийнято розуміти сукупність ресурсів та економічних суб'єктів, які пов'язані між собою та взаємодіють у сферах виробництва, споживання, обміну та розподілу. Сучасні підприємства, об'єднання, асоціації, холдинги, корпорації, концерни являють собою складні і динамічні соціально-економічні системи.

Сучасні мінливі політичні умови сприяють зміні суспільних поглядів, інтересів та моральних цінностей. Через це актуальним є питання своєчасної зміни систем управління підприємствами задля того, щоб створювані блага відповідали сучасним реаліям. Також важливим є створення сприятливої атмосфери для налагодженої роботи працівників шляхом індивідуального підходу, адже з кожним роком методи, в першу чергу, мотивації та контролю робітників змінюються. Саме за цими інноваціями обов'язково мають слідувати кваліфіковані та досвідчені менеджери. Серед не менш важливих аспектів їх діяльності: раціональне використання ресурсів, визначення оптимальних обсягів виробництва, підвищення попиту, улагодження конфліктів між працівниками, оцінка конкурентоспроможності та інші проблемні питання вдосконалення діяльності підприємств.

Конкуренцією називають процес економічної боротьби та суперництва між підприємцями за отримання максимально можливого прибутку, за найефективніші умови виробництва та збуту товарів і

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

послуг. При монополії конкуренція майже відсутня, адже фірма-монополіст володіє стійкою позицією на ринку, що негативно впливає на якість товарів, рівень надання послуг та цінову політику. Однак наслідки конкуренції не тільки позитивні. Через те, що продавці неякісних товарів, намагаючись заволодіти певною часткою ринку, активно просувають його за допомогою реклами та інших засобів, попит на їх продукцію збільшується. Виникає ситуація асиметричної інформації на ринку, коли конкуруючі фірми замість того, щоб заохочувати споживачів модернізованими товарами, зниженням цін, підвищенням якості, починають надавати недостовірну інформацію щодо товарів, які реалізують.

З метою стимулювання виробництва якісних товарів, яких потребують споживачі, розвитку технологій, урівноваження ринкових цін, діяльність Антимонопольного комітету України спрямована на забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, що здійснюється на підставі законодавства про захист економічної конкуренції. Обласні територіальні відділення Антимонопольного комітету України вживають заходи щодо ліквідації таких видів порушень, як зловживання монополієм (домінуючим) становищем, антиконкурентні дії органів влади та органів місцевого самоврядування, антиконкурентні узгоджені дії, недобросовісна конкуренція. Економічний ефект від припинення таких порушень збільшується з кожним роком.

Однією з найважливіших властивостей кожної соціально-економічної системи є адаптивність до змін у зовнішньому середовищі. Адже на ефективність функціонування підприємств неодмінно впливають випадкові фактори, на які треба своєчасно реагувати. Саме тому постійний розвиток соціально-економічних систем є запорукою їх успіху. Проте треба враховувати, що зміни на підприємстві вимагають фінансових витрат, а отже виникає необхідність створити стратегію залучення інвестицій.

Можливості для модернізації соціально-економічних систем мають змогу надавати ТНК через прямі іноземні інвестиції (далі – ПІІ) у власні філії в інших країнах. Нині складається тенденція до збільшення ПІІ в світі та зростання виробництва іноземних філій ТНК. Приплив ПІІ має позитивний вплив як на економіку в цілому, так і на рівень життя населення. Так, згідно з даними Міністерства фінансів України, обсяг ПІІ в Україну в 2014 р. зменшився на 92,7 % порівняно з 2013 р., це відповідно негативно відбилось на рівні ВВП, який у 2014 р. скоротився

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

на 28,1 % порівняно з попереднім роком, та на рівень безробіття, що збільшився з 7,7 % у 2013 р. до 9,7 % у 2014 р. Починаючи з 2015 р. динаміка цих показників стає вже позитивною. Головна причина несприятливих змін – економіко-політична нестабільність України, починаючи з 2013 р. Тобто відтік ПІІ є першопричиною для уповільнення темпів розвитку національної економіки та погіршення рівня життя населення в цілому. Попередня статистика за 2017 р. не надає повного уявлення про очікувані економічні зміни, проте прогнози невтішні. А це означає, що стабільний розвиток національних соціально-економічних систем під загрозою.

Однак не можна оцінювати наслідки функціонування ТНК тільки як позитивні. Існують і негативні прояви впливу ТНК на економіку України. Насамперед, національні підприємства з низькою конкурентоспроможністю продукції знищуються ТНК на світовому ринку. Корпорації мають переваги володіння й доступу до глобальних природних ресурсів, капіталу, науково-дослідних здобутків, тому збільшуючи обсяги випуску продукції, вони зменшують її собівартість через мінімізацію середніх витрат внаслідок здобуття позитивного ефекту масштабу. Як наслідок, цінова політика ТНК є більш економічно вигідною для споживачів. Таким чином, національні виробники подібної продукції з меншим доступом до ресурсів та незначним річним оборотом не витримують конкурентної боротьби з ТНК.

Політика уряду стає залежною від рішень, стратегій ТНК. Через те, що ПІІ мають досить вагомі позитивні наслідки для країни-отримувача капіталу, надходження інвестицій стає дієвим важелем впливу. Уряд йде на поступки ТНК з питань доступу до економічних ресурсів, впровадження іноземних соціокультурних цінностей, проникнення в галузі, пов'язані з національною безпекою країни-отримувача капіталу, та інших аспектів діяльності міжнародних корпорацій. Крім того, могутність ТНК настільки велика, що вони можуть впливати на формування внутрішньої та зовнішньої політики, аби досягти своїх економічних цілей.

Захват ТНК перспективних галузей є найбільш небезпечним наслідком їх діяльності, адже на цих галузях базується економічний фундамент розвитку національних соціально-економічних систем. Таким чином, ТНК ліквідують усі можливості для модернізації економіки країни-отримувача капіталу: підприємства не витримують конкуренції з корпораціями і припиняють діяльність. Отже, національна економіка стає ще більш підвладна діяльності ТНК. Розташовуючи власні філії на

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

території країни-отримувача капіталу, корпорації можуть залучувати власних робітників на ці роботи, чим збільшують рівень безробіття нації. Як наслідок, соціальна напруга у суспільстві зростає, що призводить до підвищення рівня злочинності, корупції, погіршення фізичного здоров'я громадян тощо.

До переліченого слід додати розташування шкідливих виробництв, що неодмінно впливає на екологію України.

Проаналізувавши все вище викладене, можна зробити висновок, що деяких негативних проявів можна уникнути шляхом розмежування сфер діяльності ТНК на законодавчому рівні. Виділити найбільш пріоритетні для інвестування та використовувати надані можливості для створення національних інноваційних технологій, щоб уникнути монопольного функціонування ТНК у певних галузях економіки. За умов раціональної політики співробітництва держави з корпораціями, ефект від діяльності національних соціально-економічних систем буде мати позитивний напрямок, а соціальна сфера життя населення – оптимально збалансована.

Список літератури: 1. *Архиереев С. И.* Институциональные интеракции как основа сетевых взаимодействий и проблемы посттрансформационной рыночной экономики / С. И. Архиереев // *Journal of Institutional Studies* (Журнал институциональных исследований). - 2012. - Т. 4, № 1. - С. 9-24.; 2. *Тарасенко Т.В.* Досвід упровадження урядових програм інноваційного розвитку: Монографія / Т.В.Тарасенко, С.І.Архієреєв.- Х. : Золоті сторінки, 2007. – 96 с.; 3. Издержки эксплуатации экономической системы и институциональный транзакционный сектор экономики Украины / [С. И. Архиереев, Р. Н. Нуреев, В. В. Дементьев и др.] ; под. ред. Р. Н. Нуреева, В. В. Дементьева. – Донецк : Каштан, 2005. – 480 с.; 4. *Волоснікова Н.М.* Планування та аналіз транзакційних витрат розробки інноваційної продукції / Н.М. Волоснікова // *Коммунальное хозяйство городов. Серия: “Экономические науки”*. – К: “Техніка”, 2006. – Вип. 71. – С. 42–49.; 5. *Волоснікова Н.М.* Структурно-параметричний синтез інформаційних потоків та інформаційного забезпечення інтегрованої логістизації процесів на підприємствах // *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. – 2013. – Випуск 50. – С. 66-72.

Bibliography (transliterated): 1. Arkhyereev S.Y. Ynstytutsyonaln ynteraktsyyi kak osnova setevykh vzaymodeistviy i problemy posttransformatsyonnoi rynochnoi ekonomyky / S. Y. Arkhyereev

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

// Journal of Institutional Studies (Zhurnal ynstytutsyonalnykh yssledovanyi). - 2012. - Т. 4, № 1. - С. 9-24. 2. Tarasenko T.V. Dosvid uprovadzhennia uriadovykh prohram innovatsiinoho rozvytku: Monohrafiia / T.V.Tarasenko, S.I.Arkhiiereiev.- Kh. : Zoloti storinky, 2007. – 96 s. 3.Yzderzhky ekspluatatsyy ekonomycheskoi systemy y ynstytutsyonalnyi transaktsyonnyi sektor ekonomyky Ukrainy / [S. Y. Arkhyereev, R. N. Nureev, V. V. Dementev y dr.] ; pod. red. R. N. Nureeva, V. V. Dementeva. – Donetsk : Kashtan, 2005. – 480 s. 4. Volosnikova N.M. Planuvannia ta analiz transaktsiinykh vytrat rozrobky innovatsiinoi produktsii / N.M. Volosnikova // Kommunalnoe khoziaistvo horodov. Seryia: “Экономыческие науки”. – К: “Техника”, 2006. – Вып. 71. – С. 42–49.

5. Volosnikova N.M. Strukturno-parametrychnyi syntez informatsiinykh potokiv ta informatsiinoho zabezpechennia intehrovanoi lohistyztatsii protsesiv na pidpriemstvakh // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia ekonomichna. – 2013. – Выпуск 50. – С. 66-72.

Волоснікова Н.М., Тверська Я.М.

**СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ
КОРПОРАЦІЙ ПЕРЕД НАЦІОНАЛЬНИМИ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИМИ СИСТЕМАМИ**

У статті розглянуті умови для ефективного функціонування національних соціально-економічних систем шляхом регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, критерії раціонального використання наданого ними капіталу, пропозиції встановлення результативного конкурентного середовища та удосконалення аспектів законодавства.

Ключові слова: Соціальна відповідальність, транснаціональні корпорації, конкуренція, соціально-економічна система.

Волосникова Н.Н., Тверская Я.Н.

**СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ
КОРПОРАЦИЙ ПЕРЕД НАЦИОНАЛЬНЫМИ СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКИМИ СИСТЕМАМИ**

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

В статті розглянуті умови для ефективного функціонування національних соціально-економічних систем шляхом регулювання діяльності транснаціональних корпорацій, критерії раціонального використання наданого капіталу, формування установлення результативної конкурентної середовища та вдосконалення аспектів законодавства.

Ключові слова: Соціальна відповідальність, транснаціональні корпорації, конкуренція, соціально-економічна система.

Volosnikovan.M., Tverska Y.M.

**SOCIAL RESPONSIBILITY OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS
TO NATIONAL SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS**

The article considers the conditions for the effective functioning of national socio-economic systems by regulating the activities of transnational corporations, the criteria for rational use of the provided capital, the formation of an effective competitive environment and the improvement of aspects of legislation.

Keywords: Social responsibility, transnational corporations, competition, socio-economic system.

УДК 330.101

*Волоснікова Н.М., Котляр Д.С.
м. Харків, Україна*

**ЗАСОБИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ
В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Макроекономічна нестабільність та очікування щодо її поглиблення призвели до відтоку капіталу з легальної сфери та значної тінізації економіки України в останні роки. Тіньова економіка є однією з найбільших перепон для розвитку України та підвищення її

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

конкурентоспроможності на світовому ринку. Саме тому вирішення даної проблеми набуває актуального характеру.

Проблема тінізації економіки характерна для майже всіх країн світу. Проте, в деяких країнах її обсяг фіксується на рівні, що не має значного впливу на економіку, а в інших – є свідченням існування відтворювальної системи тіньових економічних відносин. До другої групи й відноситься Україна. Для ефективного вирішення проблеми тінізації економіки країни необхідно в першу чергу виділити основні чинники та форми її прояву.

Всі тіньові економічні дії можна розділити на три групи. Перша – ценофіційна (неформальна) економіка. До цієї групи можна віднести діяльність підпільних цехів, незаконне підприємництво в різних секторах народного господарства. Також слід враховувати той факт, що до цієї групи тіньової економіки статистика враховує товари і послуги, які аж ніяк не підпільно вироблені в домашньому господарстві. Це відбувається з тої причини, що у ВВП враховується і продукція приватних господарств. Оскільки ця продукція пройшла повз державу, то її виробництво і споживання формально потрапляє в категорію тіньової економіки. Але подібна діяльність є типовим натуральним господарством. Вона дозволяє знизити напруженість на ринку праці, дає кошти для існування. Загалом, це усвідомлюється: податками товари та послуги домашнього господарства не обкладаються.

Друга група – це фіктивна економіка. До цієї групи відносять незаконну діяльність одного з макроекономічних агентів – фірм. Тобто, легальні види діяльності, які відображені у статистиці неповністю. В основному, така незаконна діяльність направлена на ухилення від сплати податків та легалізацію незаконного капіталу.

Третя група – це нелегальна (підпільна) економіка. До цієї групи зараховують – сферу матеріального виробництва та сферу невиробничої діяльності, тобто усі заборонені законом види економічної діяльності, саме: наркобізнес, проституція, торгівля людьми та людськими органами тощо.

Також існує й інша класифікація тіньової економіки. Відповідно до неї виділяють зовнішню та внутрішню тіньову діяльність. Зовнішньою тіньовою економічною діяльністю є такі дії, які здійснюються межах декількох держав, мають чітку інфраструктуру впливають на економіку загалом. Внутрішню тіньову економічну

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

діяльність можна поділити на такі підпункти, як загальнодержавна, галузева, регіональна та локальна.

Аналізуючи динаміку тіньової економіки за даними Держстату урізні періоди розвитку України, можна виділити декілька її чинників. По-перше, одна з найголовніших причин тінізації економіки України – неефективне державне регулювання економіки. Недосконалість законодавчої бази та високий рівень бюрократизації значно гальмують процес детінізації економіки. Також часта зміна законодавства щодо регулювання підприємницької сфери не дає можливості розробити ефективний бізнес план, а навпаки, стимулює пошуки нових способів тінізації діяльності. По-друге, значною мірою неефективна фіскальна політика, її нестабільність та недосконалість, відсутність чіткого покарання за недотримання податкового законодавства – дають поштовх до або зведення до мінімуму, або й узагалі до ухилення від сплати податків.

З вищезгаданого чиннику впливає наступний – проблеми на ринку праці, а саме низькі стимули до офіційного працевлаштування та зростання рівня безробітності. В свою чергу, цей чинник тримається на відсутності ефективної системи контролю за неофіційним працевлаштуванням трудових ресурсів.

Не менш суттєвий вплив на збільшення відсотку тінізації економіки України має недосконалість бюджетної системи та відсутність необхідного контролю за бюджетними коштами. Підтвердженням цьому є перевірки Рахункової палати України, які постійно фіксують численні порушення щодо використання бюджетних коштів. Також не слід відкидати й психологічний чинник. В країнах з розвинутою демократією суспільство засуджує таку діяльність.

Однак, незважаючи на вищеперераховані чинники, за розрахунками Мінекономрозвитку у 2016 році рівень тіньової економіки склав 34% від офіційного ВВП, що на 6 в.п. менше порівняно з показником 2015 року. Детінізація стала результатом закріплення макроекономічної стабільності та відновлення економічного зростання (за підсумком 2016 року реальний ВВП зріс на 2,3%, індекс споживчих цін у розрахунку грудень до грудня склав 112,4% (43,3% у 2015 році)) та поліпшення бізнес-клімату в умовах проведення політики дерегуляції підприємницької діяльності, що, у свою чергу, сприяло зростанню довіри інвесторів та нарощенню притоку прямих інвестицій.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Водночас динаміка детінізації стримується досі невирішеними проблемами, що негативно позначається на показниках розвитку економіки країни в цілому. Це, зокрема: збереження значних викликів стабільності фінансової системи країни в умовах триваючого збанкрутіння банків та виведення їх з ринку; утримання напруги у міжнародних відносинах з деякими країнами; наявність територій, непідконтрольних владі, утворених у ході військової агресії на території країни; низька довіра до інститутів влади.

Як зазначалося вище, проблема тінізації економіки характерна для майже всіх країн світу, але різниться обсягом впливу на економіку. Тому необхідно розробити чітку систему заходів, яка б сприяла зменшенню частки тіньової діяльності у ВВП країни. Детінізація передбачає проведення реформ всіх гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової.

Загалом, можна виділити чотири основні напрямки подолання тінізації економіки таких як: легалізація вже існуючого тіньового сектору, недопущення його розростання в майбутньому, стимулювання підприємницької діяльності та подолання корупції. Досягти вищеперерахованих напрямків можна шляхом проведення реформ.

По-перше, необхідно здійснити реформи, направлені на подолання бюрократизації та покращення законодавчої бази, що значно спростить ведення бізнесу. За даними рейтингу Всесвітнього банку, Україна посідає 80 місце за легкістю ведення бізнесу у світі. Для порівняння, Грузія та Австрія посідають 16 та 19 місця відповідно. Другим, але не менш важливим кроком мають стати заходи, спрямовані на подолання корупції. Для цього необхідно створити ефективне законодавче забезпечення системи спеціалізованих заходів профілактики корупції, а також покарання за корупційні дії.

Для комплексного вирішення вищезгаданих чинників важливо активно впроваджувати ІТ технології в державний апарат. Таким чином, буде частково вирішено дві проблеми: і надмірну бюрократизацію, і корупцію.

Важливою складовою реформування має бути податкова реформа. Мають бути встановлені гнучкі податки, тобто зменшене податкове навантаження, та забезпечене ефективне податкове адміністрування та стабільність державних фінансів. Цього можна досягти зменшивши податкове навантаження та скоротивши кількість обов'язкових платежів податкових пільг, що забезпечить

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

рівні умови для всіх платників податків і скоротить стимули до зменшення випадків мінімізації податкових зобов'язань, реформувавши спрощену систему, щоб вона включала лише дійсно малі підприємства, а не була інструментом для тінізації фінансових потоків та посилюючи відповідальність за використання тіньових схем при веденні бізнесу.

Також необхідно провести реформування ринку праці. Передусім, передумовою детінізації ринку праці є реформа пенсійної системи. Аджена явна система пенсійного забезпечення не створює стимулів для детінізації ринку – відрахування до пенсійного фонду є надто високими на тлі незадовільної системи пенсійного забезпечення.

Судова реформа має бути направлена на забезпечення гарантій справедливого суду та виконання судових рішень, захист прав власності, боротьбу з рейдерством. Здійснення судової реформи повинно бути направлено на зменшення корупції, підвищення професіоналізму судових та правоохоронних органів, посилення незалежності від політичних процесів.

Також не слід відкидати розповсюдження концепції соціальної відповідальності, яка набуває широкої популярності останніми роками. Соціальна відповідальність бізнесу, відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів, активна соціальна позиція компанії, що полягає в гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі із суспільством, участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем. Основними чинниками ведення українськими компаніями соціальної відповідальності є: позитивна репутація, власні переконання, розширення ринків, можливість доступу до дешевших фінансових ресурсів, підвищення капіталізації.

Важливим значенням для скорочення нелегального сектору економіки в Україні є потреба відходу від розуміння поняття соціальної відповідальності, яку повинні дотримуватися тільки представники бізнесу, а перейти до розуміння цього явища як загального та обов'язкового для всіх суб'єктів розвитку держави: державних органів, громадян країни, суб'єктів господарювання. Тільки у такому значенні можна говорити про структурну перебудову інституціонального базису регулювання підприємництва і надання належних умов розвитку економіки, що є основними мотивами переведення економічної діяльності в «тінь».

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що основною метою детінізації української економіки є зменшення частки тіньової діяльності у ВВП країни. Цього можна досягти виконуючи ряд реформ, які здатні забезпечити економічний розвиток, який неможливий за високих показників рівня тіньової економіки.

Список літератури: 1. *Жаліло Я.А.* Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України / Я.А. Жаліло, С. І.Архієреєв, Я.Б.Базиліук, Я. В. Белінська, З.С. Варналій — К. : Національний ін-т стратегічних досліджень; Державне агентство України з інвестицій та інновацій, ШСД, 2006. —119с.; 2. *Архієреєв С.І.* Інноваційний потенціал України / С.І. Архієреєв, Т.В. Тарасенко. — Х.: Золоті сторінки, 2008. — 112 с.; 3. *Волоснікова Н.М.* Планування та аналіз трансакційних витрат розробки інноваційної продукції / Н.М. Волоснікова // Коммунальное хозяйство городов. Серия: “Экономические науки”. — К: “Техніка”, 2006. — Вип. 71. — С. 42–49. 4. *Волоснікова Н.М.* Структурно-параметричний синтез інформаційних потоків та інформаційного забезпечення інтегрованої логістизації процесів на підприємствах // Вісник Львівського університету. Серія економічна. — 2013. — Випуск 50. — С. 66-72.

Bibliography (transliterated): 1. Zhalilo Ya.A. Problemy ta priorytety formuvannya innovatsiinoi modeli rozvytku ekonomiky Ukrainy / Ya.A. Zhalilo, S. I.Arkhiiereiev, Ya.B.Bazyliuk, Ya. V. Belinska, Z.S. Varnalii — K. : Natsionalnyi in-t stratehichnykh doslidzhen; Derzhavne ahentstvo Ukrainy z investytsii ta innovatsii, ShSD, 2006. —119s.; 2. Arkhiereiev S.I. Innovatsiinyi potentsial Ukrainy / S.I. Arkhiereiev, T.V. Tarasenko. — Kh.: Zoloti storinky, 2008. — 112 s.; 3. Volosnikova N.M. Planuvannya ta analiz transaktsiinykh vytrat rozrobky innovatsiinoi produktsii / N.M. Volosnikova // Kommunalnoe khoziaistvo horodov. Seryia: “Ekonomycheskye nauky”. — K: “Tekhnika”, 2006. — Vyp. 71. — S. 42–49.; 4. Volosnikova N.M. Strukturno-parametrychnyi syntezy informatsiinykh potokiv ta informatsiinoho zabezpechennia intehrovanoi lohistyziatsii protsesiv na pidpriemstvakh // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia ekonomichna. — 2013. — Vypusk 50. — S. 66-72.

Волоснікован.М., Котляр Д.С.

**ЗАСОБИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ В
КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Стаття присвячена проблемі тіньової економіки України, визначено основні положення щодо причин її виникнення та розвитку, окреслено напрями детінізації, особливу увагу приділено місцю концепції соціальної відповідальності у протидії тіньовій економіці.

Ключові слова: Тіньова економіка, соціальна відповідальність, конкурентоспроможність.

Волосникова Н.М., Котляр Д.С.

СРЕДСТВА И МЕХАНИЗМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКЕ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Статья посвящена проблеме теневой экономики Украины, определены основные положения о причинах ее возникновения и развития, определены направления детенизации, особое внимание уделено месту концепции социальной ответственности в противодействии теневой экономике.

Ключевые слова: Теневая экономика, социальная ответственность, конкурентоспособность.

Volosnikova N.M., Kotlyar D.S.

MEANS AND MECHANISMS OF COUNTERING THE SHADOW ECONOMY IN THE CONTEXT OF SOCIAL RESPONSIBILITY

The article is devoted to the problem of the shadow economy of Ukraine, the main provisions on the causes of its emergence and development are determined, directions of detenization are determined, special attention is paid to the place of the concept of social responsibility in counteracting the shadow economy.

Keywords: Shadow economy, social responsibility, competitiveness.

*Дяченко Т.А., Алексенко Ю.С., Сажко Т.В.
г. Харьков, Украина*

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Одной из наиболее актуальных проблем в наше время является социальная ответственность бизнеса. Для того чтобы сказать, почему именно эта проблема является таковой, нужно разобраться в самом термине «социальная ответственность». Социальная ответственность – это добровольный вклад бизнеса в развитие каких-либо сфер современной цивилизации, который напрямую связан с основной деятельностью компании и выходящий за рамки определенного законом минимума. Иными словами – это определенные ожидания общества, рабочих по отношению к собственникам какой-либо компании, осознание ею своего долга перед коллективом, фирмой и умение нести ответственность за свои действия. Можно сказать, что социальная ответственность обеспечивает уверенность человека в завтрашнем дне, а это способствует формированию экономической стабильности в обществе.

Либерализация мировой экономики, развитие информационных технологий ускоряют международное перемещение факторов производства, распространение информации, опыта ведения бизнеса, что обуславливает необходимость восприятия социальной ответственности украинским менеджментом как неотъемлемой части стратегического планирования [2,3]. Транснациональные корпорации, становясь главными субъектами мировой экономики, усиливают необходимость внедрения современных практик предпринимательства в национальный бизнес [6,7].

Социальная ответственность необходима современному бизнесу, поскольку именно она может помочь укрепить фирмам свои позиции на рынке, привлекая новых покупателей и, следовательно, увеличивая объемы продаж. Из этого можно сделать вывод о том, что актуальность темы обусловлена возрастающей ролью социальной ответственности и влиянием бизнеса на современную цивилизацию.

Исследованию социальной ответственности бизнеса и ее роли для современной цивилизации посвящены работы таких ученых, как Р.

Оуэн, который один из первых начал заниматься этой проблемой, Ф. Тейлор, У. Мэйо, Г. Гантт, Т. Шевченко, М. Киварин, М. Макеенко, М. Тихонов, А. Мате-Коле, Г. Иванов, Е. Майоров, Т. Толкишевская, А. Быкова [9].

Можно сказать, что социальная ответственность – важнейшее средство для долгосрочного развития в бизнесе. Поэтому целью данной статьи является выявление особенностей социальной ответственности в бизнесе и определение ее влияния на современную цивилизацию.

Развитие современной цивилизации обусловлено развитием научно-технического прогресса, политическими и идеологическими изменениями в мировом сообществе. Если человечество хочет не просто выживать, а хорошо жить и обеспечивать достойную жизнь потомкам – ему стоит произвести переоценку ценностей и понять, что человек является частью природы, которую он беспощадно эксплуатирует, не давая ничего взамен.

Современная цивилизация многогранна. В одних частях земного шара могут использоваться и внедряться новые технологии, аналогов которых нет нигде, а высокие достижения культуры помогают определить место человека в жизни, в то время как в другой части света люди не имеют понятия об информационных сетях и придерживаются исключительно традиций, сложившихся за многие века.

Происходит борьба между сферами влияния лидирующих стран, которые пытаются приумножить своё богатство, ведя информационные войны и истощая не возобновляемые ресурсы, не думая о благосостоянии других государств. Всё это говорит о том, что человечество учитывает только собственные интересы.

В современном мире одной из основных является экологическая проблема. Многие учёные поднимают важные вопросы о крайне нестабильном состоянии биосферы на сегодняшний день. Происходят нарушения в циклах воспроизводства биологических ресурсов – самоочищения вод, почвы, атмосферы, исчезновение многих видов животных и растений, нехватка питьевой воды, "парниковый эффект" и т.д.

Постоянный прирост населения приводит к увеличению расходования ресурсов.

Ежегодно увеличивается количество заболевших различными инфекционными заболеваниями. С каждым годом человечество

подвергается испытанию новой эпидемией гриппа с возможностью летального исхода.

Каждая проблема непосредственно оказывает влияние на экономику. Ограниченность ресурсов не даёт возможности удовлетворить потребности людей в полной мере. Что касается влияния экологии, то экономика тесно с ней связана, поскольку предприятия, которые наносят урон окружающей среде, дают рабочие места людям. Сбой в их работе приводит к потере рабочих мест и нестабильному функционированию экономики. Из-за военных конфликтов регулирование экономики может усложниться. Увеличение количества населения ставит перед экономикой сложные задачи – обеспечение всем необходимым каждого человека, рациональное распределение ресурсов и др. [8].

Своеобразным выходом из шаткого положения экономики является социальная ответственность бизнеса, которая помогает в решении многих проблем, возникающих перед обществом. Государство должно стимулировать фирмы в решении глобальных вопросов.

По опыту многих развитых стран можно сказать, что социальная ответственность приводит к повышению уровня жизни людей. Сформировалось три основные направления социальной ответственности.

Первое направление заключается в увеличении прибыли для своих акционеров. Эту точку зрения, названную теорией корпоративного эгоизма, высказал Милтон Фридман в статье «Социальная ответственность бизнеса - делать деньги» [1]. Среди недостатков данной теории можно выделить временную ограниченность, то есть какие-либо дополнительные расходы в данный момент времени, могут в будущем увеличить имидж фирмы и развить отношения с общественностью.

Второе направление получило название теории корпоративного альтруизма. Оно прямо противоположно теории М. Фридмана. Основная идея заключается в том, что бизнес должен заботиться не только о росте прибыли, но и делать максимально доступный вклад в решение общественных проблем, повышение качества жизни людей и сохранение окружающей среды.

Третье направление, получившее название «теория разумного эгоизма», состоит в том, что социальная ответственность помогает сократить долгосрочные потери прибыли. Затраты на различные

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

социальные программы сокращают текущую прибыль, но в будущем создают благоприятное социальное окружение и постоянные прибыли.

Чем больше социальная ответственность внедряется в работу компании, тем важнее становится ее роль в стратегии управления. Можно предположить, что итогом развития социальной ответственности в компании является то, что компания несет в общество идеи социальной ответственности, формируя среду для установления отношений между государством, другими фирмами и обществом. Продуманная система социальной ответственности может позволить вносить позитивный вклад в социальное благополучие и экологическую стабильность, способствует устойчивости самого бизнеса и его эффективному развитию. Можно выделить основные аспекты позитивного влияния социальной ответственности на фирму: повышение имиджа компании, обеспечение бизнеса широкой поддержки, внедрение инноваций, так как знание потребностей заинтересованных сторон позволяет бизнесу предлагать востребованные обществом товары и услуги, повышение лояльности персонала, создание благоприятных условий труда, повышение инвестиций и другое. Из этого можно сделать вывод о том, что социальная ответственность очень влияет на развитие компании, улучшение ее финансовых показателей, имиджа и репутации.

Существующие подходы корпоративного гражданства позволяют бизнес-сообществу отвечать на давление власти и общества, а с другой стороны - активно влиять на социально-экономическое окружение в своих целях. Также это способствует решению различных государственных проблем. Проведение эффективной корпоративной социальной политики способствует росту доверия общества, инвесторов и акционеров к компании, что в конечном итоге способствует повышению конкурентоспособности бизнеса.

Одним из примеров развития социальной ответственности в Украине является компания ДТЭК, которая получила гран-при в национальном конкурсе бизнес-кейсов по корпоративной социальной ответственности. Компания ДТЭК представила программу агентств, которые активно способствуют нахождению дополнительных источников финансирования для проектов повышения качества жизни людей, развитию предпринимательской деятельности, решению текущих проблем муниципальной инфраструктуры и общей активизации местного населения [5].

Компанія «Прикарпатськеоблэнерго» створила «Ініціативний центр», який не тільки допомагає компанії удосконалювати існуючі бізнес процеси, але і сприяє розвитку і підтримці ініціативності працівників [5].

Компанія «1+1 медіа» представила проєкт «Green Team — більше ніж «зелений офіс», в межах якого були створені умови для продуктивного кросс — функціонального взаємодія і досягнута економія електроенергії, води, папіри і інших ресурсів за рахунок впровадження принципів «зеленого офісу» [5].

Національний телеком-оператор «Київстар» розвиває проєкт «Знання без меж» і надає своїм абонентам не тарифікований доступ до застосунку Prometheus — платформі відкритих онлайн-курсів, яка пропонує безкоштовну підбірку освітніх програм від найкращих українських і іноземних викладачів. Доступ до ресурсу через офіційні мобільні застосунки не тарифікується [4].

Слід також зазначити, що для того, щоб зацікавити бізнес у участі в соціальній політиці, влада повинна використовувати різні стимули, які можуть бути як публічними, так і не публічними.

Таким чином, сучасна цивілізація має багато проблем, однак не завжди держава має можливість вирішити їх усі, тому соціальна відповідальність може стати ключем до покращення життя людей. Соціальна відповідальність охоплює наступні сфери людської діяльності: захист прав людини, боротьба з корупцією, захист навколишнього середовища, корпоративна етика і т.д. Потрібно зауважити, що соціальна відповідальність сприяє встановленню більш тісних взаємовідносин з іншими компаніями і державними структурами для найбільш плідного і вигідного співробітництва між сторонами. Компанії, які ведуть правильну політику соціальної відповідальності, підвищують рівень довіри населення, що в свою чергу збільшує конкурентоспроможність компанії. Проаналізувавши практику реалізації соціальної відповідальності, можна зазначити, що на даному етапі ми маємо достатньо низький рівень залученості українських корпорацій до цього процесу. В основному це сталося через відсутність державної підтримки і досвіду у багатьох фірм щодо впровадження соціальної відповідальності, однак слід сказати, що сучасні фірми, наслідуючи західні

примерам, стараються внедрять політику соціальної відповідальності. Соціальна відповідальність необхідна для продуктивного розвитку фірми, підвищення її іміджу, а також для налагодження хороших взаємостосунків з державою, компаніями і населенням.

Список літератури: 1. *Гареева А. Р.* Корпоративная социальная ответственность как фактор устойчивого развития компании / А. Р. Гареева // *Инновационная экономика: материалы Междунар. науч. конф. (г. Казань, октябрь 2014 г.).* — Казань: Бук, 2014. — С. 147-150. 2. *Дяченко Т. А.* Корпоративна соціальна відповідальність в Україні / Т. А. Дяченко // *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. / ред. О. Г. Романовський. — Харків : НТУ "ХПИ", 2017. — Вип. 47 (51) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : "Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації", 16 листопада 2016 р. — Т. 1. — С. 139-146.; 3. *Дяченко Т. А.* Особенности разработки стратегий фирм в условиях глобализации / Т. А. Дяченко // *Вестник Национального технического университета «ХПИ»*. Технический прогресс и эффективность производства. — Харьков : НТУ «ХПИ», 2006. — № 02 (1). — С. 71 — 74. 4. Корпоративная социальная ответственность [Электронный ресурс] / Платформа «Мой город». — 2016. — Режим доступа: <https://mg.od.ua/blog/3-primera-korporativnoj-socialnoj-otvetstvennosti-svyazannyh-s-osnovnoj-deyatelnostyu-kompanij/>; 5. Лучшие практики в Украине по корпоративной социальной ответственности [Электронный ресурс] / Портал сообщества кадровиков и специалистов по управлению персоналом. — 2014. — Режим доступа: <https://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=11217> ; 6. *Максименко Я. А.* Глобализация как общемировой процесс и место в нем Украины / Я. А. Максименко, Н. О. Сорокина // *Вісник Національного технічного університету «ХПИ»*. — Харків: НТУ «ХПИ», 2012.— № 25(931).— С. 98–106.; 7. *Максименко Я. А.* ТНК и перспективы их развития в Украине / Я. А. Максименко // *Вестник Национального технического университета «ХПИ»*. Технический прогресс и эффективность производства. — Харьков: НТУ «ХПИ», 2006. — № 2 (1). — С. 129 — 133.; 8. Современная цивилизация, ее проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Портал общественно-политической газеты «ЭХО». — 2012. — Режим доступа: <http://echo.az/article.php?aid=25287> ; 9. *Шевченко Т. П.* Корпоративная социальная ответственность в

международном бизнесе / Т. П. Шевченко // Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – №1086. – Вип. 3. – С.36-39. – Режим доступа: <http://echo.az/article.php?aid=25287>

Bibliography (transliterated): 1. Gareeva A. R. Korporativnaya sotsialnaya otvetstvennost kak faktor ustoychivogo razvitiya kompanii / A. R. Gareeva // Innovatsionnaya ekonomika: materialy Mezhdunar. nauch. konf. (g. Kazan, oktyabr 2014 g.). — Kazan: Buk, 2014. — S. 147-150. 2. Dyachenko T. A. Korporativna sotsialna vIdpovIdalnIst v UkraYinI / T. A. Dyachenko // Problemi ta perspektivi formuvannya natsionalnoYi gumanitarno-tehnichnoYi elIti : zb. nauk. pr. / red. O. G. Romanovskiy. — HarkIv : NTU "HPI", 2017. — Vip. 47 (51) : materIali mIzhnar. nauk.-prakt. konf. : "Duhovno-moralnIsnI osnovi ta vIdpovIdalnIst osobistostI u dollI lyudskoYi tsivIlIzatsIYi", 16 listopada 2016 r. — T. 1. — S. 139-146.; 3. Dyachenko T. A. Osobennosti razrabotki strategiy firm v usloviyah globalizatsii / T. A. Dyachenko // Vestnik Natsionalnogo tehniCheskogo universiteta «HPI». TehniCheskij progress i effektivnost proizvodstva. — Harkov : NTU «HPI», 2006. — № 02 (1). — S. 71 — 74.; 4. Korporativnaya sotsialnaya otvetstvennost [Elektronnyy resurs] / Platforma «Moy gorod». — 2016. — Rezhim dostupa: <https://mg.od.ua/blog/3-primera-korporativnoj-socialnoj-otvetstvennosti-svyazannyh-s-osnovnoj-deyatelnostyu-kompanij/> 4. Luchshie praktiki v Ukraine po korporativnoy sotsialnoy otvetstvennosti [Elektronnyy resurs] / Portal soobshchestva kadrovikov i spetsialistov po upravleniyu personalom. — 2014. — Rezhim dostupa: <https://hrliga.com/index.php?module=news&op=view&id=11217> ; 5. Maksymenko Ya. A. Hlobalyzatsiya kak obshchemirovoy protsess y mesto v nem Ukrainy / Ya. A. Maksymenko, N. O. Sorokyna // Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu “KhPI”. — Kharkiv: NTU «KhPI», 2012.— № 25(931).— S. 98–106.; 6. Maksimenko Ya. A. TNK i perspektivy ih razvitiya v Ukraine / Ya. A. Maksimenko // Vestnik Natsionalnogo tehniCheskogo universiteta «HPI». TehniCheskij progress i effektivnost proizvodstva. — Harkov: NTU «HPI», 2006. — # 2 (1). — S. 129 — 133. 7. Sovremennaya tsivilizatsiya, ee problemy i perspektivy [Elektronnyy resurs] / Portal obshchestvenno-politicheskoy gazety «EHO». — 2012. — Rezhim dostupa: <http://echo.az/article.php?aid=25287> 8. Shevchenko T.P. Korporativnaya sotsialnaya otvetstvennost v mezhdunarodnom biznese / T. P. Shevchenko // Visnik harkIvskogo natsionalnogo unIversitetu ImenI V.N. KarazIna. — HarkIv, 2013. —№1086. — Vip. 3. — S.36-39.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У цій статті розглянута значимість соціальної відповідальності бізнесу в сучасній цивілізації. Визначено поняття соціальної відповідальності. Розкрито три основні напрямки соціальної відповідальності компаній, а також їх коротка характеристика. Описано основні проблеми сучасного суспільства і роль соціальної відповідальності бізнесу в їх вирішенні. Наведені приклади здійснення соціальної відповідальності компаній.

Ключові слова: соціальна відповідальність, корпоративна соціальна відповідальність, сучасна цивілізація.

Dyachenko T.A., Aleksenko U.S., Sazhko T.V.

SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS IN UKRAINE

In this article examines the importance of social responsibility of business in modern civilization. The concept of social responsibility is defined. Three main directions of social responsibility of companies are disclosed, as well as their brief characteristics. It describes the main problems of modern society and the role in social responsibility of business in their solution. Examples of social responsibility of companies are given.

Keywords: social responsibility, corporate social responsibility, modern civilization.

Дяченко Т.А., Алексенко Ю.С., Сажко Т.В.

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

В этой статье рассмотрена значимость социальной ответственности бизнеса в современной цивилизации. Определено понятие социальной ответственности. Раскрыты три основные направления социальной ответственности компаний, а также их краткая характеристика. Описаны основные проблемы современного общества и роль социальной ответственности бизнеса в их решении.

Приведены примеры осуществления социальной ответственности компаний.

Ключевые слова: социальная ответственность, корпоративная социальная ответственность, современная цивилизация.

УДК 658.012.4

*Демьохіна О.О., Назаренко О.В., Решетняк Н.Б.
м. Харків, Україна*

ПРО ПОСИЛЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА МАКРО- ТА МІКРОРІВНЯХ

У ХХІ сторіччі на рівні країн, регіонів та підприємств значно посилились загрози розвитку. Майбутнє наближається до нас з прискоренням: пришвидшується науково-технічний прогрес та виявляються його негативні наслідки. Не припиняється міждержавна конкурентна боротьба за виробничі ресурси, потребуються більші зусилля та економічні витрати на подолання техногенних і природних катаклізмів, пов'язаних з глобальним потеплінням. Спостерігається збільшення кількості та потужності ураганів, злив, посух, пожеж, аварій.

Успішні країни, які останнім часом досягли значних економічних результатів – Південна Корея, Польща, Сінгапур, Ізраїль, Естонія – завжди мали відчуття зовнішніх та внутрішніх загроз. І навпаки, Україна найчастіше відчувала себе в цілковитій безпеці з боку сусідів та завдяки комфортному клімату. Тільки після 2013 року, коли зовнішні загрози поставили під сумнів саме існування держави, процес економічного реформування зрушив з місця. Але результатів поки не досягнуто, за показником валового внутрішнього продукту на душу населення Україна в 3-5 раз поступається сусіднім країнам. Наприклад, за даними Світового банку за 2016 рік, ВВП на душу населення у Польщі 12372 тис. доларів, а в Україні – всього 2186 тис. доларів. [1] Виходячи з цього, для досягнення конкурентоспроможності країни є вкрай необхідним посилення антикризового управління на макрорівні. Найважливішими завданнями для України є досягнення енергетичної незалежності та

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

залучення інвестицій в економіку, що є можливим лише за економічної свободи українського народу – головної рушійної сили суспільства. Але У рейтингу країн за рівнем економічної свободи Україна посіла 149 місце зі 159 можливих. Про це свідчать дані доповіді "Економічна свобода в світі: щорічний звіт-2017" Інституту Фрайзера.[2] Дослідження руху індексу DOINGBUSINESS України, в якому Світовий банк оголошує дані рейтингу сприятливості умов ведення бізнесу, свідчить про недостатність зайнятого у 2017 році 76-го місця (в 2016 році – 80 місце). Позитивні зміни в реформуванні економіки йдуть досить інерційно. «Вертикального злету» реформ не відбувається в значній мірі завдяки неподоланій корупції. [3] Керуючись відчуттям загроз, в Україні необхідно негайно створити більш комфортні інституційні умови для розвитку бізнесу.

Регіони України ніколи не мали фінансової самостійності, тільки з початком процесу децентралізації в регіонах з'являється можливість виділяти кошти на подолання кризових процесів. На нашу думку, в регіонах слід створювати спеціальні служби, які розроблятимуть і впроваджуватимуть антикризові стратегії, що враховують особливості регіону.

На мікрорівні економіки підприємства також страждають від стихійних лих, зловмисників і ринкових перипетій. Весь час змінюються технології, виробничі ресурси, структура ринку, виникають нові потреби, загострюється протистояння з конкурентами – будь-які зміни можна розглядати як кризи. Весь час потрібна мобілізація зусиль на подолання цих загроз. Менеджерам необхідно оволодіти принципами і навичками кризового управління, а потім впровадити ці навички в повсякденну діяльність з тим, щоб їх організація змогла вижити в критичний момент. Надбання таких навичок і проведення відповідних заходів веде до збільшення життєстійкості підприємств, їх готовності до кризи. Цього також вимагають зовнішні аудитори, страхові компанії, акціонери. [4] Метою антикризового управління на рівні підприємства є розробка стратегії попередження ризику виникнення криз, мінімізації їх наслідків, а також підготовка підприємств до ефективного реагування на них, що сприяє підвищенню життєстійкості бізнесу.

Існують різні точки зору на природу криз [5]:

– надзвичайні ситуації характеризуються нагальною вимогою прийняття швидких рішень, що супроводжується гострим дефіцитом

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

спеціально підготовленого персоналу, матеріалів і часу, необхідних для їх ефективного виконання;

- криза характеризується серйозною загрозою, невизначеністю і відчуттям невідкладності;

- криза завдає значної шкоди організації та її співробітникам, фінансовому становищу і репутації;

- криза починається з моменту, коли втрачається контроль над подіями, головною турботою стає обмеження збитку при жорсткому ліміті часу;

- криза викликає необхідність збору фактів, аналізу, контролю збитків і обміну інформацією.

Кризове управління включає такі складові:

- попередження (reduction) – оцінка ризику, управління ризиком;

- готовність (readiness) – пильність, підготовка персоналу, перевірки, навчання;

- порятунок (response) – аналіз наслідків, планування, навчання, ревізія;

- відновлення (recovery) – аналіз наслідків, планування, навчання, ревізія.

На наш погляд, кожному українському підприємству конче необхідна розробка окремої стратегії попередження ризику виникнення криз і їх наслідків, а також підготовка колективів співробітників до швидкого реагування на кризові ситуації та відновлення після них. По-перше, необхідно виділення грошових фондів на подолання кризових явищ. По-друге, спеціально виділеним менеджерам антикризових підрозділів необхідно визначити способи, за допомогою яких ситуаціями і людьми можна управляти найкращим чином. Під час проведення відновлювальних заходів треба передбачати психологічний вплив кризових ситуацій на людей, що вимагає планування рятувальних заходів, навчання персоналу, а також профілактику стресів, психічних розладів.

Умовою успішної економічної діяльності є наукове обґрунтування управлінських рішень з використанням прийомів зменшення ризиків. Менеджерам необхідні знання методів вимірювання ступеня допустимості та виправданості ризиків. Бажані навички використання математичних методів для моделювання можливих сценаріїв розвитку подій. Стало прислів'ям: «Ризикує той,

хто не ризикує». Але наукове обґрунтування управлінських рішень з використанням прийомів зменшення ризиків поки не стало звичною умовою діяльності керівників українських підприємств. Для успішності національного бізнесу бажані регулярні тренінги управлінського персоналу з проблем вимірювання можливих ризиків, публічне обговорення авторських методик визначення очікуваних невдач, їх об'єктивних і суб'єктивних джерел, практики скорочення збитків. Бажані навички психології прийняття рішень, організація системи стимулювання оригінальних рішень, лідерської поведінки менеджерів.

Для підвищення конкурентоспроможності економіки України, її регіонів та підприємств необхідно розуміння загроз на мікро- та макрорівнях, поширення прийомів антикризового управління, яке дозволяє вирішувати кризові ситуації, відновлювати контроль над ними, попереджати ризики. Такий підхід сприятиме майбутньому економічному зростанню і достойному рівню життя громадян.

Список літератури: 1. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=K52T_NQ5EWs – Дата звертання : 18 жовтня 2017. 2. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/28/629591/> – Дата звертання : 20 жовтня 2017. 3. *Назаренко О.В., Дем'охіна О.О.* Дослідження руху індексу DoingBusiness України / Труды XII Міжнар. наук. практ. конф. «Дослідження та оптимізація економічних процесів «Оптимум-2016», 6-8 грудня 2016 р. – Х.: НТУ «ХПІ», 2016. – С. 156-158. 4. *Назаренко О.В., Егорова О.Ю., Решетняк Н.Б.* Антикризисное управление / Вісник Національного технічного університету „Харківський політехнічний інститут”. Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – Харків: НТУ „ХПІ”. – 2006. № 14 (1), с. 58 – 59. 5. *Xum P.* Кризисное управление для руководителей и менеджеров. – М.: Лори, 2004. – 486с.

Bibliography (transliterated): 1. Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: https://www.youtube.com/watch?v=K52T_NQ5EWs – Data zvertannya : 18 zhovtnya 2017. 2. Elektronnyy resurs. Rezhym dostupu: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/28/629591/> – Data zvertannya : 20 zhovtnya 2017. 3. *Nazarenko O.V., Dem'okhina O.O.* Doslidzhennya rukhu indeksu Doing Business Ukrayiny / Trudy KhII Mizhnar. nauk. prakt. konf. «Doslidzhennya ta optymizatsiya ekonomichnykh protsesiv «Optimum-2016», 6-8 hrudnya 2016 r. – Kh.: NTU «KhPI», 2016. – S. 156-158. 4. *Nazarenko O.V., Ehorova O.Yu., Reshetnyak N.B.*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Antykryzysnoe upravlenye / Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu „Kharkivs'kyu politekhnichnyy instytut”. Zbirnyk naukovykh prats'. Tematychnyy vyputsk: Tekhnichnyy prohres ta efektyvnist' vyrobnytstva. – Kharkiv: NTU „KhPI”. – 2006. # 14 (1), s. 58 – 59. 5. Khyt R. Kryzysnoe upravlenye dlya rukovodyteley y menedzherov. – M.: Lory, 2004. – 486 s.

Демьохіна О.О., Назаренко О.В., Решетняк Н.Б.

ПРО ПОСИЛЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА МАКРО-
ТА МІКРОРІВНЯХ

Статтю присвячено проблемі антикризового управління країною, регіоном і підприємством. Пришвидшення науково-технічного прогресу виявляє негативні наслідки, на які треба реагувати на макро- та мікрорівнях. Керуючись відчуттям загроз, в Україні необхідно створювати більш комфортні інституційні умови для бізнесу. Маючи на меті не допустити банкрутства і для підвищення опірності підприємств будь-яким кризовим явищам, представляється доцільною розробка на підприємствах стратегії безпеки бізнесу спеціально виділеними менеджерами.

Ключові слова: Антикризове управління, конкурентоспроможність країни, життєстійкість підприємства, попередження, готовність, порятунк, відновлення.

Demokhina O.O., Nazarenko O.V., Reshetniak N.B

ABOUT IMPROVEMENT OF ANTICRISM MANAGEMENT ON
MACRO AND MICROWAVES

The article is devoted to the problem of crisis management by country, region and enterprise. The acceleration of scientific and technological progress has negative consequences, which must be addressed at macro and micro levels. Guided by the perception of threats, Ukraine needs to create more comfortable institutional conditions for business. In order to prevent bankruptcy and to increase the resilience of enterprises to any crisis phenomena, it seems advisable to develop at the enterprises business security strategies for businesses with specially selected managers.

Keywords: Anticrisis management, competitiveness of the country, viability of the enterprise, prevention, readiness, salvation, recovery.

Демехина Е.А., Назаренко Е.В., Решетняк Н.Б.

ОБ УСИЛЕНИИ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА МАКРО- И МИКРОУРОВНЯХ

Статья посвящена проблеме антикризисного управления страной, регионом и предприятием. Ускорение научно-технического прогресса оказывает негативные последствия, на которые нужно реагировать на макро- и микроуровне. Руководствуясь чувством угроз, в Украине необходимо создавать более комфортные институциональные условия для бизнеса. С целью не допустить банкротства и для повышения сопротивляемости предприятий любым кризисным явлениям, представляется целесообразной разработка на предприятиях стратегии безопасности бизнеса специально выделенными менеджерами.

Ключевые слова: Антикризисное управление, конкурентоспособность страны, жизнестойкость предприятия, предупреждение, готовность, спасение, восстановление

УДК 338.24

Губанова Н. Н., Пустовит Д. А.
г.Харьков, Украина

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ БИЗНЕСА

Постановка проблемы. В период развития мировой экономики все заметнее становится тенденция к изменению приоритетов и ценностей ведения бизнеса. Классический агрессивный капитализм, где учитывались только интересы собственников бизнеса, уходит в прошлое. На смену ему приходит новый вид предпринимательства, который ориентирован на интересы социума, - бизнес, построенный на

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

принципах соціальної відповідальності. Даний процес вызван еволюцією общества и підприємницьких цінностей.

Актуальністю даної теми являється те, що в Україні процес соціалізації бізнесу знаходиться на стадії становлення. Цей процес вызван трансформаційними и євроінтеграційними векторами розвитку, які зараз підтримується державою. Ці зміни дозволили українському бізнесу отримати можливість виходу на міжнародну торгову арену, але тільки в разі відповідності вимогам и стандартам міжнародного ведення бізнесу. Одним из цих вимог є прийняття и дотримання всіх принципів соціально-відповідального ведення бізнесу.

К сожалению, сучасна законодавча картина показує, що в Україні існує тільки кілька законодавчих механізмів мотивації и інструментів впливу для подібної діяльності, тому цей питання потребує особливого уваги, як з боку держави, так и науковців.

Аналіз досліджень и публікацій. В Україні аспекти соціальної відповідальності були розглянуті в роботах Колот А. М., Олифіренко Л. Д., Король С. Я., Кравчука О. В., Буковинської М. П., Колосок А. и багатьох інших. Але, незважаючи на значительне кількість наукових робіт по даній темі, сам питання соціальної відповідальності являється досить об'ємним, має ряд суперечностей и в умовах глобалізаційної економіки залишається актуальним для вивчення.

Цілью статті являється:

- вивчення зарубіжного досвіду державного регулювання соціальної відповідальності;
- аналіз існуючих механізмів и інструментів державного регулювання соціальної відповідальності;
- визначення перспектив застосування правових и економічних методів державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу в Україні;
- пропозиція шляхів оптимізації розвитку соціальної відповідальності в державі.

Изложение основного материала. Ефективна реалізація основних напрямків політики розвитку підприємництва напряму залежить от використання ефективного механізму и інструментів державного регулювання.

Неотъемлемой составляющей механизма государственного регулирования бизнеса должна стать система его государственной поддержки, создание которой является причиной улучшения состояния во всех сферах жизни социума.

Государственные программы поддержки могут выполняться центральной или местной властью, а так же некоммерческими и частными организациями, которым предоставляются государственные льготы и соответствующие полномочия. За государством останется право формирования неотъемлемых элементов социально-экономического пространства, который предпринимательский сектор не способен создать самостоятельно, а именно: нормативно-правового (административного) обеспечения; институциональных основ развития бизнеса функциональных (целевых) форма государственного регулирования.

Одним из направлений государственного регулирования бизнеса является регулирование предпринимательства, согласно с соблюдением принципов социальной ответственности бизнеса. Под социальной ответственностью понимают ответственное отношение любой компании к своему продукту или услуге, к потребителям, работникам, партнерам; активную социальную позицию компании, которая заключается в гармоничном сосуществовании, взаимодействии и постоянном диалоге с обществом, участия в решении острых социальных проблем[6].

Социальная ответственность бизнеса:

- способствует устойчивому развитию общества;
- учитывает ожидания заинтересованных сторон, как управленцев, так и работающий персонал;
- соответствует действующему законодательству и международным нормам поведения;
- интегрированная в деятельность организации и практикуется в ее отношениях.

В современном мире социально ответственная деятельность бизнеса становится необходимым условием для экономического процветания. Учитывая чрезвычайную общественную и экономическую пользу, которая включает в себя социальная ответственность бизнеса, вопросы ее развития относятся к сфере особого внимания органов государственной власти многих стран мира и ведущих международных организаций. Проявлением этого внимания

является разработка стандартов и мер по стимулированию бизнеса к социально ответственной деятельности.

В Европе социальная ответственность бизнеса довольно распространенная практика. В некоторых странах она интегрирована в общественную политику (Швеция, Дания, Франция), в других – данная практика является прерогативой владельцев бизнеса (Ирландия, Греция, Нидерланды). В европейских странах определили, что социальная ответственность бизнеса способствует стабильному развитию и росту компаний. Из чего следует улучшение качества изготавливаемой продукции и предоставляемых услуг, а также улучшение ситуации на рынке труда.

Социальная ответственность бизнеса в Украине находится в стадии становления. В условиях трансформационной экономики активными в данной сфере являются представительства иностранных компаний, которые привносят в экономику Украины современные мировые практики, принципы и стандарты, а также существующие большие и малые национальные предприятия, и организации, которые совершенствуют свою деятельность на основе концепций всеобщего управления качеством.

Так же, можно заметить, что развитие социальной ответственности ведения бизнеса в Украине имеет собственные тенденции. Одной из ключевых факторов появления этих особых тенденция является дефицит средств на социальные мероприятия, как у государства, так и у предприятий.

В современной экономической ситуации Украины дефицит средств объясняется кризисным положением в период трансформационного вектора ведения политики государства. В данной ситуации решение о внедрении мероприятий социальной ответственности принимают владельцы предприятий, которые по своим убеждениям имеют возможность выделять на них необходимые суммы. Так же необходимо отметить, что причиной низкой социальной активности для большинства предприятий является не только ограниченность средств, но и отсутствие у владельцев предприятий весомых стимулов вести свою деятельность, придерживаясь принципов социальной ответственности. Украинский ученый В.В. Дементьев отмечает, что на большинстве украинских предприятиях субъектом, который принимает решение относительно распределения ресурсов, является владелец – физический лицо. Доминирующим мотивом его деятельности является максимизация

прибыли. Социальная ответственность и ее положительные следствия для владельца не выступают главной целью владения активами предприятия. Вместо этого они ассоциируются с определенными угрозами, поскольку нуждаются во вложениях, а их результаты могут существенно не повлиять на улучшение экономических результатов деятельности предприятия [7].

Первым шагом государственного регулирования принципов социально-ответственного ведения бизнеса было присоединение в 2005 году к Глобальному договору ООН, с ноября 2007 года Украина стала поддерживать работу международной группы экспертов по вопросам разработки проекта международного стандарта ISO 26000 «Управление социальной ответственностью». Следующим шагом было принятие международного стандарта ISO 26000 в 2010 году.

Рассматривая современную ситуацию социализации бизнеса в Украине, можно сказать, что в государстве существует недостаточное количество законодательных механизмов и инструментов по вопросу социально-ответственного ведения бизнеса.

Из существующих нормативных инструментов урегулирования социально-ответственного ведения бизнеса можно отметить изменения в Налоговом кодексе, а именно в статье п.197.16 НКУ, где сказано, какие материалы и оборудование освобождаются от налогообложения НДС при ввозе их на таможенную территорию Украины.

В том же кодексе прописаны налоговые стимулы, в пп. 141.7. ст. 141 раздела III и пп. 197.1. ст. 197 раздела V, для предприятий и частных лиц, которые часть своего дохода передают для общественных или неприбыльных организаций, охрану окружающей среды или социальной защиты работающего персонала.

Так же в Налоговом кодексе Украины, в пп. 197.1. ст. 197 раздела V, указан перечень товаров специального назначения инвалидам, религиозным сообществам и младенцам, поставки которых освобождены от налога [1].

В ст. 2 Закона Украины «Об освобождении от налогообложения денежных средств, направляемых на проведение новогодне-рождественских праздников для детей», освобождаются от налога на добавленную стоимость операции по поставке детских праздничных подарков и билетов на новогодне-рождественские мероприятия [2].

Так же стоит заметить, что 31 мая 2017 Кабинет Министров Украины вынес распоряжение № 616-р «Об утверждении концепции реформирования системы государственного контроля в сфере охраны

внешней природной среды», которое имеет в себе ряд реформационных процессов, которые пройдут в государстве для улучшения ситуации социальной ответственности бизнеса в сфере экологии [3].

Из этого перечня нормативных документов можно заметить, что в Украине ведется государственное регулирование социально-ответственного ведения бизнеса на уровне разработки и введения мотивационных инструментов социальной ответственности бизнеса, но, к сожалению, их недостаточно для эффективного и полноценного функционирования принципов социально ответственного предпринимательства в государстве.

Как показывает мировой опыт, корпоративная социальная ответственность бизнеса приводит к росту социально-экономического развития государства. В Украине, в связи с переходом к социально-ориентированной и евроинтеграционной экономике, проблема социальной ответственности играет основополагающую роль. Стремление государства скорее вступить в европейское общество вынуждает к проведению полного переосмыслению ценностей и принципов предпринимательской деятельности.

Основной проблемой, по нашему мнению, является отсутствие современных механизмов для государственного регулирования, способствующих мотивировать предприятия без агрессивного административного давления. Второй проблемной стороной является незаинтересованность предпринимателей в ведении бизнеса на основе принципов социально-ответственного предпринимательства.

Для решения данных проблем, необходимо следующее:

- повышение культуры ведения бизнеса, что позволит ускорить интеграционные процессы;
- расширение перечня мотивационных инструментов для социально-ответственных предприятий;
- поддержка, обучения и переквалификация работоспособного населения, повышение интеграции рынка труда;
- оптимизация производственных процессов с целью перевода предприятий на рациональное потребление энергии

Мы считаем, что выполнение данных реформационных этапов позволит украинским предприятиям приблизиться к стандартам международного ведения бизнеса и повысит инвестиционную

привлекательность украинской экономики в целом и для западных инвесторов.

Выводы. Проведенный анализ дает возможность оценить ситуацию социальной ответственности бизнеса в Украине на примере зарубежного опыта и анализа нормативных инструментов государственного регулирования. Таким образом можно сделать вывод, что и в данной сфере государственного регулирования наблюдаются реформационный прогресс. Но, к сожалению, его интенсивность не велика. С целью ее повышения нами были предложены пути решения проблем внедрения и осуществления социальной ответственности бизнеса в Украине. Благодаря выполнению предложенных рекомендаций, предприятия и общество все чаще будут рассматриваться как элементы единой системы, что повысит престиж бизнеса и рост экономики государства. Предприятия смогут выйти на мировую торговую арену и внедрить международный опыт прозрачного и социального ведения бизнеса. Но стоит учитывать, что успеха в данном процессе могут достичь только те предприятия, которые смогут переориентироваться на ведение бизнеса, основываясь на принципах социальной ответственности.

Список літератури: 1. Податковий кодекс України від 02.12.10 № 2755-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300762&cat_id=300760. 2. Закон України «Про звільнення від оподаткування грошових коштів, які спрямовуються на проведення новорічно-різдвяних свят для дітей та на придбання дитячих святкових подарунків» від 30.11.2000 № 2117-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2117-14>. 3. Постанова КМУ « Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища» від 31.05.2017 № 616-р /// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-р>. 4. Глобальний договір ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.globalcompact.org.ua>. 5. Зелена книга «Створення умов для поширення соціальної відповідальності бізнесу в Європі»/ Європейська комісія, Брюссель, 18.7.2001, COM (2001) 366. – К., 2010. 6. Колот, А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння [Текст] / А. М. Колот // Економіка України. – Київ : Преса України, 2014. – № 3 (628). – С. 70-82. 7. Оліфіренко Л. Д.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Економічні механізми державної інституціональної політики розвитку корпорацій в Україні //Рекомендовано до друку вченою радою Чернігівського національного технологічного університету протокол № 2від 29.02. 2016. – 2016. – С. 110. 8. Колосок А. Зарубіжний досвід соціальної відповідальності бізнесу та перспективи його застосування в Україні / А. Колосок // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. - 2015. - № 1. - С. 15-19. 9. Буковинська М.П. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу [Текст] : монографія / [під заг. ред. М. П. Буковинської]. - Київ : Компринт, 2015. - 296 с. : рис., табл. - Бібліогр. в кінці ст. - 300 экз. 10. Король С. Я. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку [Текст] : монографія / С. Я. Король ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. - 415 с. : табл. - Бібліогр.: с. 319-370. - 300 экз. 11. Кравчук О. В. Альтернативні механізми соціально-економічного розвитку України [Текст] / [Гладун А. та ін. ; під ред. О. В. Кравчука]. - Київ : Центр соц. і труд. дослідж., 2016. - 204 с.

Bibliography (transliterated): 1. PodatkoviyykodeksUkraYiniVId 02.12.10 # 2755-VI // [Elektronniyresurs].–Rezhim dostupu: http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=300762&cat_id=300760. 2. Zakon UkraYini «Pro zvlInnennya vId opodatkovannya groshovih koshtIv, yakI spryamovuyutsya na provedennya novorIchno-rIzdvyanih svyat dlya dItay ta na pridbannya dityachih svyatkovih podarunkIv» vId 30.11.2000 # 2117-III // [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2117-14>. 3. Postanova KМУ « KontseptsIya reformuvannya sistemi derzhavnogo naglyadu (kontrolyu) u sferI ohoroni navkolishnogo prirodnogo seredovischa» vId 31.05.2017 # 616-r /// [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-r>. 4. Globalniy dogovIr OON [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu :<http://www.globalcompact.org.ua>. 5. Zelenakniga «Stvorennnya umov dlya poshirennya sotsIalnoYi vIdpovIdalnostI blznesuvEvropI»/ EvropeyskakhomIsIya, Bryussel, 18.7.2001, COM (2001) 366. – K., 2010. 6. Kolot, A. M. KorporativnasotsIalnavIdpovIdalnIst: suchasnaffilosofIya, problemizasvoEnnya [Tekst] / A. M. Kolot // EkonomIkaUkraYini. – KiYiv : PresaUkraYini, 2014. – # 3 (628). – S. 70-82. 7. OliIfrenkoL. D. EkonomIchnI mehanIzmi derzhavnoYi InstitutsIonalnoYi polItiki rozvitku korporatsIyv ukraYini //Rekomendovano do druku vchenoyu radoyu ChernIgIvskogo natsIonalnogo tehnologIchnogo unIversitetu protokol #

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

2vId 29.02. 2016. – 2016. – S. 110. 8. Kolosok A. Zarublzhniy dosvId sotsIalnoYi vIdpovIdalnostI bIznesu ta perspektivi yogo zastosuvannya v UkraYinI / A. Kolosok // EkonomIchniy chasopis ShIdno Evropeyskogo natsIonalnogo unIversitetu ImenI LesI UkraYinki. - 2015. - # 1. - S. 15-19. 9. Bukovinska M.P. Korporativna sotsIalna vIdpovIdalnostI bIznesu [Tekst] : monografiya / [pId zag. red. M. P. BukovinskoYi]. - KiYiv : Komprint, 2015. - 296 s. : ris., tabl. - BIblIogr. v kIntsI st. - 300 ekz. 10. Korol S. Ya. SotsIalna vIdpovIdalnostI bIznesu: teorIya ta metodologIya oblIku [Tekst] : monografiya / S. Ya. Korol ; KiYiv. nats. torg.-ekon. un-t. - KiYiv : KiYiv. nats. torg.-ekon. un-t, 2016. - 415 s. : tabl. - BIblIogr.: s. 319-370. - 300 ekz. 11. Kravchuk O. V. AlternativnI mehanIzmi sotsIalno-ekonomIchnogo rozvitku UkraYini [Tekst] / [Gladun A. ta In. ; pId red. O. V. Kravchuka]. - KiYiv : Tsentr sots. I trud. doslIdzh., 2016. - 204 s

Губанован. Н., Пустовит Д. А.

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И СОЦИАЛЬНАЯ
ОТВЕТСТВЕННОСТЬ БИЗНЕСА**

В статье была проведена оценка ситуации социальной ответственности бизнеса в Украине на примере зарубежного опыта, так же были проанализированы существующие нормативные инструменты государственного регулирования. На основании анализа были предложены возможные пути повышения уровня социальной ответственности бизнеса в Украине.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, налоговые льготы, бизнес, социальная политика, экологическая ответственность, государственное регулирование.

Губанова Н. Н., Пустовіт Д. А.

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ**

У статті була проведена оцінка ситуації соціальної відповідальності бізнесу в Україні на прикладі зарубіжного досвіду, так само були проаналізовані існуючі нормативні інструменти державного регулювання. На підставі аналізу були запропоновані

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

можливі шляхи підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу в Україні.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, податкові пільги, бізнес, соціальна політика, екологічна відповідальність, державне регулювання.

Gubanova N. N., Pustovit D.A.

**STATE REGULATION AND SOCIAL RESPONSIBILITY OF
BUSINESS**

The article assessed the situation of social responsibility of business in Ukraine using the example of foreign experience, as well as analyzed the existing regulatory instruments of state regulation on this issue. Based on the analysis, possible ways of increasing the level of social responsibility of business in Ukraine were proposed.

Keywords: social responsibility of business, tax benefits, business, social policy, environmental responsibility, state regulation.

УДК 351:551

*Климова С.О., Мантрова Є.В.
м. Харків, Україна*

**АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ І НАСЛІДКІВ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛЬНОГО
ПОТЕПЛІННЯ**

В останні роки проблема глобального потепління все частіше дає про себе знати в різних куточках нашої планети. Багато людей помічають, що погода стала істотно змінюватися: літо в багатьох країнах стає холоднішим, зима – більш тривала, весна затримується з приходом.

Багато вчених намагається пояснити цей феномен. Взагалі існує дві протилежні точки зору. Одна зводиться до того, що великі зміни відбуваються у Космосі, і вплив людини на цей процес – мінімальний. Дійсно, науковці не впевнені в тому, наскільки сильно змінюється клімат, і чи винне в цьому людство. У їхніх статтях можна зустріти

масу слів «можливо», «ймовірно» та ін.

Інша точка зору обвинувачує, насамперед, безвідповідальну діяльність людини, яка призвела до збільшення парникових газів. Теорія парникового ефекту нараховує більше 150 років, а гіпотеза щодо його антропогенного посилення близько 50 років. Деякі вчені вважають, що людство знаходиться на початку чергового льодовикового періоду, а проблема глобального потепління – це міф. Але все ж, більшість кліматологів вважають, що глобальне потепління клімату відбувається. Однак що більше впливає: сама природа, чи діяльність людини, єдиної думки на сьогоднішній день немає.

Метою роботи є дослідження існуючих тенденцій та можливих наслідків глобальних та регіональних змін клімату, розробка рекомендацій щодо усунення негативних наслідків та адаптації більшості галузей до нових кліматичних умов.

Потепління кліматичної системи не викликає сумнівів. Глобальні спостереження за кліматичною системою розпочалися з середини XIX століття. Але вчені забили тривогу починаючи від 1950 р. З цього року, багато із зареєстрованих змін кліматичної системи є нетиповими або безпрецедентними за останні десятиріччя чи навіть тисячоліття. Зараз використання фізичних та біогеохімічних вимірювань, дистанційного зондування та палеокліматичних реконструкцій надає можливість отримати повну картину варіативності та довгострокових змін в атмосфері, океані, кріосфері, та земній поверхні. Вимірювання показали, що внаслідок підвищення температури атмосфери та океану спостерігається тенденція зменшення снігового та льодовикового покриву та підвищення рівню світового океану [3].

Очікуване різке підвищення глобальних температур позначається на здоров'ї людей, зручностях і способі їх життя, виробництві харчових продуктів, економічній діяльності, характері розселення та міграції. Прогнозоване зростання населення викликає серйозні впливи на землекористування, витрати енергії, прісної води, продукти харчування і житлове будівництво, тваринництво. У результаті прогнозованих змін буде потрібно введення нових технологій та методів ведення сільського господарства. Наслідки для деяких регіонів можуть виявитися вельми серйозними, включаючи можливе скорочення виробництва продукції в регіонах, які на сьогодні є дуже вразливими і які найгірше можуть пристосуватися до кліматичних змін. Цього цілком достатньо для запровадження заходів

з енергоефективності та енергозбереження, розвитку відновлюваних джерел енергії чи модернізації транспорту.

Проблема зміни клімату висунулася в перший ряд глобальних і довгострокових викликів 21-го століття й пріоритетів міжнародного порядку денного. Ця проблема являє собою комплексну міждисциплінарну проблему, що охоплює всі ключові аспекти стійкого розвитку - екологічні, економічні й соціальні. Своєчасні попереджувальні заходи по адаптації сприяють зниженню ризиків і потенційного збитку, пов'язаних з погодно-кліматичними впливами, у тому числі в умовах мінливого клімату, і одержанню можливих додаткових вигід. Наша країна не є винятком. Вона вже потерпає від дефіциту адаптації до теперішнього клімату і потребує підвищення здатності адаптуватися до майбутніх кліматичних умов [3].

Багато вчених присвятили свої роботи дослідженню змін клімату. Так, лауреат Пулітцеровської премії Томас Л. Фрідман пояснює у своїй роботі «Жаркий, плоский, багатолюдний», що глобальне потепління, швидкий приріст населення, збільшення чисельності середнього класу за допомогою глобалізації призведуть до виникнення небезпечного і нестабільного світу. Крім того, автор показує, як ті причини, за якими люди бездумно гублять природу, провокують і світові фінансові кризи [1].

У звіті Першої робочої групи (П'ятого оціночного звіту Міжурядової групи експертів зі зміни клімату, далі МГЕЗК) (2013) розглянуто нові докази зміни клімату в минулому та прогнозовані зміни у майбутньому на основі багатьох незалежних наукових досліджень, починаючи від спостережень кліматичної системи, палеокліматичних даних, теоретичних досліджень кліматичних процесів та моделювання за допомогою кліматичних моделей [2]. В Україні тенденції та можливі наслідки глобальних та регіональних змін клімату досліджує ст. викладач Університету новітніх технологій м. Києва З. Р. Криворученко [3].

Зміна клімату на планеті призводить до зростання витрат, пов'язаних з адаптацією до нових погодних умов. Це позначається, в першу чергу, на сільськогосподарському секторі, оскільки з'являється необхідність захищати багато культур від посухи, від високих температур. В Україні, наприклад, основним призначенням теплиць завжди був порятунок рослин від холоду. Насьогодні вони стають все більш незамінними, рятуючи рослини від сонця.

Існують різні радикальні методи боротьби з глобальним

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

потеплінням. Доцільність їх застосування викликають гарячі суперечки серед вчених. Поки не вивчені до кінця наслідки застосування цих методів. Так, один з таких методів заснований на технології безпосереднього вилучення з атмосфери вуглецю з наступним його похованням.

Крім того, розглядаються способи або блокування надходження на Землю сонячного світла ще до його потрапляння в атмосферу Землі, або розширення можливостей випромінювання більшої кількості тепла в космічний простір.

Метод модифікації стратосферного аерозолі передбачає розпорошення часток діоксиду сірки в стратосфері. Передбачається, що це буде сприяти охолодженню Північної півкулі на 0,5-0,6°C. Однак це вимагає величезних витрат, пов'язаних з щоденними запусками висотних літаків для розпилення сірки в стратосфері. Вартість реалізації такого проекту близько 20 млрд дол. на рік. Крім того, не повністю ще вивчено вплив цього методу на екологічну ситуацію на планеті. Є побоювання, що розпорошення сірки в стратосфері в кінцевому підсумку може призвести до серйозних посух, зміни рози вітрів, окислення океанів.

Ще один спосіб вирішення проблеми глобального потепління розглядається швейцарськими вченими Інституту атмосферних і кліматичних наук Вищої технічної школи в Цюриху Ульрікою Ломан і Блажем Гаспаріні. Даний спосіб передбачає маніпулювання хмарами з тим, щоб вони менше поглинали довгохвильове випромінювання, що йде з поверхні Землі (перисті хмари на великих висотах можуть поглинати довгохвильову радіацію, створюючи ефект нагрівання). Зараз досліджуються можливості створення штучних перистих хмар, що поглинають менше тепла.

Підводячи підсумок, можна відзначити, що проблема глобального потепління є серйозною загрозою майбутньому всього людства. Її вирішення вимагає узгоджених зусиль усіх країн. Ключовим рішенням цієї проблеми є раціональне використання енергоресурсів, що вимагає величезних інвестицій в енергозберігаючі технології.

Для України особливо важливий поступовий перехід на альтернативні джерела енергії. Перехід від традиційних методів вироблення енергії (який пов'язаний зі спалюванням вуглецевої сировини) до альтернативної енергетики (використання води, сонця, вітру) дозволить не тільки уникнути забруднення атмосфери, але і

істотно знизити витрати на енергоресурси.

Підприємствам слід строго дотримуватися кодексу правил щодо викидів в атмосферу оксидів сірки та азоту. Порушники даних норм повинні строго відповідати перед законом. Важливо негайно припинити вирубку лісів, оскільки дерева є потужними поглиначами вуглекислого газу з атмосфери.

Необхідне проведення детального аналізу екологічної ситуації в різних регіонах нашої країни, розробка ефективних заходів щодо усунення джерел забруднення навколишнього середовища, а також створення та впровадження системи громадського екологічного аудиту.

Список літератури: 1. Thomas L. Friedman: Hot, Flat, and Crowded / Farrar, Straus and Giroux, 18 West 18-th Street, New York, 2008. – 438 p. 2. IPCC, 2013: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Stocker, T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 1535 pp. 3. *Криворученко З.Р.* Тенденції та можливі наслідки глобальних та регіональних змін клімату. [Електронний ресурс] / З.Р. Криворученко. – Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" №9, 2014. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua>.

Bibliography (transliterated): 1. Thomas L. Friedman: Hot, Flat, and Crowded / Farrar, Straus and Giroux, 18 West 18-th Street, New York, 2008. – 438 p. 2. IPCC, 2013: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Stocker, T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 1535 pp. 3. *Kryvoruchenko Z.R.* Tendentsii ta mozhlyvi naslidky hlobalnykh ta rehionalnykh zmin klimatu. [Elektronnyi resurs] / Z.R. Kryvoruchenko. – Dnipropetrovskiy derzhavnyi ahrarno-ekonomichnyi universytet. Elektronne naukove fakhove vydannia "Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok" №9, 2014. – Rezhym dostupu : <http://www.dy.nayka.com.ua>.

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ І НАСЛІДКІВ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛІННЯ

У статті розглядаються питання існуючих тенденцій та можливих наслідків глобальних змін клімату. Досліджуються радикальні методи боротьби з процесом глобального потепління. Надаються рекомендації щодо усунення негативних наслідків цього процесу в Україні.

Ключові слова: глобальне потепління, зміна клімату, парниковий ефект, екологічна ситуація, енергоефективність, альтернативні джерела енергії.

Klymova S.O., Mantrova E.V.

ANALYSIS OF THE TRENDS AND CONSEQUENCES OF THE WARMING GLOBAL PROCESS

The current trends and possible consequences of global climate change are considered in the article. Radical methods of combating with the warming global are investigated. Recommendations to reduce the negative consequences of this process in Ukraine are offered.

Key words: warming global, climate change, greenhouse gas effect, ecological situation, energy efficiency, alternative energy sources.

Климова С.О., Мантрова Є.В.

АНАЛИЗ ТЕНДЕНЦИЙ И ПОСЛЕДСТВИЙ ПРОЦЕССА ГЛОБАЛЬНОГО ПОТЕПЛЕНИЯ

В статье рассматриваются вопросы существующих тенденций и возможных последствий глобальных изменений климата. Исследуются радикальные методы борьбы с процессом глобального потепления. Предлагаются рекомендации относительно сокращения негативных последствий данного процесса в Украине.

Ключевые слова: глобальное потепление, изменение климата, парниковый эффект, экологическая ситуация, энергоэффективность, альтернативные источники энергии.

УДК 336.143.01

*Митрофанова А.С.
м. Харків, Україна*

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ СЕКТОРУ ЗАГАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

В умовах поглиблення циклічності сучасного економічного розвитку, що проявляється у періодичному розгортанні світових фінансово-економічних криз, перед кожною країною постає завдання забезпечення позитивної тенденції економічного зростання та пом'якшення негативних наслідків таких криз. Для цього держава застосовує весь арсенал заходів фіскальної, монетарної, зовнішньоторгової, антиінфляційної, інноваційно-інвестиційної та інших типів економічної політики. Зокрема, використовується стимулююча фіскальна політика, що зазвичай має своїм наслідком поглиблення дефіциту державного бюджету. Крім того, у сучасному світі загострюється проблема зростання державного боргу, одною з причин якої є збільшення бюджетного дефіциту. Так, державний борг у деяких розвинених країнах (Японія, США, Італія та ін.) досяг або навіть перевищив обсяг валового внутрішнього продукту. Отже, аналіз умов формування дефіциту сектору загального державного управління є актуальним.

Метою статті є аналіз сучасного становища та факторів формування бюджетного дефіциту сектору загального державного управління в Україні.

Дослідженню дефіциту державного бюджету, його сутності, показників, впливу на національну економіку присвячений значний масив наукових праць дослідників, серед яких В. Башко [1], З. Варналій [3], С. Гасанов [2], А. Єпіфанов [4], К. Захожай [5], В. Кудряшов [2], Ф. Ярошенко [7] та ін. В той же час аналіз проблем дефіциту сектору загального державного управління цілому є менш

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

розповсюдженням, але зберігає свою актуальність як для України, так і для інших країн світу.

Як відомо, відповідно до принципів Системи національних рахунків, виділяють наступні інституціональні сектори: нефінансові корпорації, тобто підприємства, що виробляють товари та нефінансові послуги; фінансові установи та корпорації, які здійснюють фінансово-посередницьку та допоміжну фінансову діяльність; загальне державне управління; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства та забезпечують реалізацію їх інтересів; домашні господарства, які виступають в якості споживачів та підприємств; зовнішньоекономічні зв'язки. Сектор загального державного управління (ЗДУ) охоплює органи державної влади всіх рівнів та органи місцевого самоврядування, а також фонди соціального страхування та пенсійні фонди. Відповідно бюджет сектору ЗДУ охоплює державний та місцеві бюджети, а також бюджети соціальних позабюджетних фондів.

Світові стандарти статистичної оцінки передбачають аналіз фінансових показників, а отже і дефіциту бюджетів на різних рівнях: на рівні центрального уряду, регіональних органів управління, органів місцевого самоврядування, а також сектору загального державного управління в цілому. Крім того, окремо надається інформація про фінансові показники фондів соціального страхування. Чому в Україні необхідним є дослідження дефіциту сектору загального державного управління, а не тільки дефіциту державного бюджету (яке проводиться зазвичай і яке не відповідає показникам сектору центрального уряду за методологією МВФ)? Такий аналіз дозволяє виявити проблеми у сфері державних фінансів, які важко визначити, аналізуючи тільки державний бюджет, наприклад, диспропорції міжбюджетних відносин, хронічний дефіцит державних фондів соціального страхування (в Україні це стосується передусім Пенсійного фонду). Тобто можна більш комплексно прослідкувати ступінь ефективності виконання державою своїх соціально-економічних функцій у всіх сферах її відповідальності.

В загальному вигляді дефіцит бюджету будь-якого рівня являє собою від'ємне значення різниці між доходами та видатками, в тому випадку, коли видатки перевищують доходи. Аналіз дефіциту бюджету різних рівнів можна здійснити за допомогою системи абсолютних та відносних показників, що пропонуються у дослідженнях [4, 5], які також можуть бути розраховані як з точки зору

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

дефіциту державного бюджету, так і сектору загального державного управління в цілому. До таких показників слід віднести: темп зростання дефіциту, відношення дефіциту до ВВП, відношення дефіциту до видатків та доходів бюджету, коефіцієнт дефіцитності, коефіцієнт еластичності дефіциту.

На основі проведення відповідних розрахунків для української економіки, можна зробити деякі узагальнення (див. табл. 1). В Україні дефіцит бюджету сектору ЗДУє величезною проблемою. Він щороку збільшується із середнім темпом зростання у 155%, хоча пікові значення у 2008–2009 роках можна пояснити світовою фінансовою кризою. Дефіцит бюджету як відсоток до ВВП протягом 2007–2016 років часто суттєво перевищує затверджений в країнах ЄС обсяг 3%, що також можна пояснити як впливом світової фінансової кризи та її наслідків, так і впливом сучасної соціально-економічної та політичної кризи. Коефіцієнт дефіцитності характеризує, на скільки відсотків видатки перевищують доходи, і в Україні він коливається від майже 102% до 116%. Коефіцієнт еластичності дефіциту переважно є нижчим за одиницю, що свідчить про те, що темп зростання видатків випереджає темп зростання доходів.

Таблиця 1

Показники дефіциту бюджету сектору загального державного управління в Україні (розраховано автором на основі [6])

Роки	Дефіцит / профіцит, млн. грн.	Темп зростання дефіциту, %	Відношення дефіциту до ВВП, %	Відношення дефіциту до доходів бюджету, %	Відношення дефіциту до видатків бюджету, %	Коефіцієнт дефіцитності, %	Коефіцієнт еластичності, од.
2007	-5801,6	100	-0,8	-1,9	-1,9	101,9	1,00
2008	-18261,8	314,8	-1,8	-4,4	-4,2	104,4	0,98
2009	-55716,9	305,1	-5,9	-14,3	-12,5	114,3	0,91
2010	-72320,4	129,8	-6,5	-16,0	-13,8	116,0	0,99
2011	-34399,9	47,6	-2,5	-6,1	-5,8	106,1	1,09
2012	58281,5	169,4	-4,0	-9,3	-8,5	109,3	0,97
2013	-62819,1	107,8	-4,1	-9,9	-9,0	109,9	0,99

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

2014	-75602,8	120,4	-4,8	-11,8	-10,5	111,8	0,98
2015	-33168,8	43,9	-1,7	-3,9	-3,8	103,9	1,08
2016	51668,8	55,8	2,2	5,6	5,3	105,6	0,98

Важливим завданням є виокремлення безпосередніх причин дефіциту сектору ЗДУ та виявлення низки негативних факторів, які супутнім чином впливають на формування дефіциту.

Прямими причинами бюджетного дефіциту сектору ЗДУ є ті явища, що безпосередньо впливають на формування стійкого перевищення видатків над доходами. По-перше, це період циклічного спаду в економіці, що призводить до зниження податкових надходжень, а отже, і доходної частини, і водночас справляє тиск на видаткову частину через зростання безробіття, необхідність збільшення соціальних виплат, їх індексації через інфляцію. По-друге, застосування у період кризи методів стимулюючої фіскальної політики (послаблення податкового тиску, підвищення державних видатків) ще більше поглиблює проблему дефіциту. По-третє, збільшення державного боргу означає зростання виплат з обслуговування боргу, які враховуються у видатковій частині. Окреслені явища характерні для більшості країн з різним рівнем економічного розвитку.

Однак кожна країна або група країн (залежно від рівня аналізу) має свої специфічні риси соціально-економічного розвитку, своєрідні попередні умови, що загалом формують певні негативні чинники, які додатково поглиблюють проблему бюджетного дефіциту сектору ЗДУ, і які потрібно враховувати у процесі розробки заходів з його подолання. Спробуємо окреслити такий перелік для умов вітчизняної економіки.

1. Комплекс факторів, пов'язаних з несприятливою структурою боргових зобов'язань (наявність значної частки короткострокових зобов'язань, зовнішнього боргу, а також боргу в іноземній валюті, що поряд із різкими коливаннями курсу національної грошової одиниці дуже негативно впливає на зростання боргових виплат).

2. Хронічний дефіцит Пенсійного фонду, що ускладнюється несприятливими демографічними чинниками, які ймовірно зберігатимуть свій вплив і надалі (старіння населення, від'ємний природний приріст, від'ємне сальдо міграції населення). Водночас, у

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

цьому моменті є над чим замислитись: з одного боку, через старіння населення (у тому числі, у розвинених країнах) зростають пенсійні видатки; однак з розвитком виробництва зростає і продуктивність праці; отже, кожний зайнятий вірогідно, здатний «утримувати» більше людей пенсійного віку.

3. Глибокі диспропорції регіонального розвитку, що призводять до посилення та консервування розподілу регіонів України на досить успішні регіони та стабільно депресивні із дефіцитними бюджетами та потребою у значних міжбюджетних трансфертах.

4. Вчені [3] наголошують на існуванні комплексу факторів організаційно-правової недосконалості бюджетної системи, що проявляється у використанні недосконалих методів планування та прогнозування бюджетних показників, неврахуванні минулих рекомендацій, незадовільному виконанні розпорядниками бюджетних коштів та державними фінансовими органами своїх функцій.

5. Невиправдане підвищення соціальних стандартів, а отже і зростання видатків бюджету на соціальні потреби, що призводить до інфляції та збільшення дефіциту.

6. Недостатньо ефективне, нецільове використання бюджетних коштів.

7. Наявність загрозливих обсягів тіньової економіки, а також форс-мажорні події.

Чи можна запобігти зростанню бюджетного дефіциту? Звичайно, оцінки явища дефіциту з боку науковців, практиків та політичних діячів здебільшого є негативними, адже поглиблення бюджетного дефіциту призводить до небажаних наслідків, таких як зростання державного боргу, інфляція, зростання податкового навантаження, намагання звузити коло соціальної відповідальності держави задля зниження видаткової частини бюджету та ін. Однак, варто згадати, що існує кілька концепцій балансування бюджету: щорічне балансування, балансування в межах економічного циклу, концепція функціональних фінансів. Внаслідок циклічності економічного розвитку, мабуть, забезпечення профіцитного або збалансованого бюджету кожного року навряд чи можливе, тому, на наш погляд, державна політика, спрямована на щорічне балансування бюджету за будь-яких обставин та будь-якими методами є не надто ефективною. В той же час, якщо у період кризи проводити стимулюючу фіскальну політику та спрямовувати державні видатки у перспективні галузі національної економіки та використовувати їх

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

достатньо ефективно, можна сподіватись, що у період поживлення вкладені інвестиції забезпечать зростання ВВП і відновлять баланс бюджету за рахунок податкових надходжень. Таким чином, вирішення проблеми бюджетного дефіциту можна започаткувати, обравши відповідну стратегію балансування бюджету.

Також можна запропонувати наступні заходи щодо пом'якшення дефіциту сектору ЗДУ в Україні. Держава має спрямувати усі зусилля на забезпечення високих темпів зростання ВВП, яке є головним джерелом податкових надходжень до бюджету. Стабільне економічне зростання країни – це єдиний ресурс для її подальшого соціально-економічного розвитку, підвищення соціальних стандартів, якості життя населення. Необхідною є розробка виваженої регіональної політики з метою пом'якшення диспропорцій регіонального розвитку та досягнення фінансового самозабезпечення регіонів. Дефіцит Пенсійного фонду може бути знижений за рахунок запровадження повноцінної пенсійної реформи із застосуванням трьох рівнів пенсійного забезпечення. Реформування потребує бюджетна система в цілому з метою усунення її організаційно-правових недоліків. Також будуть корисними такі заходи: забезпечення стійкості державного боргу, боротьба з тіньовою економікою, підвищення ефективності державних витрат, обмеження впливу політичних циклів на бюджетну політику.

З вищевикладеного можна зробити наступні висновки. Дослідження проблематики бюджетного дефіциту є актуальним завданням для науковців та державних діячів країни різного рівня соціально-економічного розвитку. При цьому важливою є оцінка дефіциту на рівні сектору загального державного управління в цілому, а не лише дефіциту державного бюджету. Дефіцит бюджету сектору ЗДУ в Україні є суттєвою проблемою, яка останніми роками загострюється. Безпосередніми причинами цього процесу є часто повторювані періоди економічних криз (як внутрішніх, так і світових), збільшення обсягів державного боргу. Супутніми негативними чинниками виступають несприятлива структура боргових зобов'язань, дефіцит Пенсійного фонду, диспропорції регіонального розвитку, недоліки організації бюджетної системи, непропорційне зростання соціальних видатків, нецільове використання бюджетних коштів, тіньова економіка. Вибір прийнятної концепції балансування бюджету, забезпечення стабільного економічного зростання та пом'якшення впливу окреслених негативних факторів допоможе у

вирішенні проблеми дефіциту сектору загального державного управління в Україні.

Список літератури: 1. *Башко В.* Дефіцит бюджету і квазіфінансові операції: підвищення прозорості в сфері державних фінансів / В. Башко // Вісник НБУ. – 2013. – №5. – С. 40–45. 2. *Гасанов С. С.* Обмеження дефіциту бюджету в умовах фінансових ризиків / С. С. Гасанов, В. П. Кудряшов // Наукові праці НДФІ. – 2015. – № 3 (72). – С. 5–14; 3. Державне бюджетування в Україні: сутність та основні детермінанти / З. С. Варналій, К. В. Коваленко, С. В. Онищенко, І. В. Савич; за ред. З. С. Варналія. – К.: Знання України, 2016. – 395 с. 4. *Єпіфанов А. О.* Бюджет України: монографія: у 2 кн. / А. О. Єпіфанов, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – Книга перша: Бюджет – головна ланка фінансів держави. – 2010. – 201 с. 5. *Захожай К. В.* Методика факторного аналізу динаміки коефіцієнта дефіцитності Державного бюджету України / К. В. Захожай // Статистика України. – 2011. – №4. – С. 56–58. 6. Спеціальний стандарт поширення даних МВФ: Економічні та фінансові показники України: Операції сектору загального державного управління // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 7. *Ярошенко Ф. О.* Бюджетні дефіцити як інструмент посткризового відновлення світової економіки / Ф. О. Ярошенко // Фінанси України. – 2011. – №1. – С. 3–12.

Bibliography (transliterated): 1. Bashko V. Deficyt bjudzhetu i kvazifiskal'ni operacii': pidvyshhennja prozorosti v sferi derzhavnyh finansiv [Budget deficit and quasi-fiscal operations: advancing transparency in public finances] / V. Bashko // Visnyk NBU. – 2013. – №5. – P. 40–45. 2. Gasanov S. S. Obmezhenjadeficytubjudzhetuvumovahfiskal'nyhryzykiv [Restriction of budget deficit in terms of fiscal risks] / S. S. Gasanov, V. P. Kudrjashov // NaukovipraciNDFI. – 2015. – № 3 (72). – P. 5–14. 3. Derzhavne bjudzhetuvannja v Ukrai'ni: sutnist' taosnovnideterminanty [Budgeting in Ukraine: essence and main determinants] / Z. S. Varnalij, K. V. Kovalenko, S. V. Onyshhenko, I. V. Savych; zared. Z. S. Varnalija. – K.: ZnannjaUkrai'ny, 2016. – 395 p. 4. Jepifanov A. O. Bjudzhet Ukrai'ny [Budget of Ukraine]: monografija: u 2 kn. / A. O. Jepifanov, I. I. D'jakonova, I. V. Salo. – Sumy: DVNZ “UABS NBU”, 2010. – kn. 2. – 187 p. 5. Zahozhaj K.V. Metodyka faktornogo analizu dynamiky koeficijenta deficytnosti Derzhavnogo bjudzhetu Ukrai'ny [Methods of dynamic factor analysis of deficit coefficient of Ukrainian government budget] / K.V.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Zahozhaj // Statystyka Ukrainy. – 2011. – №4. – P. 56–58. 6. Special'nyj standart poshyrennja danyh MVF[IMF Special standard for data dissemination]; Ekonomichni ta finansovi pokaznyky Ukrainy: Operacii' sektoru zagal'nogo derzhavnogo upravlinnja // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Electronic source]. – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 7. Jaroshenko F.O. Bjudzhetni deficyty jak instrument postkryzovogo vidnovlennja svitovoi' ekonomiky [Budget deficits as a tool of post-crisis recovery of global economy]/ F.O. Jaroshenko // Finansy Ukrainy. – 2011. – №1. – P. 3–12.

Митрофанова А.С.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДЕФІЦИТУ БЮДЖЕТУ СЕКТОРУ
ЗАГАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. В статті охарактеризовано сучасне становище бюджетного дефіциту сектору загального державного управління в Україні за допомогою аналізу абсолютних та відносних показників. Розмежовані та розкриті безпосередні причини та супутні негативні фактори бюджетного дефіциту. Запропоновано заходи зі зниження дефіциту сектору загального державного управління в Україні.

Ключові слова: бюджетний дефіцит, сектор загального державного управління, показники бюджетного дефіциту

Mytrofanova A.S.

FACTORS OF FORMATION OF GENERAL GOVERNMENT BUDGET
DEFICIT IN UKRAINE

Annotation. The article reveals current situation of budget deficit of general government sector in Ukraine with the help of analysis of absolute measures and relative indices. Direct causes and attendant negative factors of formation of budget deficit are identified and disclosed. Measures of reduction of general government budget deficit in Ukraine are proposed.

Key words: budget deficit, general government sector, indices of budget deficit

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕФИЦИТА БЮДЖЕТА СЕКТОРА ОБЩЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье охарактеризовано современное состояние бюджетного дефицита сектора общего государственного управления в Украине с помощью анализа абсолютных и относительных показателей. Выделены и раскрыты непосредственные причины и сопутствующие негативные факторы формирования бюджетного дефицита. Предложены меры по снижению дефицита сектора общего государственного управления в Украине.

Ключевые слова: бюджетный дефицит, сектор общего государственного управления, показатели бюджетного дефицита

УДК 330.8

Чижова Е.Н.
г. Белгород, Россия
Назаренко Е.В., Решетняк Н.Б.
г. Харьков, Украина

ПРОБЛЕМЫ НРАВСТВЕННОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯХ

Выдающиеся представители экономической науки не отделяли экономических решений от их нравственных последствий. Достаточно вспомнить Адама Смита, с которого экономисты отсчитывают начало классической экономической науки, и его «Теорию нравственных чувств» [1], или работы Ивана Посошкова – «первого русского экономиста», как его назвали в Энциклопедическом словаре Брокгауза и Эфрона, с говорящими названиями: «О ратном поведении», «О духовных делах», «Книга о скудости и богатстве», в которой первая глава носит название «О духовности», хотя все девять глав проникнуты духовностью и заботами о преуспевании страны и

утверждении справедливости. Книга, как известно, была адресована Петру 1 – реформатору и преобразователю России – в виде «Донесения», в котором автор, являясь искренним сторонником императора в государственном переустройстве, пытался направить Петра 1 на ликвидацию «множества всяких неисправностей» и «застарелого зла» с позиций нравственности и ответственности. Петр 1 неистово «гнал» Россию в Европу, преобразуя её не только экономически, но и ломая её традиции, изменяя ментальность, грубой силой формируя тем самым новую цивилизацию, представляя европейскую направленность реформ, но не имея продуманной стратегии переустройства российского государства.

Многие из предложений И. Посошкова не потеряли своей актуальности и в настоящее время. Из экономических «неисправностей» и бед, обусловленных проблемами нравственности, это касается:

- торговли, когда «друг друга обманывает и друг друга обидит, товары худые закрашивают добрыми и вместо добрых продают худые и цену берут неправильную»;

- казнокрадства, когда многие кормятся «государевыми сборными деньгами» и «деньги сборные крадут»;

- засилья чиновников, когда они хуже воров и разбойников, не дают народу возможности приложить свой труд;

- налоговой системы, когда налогами «смущают дух народа», «покушаются с одного вола по две и по три кожи сдирать, а по истинной правде не могут и единой кожи целой содрать и как не стараются, токмо лоскутья сдирают»;

- неразвитости промышленности, когда из страны вывозится сырьё, но не готовые изделия;

- коррупции и «веры в иноземцев», когда иноземцы, приехав, «засунут сильным персонам подарок рублей в сотню, то за сто рублей сделают они, иноземцы, прибыли себе по миллиону». [2]

Называл Посошков и много других «неисправностей», предлагая для их устранения очень ценные предложения, которые, учитывая время, когда были обоснованы эти предложения, опередили на века мысли многих мировых реформаторов. Назовём лишь несколько, особенно важных с позиций нравственности:

1. Совершенствование правовой системы: «Правосудное установление самое есть дело великое, и надлежит его так

осмотрительно соорозить, чтобы оно ни от какова чина незыблемо было».

2. Совершенствование оплаты труда: платить нужно так, «чтобы всякий человек по своей работе оплату брал, а сверх указанного числа отнюдь бы ни единой деньги не брали». «А буде кто сверх указанного числа брать лишку, хоть малое, то взять на нем штраф за всякую излишнюю копейку по рублю. А кто даст сверх указанного числа излишнее, то и на нем по рублю за излишнюю копейку брать штраф».

3. Совершенствование налоговой системы: «при недоплате налогов от определённого лица безвременно разорять его не надобно, но взять на нем на те деньги по указу процент». «И от такого порядка казне великого государя будет великое пополнение и царственное украшение, понеже никто разорён не будет и в нищету пригнан не будет же и дом его цел будет».

4. Борьба с коррупцией: «за взятки надлежит дом его совсем разорить, и такое штрафование будет в роды родов памятно».

Таким образом, И. Посошков объяснял, «отчего происходит напрасная скудость и отчего умножиться может избыльное богатство». Он проповедовал идеи бережливости и рачительности в ведении хозяйства, начиная с дома. «В коем царстве люди богаты, то и царство то богато, а в коем царстве будут люди убоги, то и царству тому не можно слыть богатому». Но главное, что считал Посошков важным донести до Петра 1, это достижение через реформы «невещественного богатства» - «снискание правды» через духовность.

Через двести лет проблема экономических преобразований с тем же лейтмотивом бережливости, рачительности и нравственности волновала учёных-экономистов новой страны. Для сегодняшнего дня также важны те мысли, которые излагали представители экономической науки в период преобразований в 20-е годы XX века. Важно и то, насколько их идеи несли в себе вопросы нравственности. Например, профессор Ф.Р. Дунаевский, директор существовавшего тогда в Харькове Всеукраинского института труда (создан в апреле 1921 г.), так же, как и Посошков в своё время, взывал к бережливости и рачительности. «Главный смысл «экономии» не в борьбе с расточением, а в более полном и более продуктивном использовании ресурсов, т. е. в рационализации» [3, с. 8]. Дунаевский не отделял экономику от культуры, причём культуры новой – хозяйственной. По его словам, в рамках новой культуры нужно мыслить не от прошлого,

а от будущего: «Для культуры, мыслящей от будущего, *отказ от затраты копейки, которая даёт три копейки, по меньшей мере столь же преступен, как и растрата этой копейки*. ...Отказот продуктивной затраты копейки означает утрату трёх копеек. Этот нехитрый ход мыслей известен еще древним юристам, принимавшим за убытки и непосредственно принесённый вред (*damnumemergens*) и помеху для получения возможных прибылей (*lucrumcessans*)» [3, с. 8]. Современные руководители часто понимают экономию в непосредственном значении этого термина, не пытаясь определить перспективы, а, следовательно, ведут себя безответственно, да и безнравственно, тормозя тем самым экономический рост и прогресс.

Дунаевский не просто мечтал, а, как учёный, предвосхищал и предлагал индустриализацию и механизацию административного аппарата. Он полагал, что «удешевление» явится ничтожнейшим из результатов этого процесса среди других результатов. Важнее другое – «возможность реального использования учётных данных для своевременного и точного руководства, возможность все время видеть в цифрах результаты проводимых мероприятий», возможность освещать экономическую действительность глубоко и тонко [3, с. 10]. Здесь те же предложения, как и у Посошкова, – «дойти до правды», сделать бизнес и экономику открытыми.

Важным моментом в теории Дунаевского является подход к планированию через формирование стратегии – «генерального плана», как его называл учёный. Его построение принципиально отличалось от существовавшей тогда практики. Этот генеральный план должен исходить не из заранее заданного срока, по которому подгонялись бы задачи, а, наоборот, из цели должен вытекать срок её возможного достижения. Это, разумеется, противоречило волюнтаризму того времени, когда возможность вообще не рассматривалась, а только срок, к которому все должно было быть исполнено, порой нечеловеческими усилиями. А это – не нравственность, а так называемая «революционная целесообразность», но при этом с обязательной персональной ответственностью.

Дунаевский видел проблему в работе организаций и экономики в целом в наличии «расхлябанного бюрократического болота», решить которую, он полагал, можно также за счет «введения машины в самую гущу административного аппарата», что приведёт к объективной обоснованности и даже позволит «превратить всё учётно-аналитическое дело в стране в единую стройную систему

взаимосвязанного и перекрёстно проверенного механизма» [3, с. 11]. Тем самым была поставлена проблема прозрачности экономических действий и их результатов, что теоретически исключает подлог.

Приведенные положения экономистов, принадлежащих разным историческим периодам, не имеют целью сравнить их вклад в экономическую науку или обосновать преемственность. Этими примерами хотелось показать, что экономика неотделима от нравственности и духовности. Экономические выкладки никогда не бывают только количественно определёнными, без качественной составляющей, характеризующей при этом «скудость и богатство» людей. Всякие преобразования в конечном счёте направлены на рост «богатства», но их результаты бывают разными, в том числе и с нравственной точки зрения: со знаком «плюс» и со знаком «минус». Ответственность за этот результат несут те, кто принимает решение о необходимости и сценарии преобразований.

Список литературы: 1. Історія економіки та економічної думки [текст]: навч. посіб./С.І. Архїєреєв, Ф.В. Абрамов, Н.М. Волоснікова [та ін.]; за ред. С.І. Архїєреєва, Н.Б. Решетняк. – Х.: НТУ «ХПІ», 2010. – 336 с. 2. *Посошков И.Т.* Книга о скудости и богатстве / И.Т. Посошков. – Издательский дом «Экономическая газета», 2011. – 424 с. 3. *Дунаевский Ф.Р.* О некоторых задачах, выдвигаемых переходом к периоду реконструкции // Хозяйство Украины. 1926. № 11-12. С. 1-16. 4. *Дунаевский Ф.Р.* Об индустриализации в управленческой работе // Производство. Труд. Управление. 1925. № 4 (6). С. 60-67. 5. *Дунаевский Ф.Р.* О плановом руководстве организаторской работой // Производство. Труд. Управление. 1925. № 7 (9). 6. *Дунаевский Ф.Р.* Комплексность в организации // Труды Всеукраинского института труда. Вып. 2. – Харьков, 1928. С. 3-97. 7. *Дунаевский Ф.Р.* Некоторые впечатления от германской рационализации // Плановое хозяйство. 1928. № 2. С. 238-256.

Bibliography (transliterated): 1. Istoriya ekonomiky ta ekonomichnoyi dumky [tekst]: navch. posib./S.I. Arkhiyereyev, F.V. Abramov, N.M. Volosnikova [ta in.]; za red. S.I. Arkhiyereyeva, N.B. Reshetnyak. – Kh.: NTU «KhPI», 2010. – 336 s. 2. Pososhkov Y.T. Knyha o skudosty y bohat-stve / Y.T. Pososhkov. – Yzdatel'skyi dom «Ekonomycheskaya hazeta», 2011. – 424 s. 3. Dunaevskyy F.R. O nekotorykh zadachakh, vydyvhaemykh perekhodom k peryodu rekonstruktsyy // Khozyaystvo Ukrainy. 1926. # 11-12. S. 1-16.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

4. Dunaevskyy F.R. Ob yndustryalizatsyy v upravlencheskoy rabote // Proyzvodstvo. Trud. Upravlenye. 1925. № 4 (6). S. 60-67. 5. Dunaevskyy F.R. O planovom rukovodstve orhanyzatorskoy rabotoy // Proyzvodstvo. Trud. Upravlenye. 1925. # 7 (9). 6. Dunaevskyy F.R. Kompleksnost' v orhanyzatsyy // Trudy Vseukraynskoho ynstytuta truda. Выр. 2. – Khar'kov, 1928. S. 3-97. 7. Dunaevskyy F.R. Nekotorye vpechatlenyya ot hermanskoy ratsyonalizatsyy // Planovoe khozyaystvo. 1928. № 2. S. 238-256.

Чижова Е.Н., Назаренко Е.В., Решетняк Н.Б.

ПРОБЛЕМЫ НРАВСТВЕННОСТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯХ

Выдающиеся экономисты не отделяли экономические решения от их нравственных последствий. И. Посошков в книгах «О ратном поведении» и «О духовных делах» заботился о преуспевании страны и утверждении справедливости. В 20-е годы XX века директор Всеукраинского института труда Ф.Р. Дунаевский призывал к бережливости и рачительности, указывал на недостатки бюрократической системы, отстаивал необходимость прозрачности экономических результатов. Многие из предложений экономистов периодов преобразований не потеряли своей актуальности и в настоящее время.

Ключевые слова: экономические решения, ответственность, экономические результаты, нравственные последствия, бережливость, рачительность, периоды преобразований.

Чижова О.М., Назаренко О.В., Решетняк Н.Б.

ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОСТІ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В
ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ

Видатні економісти не відокремлювали економічні рішення від їх моральних наслідків. І. Посошков у книгах «О ратном поведении» та «О духовных делах» дбав про успіх країни і затвердження справедливості. У 20-ті роки XX століття директор Всеукраїнського інституту праці Ф.Р. Дунаєвський закликав до ощадливості і дбайливості, вказував на недоліки бюрократичної системи, відстоював

необхідність прозорості економічних результатів. Багато з пропозицій економістів періодів перетворень не втратили своєї актуальності і в даний час.

Ключові слова: економічні рішення, відповідальність, економічні результати, моральні наслідки, ощадливість, дбайливість, періоди перетворень.

Chizhova E.N., Nazarenko E.V., Reshetniak N.B.

PROBLEMS OF MORALITY AND RESPONSIBILITY IN ECONOMIC TRANSFORMATIONS

Outstanding economists did not separate economic decisions from their moral consequences. I. Pososhkov in the books "On Military Conduct" and "On Spiritual Affairs" cared about the prosperity of the country and the establishment of justice. In the 1920s, the director of the All-Ukrainian Labor Institute, F.R. Dunaevsky called for frugality and diligence, pointed to the shortcomings of the bureaucratic system, defended the need for transparency of economic results. Many of the proposals of the economists of the periods of transformation have not lost their relevance at the present time.

Key words: economic decisions, responsibility, economic results, moral consequences, thrift, diligence, periods of transformation.

УДК316.422:35:334.7

*Яцина В.В.
м. Харків, Україна*

СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

Сучасна концепція соціально відповідального бізнесу ґрунтується на положенні, що бізнес не тільки повинен дбати про прибуток та вчасно сплачувати податки, а й розділити з суспільством відповідальність за соціальну несправедливість, економічну нерівність та екологічні проблеми, беручи участь в економічній адаптації соціально незахищених верств населення, в охороні навколишнього середовища і

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

т.ін. [1, с. 37]. Кожне підприємство, незважаючи на розмір його товарообігу, прибутку та чисельності працівників повинно будувати свою стратегію, ґрунтуючись на принципах соціальної відповідальності. Це стосується й таких видів діяльності, як факторинг, форфейтинг, лізинг, аутсорсинг, і т.ін. Інвестування в суспільно корисні проекти дає можливість підприємству значно підвищити свій рейтинг найкращих роботодавців та покращити інші важливі показники своєї діяльності.

Варто зауважити, що не всі українські компанії усвідомлюють важливість впровадження програм соціальної відповідальності, здебільшого сприймаючи їх як засіб отримання державних пільг та лояльність влади і податкових органів. Зовсім по іншому ставиться до соціальної відповідальності зарубіжний бізнес. Провідні успішні компанії Європи та США сприймають її як глобальний тренд та головну рушійну силу зростання бізнесу на найближчі 10 років, що допомагає розвивати підприємство та будувати відносини з ринком.

Результати реалізації програм соціальної відповідальності наступні [2]:

- по перше, компанія має позитивне сприйняття зарубіжними партнерами, що схильні більш довіряти відомим в соціальному плані підприємствам;

- по друге, бізнес отримує вищі шанси до залучення висококваліфікованих працівників, які охочіше йдуть працювати в соціально відповідальні компанії, так як вони відчувають в них себе набагато впевненіше. Це дає змогу підприємству підвищити рівень своєї конкурентоспроможності на ринку та кадрову стабільність;

- по третє, позитивний імідж соціально відповідального підприємства в очах громадськості завжди добре позначається на відносинах з споживачами та відгуках про компанію, а значить, підвищує продажі;

- по четверте, ще одним показником, що доказує чітко сформований тренд є розробка Міжнародною організацією стандартизації (ISO) спеціального стандарту ISO 26000 Socialresponsibility (Настанова по соціальній відповідальності) [3]. Норми цієї настанови є основними засадами для розробки програм щодо соціальної відповідальності бізнесу.

Таким чином, прагнення комбінувати соціальні та екологічні питання з загальною стратегією розвитку повинно бути першочерговим завданням кожної компанії, що бажає досягти успіху в своїй діяльності.

На підставі [4, с.6], можна сформулювати наступні складові

соціальної відповідальності бізнесу:

1. Сумлінний виробник.

Підприємство працює в умовах вироблення якісної та корисної для споживачів продукції, ціна є справедливою та економічно обґрунтованою, без завищення. Всі споживачі продукції отримують повну та достовірну інформацію щодо виробляемого товару, є повне узгодження з нормами екологічного права. З метою запобігання шкоди навколишньому середовищу, виробник запроваджує новітні технології щодо усунення негативних впливів виробничої діяльності.

2. Сумлінний роботодавець.

Роботодавець повністю дотримується всіх норм та положень трудового законодавства. Попри це, наймані працівники отримують додаткові соціальні блага, працюють в комфортних умовах та мають додаткові гарантії щодо соціального забезпечення.

3. Сумлінний меценат.

Підприємство приймає активну участь у різних благодійних заходах, зокрема, допомога інвалідам, сиротам та іншим соціально вразливим групам населення. Також компанія активно інвестує такі соціальні сфери як освіта, наука, культура, проводить політику підтримки духовності та приймає активну участь у сприянні розвитку свого регіону.

4. Сумлінний учасник економічних і політичних відносин з державою.

Взаємна тісна співпраця підприємця та держави, що проявляється наступним чином. З одного боку держава розробляє та чітко закріплює національним законодавством основні правила та норми, виконання яких є не громадським обов'язком, а безумовною вимогою. Тому соціальна відповідальність держави полягає у суворому забезпеченні виконанні законів. З іншого боку, підприємство є відповідальним платником податків та внесків на соціальне страхування, вся діяльність узгоджена та не суперечить нормам чинного законодавства та запобіганню корупції. Компанія забезпечує прозорість корпоративних фінансів і вимагає прозорості щодо державних фінансів, підтримує законність, незалежне правосуддя й політичну конкуренцію.

Функція держави полягає у створенні стимулів для зростання соціальної відповідальності бізнесу. Потенційні стимули для програм соціальної відповідальності бізнесу в Україні наведено у таблиці.

Таблиця. Потенційні стимули для програм соціальної відповідальності бізнесу в Україні

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Стимул	Малі підприємства	Середні підприємства	Великі підприємства
Зниження податків	73,3	80,2	73,5
Зниження адміністративного тиску	51,2	56,7	48,4
Пропозиції з реалізації програм соціальної відповідальності	21,6	25,6	37,0
Розширення банку соціальних та інформаційних програм	14,9	18,1	17,9
Висвітлення у засобах масової інформації	17,2	14,5	15,7
Більш тісні зв'язки з неприбутковими організаціями	6,6	4,6	6,2

Джерело: [5]

5. Сумлінний контрагент.

Політика компанії щодо відносин з діловими партнерами (постачальниками, покупцями, та ін.) ґрунтується на принципах неухильного виконання всіх пунктів договорів, угод, причому як в усній так і в письмовій формі. Підприємства є гарантом дотримання професійним стандартам щодо виготовлення продукції. В розрізі фінансових взаємовідносин між контрагентами існує повна прозорість та відповідальність, що сприяє підвищенню іміджу та репутації компанії.

Варто зазначити, що складові соціальної відповідальності бізнесу є взаємозв'язаними елементами однієї системи. Підприємство, що бере активну участь у благодійних заходах, але несумлінно ставиться до своїх споживачів, робітників або ділових партнерів, не може вважатися соціально відповідальним.

Вважаємо, що тільки соціально-відповідальний бізнес зможе надійно утримувати своє лідерське становище на ринку та успішно конкурувати з іншими підприємствами. Виконання всіх складових соціальної відповідальності повинно стати невід'ємною частиною стратегічного менеджменту українських підприємств.

Список літератури: 1. *Веревкин Л.П.* Социальная ответственность бизнеса. / Л.П.Веревкин. – Мониторинг общественного мнения. – 2010. – №1 (95). – С. 37-48. 2. Корпоративная социальная ответственность будет основным драйвером роста бизнеса в ближайшем 10-летию // Ділова столиця. – 2015. – 21 грудня. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.dsnews.ua/economics/korporativnaya-sotsialnaya-otvetstvennost-budet-osnovnym-21122015175300>– Заголовок з екрану. 3. Міжнародний стандарт ISO 26000: 2010 «Настанова по соціальній відповідальності». ISO 26000: 2010 (Draft) Guidance on Social Responsibility [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://www.iso.org/iso/discoving_ring_iso_26000.pdf. 4. *Грішнова О.* Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні / О. Грішнова // Соціальна політика. – 2010. – № 7. – С. 3-8. 5. Звіт про стан соціальної відповідальності бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/files/SURVEY_UKR.pdf.

Bibliography (transliterated): 1. Verevkin L.P. Sotsialnaya otvetstvennost biznesa. / L.P. Verevkin. – Monitoring obshchestvennogomneniya. – 2010. – #1 (95). – S. 37-48. 2. Korporativnaya sotsialnaya otvetstvennost budet osnovnyim drayverom rosta biznesa v blizhayshem 10-letii // Dillovastolitsya. – 2015. – 21 grudnya. – [Elektronniy resurs]: – Rezhim dostupu: <http://www.dsnews.ua/economics/korporativnaya-sotsialnaya-otvetstvennost-budet-osnovnym-21122015175300> – Zagolovok zekranu. 3. Mizhnarodniy standart ISO 26000: 2010 «Nastanova po sotsialnIy vIdpovIdalnostI». ISO 26000: 2010 (Draft) Guidance on Social Responsibility [Elektronniy resurs] - Rezhim dostupu : http://www.iso.org/iso/discovering_iso_26000.pdf. 4. GrIshnova O. Sotsialna vIdpovIdalnostI biznesu: sutnIst, znachennya, strategIchnI napryami rozvitku v UkraYinI / O. GrIshnova // Sotsialna polItika. – 2010. – # 7. – S. 3-8. 5. ZvIt pro stan sotsialnoYi vIdpovIdalnostI biznesu v UkraYinI [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.un.org.ua/files/SURVEY_UKR.pdf.

Яцина В.В.

СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

Стаття присвячена дослідженню сучасних концепцій соціальної відповідальності бізнесу. Проаналізовано результати реалізації

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

програм соціальної відповідальності та обґрунтовано необхідність запровадження таких програм у діяльність підприємств. Визначено складові соціальної відповідальності бізнесу, та основні стимули, що сприятимуть соціальній спрямованості підприємницької діяльності.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, складові соціальної відповідальності, бізнес, підприємство.

Yatsyna V.V.

COMPONENTS OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS

The article is devoted to the modern concepts research of business social responsibility. The results of social responsibility programs implementation have been analyzed and the necessity of such programs implementation at the enterprises activity has been substantiated. The components of social responsibility of business, and the main incentives, that promote the social orientation of entrepreneurial activity have been defined.

Key words: social responsibility of business, components of social responsibility of business, business, enterprise.

Яцына В.В.

**СОСТАВЛЯЮЩИЕ СОЦИАЛЬНО ОТВЕТСТВЕННОСТИ
БИЗНЕСА**

Статья посвящена исследованию современных концепций социальной ответственности бизнеса. Проанализированы результаты реализации программ социальной ответственности и обоснована необходимость введения таких программ в деятельность предприятий. Определены составляющие социальной ответственности бизнеса, и основные стимулы, способствующие социальной направленности предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, составляющие социальной ответственности, бизнес, предприятие.

III РОЗДІЛ

**ГУМАНІТАРНА ОЦІНКА ТЕХНІКИ Й ТЕХНОЛОГІЙ:
ПРОТИРІЧЧЯ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ**

УДК 130.123

*Дольська О.О.
м. Харків, Україна*

**МІЖ ТЕХНОСФЕРОЮ ТА АНТРОПОСФЕРОЮ:
ДО МЕТОДОЛОГІЇ АНАЛІЗУ УМОВ ФОРМУВАННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**

Умови, що змінюють наше життя, мають характер впливу на інтелектуальні революції та наші когнітивно-інтелектуальні можливості. Потреба розібратися в тому, на які методологічні бази спиратися при визначенні ситуації змін визвали необхідність звернутися до цієї роботи. Свого часу В.І. Вернадський показав, як поведінкова складність організму зростає пропорційно його анатомічній структурі. Використовуючи коефіцієнт цефалізації, відношення ваги мозку до ваги тіла, він показав характер ускладнення людського мозкового потенціалу [1]. Цей показник, якщо прийняти за 1 для сучасної фауни, складав 0,5 двадцять п'ять мільйонів років тому. Шістдесят п'ять мільйонів років тому – 0,25. При цьому такий її вид, як людина, виключався із загального складу фауни. Сучасна просторово-часова теорія свідомості, запропонована фізиками, також вказує на кількісно-якісні показники цього процесу [2]. Отже, в процесі цефалізації та кортикалізації функцій посилюється незалежна динаміка психічного характеру як фактор управління поведінкою.

Ми спостерігаємо не тільки вектор постійних змін. Очевидним виявився зріст складності універсальної історії. На цей фактор вказують не тільки роботи психологів, нейропсихологів, представників когнітивних наук, представників філософії науки, але й астрофізиків [3]. Характер нової NBIC-конвергентної парадигми, розробки в області термодинаміки, квантової фізики, синергетики вказують саме на зміну відношення саме до психологічного фактору [4].

Отже, із розвитком суспільства та культури роль ментальних факторів суб'єктивної реальності у сукупності із детермінацією

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

процесів матеріального світу зростає прискореними темпами. Разом із процесом становлення антропосфери та техносфери нові наукові теорії, винаходи технічного та технологічного характеру, масмедіа, нові міфологічні та політичні системи та ін. мають все більший вплив на нашу історію. Все це має відлуння в медіапросторі. За умов зростання швидкості та ємкості інформаційних каналів, ми можемо констатувати зростаючу складність когнітивних структур. Стає очевидним, що пошуки методологічного характеру для опису підґрунтя, що ведуть до змін інтелектуально-когнітивного характеру, мають все більш системний характер.

Для вирішення питання у розбудові процесів, які впливають на формування інтелектуальної революції сучасності, необхідно звернутись до розробок наступних авторів. М. Вебер, О. Койре та О. Кожев вважали, що духовну атмосферу можна визначити, якщо проаналізувати характер розвитку науки у поєднанні з філософськими концепціями. За таких умов можна зрозуміти духовний контекст епохи, а ментальними змінами можна описувати трансформації інтелектуальних процесів. Наше завдання – підкреслити основні методологічні підходи, вказати на нові методологічні напрями, завдяки яким ми можемо вийти на ідею техно-гуманітарного балансу при описі ментальних трансформацій ХХІ століття. Це стає зрозумілим, якщо ми будемо спиратися на такі потужні концептуальні терміни для вирішення питання з'ясування характеру духу, як *антропосфера* та *техносфера*, бо останнім часом увага науковців зосереджена на суттєвих змінах, перш за все, онтологічного характеру в антропосфері та техносфері. Оскільки ми робимо аналіз методологій вивчення такого складного феномену як когнітивно-інтелектуальні технології, а людина опиняється в нових умовах своєї онтологічної присутності, то найбільш великими цілісностями, що мають характер об'єктивного впливу на інтелектуальні можливості людини, виступають саме техносфера та антропосфера,

Перш за все, необхідно зрозуміти, які суттєві методологічні блоки в цих просторах вказують на більш виражені трансформаційні процеси. По-друге, виокремити лінії в цих блоках. На наш погляд, метод феноменологічного аналізу стає основоположним. Він дає можливість усвідомити цілісність нашого буття, яке розгортається між двома величезними пластами онтологічного характеру – техносферою та антропосферою. Цей метод передбачає неупереджений погляд на предмет дослідження, надає розуміння, смисловий зміст і значення в

процесі його як раціонального, так й інтуїтивного споглядання. Згідно з феноменологічним аналізом, набувають свою цілісність розуміння духу епохи, а людина розкривається з боку таких якостей, які допомагають описувати її «життєвий світ», справжній «життєвий світ її цінностей».

Посилити цей вектор розвідок допоможе сферична антропологія П. Слотердайка, який підкреслює відмову від традиційних, універсальних концептуальних схем сприйняття світу [5]. Перед нами розгортаються нові умови існування антропосфери, характер її не можна вже описувати, спираючись на метафізичний дискурс, на що натякав Ю. Габермас [6]. Нові описи носять посмодерністський характер. У поєднанні з сучасними напрацюваннями в медіа-антропології, ми можемо констатувати новий характер онтологічного поруч з антропологічним [7].

Характер онтологічного та антропологічного зсуву в сучасній філософії дозволяє поставити наголос на методології нестабільних онтологій [8]. Цей фундамент свідчить про сучасну епоху як епоху соціальної фрагментаризації, прекарності життя, характеризується занепадом багатьох варіацій традиційного універсалізму. Отже другий блок методологій аналізу може ґрунтуватися теоріями нестабільних онтологій, принципами якої є пост/неметафізичне і постсеміотичне мислення, що не розділяє метафізику і фізику, трансцендентне та іманентне [9]. Логіка ідентичності та між індивідуального, які базуються на логіці бінарних опозицій, вже не відповідає культурній ситуації й не може передати логіку становлення крихкості буття в поєднанні із нестабільністю суб'єктивності. Ситуація приводить до того, що сучасна філософська думка рішуче переглядає апарат старих понять філософської антропології та філософії культури. Вимірювання онтологічного у формі антропоцентрованого вибору ми бачимо у філософії Ж.-П. Сартра, його послідовників – Ж. Дерріда, Е. Лаклау і Ш. Муффа, у працях нового покоління Екссекської школи постмарксизму і дискурс-теорії – А. Норвала, Я. Ставракакіса та ін., представників люблянської школи філософії С. Жижека, А. Зупанчича, негативної філософської антропології – Дж. Агамбена, постпостмодерністської філософії – А. Бадью, Л. Ірігарей тощо.

Але мова йде про зміни не тільки антропо-соціального характеру, бо це було б дуже обмеженим поглядом: на ці зміни впливає феномен техносфери. Тобто наступним блоком повинне стати питання про стратегії та методології опису техносфери в умовах

розвитку інформаційного суспільства. Природним в цих умовах стає питання про теоретичний аналіз середовища з такими проблемами, як формування техногенної сфери з технікою та технологіями, оцінка та вияви закономірностей її функціонування, виявлення її загальних траєкторій розвитку, виявлення механізмів її впливу на життя людини тощо, глобальні проблеми в контексті техногенного змісту, гуманітарні програми та експертизи впливу техногенних проєктів, розробка концепцій характеру вивчення технічного середовища та інше.

Ми знаємо, що концепції дають засоби формування ідеальної дійсності у вигляді теоретичних моделей і пропонують практичні методи, направлені на перетворення об'єкта дослідження. Техносфері відповідає реальність, що носить інтегрований характер, має коеволюційний характер розвитку відносно усіх складових, набуває в інформаційному суспільстві технічного та технологічного характеру. Питання підходів вивчення теж має особливий характер. Ми можемо спиратися на екоцентристський підхід, антропоцентристський та техноцентристський. Основою має бути методології техноценозів Б.Я. Кудріна, техносфери як нового типу реальності Н. Попкової, В. Розіна, М. Розова, нового розуміння розвитку техніки О.А. Вороніна, філософії техніки В. Степіна, В. Горохова, В. Розіна та ін. Також заслуговує на увагу методологія технонауки Б. Юдіна, конвергентного розвитку науки та соціуму Б. Латура тощо.

Останнім часом особливого наголосу набуває методологія аналізу техніки в контексті людської діяльності. Підґрунтям цього блоку є не тільки праці Т. Адорно, Д. Белла, Л. Мемфорда, Х. Ортега-і-Гассета, К.Ясперса та ін. Технологічна трансформація природного середовища аналізується в роботах О. Буровського, В. Вернадського, А. Назаретяна, В. Чернікова та ін., а соціоприродна методологія вивчення техносфери – Е. Деміденко, О. Ковальова, А. Назаретяна та ін. Особливої уваги заслуговує методологія аналізу технічного об'єкту крізь призму трансіндивідуального колективу, соціальні та психічні змістовні структури якого були сформовані працею Ж. Сімондона.

Висновки. Стає зрозумілим, що для опису змін в інтелектуальних структурах, необхідно спиратися на дух, ментальність епохи. Для характеристики ментальності ХХІ століття необхідно враховувати трансформації, перш за все, в таких пластах людського буття, як антропосфера та техносфера. Опис таких складних форм інтелектуального буття приводить до наступного висновку: сучасна

ситуація в науці та філософії прямує у пошуках балансу між природничими, технічними, технологічними та соціально-гуманітарними науками, що приводить до формування особливої ментальності, яка формується на ґрунті нового типу знань.

Список літератури: 1. Вернадский В.И. Живое вещество / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1978. – 325 с.; 2. Каку М. Будущее разума / Митио Каку. – Пер. с англ. – М. : Альпина нон-фикшн, 2015. – 502 с.; 3. Девис П. Проект Вселенной. Новые открытия творческой способности природы к самоорганизации / П. Девис. – М. : ББИ Святого апостола Андрея, 2011. – 154 с. 4. Черникова И. Типология науки в контексте современной философии науки / И. Черникова // Вопросы философии. – 2011. – № 11. – С. 71–78. 5. Слотердайк П. Сферы. Плуральная сферология. – Т.3. Пена / П. Слотердайк. – Санкт-Петербург : Наука, 2007. – 922 с. 6. Габермас Ю. Постметафізичне мислення. Філософські статті / Ю. Габермас // Філософія освіти. – № 1-2, (9) 2010. – С. 68-102. 7. Хамитов Н. Философия человека: От метафизики к метаантропологии / Н. Хамитов. – М. : Институт общегуманитарных исследований; Киев : Ника-Центр, 2002. – 334 с. 8. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. – 1991. – № 6. – С. 12–23. 9. Жеребкин С. Нестабильные онтологии в современной философии / С. Жеребкин. – Харьков : ХЦГИ, 2013. – 377 с.

Bibliography (transliterated): 1. Vernadskyi V.Y. Zhyvloe veshchestvo / V.Y. Vernadskyi. – М. : Nauka, 1978. – 325 s. 2. Kaku M. Budushchee razuma / Mytyo Kaku. – Per. s anhl. – М. : Alpyna non-fykshn, 2015. – 502 s. 3. Dievys P. Proekt Vselennoi. Novye otkrytiya tvorcheskoi sposobnosti pryrody k samoorganizatsyy / P. Dievys. – М. : BBY Sviatoho apostola Andreia, 2011. – 154 s. 4. Chernykova Y. Typolohyia nauky v kontekste sovremennoi fylosofyy nauky / Y. Chernykova // Voprosy fylosofyy. – 2011. – № 11. – S. 71–78. 5. Sloterdaik P. Sfery. Pliuralnaia sferolohyia. – T.3. Pena / P. Sloterdaik. – Sankt-Peterburh : Nauka, 2007. – 922 s. 6. Habermas Yu. Postmetafizychnе myslennia. Filosofski statti / Yu. Habermas // Filosofii osvity. – № 1-2, (9) 2010. – S. 68-102. 7. Khamytov N. Fylosofyia cheloveka: Ot metafizyky k metaantropolohyy / N. Khamytov. – М. : Ynstytut obshchehumanytarnykh yssledovanyi; Kyev : Nyka-Tsentr, 2002. – 334 s. 8. Pryhozhyn Y. Fylosofyia nestabylnosty / Y. Pryhozhyn // Voprosy fylosofyy. – 1991. – № 6. – S. 12–23. 9. Zherebkyn S. Nestabylnye ontolohyy v sovremennoi fylosofyy / S. Zherebkyn. – Kharkov : KhTsHY, 2013. – 377 s.

МІЖ ТЕХНОСФЕРОЮ ТА АНТРОПОСФЕРОЮ: ДО
МЕТОДОЛОГІЇ АНАЛІЗУ УМОВ ФОРМУВАННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Інтелектуальні революції є результатом домінування визначної ментальності. Для опису духу епохи, для характеристики ментальності ХХІ століття необхідно враховувати трансформації, перш за все, в таких пластах людського буття, як антропосфера та техносфера. Опис таких складних форм буття приводить до наступного висновку: сучасна ситуація в науці та філософії прямує у пошуках балансу між природничими, технічними, технологічними та соціально-гуманітарними науками, що приводить до формування особливої ментальності, яка формується на ґрунті нового типу знань.

Ключові слова: інтелектуальна революція, ментальність, техносфера, антропосфера.

Dolska O.O.

BETWEEN THE TECHNOSPHERE AND THE
ANTHROPOSPHERE: TO THE METHODOLOGY OF THE ANALYSIS
OF THE CONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE
INTELLECTUAL REVOLUTION

Intellectual revolutions are the result of a dominant mentality. To describe the spirit of the epoch, in order to characterize the mentality of the twenty-first century, transformations must be taken into account, first of all, in such strata of human existence as the anthroposphere and technosphere. The description of such complex forms of existence leads to the following conclusion: the current situation in science and philosophy is in the search for a balance between natural, technical, technological and socio-humanities, which leads to the formation of a special mentality, which is formed on the basis of a new type of knowledge.

Key words: intellectual revolution, mentality, technosphere, anthroposphere.

МЕЖДУ ТЕХНОСФЕРОЙ И АНТРОПОСФЕРОЙ: ДО МЕТОДОЛОГИИ АНАЛИЗА УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Интеллектуальные революции является результатом доминирования выдающейся ментальности. Для описания духа эпохи, для характеристики ментальности XXI века необходимо учитывать трансформации, в первую очередь, в таких пластах человеческого бытия, как антросфера и техносфера. Описание таких сложных форм бытия приводит к следующему выводу: современная ситуация в науке и философии направляется в поисках баланса между естественными, техническими, технологическими и социально-гуманитарных наук, приводит к формированию особой ментальности, которая сформируется на почве нового типа знаний.

Ключевые слова: интеллектуальная революция, ментальность, техносфера, антросфера.

УДК 37:316.324.8:(045)

*Задорожна В. І.
м. Харків, Україна*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ

Сьогодні людство переходить до нового етапу суспільного розвитку, який науковці називають інформаційним суспільством (або постіндустріальним). Таке суспільство характеризується сильним впливом інформаційних технологій, які проникають в усі сфери людської діяльності й стають могутнім каталізатором і визначальним джерелом розвитку людства. Одним з найважливіших інститутів в інформаційному суспільстві є освіта. Нині в Україні відбувається становлення нової освітньої системи, яка повинна відповідати новим вимогам сьогодення й увійти до світового інформаційного простору. Невід'ємною й важливою частиною цього процесу є інформатизація освіти.

Існує декілька визначень поняття інформатизації освіти, так, В. Гриценко робить висновок, що інформатизація освіти – це процес створення, впровадження і використання інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності усіх видів діяльності, що здійснюються в системі освіти [2, с. 48].

За словами В. Бикова, інформатизація освіти – це сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, соціально-економічних, навчально-методичних, науково-технічних, виробничих та управлінських процесів, спрямованих на задоволення інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб (інших потреб, що пов'язані із впровадженням методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій) учасників навчально-виховного процесу, а також тих, хто цим процесом управляє та його забезпечує (у тому числі здійснює його науково-методичний супровід і розвиток) [1, с. 2].

Для досягнення цілей оновлення інформатизації освіти урядом України було прийнято ряд законодавчих документів, а саме: постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2004 року № 905 «Про затвердження Комплексної програми забезпечення загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання з природничо-математичних і технологічних дисциплін» на 2005–2011 роки і Постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2005 року № 1153 «Про затвердження державної програми „Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці” на 2006–2010 роки» [1, с. 4]. Всі названі документи визначають для системи освіти і науки України сучасні завдання і цілі щодо подальшого розвитку процесів інформатизації освіти. Перш за все, в них зазначається, що нинішня освіта повинна відповідати потребам сучасної економіки та сприяти інтеграції України до європейського економічного та культурного простору.

Широке використання інформаційних технологій в системі освіти в останній час викликає підвищений інтерес у педагогів. Говорячи про можливості інформаційних технологій для освітнього процесу, науковці наголошують на наступних позитивних аспектах у навчально-виховному процесі (В. Гриценко, І. Сасевич, В. Мироненко, В. Биков, О. Пащенко, І. Литовченко, В. Снежицкий, М. Курбат, Л. Гуцина, Ю. Рамський):

1. необмежені можливості збору, зберігання, передачі, оперативна обробка й аналіз великої кількості різноманітної інформації;

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

2. підвищення доступності освіти, створення рівних умов навчання й розширення вікових й часових рамок традиційного навчального процесу;

3. забезпечення невідривного отримання освіти й підвищення кваліфікації протягом всього життя. Сьогодні на зміну минулому лозунгу «освіта на все життя» прийшов новий – «освіта протягом життя» [9, с. 9];

4. поширення нових форм легкодоступних навчальних матеріалів в електронному вигляді (більшість з них безкоштовно); поява віртуальних навчальних «закладів», онлайн-шкіл, лабораторій й т.д.;

5. утворення єдиної інформаційно-освітньої сфери навчання не лише в рамках однієї країни а й у глобальному значенні;

6. незалежність навчального процесу від часу і місця знаходження;

7. при обробці інформації відбувається розвиток самостійної пошукової та творчої діяльності учня або студента.

Проаналізувавши позитивні сторони інформатизації освітнього процесу, стає зрозумілим, що сучасна освіта покликана навчити особистість вільно адаптуватися в сучасному новому світі, мати досвід моделювати ситуацію за допомогою системного аналізу, який саме виробляється під час роботи з інформаційними ресурсами. Крім того, з інноваційними змінами в системі освіти змінюється й освітня парадигма. Якщо раніше в навчально-виховному процесі головною задачею було передача знань й формування певних вмінь, то сьогодні – вирішувати пізнавальні проблеми, а для цього необхідно вміти знаходити, використовувати й створювати інформацію для того, щоб вільно орієнтуватися в суспільстві, при цьому викладач виконує лише роль спостерігача.

Істотну зміну в традиційному навчанні деякі дослідники (І. Саєвич, В. МIRONENKO, В. Притков, А. Лебедев) вважають серйозною загрозою для розвитку насамперед особистості. Вони виділяють наступні недоліки процесу інформатизації освіти:

1. інформаційні технології, в першу чергу, не можуть замінити живого спілкування з викладачем, таким чином, не в повній мірі виконується виховна функція. До того ж за відсутності такого спілкування недостатньо розвивається емоційна сфера учня або студента, й взагалі «життя в Інтернеті» може привести до так званої емоційної залежності [6, с. 18];

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

2. При обробці й пошуку інформації не відбувається необхідне «тренування» інтелекту, не задіюються важливі напрямки розумової діяльності, важливі ділянки мозку. Таким чином, в першу чергу страждає мислення, затримується інтелектуальний розвиток особистості. Так, В. Мироненко та І. Саєвич приводять дуже простий приклад – більшість школярів сьогодні вміє правильно додавати, віднімати, множити й ділити навіть тільки цілі числа винятково за допомогою калькулятора [8, с. 6];

3. поверховість сприйняття інформації, зумовлена її великою кількістю;

4. проблеми, пов'язані з фізичним і психологічним здоров'ям учнів і студентів. Наприклад, якщо велику кількість часу проводити за комп'ютером, то це може призвести до сколіозу, короткозорості, й навіть до аутизму, соціальної апатії, атрофії волі особистості [8, с. 6].

Отже, інформатизація освіти як й будь який процес або явище, має позитивні й негативні сторони. Традиційні методи навчання, звісно, перевірені поколіннями й є універсальними, але в добу корінних суспільних змін освіта не може залишатися на місці. Звісно, що інноваційне навчання не може повністю замінити класичне, але нині без використання інновацій важко уявити сучасний освітній процес.

Таким чином, інформатизація освіти це неминучий процес, адже є складовою для становлення й розвитку інформаційного суспільства. Основна мета нашої країни – це побудова європейської, високорозвиненої держави, яка відповідає вимогам постіндустріальної країни. Для досягнення цієї цілі оновлення системи освіти в Україні сьогодні – це першочергове завдання, від вирішення якої залежить стан економіки, якість життя населення, національна безпека й місце в світовій спільноті.

Список літератури: 1. Биков В.Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти [Електронний ресурс] / В.Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання – 2010. – №1 (15). – С. 1–8. – Режим доступу: <http://www.ime.edu.ua.net/em.html><http://lib.iitta.gov.ua> 2. Гриценко В.Г. Організаційні засади інформатизації вищої освіти [Електронний ресурс]. / В.Г. Гриценко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер. Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 121 – С. 45–50. – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>. 3. Гура І.В., Чуйкова С.В.,

Ліницька І.В. Позитивні та негативні сторони дистанційного навчання в системі сучасної освіти [Електронний ресурс] / І.В. Гура, С. В. Чуйкова., І.В.Ліницька // Проблеми і перспективи розвитку освіти. Організація дистанційної освіти у середній і вищій школі. (Матеріали наукової конференції). Збірник статей 15 –16 січня 2016. – Дніпропетровськ, 2016 – С.46–52. – Режим доступу: globalnauka.com. 4. *Литовченко І.В.* Особливості функціонування соціального інституту освіти в інформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз [Електронний ресурс] / І.В.Литовченко // Грані. – Том. 19. – №2. – 2016. – С. 121–125. – Режим доступу: <https://grani.org.ua> 4. *Пащенко О.И.* Информационные технологии в образовании. Учебно-методическое пособие / О.И.Пащенко – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. Ун-та, 2013. – 227 с.5. *Прытков В.П., Лебедев А.С.* Социальные и культурные противоречия информационного общества [Електронний ресурс] / В.П. Прытков, А.С. Лебедев // Теория и практика общественного развития. – 2014. – №13. – С. 12–19. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/>, 6. *Рамський Ю.С.* Інформаційне суспільство. Інформатизація освіти [Електронний ресурс]./ Ю.С.Рамський// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: [зб. наук. праць / Редрада]. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – №7. – С. 1 –18. – Режим доступу: <http://www.ii.npu.edu.ua>. 7. *Саєвич І.Г., Мироненко В.В.* Комп'ютерні технології у сучасній освіті [Електронний ресурс] / І.Г. Саєвич, В.В. Мироненко // Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. 15 груд. 2010 р. – С. 1–8. – Режим доступу: elibrary.kubg.edu.ua 8. *Снежицкий, В.А.* Образование в информационном обществе / В.А. Снежицкий, М.Н. Курбат, Л.Н. Гуцина // Инновационные образовательные технологии. – 2012 – № 4 (32). – С. 8

Bibliography (transliterated): 1. Bykov V.Iu. Suchasni zavdannia informatyzatsii osvity [Elektronnyi resurs] / V.Iu. Bykov // Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – 2010. – №1 (15). – S. 1 – 8. Rezhym dostupu do zhurnalu: <http://www.ime.edu.ua.net/em.htmlhttp://lib.iitta.gov.ua> 2. Hrytsenko V.H. Orhanizatsiini zasady informatyzatsii vyshchoi osvity [Elektronnyi resurs]. / V.H. Hrytsenko // Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Ser. Pedahohichni nauky. – 2013 – Vyp. 121 – S. 45–50. Rezhym dostupu do zhurnalu : <http://nbuv.gov.ua>. 3. Hura I.V., Chuikova S.V., Linytska I.V. Pozytyvni ta nehatyvni storony dystantsiinoho navchannia v systemi suchasnoi osvity [Elektronnyi resurs] / I.V. Hura, S. V. Chuikova., I.V.Linytska //

Problemy i perspektivy rozvytku osvity. Orhanizatsiia dystantsiinoi osvity u serednii i vyshchii shkoli. (Materialy naukovoï konferentsii). Zbirnyk statei 15–16 sichnia 2016 – Dnipropetrovsk, 2016 – S.46–52. Rezhym dostupu do zhurnalu: globalnauka.com . 4. Lytovchenko I.V. Osoblyvosti funktsionuvannia sotsialnoho instytutu osvity v informatsiinomu suspilstvi: sotsialno-filosofskyi analiz [Elektronnyi resurs] / I.V.Lytovchenko // Hrani. – Tom. 19. – №2 . – 2016. – S. 121–125. – Rezhym dostupu do zhurnalu: <https://grani.org.ua> ; 5. Pashchenko O.Y. Ynformatsyonnye tekhnolohyy v obrazovannyi. Uchebno-metodycheskoe posobyie / O.Y.Pashchenko – Nyzhnevartovsk: Yzd-vo Nyzhnevart. hos. Un-ta, 2013. – 227 s. 6. Pritkov V.P., Lebedev A.S. Sotsyalnie y kulturnie protyvorechiya ynformatsyonnoho obshchestva [Elektronnyi resurs] / V.P. Pritkov, A.S. Lebedev // Teoriya y praktyka obshchestvennoho razvytiya. – 2014. – №13. – S. 12–19. – Rezhym dostupa k zhurnalu: <https://cyberleninka.ru/>; 7. Ramskyi Iu.S. Informatsiine suspilstvo. Informatyzatsiia osvity [Elektronnyi resurs]./ Iu.S.Ramskyi// Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. – Seriia №2. Komp’iuterno-orientovani systemy navchannia: [zb. nauk. prats / Redrada]. – K. : NPU imeni M.P. Drahomanova, 2010. – № 7. S. 1–18. Rezhym dostupu do zhurnalu: <http://www.ii.npu.edu.ua>; 8. Saievych I.H., Myronenko V.V. Kompiuterni tekhnolohii u suchasnii osviti [Elektronnyi resurs] / I.H. Saievych, V.V. Myronenko // Osvitolohiia – naukovyi napriam intehrovanoho piznannia osvity: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. 15 hrud. 2010 r. S. 1–8. – Rezhym dostupu do zhurnalu: elibrary.kubg.edu.ua. 9. Snezhytskyi, V.A. Obrazovanye v ynformatsyonnom obshchestve / V.A. Snezhytskyi, M.N. Kurbat, L.N. Hushchyna // Ynnovatsyonnie obrazovatelnie tekhnolohyy. – 2012 – № 4 (32). – S. 8–12.

Задорожня В.І.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ОСВІТИ

В статті наголошується на важливості інформатизації освіти як для системи освіти України, так і для розвитку суспільства в цілому. Надається визначення та характеристика позитивних й негативних аспектів впливу інформатизації як на особистість, так і на навчально-виховний процес в цілому.

Ключові слова: інформаційне суспільство, освіта, інформатизація освіти, інформаційні технології, навчально-виховний процес.

SOME ASPECTS OF INFORMATISATION OF EDUCATION

In the article it is emphasized the importance of informatisation of education (IE) both for the system of education of Ukraine and for innovative development of society on the whole.

Keywords: information-oriented society, education, informatisation of education, information technology.

Задорожная В. И.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье делается ударение на важности информатизации образования как для системы образования Украины, так и для инновационного развития общества в целом. Представлены определение и характеристика позитивных и негативных аспектов влияния информатизации как на личность, так и на учебно-воспитательный процесс в целом.

Ключевые слова: информационное общество, образование, информатизация образования, информационные технологии, учебно-воспитательный процесс.

УДК 004:304

Карпенко В. Е., Киселёва В. Ю.
г. Харьков, Украина

РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНО-СЕТЕВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ЖИЗНИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА И ЧЕЛОВЕКА

Практически с самого начала развитие компьютерной техники и Интернета было тесно взаимосвязано. Появление последнего и было вызвано необходимостью обмена информацией между ЭВМ. Проект,

когда-то имевший название ARPANET, быстро распространился между западными странами, изменяясь и совершенствуясь с годами. При этом развитие компьютерной техники привело к появлению первых персональных компьютеров еще в конце 80-х – начале 90-х годов. Уже тогда количество доступных сайтов измерялось десятками и сотнями тысяч. На сегодняшний день в сети уже существует более 1 млрд. сайтов и 4,5 миллиардов страниц, не учитывая данные глубинного веба. Доступ к Интернету имеется более чем у 2 млрд. пользователей. Уже давно трудно представить человека, который бы ни разу в жизни не пользовался таким ресурсом как Интернет.

Проникновение компьютерно-сетевой информации во все сферы жизни человека произошло быстро и, можно сказать, непринужденно. Во многом этому поспособствовало появление персональных компьютеров в розничной продаже и, вследствие развития вычислительной мощности и уменьшения размеров, удешевление их стоимости, что привело к широкому распространению ПК среди населения. В свою очередь, компании по распространению Интернет-услуг сделали возможным постоянный доступ широкого круга лиц к информации, содержащейся в сети. На сегодняшний день ее объем превышает размер нескольких сот эксабайт (1 эксабайт = 1 073 741 824 гигабайт). При этом ежедневно вебсайты пополняются новыми фактами и данными о ранее неизвестных широкому кругу сферах существования.

Социум и каждый человек в частности постоянно пользуются компьютерно-сетевой информацией для решения задач, связанных со всеми сферами жизни. «Общество как самоорганизующаяся система характеризуется постоянным стремлением к формированию более совершенных форм и способов коммуникативного взаимодействия, обусловленных текущим уровнем научно-технического и социокультурного развития» [1, с. 120]. Информационное общество, как его принято называть сегодня, не только активно пользуется, но и становится всецело зависимым от сетевой информации. Такое влияние обусловлено комфортом использования и возможностью быстрого доступа к различным веб-сайтам Всемирной паутины. Наряду с тем, информационная зависимость часто приводит человека к отсутствию привычки, а отсюда и практической неспособности запоминать необходимые сведения для дальнейшего их использования в отсутствие ПК. В качестве примера можно рассмотреть способность человека к подтверждению какого-либо будто бы общеизвестного

факта без возможности доступа к сети. Зачастую истинность утверждения устанавливается путем проверки его соответствия сетевым ресурсам, что как нельзя лучше описывает подлинную роль компьютерно-сетевой информации в жизни человека.

Для общества влияние сетевых данных может быть оценено на основе его информационных потребностей. Так, если речь идет о коммерческой компании, то необходимость наличия внутренних ресурсов с данными об операциях, производимых в ней, можно считать неизменной. Как обобщают исследователи, «...решать многие современные проблемы, в том числе и философские без суперкомпьютеризации практически невозможно» [2, с. 59]. В то же время (например, внешние) источники ложной информации способны дезориентировать руководство компании и впоследствии принести убытки. Как для компаний, так и в повседневной жизни людей примерами источников ложной сетевой информации могут быть новости, которые вирусным путем распространяются по паутине, занимая тем самым в поисковых системах места новостных сведений, объективно отражающих действительность. В таком случае мы можем иметь дело дополнительно с умышленным субъективизмом (нарочитым отказом от объективизма), который присущ почти половине информационных ресурсов Интернета. На практике это выражается недостоверностью, так как фактическая информация беспрецедентно искажается личными симпатиями и антипатиями (или материальной заинтересованностью) автора того или иного материала.

В совокупности всех вышеизложенных фактов, нельзя отрицать амбивалентную роль компьютерно-сетевой информации в жизни человека. Она используется в принятии большинства решений, связанных как с повседневной жизнью отдельных людей, так и со сферами деятельности, потенциально влияющими на большие массы людей. Более того, при скоростном притоке новой информации современными темпами, в дальнейшем будет наблюдаться лишь увеличение ее влияния как на отдельного индивида, так и на весь социум в целом.

Список литературы: 1. *Макеев С. Н.* Феномен социального общения в пространстве расширенной объективно-виртуальной реальности: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Сергей Николаевич Макеев. – Саранск, 2017. – 148 с. 2. *Четверушкин Б. Н.* Социальное осмысление суперкомпьютеризации / Б. Н. Четверушкин, А. Г. Пырин

// Вестник Российского философского общества. – 2017. – № 2. – С. 58–59.

Bibliography (transliterated): 1. Makeev S. N. Fenomen social'nogo obshcheniya v prostranstve rasshirenoy ob"ektivno-virtual'noj real'nosti: dis. ... kand. filos. nauk: 09.00.11 / Sergej Nikolaevich Makeev. – Saransk, 2017. – 148 s. 2. CHetverushkin B. N. Social'noe osmyslenie superkomp'yuterizacii / B. N. CHetverushkin, A. G. Pyrin // Vestnik Rossijskogo filosofskogo obshchestva. – 2017. – № 2. – S. 58–59.

Карпенко В.С., Кисільова В.Ю.

РОЛЬ КОМП'ЮТЕРНО-МЕРЕЖЕВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЖИТТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЛЮДИНИ

Авторами аналізується ступінь проникнення комп'ютерно-мережевої інформації в життя як окремої людини, так і соціуму. Роль мережевих ресурсів з кожним роком стає все більш значущою для успішної діяльності організацій і взаємодії людей між собою. Все нове мережева інформація сукупно з уже існуючою амбівалентно впливає на людські рішення.

Ключові слова: комп'ютерно-мережева інформація, Інтернет, вірусні новини, соціум, людина.

Karpenko V.Ye., Kiseleva V.Yu

THE ROLE OF COMPUTER-NETWORK INFORMATION IN THE LIFE OF CONTEMPORARY SOCIETY AND HUMAN BEINGS

The authors analyze the degree of penetration of computer-network information into the lives of both individuals and societies. The role of network resources year by year has been becoming more important for the successful operation of organizations and the interaction of people among themselves. All new network information together with the already existing ambivalently affects human decisions.

Keywords: computer-network information, Internet, viral news, society, human.

РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНО-СЕТЕВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ЖИЗНИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА И ЧЕЛОВЕКА

Авторами анализируется степень проникновения компьютерно-сетевой информации в жизнь как отдельного человека, так и социума. Роль сетевых ресурсов с каждым годом становится все более значимой для успешной деятельности организаций и взаимодействия людей между собой. Всё новая сетевая информация совокупно с уже существующей амбивалентно влияет на человеческие решения.

Ключевые слова: компьютерно-сетевая информация, Интернет, вирусные новости, общество, человек.

УДК 1.008+004

*Клименко Р. В., Тараров Я. В.
г. Харьков, Украина*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ: АСПЕКТ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ

Sharing economy – совместное потребление, экономика доступа, экономика «по востребованию» – социо-экономическая система, построенная вокруг аренды физических, интеллектуальных и предметных ресурсов. Главным объектом сделки в такой экономике выступает краткосрочная аренда у частного лица, а не компании. Это так называемая P2P модель, что значит «person to person», человек для человека. Она противопоставляется B2B (бизнес для бизнеса) и B2C (бизнес для потребителя).

В общем смысле, термин sharing economy охватывает следующие явления: обмен, коллективные закупки, совместное потребление, совместная стоимость, совместное создание, совместное кредитование, микрофинансирование, микропредпринимательство, краудсорсинг.

Главный постулат sharing economy – больше не нужно покупать вещь в эксклюзивное пользование, а можно просто арендовать ее тогда, когда она действительно нужна. С другой стороны сделки это означает возможность задействовать с целью получения экономической выгоды те вещи, которые, возможно, пылятся у Вас на полке и не используются за исключением пары раз в год. К примеру, одно исследование показывает, что обычная дрель за весь срок службы работает в среднем 13 минут. Всё остальное время товар не используется, и, соответственно, не приносит никакой пользы. Sharingeconomy, опираясь на современные средства коммуникации, позволяет находить необходимый товар в арендное пользование, и таким же образом сдавать своё имущество, когда оно лежит без дела.

Все эти рассуждения могут показаться голословными без фактов, давайте посмотрим более детально на те области, в которых sharedeconomy преуспела уже сегодня.

Начав с недвижимости и автомобилей, велосипедов и парковочных мест, экономика доступа развивается и на данный момент доступны такие экзотические товары, как совместное отопление, аренда зонтиков и торговля местами в очередях (Sharing e umbrella).

Сам термин «sharing economy» появился в интернет-среде в начале 10х годов XXI века. В 2015 году он внесён в Оксфордский словарь Английского языка. Основоположниками считаются Брайан Чески и Джо Геббиа, которые в 2008 году создали сайт Airbedandbreakfast.com и начали сдавать в аренду надувные кровати в своих квартирах. В 2009 году появился airbnb, online-площадка для размещения, поиска и краткосрочной аренды частного жилья по всему миру. В то же время был основан Uber, сервис, оптимизирующий услуги такси. Теперь каждый водитель, желающий подработать, может сделать это, сдав в аренду своё время и ресурсы автомобиля, просто зарегистрировавшись в приложении. Больше нет необходимости получать юридические лицензии на такого рода деятельность. На территории СНГ кроме того распространены следующие сервисы – уклон (прямой аналог uber) и bla bla car – сервис по поиску попугачиков.

Через несколько лет после Uber появилась Breather, фирма, сдающая в аренду площадки для бизнесов (концеренц-комнаты, офисы).

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Рейчел Ботсман, колумнист сайта fastcompany.com, описала 5 пунктов, соответствие которым причисляет экономическое предприятие к shared economy:

1. Компания должна задействовать неиспользуемые или частично используемые ценности (свои, или третьих лиц).

2. Компания должна иметь четкую миссию, ориентированную на оптимальное потребление ценностей.

3. Компания должна уважать своих потребителей, улучшать их экономическую и социальную жизнь.

4. Потребители должны получать выгоду от способности получать доступ к сервисам, а не обладать ими.

5. Бизнес должен быть построен с использованием распределенных архитектур приложений, что должно гарантировать справедливость.

Исследователи из PwC (международная консалтинговая компания, занимающаяся аудитом) проанализировали десять различных секторов экономики, включая peer to peer landing, удаленный найм, peer to peer аренда недвижимости, аренда автомобилей и аудио-видео трансляцию, и пришли к выводу, что в течение 10 лет в этих областях доля shared economy составит больше 50%. Также ожидается, что объем мирового рынка shared economy к 2025 году достигнет 335 млрд. долларов.

Стоит отметить, что идея подобной экономики не нова и интуитивно понятна каждому. Думаю, многие из нас в детстве делился игрушками с друзьями, особенно, когда те лежали без дела, и, соответственно, могли рассчитывать на пользование чужой игрушкой. Такая, пусть и примитивная, «экономика долга», не использовавшая денег, тем не менее является shared economy в чистом виде.

Развитие интернета и средств связи дало огромный толчок к практической реализации совместной экономики. Кроме того, стоит выделить прогресс в разработке peer-to-peer приложений и изобретение криптовалют и протокола blockchain.

Обобщая всё вышесказанное, можно перечислить следующие преимущества shared economy:

- Снижение стоимости товаров и услуг за счет оптимизации использования.

- Возможности краткосрочной аренды расширяют рынок сбыта, поскольку есть подмножество людей заинтересованных в такой опции.

- Развитие устойчивых моделей потребления.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

- Улучшение обратной связи с продавцом за счет децентрализованных рейтинговых систем.
- Гибкость рабочего графика.
- Уменьшение влияния на среду посредством сокращения производства необходимых для жизни товаров.
- Сплочение сообществ.

Всё это вместе приводит к тому, что данная технология, по крайней мере, в варианте P2P способна значительно «снизить» иерархизацию общества, ликвидировать или существенно уменьшить влияние посреднических институтов, начиная от институтов, связанных с товарно-денежными отношениями и заканчивая институтами государства.

Подводя итог, можно сказать, что sharing economy отражает наше желание, как человеческих существ, быть связанными и ощущать себя частью общества в полной мере. Во многом благодаря выдающейся сигнальной системе наш вид сотни тысяч лет назад смог выжить и преуспеть в освоении своей среды обитания. Идея экономики совместного потребления не нова, однако технологический прогресс позволяет применять её на порядок эффективнее, что, будем надеяться, поспособствует развитию и процветанию нашего вида, благодаря оптимизации социальных связей. Можно предположить, что эта оптимизация будет заключаться в постепенном отказе от жёстко иерархического общества и постепенным переходом к «сетевому» принципу организации, где «горизонтальные» общественные связи будут играть гораздо большую роль, чем связи «вертикальные».

Кліменко Р.В., Тараров Я.В.

**СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ
СУСПІЛЬНИХ ВІДНОШЕНЬ: АСПЕКТ РОЗПОДІЛУ**

У статті розглянуто сучасні технології «Sharing economy» які можуть трансформувати соціальні відношення приватної власності та зробити її не ефективною, а саме так суттєво трансформувати соціальну ієрархію, яка виникає як наслідок приватної власності.

Ключові слова: економіка, «Sharing economy», приватна власність, соціальні відношення, суспільство, трансформації.

MODERN TECHNOLOGIES AS AN INSTRUMENT FOR TRANSFORMATION OF SOCIAL RELATIONS: ISSUE OF DISTRIBUTION

The article deals with modern technologies "Sharing economy" that can transform the social relations of private property and make it ineffective, and this is such a significant transformation of the social hierarchy that arises as a consequence of private property.

Key words: Economics, "Sharing economy", private property, social relations, society, transformation.

Клименко Р.В., Тарароев Я.В.

"СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ: АСПЕКТ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ

В статье рассмотрены современные технологии «Sharing economy», которые могут трансформировать социальные отношения частной собственности и сделать ее неэффективной, а именно так существенно трансформировать социальную иерархию, которая возникает как следствие частной собственности.

Ключевые слова: экономика, «Sharing economy», частная собственность, социальные отношения, общество, трансформации.

УДК 1:501:316.4

Коломак О. І.
м. Харків, Україна

ХІМІЧНЕ ЗНАННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Сьогодні відбувається процес інтеграції у різних галузях науки, що призводить у кінцевому рахунку до конвергенції новітніх

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

технологій і наступному виявленню синергетичного ефекту і конвергенції у різноманітних галузях науки і суспільства.

Від стану і розвитку хімії залежать успіхи багатьох галузей людської діяльності, таких як енергетика, металургія, машинобудування, легка і харчова промисловість і інших. Величезне значення хімія має для успішної роботи сільськогосподарського виробництва, фармацевтичної промисловості, забезпечення побуту людини.

У багатьох галузях промисловості та сільськогосподарського виробництва широко використовуються також хімічні методи обробки: білення, фарбування, друкування в текстильній промисловості; знежирення, травлення, ціанування в машинобудуванні; кисневе дуття в металургії; консервація, синтезування вітамінів і амінокислот – у харчовій і фармацевтичній промисловості і т.д. Впровадження хімічних методів веде до інтенсифікації технологічних процесів, збільшенню виходу корисної речовини, зниження відходів, підвищенню якості продукції.

Хімія, володіючи величезними можливостями, створює не бачені раніше матеріали, помножує родючість ґрунті, полегшує працю людини, економить його час, вдягає, зберігає його здоров'я, створює йому затишок і комфорт, змінює зовнішність людей. Наше життя, здоров'я, настрій тісно пов'язані з незліченними хімічними речовинами і процесами навколо нас і в нас самих. Використання людьми досягнень сучасної техніки і хімії вимагає високої загальної культури, великої відповідальності і, звичайно, знань.

Особливу роль хімічного знання, як складової науково-технічної революції відмічав Д. Белл. Саме розвиток і впровадження хімічних досягнень у виробництво зробило можливим подальший якісний розвиток.

Д. Белл стверджував, що, подібно до того, як в результаті промислової революції з'явилося конвеєрне виробництво, підвищило продуктивність праці і підготувало суспільство масового споживання, так і тепер повинно виникнути потокове виробництво інформації, що забезпечує відповідне соціальний розвиток в усіх напрямках.

Д. Белл виділяє три технологічних революції:

1. винахід парової машини в XVIII столітті;
2. науково-технологічні досягнення в області електрики і хімії в XIX столітті;
3. створення комп'ютерів в XX столітті.

Розвиток евристичних і прогностичних компонентів філософського осмислення світу є необхідною умовою розвитку науки. Свідоме прилучення до філософської культури дозволяє спеціалісту подолати однобічність у підході до об'єкта дослідження, вкрай негативну в умовах сучасної вузькоспеціалізованої наукової діяльності. У сучасній науці інтегруючих тенденцій це стає особливо важливо.

Хімія – одна з основ, яка забезпечує багатогранне сплетіння і базу на якій формуються й розвиваються міждисциплінарні конвергентні технології. Розвиток хімії сьогодні продовжується у нано-, біо-, інфо-, й когнитивних технологіях.

Зміна світу під впливом НБІК-технологій, які динамічно перетворюють реальну дійсність, ставить задачу переосмислення і пошуку вирішення питань і проблем, що виникають у зв'язку з цими змінами. Системі філософських знань дуже важливо оперативно реагувати на процеси що відбуваються в науково-технологічній сфері, бо сучасним дослідженням необхідна оцінка соціально-культурної перспективи НБІК-технологій як нового фактора синергетичних процесів самоорганізації різних природно-соціальних систем. Саме вони здатні сьогодні принципово змінити людську цивілізацію і вимагають міждисциплінарного аналізу та творчо-критичного філософського осмислення.

Коломак О.І.

ХІМІЧНЕ ЗНАННЯ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Віссю розвитку людської цивілізації була і є проблема виживання людського суспільства. Успіхи людини у вирішенні великих і малих проблем виживання в значній мірі були досягнуті завдяки розвитку хімії, становленню різних хімічних технологій. Від стану і розвитку хімії залежать успіхи багатьох галузей людської діяльності. Сучасний розвиток хімії, як і розвиток інших наук – інтеграційний процес. Саме на цій основі виникають нові галузі знання. Найсерйозніші відкриття нині здійснюються саме на «перетині» наук, їх предметному переплетенні.

Ключові слова: хімія, інтеграція, НБІК-технології.

CHEMICAL KNOWLEDGE IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF CIVILIZATION

The axis of the development of human civilization was and is the problem of the survival of human society. The success of man in solving large and small survival problems was largely achieved through the development of chemistry, the formation of various chemical technologies. The state and development of chemistry depends on the successes of many branches of human activity.

Modern development of chemistry, as well as the development of other sciences - the integration process. It is on this basis that there are new branches of knowledge. The most serious discoveries are now made on the "intersection" of sciences, their subject-matter interweaving.

Key words: chemistry, integration, NBIK-technologies.

Коломак О.И.

ХИМИЧЕСКОЕ ЗНАНИЕ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Осью развития человеческой цивилизации была и есть проблема выживания человеческого общества. Успехи человека в решении больших и малых проблем выживания в значительной степени были достигнуты благодаря развитию химии, становлению различных химических технологий. От состояния и развития химии зависят успехи многих отраслей человеческой деятельности. Современное развитие химии, как и развитие других наук - интеграционный процесс. Именно на этой основе возникают новые области знания. Самые серьезные открытия в настоящее время осуществляются именно на «пересечении» наук, их предметном переплетении.

Ключевые слова: химия, интеграция, НБИК-технологии.

*Lobas V.
Vienna, Austria*

YOGA AS A TOOL FOR DEVELOPMENT OF THE FUTURE HIGH MORAL CIVILIZATION

The socio-cultural context in a modern civilization requires special attention to studying of various religious or cultural meanings. Representation and correct interpretation of those meanings, their value for mankind, and their practice gain the huge potential for development of our future civilization. In the last decades we can observe extreme acceleration in the phenomena of globalization, which directly influences multicultural semantic field. This fact makes it difficult for an individual to find her or his place in the World, since the offer is so wide. We notice that our society becomes more and more superficial and the gross shell of a human being is being praised. Also the values of that shell gain more importance then ever before. Those shallow standards are imposed to youth in an early age. Though one should admit, that in the same time we can observe the growing interest of the human being in such teachings and philosophies like Yoga, Buddhism and other schools of thought. Modern man or woman begins to ask questions about the deeper layers of oneself. So in this point the clash of two worlds and value systems is coming to a place. Rapid and ambitious mind from the west and profound wisdom from the east. In the fast, stressed and tensed modern lifestyle people look for their shelter in the Philosophies of the East, since they offer very subtle solutions. To plant a seed of spiritual development of a new civilization it is necessary to bring the attention to the most significant and thorough symbols, concepts and archetypes of different religions. After some meaningful investigations researchers of these fields should determine the concepts, which are applicable in the modern life and which will have positive influence on internal growth and development of the modern person and his or her identity. From my point of view, one of such religions, or better said schools of thought, are Yoga Philosophy and Vedanta, which allow the person of a modern civilization to touch traditions of the past and through their huge spiritual potential turn their eyes in the correct and high moral future. I would like to pay attention to such archetypes and concepts, which were developed in ancient India in the form of Vedic scriptures. In

particular on the concept of Yoga, its correct interpretation in modern society and its importance for the future of our civilization in general. Knowledge of those thoughts and concepts will widen the horizon of the modern person and will result in the higher quality of life. This fact will also have direct influence on human's physical and material welfare. Spiritual growth from within, from the very core of individual, will make changes and improvements through all levels and layers of the human being.

The benefits of the modern information society offer us an easy access to all kinds of teachings of ancient India, by which I also mean Vedas or Vedanta, since they are the basic for those. That is why the globalized world tends to have a dialog between many different cultures, especially the one of the west and the east. The borders between countries and cultures are being slowly blurred and erased. As have mentioned before, people are looking for a shelter and answers connected to their deeper being. The modern culture tends to borrow some concepts to help our generation to grow and develop emotionally and spiritually. And many answers are found in Yoga Philosophy. Nevertheless, all this raises questions of ambiguous interpretation of contents and sense of various cultures and in particular collision of various religious meanings. Ages before, yoga and yoga philosophy was taught directly, in the one to one basis, from a teacher to a disciple, so that complex concepts could be perceived in the right manner. In modern time Internet access and innumerable amount of available interpretations of those concepts can confuse more people than help their inner growth.

Our generation has an overwhelming need for spiritual growth, various researches and studies prove the evidence. In the USA yoga industry has made more profit than Coca Cola in the past year. Over the 20 millions Americans regularly practice yoga. In the social media and Google the term "yoga" is the most frequently used word. The problem we face is the wrong interpretation of this concept, which is being used and spread with a vast velocity. Yoga is being perceived as a physical practice, which also helps an individual to calm down. But the deepest meaning of yoga is being ignored. According to Vedanta or Yoga Philosophy, the Sanskrit word yoga comes from the root *yuj* which means "to add", "to join", "to unite", or "to attach" in its most common senses. To unite the individual consciousness with the universal consciousness. So all practices which lead one to his or her true nature and unlimited divine source can be called yoga. That includes devotional activity, physical practices, study and

contemplation of ancient scriptures etc. The concept of yoga has the full deepness to it, which is not being mentioned or reflected in the information society. The ancient scriptures are dealing with the daily life, helping one to become happy, to experience less sorrow and emotional pain. Nowadays modern people already massively benefit from the knowledge they have received until now, so let us claim that after getting access to the correct authentic interpretations in their full meaning, might bring their life to the new improved level and higher life quality.

Future civilization needs a direction and something solid to hold on, while living in the constantly changing world. Our generation has rejected enormous amount of already existing morals and still have not found the new ones. Huge amount of religions, cultures, philosophies, schools of thoughts and even sects exists in the information society. Using the example of yoga we can see how important it is to spread and explain certain contexts in their whole deepness. This example of Yoga Philosophy can be applied to any other concept of many cultures. New approach would bear the positive potential for growth of the person's identity. The cultures of the East carry the general world outlook character. Therefore it is very important to explain to the modern person the main ideas correctly and to improve their life to even colossal amount. I believe, that Yoga Philosophy and Vedanta will bring a positive influence creating new society, which is more loving, kind and longing for harmony.

Bibliography (transliterated): 1. Iyengar, B. K. S., 1966, *Light on Yoga*. New York: Schocken Books. 2. Anand C. Paranjpe, 2002, *Self and Identity in Modern Psychology and Indian Thought*. Springer US.

Лобас Вікторія

ЙОГА, ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОЇ ВИСОКОМОРАЛЬНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

В цій статті автор змальовує основні пункти сучасного суспільства і його систему цінностей. Явища глобалізації, пов'язані з інформаційним суспільством, призводять до поступової інтеграції різних культур і релігій. Виходячи із спостережень і існуючих досліджень, практика Йоги цінується сучасною людиною. Це призводить до висновку, що Філософія Йоги і Веданта потрібні і мають бути впроваджені в повсякденне життя кожної людини, щоб

розвинути майбутню високу моральну цивілізацію і збільшити якість життя її населення.

Ключові слова: Філософія Йogi, Веданта, високоморальна цивілізація, майбутнє суспільство, людина, усвідомленість.

Lobas Viktoria

YOGA AS A TOOL FOR DEVELOPMENT OF THE FUTURE HIGH MORAL CIVILIZATION

In this paper the author outlines the bullet points of modern society with its value system. The globalization phenomena connected to information society leads to gradual integration of various cultures and religions. The practice of Yoga is well accepted and appreciated by modern human being. That leads to a conclusion, that Yoga Philosophy and Vedanta are necessary and have to be adopted into daily life of each individual to develop future high moral civilization and to increase the life quality of the population.

Key words: Yoga Philosophy, Vedanta, high moral civilization, future society, human, mindfulness.

Лобас Виктория

ЙОГА КАК ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ РАЗВИТИЯ БУДУЩЕЙ ВЫСОКОМОРАЛЬНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

В данной статье автор обрисовывает основные пункты современного общества и его систему ценностей. Явления глобализации, связанные с информационным обществом, приводят к постепенной интеграции различных культур и религий. Исходя из наблюдений и существующих исследований, практика Йоги ценится современным человеком. Это приводит к выводу, что Философия Йоги и Веданта необходимы и должны быть внедрены в повседневную жизнь каждого человека, чтобы развить будущую высокоморальную цивилизацию и увеличить качество жизни населения.

Ключевые слова: Философия Йоги, Веданта, высокоморальная цивилизация, будущее общество, человек, осознанность.

*Мищенко В.И.
г. Харьков, Украина.*

ТЕХНОТРОННОЕ ОБЩЕСТВО, КАК ДЕТЕРМИНАНТА ДУХОВНОГО ОБЛИКА СОВРЕМЕННОЙ ЛИЧНОСТИ

Духовное существование современного человека противоречиво. На его формирование накладываются как детерминанты техногенного общества, рубеж которого мы отмечаем 80-ми годами прошлого столетия, так и информационного и, очевидно, необходимо учитывать и тенденции формирующегося трансгуманизма. Следует отметить, что чрезмерное противопоставление информационного характера развития техногенному несколько амбициозно и некорректно: «человечество прогрессирует к техническому и информационному единству» [1, с. 162], именно в недрах современных технических устройств «распыляется» интеллект, проникая даже в нанотехнологии. Формируются интеллектуально-технические комплексы, типа «Cleverhouse», современные технологии войны, космические системы, робототехника. Техногенная цивилизация представляет собой базу для формирующегося нового синтетического образования, которое мы можем обозначить как «технотронное общество». Воздействие носит как позитивный, так и негативный характер, оно избирательно по отношению к различным социальным типам личности с учётом уровня их духовного развития. При этом мы можем выделить некую схожесть, тождественность действия ряда негативных тенденций различных этапов технотронного: как техногенного, так и собственно информационного общества.

Позитивные факторы технотронного общества способны оказывать воздействие на духовно развитую личность, обладающую не только критическим мышлением, но и мотивацией к самостоятельному поиску истины, смыслов воспринимаемой информации[я]. К таким факторам следует отнести безграничное виртуальное духовное пространство, формируемое системой Интернет, что представляет основу для формирования духовного мира творческой личности. Творчество предполагает инновационный характер деятельности и мышления, открытость миру, определённую активность, такая

«активность пользователя, выходящая за рамки простого потребления контента, заложена в самой природе Интернета» [6, с.141].

Вместе с тем, необходимо видеть, что благо способно оборачиваться злом, если анализировать воздействие технотронного общества на усреднённого человека, «человека массы». А. Дистверг считал, что роль преподавателя состоит в том, чтобы он давал не готовый ответ, а указывал на путь, по которому должно пройти сознание, чтобы прийти к истине: в этом есть залог интеллектуального развития, которое осуществляется в результате преодоления различных логических проблем, анализа противоречий. Для «человека массы», который гордится тем, что «мыслит как все», выделенного Ортегой-и-Гассетом инновация не нужна. Для личности современного общества, для которой по мнению А. Швейцера «бездумье стало второй натурой», творчество становится ненужной роскошью. Такой, по определению Г. Маркузе «усреднённый человек», не привыкший искать смыслы в потоках информации, будет удовлетворён любым ответом на вопрос, помещённый в системе Интернет. А если ответ уже существует, отпадает необходимость духовного поиска, критического анализа. Вот почему А.Д. Еляков полагает, что возможным следствием распространения информационных технологий может стать деградация творческого мышления, «омертвление» творческих способностей и приближение человеческого интеллекта к «интеллекту зомби или высокоразвитых интеллектуальных автоматов» [2, с. 71–72]. Е.В. Мареева отмечает и другой процесс – передаче интеллектуальных функций человека – мыслящей машине: «Современные машины мыслят, но это лишь репродуктивная составляющая ума, которую человеку удобно передать машине». Гранью существования человека, как декартовского мыслящего существа является человека монополия на творчество в мышлении [5].

Как на духовный облик личности влияет характер трудовой деятельности в современном обществе? А. Швейцер указывал на разрушительные последствия для духовности специализации труда, когда человек становится придатком к технологической цепочке, и сверхзанятость: «Ставшая обычной сверхзанятость современного человека ведёт к умиранию в нём духовного начала» [7, с.42]. С.Н. Гавров и Т. Ашер концентрируют внимание на ускорении темпов производства: «Мы приближаемся к пороговым значениям в отношении адаптационных возможностей человеческой психики» [1,

с. 163]. Данные процессы усложняются характером современного интеллектуального напряжения труда человека в информационной сфере: «многозадачность, под которой понимается одновременное восприятие личностью информации из разных источников и попытки выполнять несколько действий одновременно или непосредственно друг за другом..., – как считают И.В. Лысак и А.В. Максимов, – может способствовать возникновению у человека чувства отчужденности, растерянности и разочарованности» [3]. Депрессия порождает дезадаптивность личности, неспособность личности «справляться с многочисленными жизненными проблемами» негативно воздействует на процесс духовного саморазвития.

Немаловажным аспектом, влияющим на характер духовного облика современной личности является её стиль жизни. Стандартизации мышления и стиля жизнедеятельности по мысли А. Швейцера приводит к тому, что мы уже не воспринимаем наше безликое поведение как нечто противоестественное» [7, с. 45], «абсолютная праздность, развлечение и желание забыться становятся для него физической потребностью» [7, с. 42]. Следствием виртуализации социальных взаимодействий становится рост эмоционального одиночества. «Активно общаясь в социальных сетях, имея массу подписчиков, человек, – отмечают И.В. Лысак и А.В. Максимов, – тем не менее, может испытывать сильное эмоциональное одиночество, обусловленное недостаточной привязанностью к близким людям, отсутствием настоящих друзей» [3]. Социальная индифферентность приводит к антигуманизму. «Мы утрачиваем, – отмечал А. Швейцер, – чувство родства со своими ближними и скатываемся... на путь антигуманности. Регресс гуманности... является лишь вопросом времени» [7, с. 45]. Это оставшееся время существования человека, как творческой индивидуальности и носителя духовного облика определяется начинающейся эрой Трансгуманизма, где, говоря словами В.А. Кутырёва, «универсальные и бессмертные потребители» прокладывают «путь от искусственного интеллекта к искусственной душе» [5].

Список литературы: 1. *Гавров С.Н., Ашер Т.* Кризис глобализирующегося мира и переход к планетарной культуре / С.Н. Гавров, Т. Ашер // Новая цивилизация. Междисциплинарный научно-практический сборник. Самара: Издательство Самарского научного центра РАН, 2007. – С. 157 – 168. 2. *Еляков А.Д.* Благо и зло: жгучий

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

парадокс Інтернета/ А.Д. Еляков // Философия и общество. – 2011. – № 2. – С. 58–76. 3. Лысак И.В., Максимов А.В. Личность в информационном обществе: проблемы и перспективы исследования /И.В. Лысак, А.В. Максимов // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 3. Информационный ресурс: <http://irinalysak.ru/index.php/stati/lichnost-v-informatsionnom-obshchestve>. ; 4. Кутырев В.А. Время Mortido / В.А. Кутырёв// Вопросы философии, М., 2011, № 7. С. 18–30. 5. Мареева Е.В. От искусственного интеллекта к искусственной душе /Е.В. Мареева // Вопросы философии, 2014, – № 1. – С. 171-17 6. 5. Палфри Дж., Гассер У. Дети цифровой эры. – М.: Эксмо, 2011. – 368 с. 6. Швейцер Альберт. Культура и этика. / Швейцер Альберт/ Пер. с нем. Н.А. Захарченко и Г.В. Колшановского. / Общая ред. и пред. В.А. Карпушина. М.: «Прогресс», 1973. – 344 с.

Bibliography (transliterated): 1. Gavrov S.N., Asher T. Krizis globaliziruyuschegosya mira i perehod k planetarnoy kulture / S.N. Gavrov, T. Asher // Novaya tsivilizatsiya. Mezhdistsiplinarnyy nauchno-prakticheskiy sbornik. Samara: Izdatelstvo Samarskogo nauchnogo tsentra RAN, 2007. – S. 157 – 168. 2. Elyakov A.D. Blago i zlo: zhguchiy paradoks Interneta/ A.D. Elyakov // Filosofiya i obshchestvo. – 2011. – # 2. – S. 58–76. 3. Lyisak I.V., Maksimov A.V. Lichnost v informatsionnom obschestve: problemy i perspektivy issledovaniya /I.V. Lyisak, A.V. Maksimov // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. – 2015. – # 3. Informatsionnyiy resurs: <http://irinalysak.ru/index.php/stati/lichnost-v-informatsionnom-obshchestve> ; 4. Kutyirev V.A. Vremya Mortido / V.A. KutyirYov// Voprosy filosofii, M., 2011, # 7. С. 18–30. 5. Mareeva E.V. Ot iskusstvennogo intellekta k iskusstvennoy dushe /E.V. Mareeva // Voprosy filosofii, 2014, – # 1. – S. 171-17 6. Palfri Dz., Gasser U. Deti tsifrovoy eryi. – M.: Eksmo, 2011. – 368 s. 7. Shveytser Albert. Kultura i etika. / Shveytser Albert/ Per. s nem. N.A. Zaharchenko i G.V. Kolshanovskogo. / Obschaya red. i pred. V.A. Karpushina. M.: «Progress», 1973. – 344 s.

Мищенко В.І.

ТЕХНОТРОННЕ СУСПІЛЬСТВО, ЯК ДЕТЕРМІНАНТА
ДУХОВНОГО ОБЛИЧЧЯ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядається характер впливу сучасного суспільства на духовне обличчя особистості, характер мислення, стиль життєдіяльності та поведінки, аналізується вплив на особистість

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

специфічних особливостей її трудової діяльності. Робиться висновок про те, що можливості інформаційного суспільства, використання інтернету можуть мати як позитивний, так і негативний вплив, що визначається рівнем духовного розвитку особистості, ступенем самостійності і критичності її мислення. З метою системного дослідження впливу на особистість як факторів техногенного, так і інформаційного вводиться є поняття технотронного суспільства, яке розглядається як їх синтез.

Ключові слова: духовне обличчя, самостійне мислення, технотронне суспільство, стиль життя, специфіка трудової діяльності.

Mishchenko V.I.

**TECHNETRONIC SOCIETY, AS DETERMINANT OF
SPIRITUAL IMAGE OF THE MODERN PERSON**

The article examines the nature of the influence of modern society on a spiritual image of the person nature of his thinking, style of life and behavior; the influence on the personality of specific features of his work activity is analyzed. It is concluded that possibilities of information society, the use of the Internet can have both aspositive and as negative impact, what is determined by the level of spiritual development of the individual, the degree of independence and criticality of her thinking. In order to study systematically the impact on the personality of both technogenic and informational factors, a synthesizing concept of a technetronic society is introduced.

Key words: spiritual image, independent thinking, technotronic society, life style, specificity of labor activity.

Мищенко В.И.

**ТЕХНОТРОННОЕ ОБЩЕСТВО, КАК ДЕТЕРМИНАНТА
ДУХОВНОГО ОБЛИКА СОВРЕМЕННОЙ ЛИЧНОСТИ**

В статье рассматривается характер влияния современного общества на духовный облик личности, характер мышления, стиль

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

жизнедеятельности и поведения, анализируется влияние на личности специфических особенностей её трудовой деятельности. Делается вывод о том, что возможности информационного общества, использование интернета могут иметь как позитивное, так и негативное воздействие, что определяется уровнем духовного развития личности, степенью самостоятельности и критичности её мышления. В целях системного исследования воздействия на личность как факторов техногенного, так и информационного вводится синтезирующее понятие технотронного общества.

Ключевые слова: духовный облик, самостоятельное мышление, технотронное общество, стиль жизни, специфика трудовой деятельности.

УДК 304.44+130.2(477)

*Мищенко М.М.
м. Харків, Україна*

**ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: СОЦІОЛОГІЯ ТА
ПСИХОЛОГІЯ БЛОГЕРСТВА**

Сьогодні блогерство є частиною життя багатьох людей в світі і українці також активно залучені до створення та ведення особистих ресурсів в Інтернеті (web log – журнал для нотаток в мережі Інтернет). Це сторінки в соціальних мережах (Facebook), блог-платформи для ведення онлайн-щоденників (LiveJournal) чи власні сайти. Доступність блогів, можливість висловлювати свої думки – демонструють здобутки інформаційного суспільства, втілення ідеї свободи слова та самовираження. Разом з тим, актуалізується питання психологічних аспектів залучення людини до сфери блогерства, що пов'язано з пошуком власної ідентичності (чи, навпаки, її роздвоєння) і потребою комунікативних актів та публічності.

Блог представляє собою ряд коротких записів автора: роздумів, повідомлень, аналізу подій. Блог складається з постів – окремих записів з тої чи іншої тематики, з назвами чи хештегами. Головна відмінність посту від звичайного запису в паперовому щоденнику – це

можливість читачів його коментувати. Публікація постів є запрошенням до публічної дискусії і готовністю почути різні думки, що можуть бути протилежними до думки автора. Потреба публічності та комунікативних актів, часто за відсутності їх у реальному житті, або навпаки, з реальності продовжуючи їх в віртуальності – є важливою засадою блогерської діяльності. Психологічні потреби тут різні: потреба бути почутим та схваленим, задоволення від створення конфліктних дискусій шляхом публікації постів з проблемним та суспільно подразливим змістом тощо.

Віртуальний вимір блогерства та комунікації з коментаторами часто сприяє роздвоєнню особистості та створенню нового образу себе в стильових аспектах письма та манері спілкування в Інтернеті. Я / не-Я (а інтернет-субект) – це співвідношення Я реального та Я-образу в Інтернеті. Це друге Я (Я-образ) може мати іншу манеру поведінки, адже спілкування в мережі модифікує багато з соціально сталих форм взаємовідносин. Ця свобода віртуальної взаємодії є принадною та такою, що виконує компенсаторні функції.

Діяльність блогера схожа з журналістською діяльністю, адже в обох випадках є інформативність та аналіз подій. Разом з тим, на відміну від журналіста, що пов'язаний з тим чи іншим виданням і чий тексти (і погляди) заангажовані орієнтацією видавництва, – блогер є вільним автором з власним світобаченням та ідентифікацією. Безсумнівим є вплив читаючої аудиторії, адже сам пост є реакцією на запит аудиторії (суспільства), а коментарі та діалогічність посту здатні надавати нових інтерпретацій та обрисів світобачення автора.

Таким чином, сучасне блогерство – це власна позиція та світогляд. Це особистісний стиль наративу, за яким автор та його авторські блоги впізнаванні серед інших. Це самопрезентація та самовираження шляхом впливу власними текстами на суспільну думку, а отже – це громадська діяльність. Соціальні мережі залишаються серйозним засобом впливу, профайли культурних діячів, політичних лідерів, представників різних сфер бізнесу – це місця для події механізмів впливу та формування суспільної думки. Як і в журналістиці, мають місце кодекси поведінки та етики, зокрема, достовірність інформації, яку доносить блогер, має бути безсумнівною. Кількість читачів та підписчиків напряму пов'язана з рівнем довіри аудиторії до того, що пише автор блогу. Нецензурна лексика чи використання суржику іноді стають візитівними прийомами для унікальності стилістики блогу і постів, і аудиторія

нормально на них реагує. Але плагіат, продаж авторської позиції та явна спроба нав'язати ту чи іншу позицію – інтернет-спільнотою не пробачаються і блогер втрачає як читачів, так і репутацію.

Текст постів і блогу є складовою гіпертексту з різними цитатами, посиланнями, аудіо- та відеоматеріалами. Інформація, таким чином, є зв'язаною в загальний кіберпростір, пошукова система в яких забезпечується асоціативністю. Окремий пост та блог стають елементом ієрархії текстів, забезпечуючи єдність множинності. Блогосфера як сукупність блогів – створює власну блогерську соціальну спільноту. Шляхом взаємних посилань, спільних читачів та коментаторів блогери освідомленні про існування один одного та громадських позицій. Культура блогерства – це культура інтернет-журналістики, аналізу та презентації інформації в мережі, віртуального виміру спілкування, що працює за власними правилами. Популярність блогера вимірюється кількістю тисяч його читачів, постійність аудиторії – актуальністю дописів, а сам факт існування блогосфери свідчить про її важливість. Блогосферу вже важко назвати субкультурою, скоріше, це один із вимірів сучасного існування соціуму.

Список літератури: 1.Чекмишев О.В., Ярошенко Л.А. Основи якісного блогерства [Електронний ресурс] / О.В. Чекмишев. – К.: 2014, ФОП А.М.Рудницька. – 48 с. – Режим доступу: http://www.prostir-monitor.org/foto/mtree/2014/03/Blog_CS4_48str.pdf. 2. Сергій Дацюк. Сучасні блоги та блогери [Електронний ресурс] / Дацюк Сергій // Українська правда, 21 березня 2017 року. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/58d0f539e0fdb/> . 3. Топ-100 блогерів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ua/top-100-authors/>.

Bibliography (transliterated): 1. Chekmyshev O.V., Yaroshenko L.A. Osnovy yakisnogo bloggerstva / O.V. Chekmyshev. – K.: 2014, FOP A.M.Rudnyczka. – 48 s. – Available at: http://www.prostir-monitor.org/foto/mtree/2014/03/Blog_CS4_48str.pdf. 2. Sergij Dacyuk. Suchasni blogy ta blogery / Dacyuk Sergij // Ukrayinska pravda, 21 bereznia 2017 roku. – Available at: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/58d0f539e0fdb/> . 3. Top-100 blogeriv Ukrayiny. – Available at: <http://fakty.ictv.ua/ua/top-100-authors/>

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: СОЦІОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ БЛОГЕРСТВА

В роботі розглядається блогерство як прояв інформаційного суспільства. Аналізується блог як прояв особистості автора (блогера), його наративних та дискурсивних здібностей та журналістської етики.

Ключові слова: інформаційне суспільство, блогерство, блогосфера, журналістика.

Mishchenko M.M.

INFORMATION SOCIETY: SOCIOLOGY AND PSYCHOLOGY OF BLOGGING.

The paper deals with the blogging as a manifestation of the information society. We consider the blog format as a manifestation of the author's narrative and discursive abilities, and of the journalistic ethics.

Key words: information society, blogging, blogosphere, journalism.

Мищенко М.М.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЩЕСТВО: СОЦИОЛОГИЯ И ПСИХОЛОГИЯ БЛОГЕРСТВА

В работе рассматривается блогерство как проявление информационного общества. Анализируется блог как проявление личности автора (блогера), его наративных и дискурсивных способностей и журналистской этики.

Ключевые слова: информационное общество, блогерство, блогосфера, журналистика.

*Мурадян В.Г.
м. Харків, Україна*

МІГРАЦІЯ У АСПЕКТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ГЛОБАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розвиток та еволюція суспільства постійно впливають та змінюють умови життя людей. Сьогодні, коли демографічна ситуація ставить багато запитань щодо майбутнього людства, відповідальність індивідуальних осіб за долю людської цивілізації в цілому стає також більш актуальним. Разом із збільшенням населення планети питання міграції, міграційної політики стають вирішальними та особистий вибір, або вимушена необхідність, щодо зміни місця проживання стає не лише питанням суто персональним, а й глобально значущим з багатьох точок зору.

Міграцію та пов'язані з нею категорії вивчали та досліджували давно та багато вчених в усьому світі оскільки цей феномен характеризує суспільство з перших його кроків та завжди викликає зацікавленість вчених та дослідників. В. Мукомель, А. Ястребова, Е. Волосенкова, П. Кабаченко, В. Крайнов вивчали методичні та практичні аспекти інтеграції іммігрантів на пострадянському просторі, міграційну політику, керування міграційними процесами. С. Блантер та Е. Нагайцева досліджували соціологічні підходи до вивчення міграції та вважали, що усі існуючі парадигми можна умовно поділити на структурні, що розглядають організаційно-функціональні, суспільні сторони соціального життя та міграції, інтерпретативні, які роблять акцент на вивченні інтерпретації поведінки людини, мотивації діяльності особистості, та діалектичні (об'єднуючі) парадигми, де соціальна реальність аналізується крізь призму єдності об'єктивного та суб'єктивного, структурного та динамічного, суспільного та особистісно-індивідуального. Серед іноземних дослідників можна зазначити таких фахівців, як Керолайн Б. Бреттелл та Джеймс Ф. Холліфілд які досліджували теорії міграції та намагалися звести мости серед різних дисциплін, що вивчають міграцію, та відзначають, що процес об'єднання зусиль, позичання досвіду одних напрямків науки іншими вже почався й може дати цікаві результати.

На сьогоднішній час перед філософією стає завдання антропологічної концептуалізації міграції в її контекстуально-

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

обумовлених багатоаспектних репрезентаціях. У старі часи міграція була одним з основних засобів розповсюдження та передачі інформації, у період до масового друку книжок та газет мандрівники подорожували та разом з собою несли відомості про події з краю, з якого вони вийшли, та усіх, кого вони зустрічали на шляху, знайомили з ними. Також у ті часи мігранти відкривали нові землі, заселяли їх, таким чином змінюючи світ та навколишнє середовище та ще не знали як їх вибір тоді залишитися у тому чи іншому місці відобразиться на суспільстві в цілому. У XIX-XX сторіччях міграція не відігравала такої значущої ролі, оскільки більшість доступних земель вже була заселеною та країни були сформовані, у ті часи це було більше питання щодо волі, економічної свободи, наявності пропозицій щодо працевлаштування у інших країнах. Сьогодні ж масова міграція, добровільна або вимушена, ставить під запитання сталі парадигми як національна держава, культурна ідентичність народу.

В умовах сьогодення міграційні потоки змінюють суспільство в усіх його аспектах та утворюють нову парадигму розвитку. Обговорюється питання про створення нового, глобалізованого та космополітичного суспільства у якому національні рамки або стерті, або сильно змінені для того, щоб відповідати новим викликам: наслідкам масової міграції, демографічного вибуху у країнах Азії, подій у країнах Північної Африки та Близького Сходу тощо. На політичній мапі світу не залишилося майже жодної країни, яка б не була залучена до масштабних міграційних процесів в якості донора, реципієнта або країни з демографічної кризи. Та саме знаходження суспільства в інформаційній ері викликає таку увагу до цього питання, дає можливість вивчати та досліджувати цей феномен. Актуальність теми також тісно пов'язана з тим фактором, що ефект феномену міграції, його вплив та усі процеси є одним з чинників, що обумовлюють майбутнє людей та цивілізації в цілому.

Таким чином, міграційні процеси сучасному суспільстві відіграють трохи інші ролі, ніж на попередніх етапах розвитку, та є одним із факторів, які впливають на визначення подальшого вектору еволюції. Сьогодні міграція впливає на сталі, сформовані суспільства та ставить багато запитань, відповіді на які неможливо надати без глибокого аналізу та вивчення цієї проблеми, що й планується робити.

Оскільки міграція набуває в інформаційному суспільстві, глобалізованому світі не тільки особливі масштаби, але, перш за все, прояви, особливі умови реалізації, то цей феномен має бути

дослідженням саме в нових багатоаспектних репрезентаціях, які мають бути досліджені перш за все у рамках філософської антропології.

Список літератури: 1. *Тишков В.А.* Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии / В.А. Тишков. – М. : Наука, 2003. – 544 с. 2. *Jordan Bill, Düvell Franck.* Immigration control and the management of economic migration in the United Kingdom: organisational culture, implementation, enforcement and identity processes in public services / Bill Jordan, Franck Düvell / [Електронний ресурс] <http://dx.doi.org/10.1080/1369183032000079620> .3. *Stalker P.* Workers without frontiers. The Impact of Globalization on International Migration / Peter Stalker. – N.Y. : International Labour Office, 2000. – 139 p.

Bibliography (transliterated): 1. Ty`shkov V.A. Rekvy`em po etnosu: Y`sledovany`ya po socyalno-kulturnoj antropology`y` / V.A. Ty`shkov. – M. : Nauka, 2003. – 544 s.2. *Jordan Bill, Düvell Franck.* Immigration control and the management of economic migration in the United Kingdom: organisational culture, implementation, enforcement and identity processes in public services / Bill Jordan, Franck Düvell / Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/1369183032000079620>. 3. *Stalker P.* Workers without frontiers. The Impact of Globalization on International Migration / Peter Stalker. – N.Y. : International Labour Office, 2000. – 139 p.

Мурадян В.Г.

МІГРАЦІЯ У АСПЕКТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ГЛОБАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття розглядає питання міграції з точки зору сучасного її впливу на суспільство, персональну відповідальність за загальну ситуацію у світі. Приведений аналіз еволюції впливу міграції на суспільство з проходженням часу та настанням нових епох. Також надається початок для роздуму на тему нового виклику до національної держави, поняття цілісності народу з огляду на глобалізаційні процеси та масову міграцію початку XXI сторіччя.

Ключові слова: міграція, індивідуальна відповідальність, глобальне суспільство

MIGRATION IN THE ASPECT OF INDIVIDUAL RESPONSIBILITY IN GLOBAL SOCIETY

The article provides points on migration in the aspect of its current influence on the society, personal responsibility for general situation in the world. It also provides and analysis of evolution of migration influence on the society with time and changing of epochs. Additionally the article gives a start for contemplating over the new challenge to the national state, category of integrity of people with consideration of globalization processes and mass migration in the beginning of XXI century.

Keywords: migration, individual responsibility, global society.

Мурадян В.Г.

МИГРАЦИЯ В АСПЕКТЕ ИНДИВИДУАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ГЛОБАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ

Статья рассматривает вопросы миграции с точки зрения современного её влияния на общество, личную ответственность за общую ситуацию в мире. Приведён анализ эволюции влияния миграции на общество с течением времени и наступлением новых эпох. Также положено начало для размышлений на тему нового вызова национальному государству, понятию целостности народа с учётом глобализационных процессов и массовой миграции начала XXI века.

Ключевые слова: миграция, индивидуальная ответственность, глобальное общество.

IV РОЗДІЛ
ЗНАЧУЩІСТЬ НАУКИ І ТЕХНІКИ У ДОЛІ ЛЮДСЬКОЇ
ЦИВІЛІЗАЦІЇ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

УДК 615.1(477)(091)

*Близнюк М.Ю.
м. Харків, Україна*

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНИХ ХІМІКІВ ХАРКІВСЬКОГО
ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ (НА ПРИКЛАДІ ДОРОБКУ
В.І. ЛИТВИНЕНКА)**

Розкриття становлення та функціонування Харківського політехнічного інституту є невід'ємною частиною дослідження наукових досягнень фахівців України. Сьогодні стає актуальним дослідженням історії на прикладі науковців, що мали на меті розвиток провідних напрямків.

Мета статті полягає в проведенні історичної реконструкції зародження та функціонування єдиного спеціалізованого науково-виробничого харківського комплексу у науковій галузі на прикладі Харківського політехнічного інституту. Спираючись на доробок попередників та завдяки залученню репрезентативної джерельної бази в дослідженні досліджено подану тему.

Новий період в історії наукових досліджень очолює Литвиненко В.І. У 1959 році закінчивши Харківський фармацевтичний інститут, з 1958 року працює в ДП «Державний науковий центр лікарських засобів і медичної продукції», м. Харків (ХНІХФІ, ВНПХТЛС, ДП «ДНЦЛЗ»). За час роботи в ДНЦЛЗ пройшов шлях від апаратника, хіміка, молодшого наукового співробітника, старшого наукового співробітника до завідувача лабораторією хімії і технології фенольних препаратів, головного наукового співробітника. Багатогранна наукова діяльність Василя Івановича знайшла відображення в 768 наукових публікаціях, 79 охоронних документах (авторських свідоцтвах і патентах, один з останніх – патент України на корисну модель №60083 «Спосіб отримання лютеоліна», 2011 рік), 16 монографіях і близько 250 аналітичних нормативних документах на лікарські засоби (ВФС, ФС), розроблених за його участю.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Литвиненко Василь Іванович - фітохімік, один з найвидатніших дослідників біологічно активних речовин з рослин, учень Н.П. Максютіна і Д.Г. Колесникова. У 1993- 1994 р.р. був членом Експертної ради медико-біологічних і фармацевтичних наук ВАК України. Василь Іванович – член редакційних рад та редакційних колегій журналів: «Фармацевтичний журнал» (м.Київ), «ліки» (м.Київ), «Фармаком» (м.Харків), «Вісник Інженерної академії України» (м.Київ), «Фітотерапія в Україні» (г. Київ), брав участь в організації та проведенні шести Всесоюзних симпозіумів по фенольним сполукам, чотирьох Всесоюзних симпозіумів по вивченню та використанню солодки у народному господарстві СРСР. У 1973-1983 р.р. спільно з директором Української зональної дослідної станції лікарських рослин ВІЛР Д.А. Пакалном брав участь в експедиціях Кримом і Кавказом по виявленню і заготівлі сировини та посадкового матеріалу видів шлемника.

Під керівництвом В.І. Литвиненко захищено 38 кандидатських і 13 докторських дисертацій, у тому числі і на базі Харківського політехнічного інституту. За участю В.І. Литвиненко розроблений і впроваджений у промислове виробництво цілий ряд лікарських препаратів з лікарської рослинної сировини: з коренів солодки - густий і сухий екстракти, глицирам, ліквірітон, лікуразід, флакарбін, лавалон; з квіток цмину піскового - фламин і сухий екстракт; з листя подорожника - плантаглюцид; з коренів шоломниці байкальської – рідкий і сухий екстракти, байкалін, похідні байкаліна з амінокислотами і алкалоїдами (спільно з лабораторією фізичної хімії ДНЦІЗ) і ін. В якості стандартів запропоновані кверцетин, рутин, ізосаліпурпозід, байкалін, скутелларін і капсаїцин.

Як значні віхи в науковій діяльності Литвиненка В.І. слід зазначити теоретичні і експериментальні дослідження із отримання поліамидного сорбенту і його застосування для розділення близьких за структурою поліфенольних речовин. Також важливі його дослідження в області УФ-спектроскопії для встановлення будови флавоноїдів із застосуванням іонізуючих і комплексоутворюючих реагентів.

Праці В.І. Литвиненко щодо вдосконалення процесів і апаратів в фітохімічному виробництві дозволили модернізувати ряд спеціалізованих екстракційних апаратів, випарників, подрібнювачів та сушильних пристроїв, що дозволило інтенсифікувати і розширити виробництво, а також знизити собівартість рослинних препаратів.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Спільно зі співробітниками лабораторії розроблені фільтраційний і суспензійні способи екстракції і апаратне оформлення до них. Ці способи і обладнання апробовані з позитивними результатами на ТОВ «ФК Здоров'я », ТОВ «Дослідний завод ДНЦЛЗ», ЗАТ НВЦ «Борщагівський ХФЗ», ВАТ«Лубнифарм» та активно співпрацював з науковцями і кафедрами інституту.

Литвиненко В.І. у ділових ситуаціях компетентний, енергійний, наполегливий науковий співробітник, в стосунках з колегами - доброзичливий співрозмовник, що викликає повагу і створює йому заслужений авторитет у фахівців і вчених України та країн СНД.

Отже, опираючись на величезний науковий і виробничий досвід, накопичений В.І. Литвиненко у період славної історії, наукові досягнення дозволять зберегти науку і освіту українства. Започаткувавши наукові дослідження у галузі фармації, науковий доробок вчених ДП ДНЦЛЗ мав важливе значення. Як переконливо засвідчує історія, унікальні дослідження донині дозволяють залишатися провідним центром у розвитку аптечної справи та фармацевтичної промисловості в Україні.

Список літератури: 1. *Спіженко Ю.П., Черних В.П.* та ін Історія фармації України / Георгиевский В.П. — Х., 1999 — С. 4–27. 2. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р – 6023, Оп. 1, Спр. 16, 14 арк. 3. Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. Р – 6023, Оп. 1, Спр. 118, 2 арк. 4. Руководители ГНЦЛС и его научные подразделения // Фармаком (Спецвыпуск). — 2000 — С. 16–19. 5. *Семенченко В.Ф.* История фармации. — М., 2003. — С. 3-12. 6. *Георгієвський В.П.* Литвиненко Василь Іванович // Фітотерапія. Часопис. — 2007. — № 4. 7. *І.М. Перцева.* Ученые Украины — фармации . — Х., 1991; — С. 90 – 92. 8. К 80-летию со дня рождения Литвиненко Василия Ивановича // Фармаком. — 2012. — № 4. — С. 24-28.

Bibliography (transliterated): 1. Spizhenko YU.P., V.P. Chernykh ta in Istorya farmatsiyi Ukrayiny / Heorhiyivs'kyu V.P. - KH., 1999. - S. 4-27. 2. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti (DAKHO). - F. R - 6023, Op.1, Spr. 16, 14 ark. 3. Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti (DAKHO). - F. R - 6023, Op.1, Spr. 118, 2 ark. 4. Kerivnyky DNTSLZ i yoho naukovi pidrozdily // Farmakom (Spetsvypusk). - 2000 - S. 16-19. 5. Semenchenko V.F. Istorya farmatsiyi. - M., 2003. - S. 3-12. 6. Heorhiyevs'kiy V.P. Lytvynenko Vasyil' Ivanovych // Fitoterapiya. Chasopys. - 2007. - № 4. 7. I.M. Pertseva. Vcheni Ukrayiny - farmatsiyi. - KH., 1991; - S. 90 - 92.

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНИХ ХІМІКІВ ХАРКІВСЬКОГО
ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ НА ПРИКЛАДІ ЛИТВИНЕНКО В.І.

Наукові розробки інституту впроваджувалися на нових фармацевтичних підприємствах. Свідченням інтенсивного розвитку наукових досліджень є захист авторських посвідчень на винаходи та захист докторських та кандидатських дисертацій.

Ключові слова: фармацевтичне товариство, лабораторії, науково-дослідницький центр, наукові дослідження.

Blyzniuk M.U.

THE ACTIVITY OF THE OUTSTANDING CHEMICALS OF THE
KHARKIV POLYTECHNICAL INSTITUTE AT THE EXAMPLE OF
LITVINENKO V.I.

Scientific research institute introduced to new pharmaceutical enterprises. Evidence of intensive research is to protect the author certificates for inventions and doctoral and master's theses.

Keywords: pharmaceutical company, laboratory, research center, research.

Близнюк М.Ю.

РАБОТА ВЫДАЮЩИХСЯ ХИМИКОВ ХАРЬКОВСКОГО
ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА НА ПРИМЕРЕ
ЛИТВИНЕНКО В.И.

Научные разработки института внедрялись на новых фармацевтических предприятиях. Свидетельством интенсивного развития научных исследований является защита авторских свидетельств на изобретения и защита докторских и кандидатских диссертаций.

Ключевые слова: фармацевтическое общество, лаборатории, научно-исследовательский центр, научные исследования.

*Коніва Ю. В., Лобенко С. В.,
Харків, Україна*

ХРОНОТОП ДОРОГИ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Культура будь якого народу – це складна, багаторівнева, ієрархічна система, яка має свої унікальні просторово-часові характеристики. Людина не може мислити поза простором і часом. Вони є апріорними формами пізнання властивими тільки людині, або є суб'єктивними характеристиками людської свідомості. У феноменології час і простір розглядаються, як творчі передумови людського життя. Тому, аналіз просторово-часових уявлень народів є однією із форм пізнання людської культури. Найбільш яскраво хронотопні уявлення (представлені різними видами) виражені через літературу. Один із видів хронотопу у літературі – хронотоп дороги.

Метафора дороги бере своє коріння з фольклору, який є відображенням ментальності того чи іншого народу чи групи народів. Так, особливості руської ментальності, у свій час обґрунтував Василь Осипович Ключевський (1841-1911), що і на сьогодні багато вчених вважають актуальним, хоча є критики цієї теорії. Ключевський вважає, що руську ментальність сформували особливості середньоруського ландшафту. В Російській імперії, пише історик: «все отличается мягкостью, неуловимостью очертаний, нечувствительностью переходов, скромностью, даже робостью тонов и красок, все оставляет неопределенное, спокойно-неясное впечатление. Жилья не видно на обширных пространствах, никакого звука не слышно кругом – и наблюдателем овладевает жуткое чувство невозмутимого покоя, беспробудного сна и пустынности, одиночества, располагающего к беспредметному унылому раздумью без ясной отчетливой мысли» [1, с. 58]. А різкий перехід лісу і степу (з усіма його небезпеками) сформував особливий тип мандрівника.

Про особливість «географії» руської душі – про широту, яка закликає до поневір'яння, яке не знає відчуття міри і форми, роздумував російський філософ Микола Олександрович Бердяєв (1874-1948): «Россия – страна бесконечной свободы и духовных далей, страна странников, скитальцев и искателей, страна мятежная и жуткая в своей стихийности, в своем народном дионисизме, не желающем знать формы» [2, с. 23].

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Як В. О. Ключевський описував дію ландшафту у Східній Європі, так і в Західній Європі, ландшафту надавалась особлива роль. Тут мандрівнику все що є навколо: «настоятельно навязывает ему впечатление границы, предела, точной определенности, точной отчетливости и ежеминутного, повсеместного присутствия человека с внушительными признаками его упорного и продолжительного труда» [3, с. 58]. Тому роль символу дороги, як життя має дещо інше значення для руської ментальності.

Для цього періоду у плані пізнання дійсності через хронотоп дороги є показовими твори Олександра Миколайовича Радищева (1749–1802) та Миколи Михайловича Карамзіна (1766–1826). «Путешествие из Петербурга в Москву» (1790) О.М. Радищева – це твір, який через метафору дорогу показує реальність життя Російської імперії кінця XVIII ст. Тут і стряпчий, який створює молодим дворянам стародавні родословні; селянин, який орав землю у неділю (гріх); батька, який прощається з дітьми йдучи на службу у військо та ін. Автор показує, що проблеми, які назріли у суспільстві варто вирішувати і змінювати і варто почати із себе самого. Твір М.М. Карамзіна «Писем русского путешественника» (1792) – це погляд руського мандрівника на західний світ, а точніше його уявлення та дійсність з якою він зустрівся. На основі цього він розмірковує про свою епоху. Варто зазначити, що у цей період будувалася дорога між Москвою і Петербургом і формується централізована система комунікацій.

Серед сарказмів, які Герцен спрямовував в адресу царя Миколи I, є і таке судження: «Государственная фура, управляемая им, захала по ступицу в снег, обледеневшие колеса перестали вертеться; сколько он ни бил своих кляч, фура не шла. Он думал, что поможет делу террором. Писать было запрещено, путешествовать запрещено, можно было думать, и люди стали думать. Мысль русская в эту темную годину страшно развилась...» [4, с. 7].

Разом з розвитком думки настає і неповторний розвиток «дорожньої» прози і «дорожньої» філософії. Задача пізнання своєї країни і через це – пізнання себе багато у чому тоді вирішувалось через подорож державою. Прагнення побачити і зрозуміти свою країну, такою якою вона є, а не такою, якою вона бачилася з петербурзьких і московських особняків, стало імперативом поведінки світлих розумів епохи.

Варто зазначити, що суттєвою частиною художнього світу руської прози стає хронотоп дороги у 30-40-х роках XIX ст. Тут, власне, і були закладені основні метафоричні образи дороги.

Протягом 30-х років, взаємодіючи один з одним, існували два напрямки – романтизм і реалізм, а до початку наступного десятиліття реалізм рішуче займає домінуюче місце, хоча і романтизм, відступаючи на задній план продовжує грати важливу роль. У 30-40-ві роки XIX ст. постійно розширюється і укріплюється потік художньої прози, в коло інтересів письменників входять нариси, оповідання, повісті. У цей час з'являються такі значні прозаїчні твори, як «Повість Белкіна», «Капітанська дочка» О. С. Пушкіна, повісті М. В. Гоголя «Старосвітські поміщики», «Тарас Бульба», «Невський проспект» і поема «Мертві душі» та ін. За достатньо відносно короткий проміжок часу з'явився ряд талановитих письменників-прозаїків, які сприяли своєю діяльністю розквіту оповідних жанрів: О. О. Бестужев-Марлінський, М. М. Загоскін, М. Ф. Павлов, В. Ф. Одоевський, М. О. Полевой та багато ін. [5, С. 2-3] Як приклад, опису дороги в цей час є уривок з повісті «Облако» К. С. Аксакова: «Лотарий вышел вечером на дорогу; она вилась, вилась перед ним и исчезла в отдалении. Когда вы смотрите на нее и когда она, пустая, тянется вдаль перед вами, то она возбуждает какое-то чувство ожидания, вам становится грустно; перед вами лежит широкий след людей, и никого на нем не видно. Вы смотрите туда, где дорога сливается с небом, вы знаете, что она еще тянется, туда, далеко, далеко, душа стремится за нею и летит, летит, а передней все даль туманная, – это чудное состояние, какое-то безотчетное, безграничное стремление, какое-то Sehnsucht, но, верно, вы сами испытали все это, когда в деревни вечером выходили на дорогу и смотрели, вдаль....»

Найбільш яскраво хронотоп дороги проявив себе як основний елемент сюжетно-композиційної, ідейно-змістової та часопросторової організації тексту у поемі «Мертві душі» М. В. Гоголя.

Хронотоп дороги займає важливе місце у творчій спадщині М. Гоголя. Широко відомою є цитати із «Мертвих душ», що оспівує дорогу: «Какое странное, и меняющее, и несущее, и чудесное в слове дорога! И как чудна она сама, эта дорога...» або «Боже! Как ты хороша подчас, далекая, далекая дорога! Сколько раз, как погибающий и тонущий, я хватался за тебя, и ты всякий раз меня великодушно выносила и спасала! А сколько родилось в тебе чудных замыслов, поэтических грез, сколько перечувствовалось дивных впечатлений!..». Саме слово «дорога» у прозових творах і епістолярії письменника вживається 368 разів (4 – у «Ганусі Кюхельгартен», 44 – у «Вечорах...», 60 – у «Миргороді», 14 – у «Петербурзьких повістях», 110 – у «Мертвих душах», 40 – у «Вибраних місцях...», 96 – у листах »)[6, С. 5].

Видатний російський історик С. Венгеров писав: «В епоху создания «Ревизора» и «Мертвых душ» т. е. до 1842 года, Гоголь ездя в экипаже провёл в доподленной России счетом около 50 дней [4, С. 113]. Миколу Васильовича можна назвати істинним знавцем дороги. І власне, все життя М. Гоголь звертався до дороги, як спасіння – від життєвих незгод, фізичної недуги, нападів меланхолії, душевного спустошення та джерела творчого натхнення.

Через хронотоп дороги у середині XIX ст. показували основні проблеми руського суспільства, все це відбувалося на фоні народництва, ідеологічного протистояння слов'янофілів та західників. Тобто відбулося усвідомлення дороги, як метафоричного засобу пізнання світу і себе. Це усвідомлення співпало з активною розбудовою доріг, як інженерної побудови.

Отже, через хронотоп дороги проявляються основні світоглядні явлення народу, які у кожний період мають свої особливості. Хронотоп дороги найбільш виражений у літературі. Дорога, шлях увібрали в себе культурні ознаки народу і довгий час дорога, як засіб відображення філософських уявлень, використовувалася не усвідомлено. Усвідомлення метафори дороги, як засобу відображення культурного простору і часу, відбулося у період становлення системи комунікацій і розбудови доріг, як інженерних конструкцій.

Список літератури: 1. *Бердяев Н.А.* Судьба России: опыты психологии войны и национальности / Н. А. Бердяев – М. : Философское общество СССР, 1990. – 240 с. 2. *Борисов Н.С.* Повседневная жизнь русского путешественника в эпоху бездорожья / Н. С. Борисов. – М. : Молодая гвардия, 2010. 3. *Карвацька Г.Ф.* Сковорода і Гоголь: феномен «життя-як-дорога» / Г. Ф. Карвацька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» № 473. – Філософські науки. – Львів, 2003 – С. 111–116. 4. *Легофф Ж.* Цивілізація середньовічного Запада / Ж. Легофф. – М. : Прогрес, 1992. // Електронний ресурс : http://royallib.com/read/le_goff_gak/tsivilizatsiya_srednevekovogo_zapada.html#0. Дата доступу : 01.03.2015. 5. *Меркулова И.И.* Хронотоп дороги в русской прозе 1830-1840-х годов : автореф. дис. на получения степени кандидата филологических наук : 10.01.01 / И.И. Меркулова. – Самара, 2007. – 22 с. 6. *Сботова С.В.* Осмысление феномена пути в русской гуманитаристике XIX- XX вв. (В. О. Ключевский, Н. А. Бердяев, М. М. Бахтин) / С.В. Сботова, М.В. Пац // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. – № 27. – Пенза, 2012. – С. 58-61.

Bibliography (transliterated): 1. Berdyaev N. A. Sudba Rossii: opytyi psihologii voynyi i natsionalnosti / N. A. Berdyaev – M. : Filosofskoe obschestvo SSSR, 1990. – 240 s. 2. Borisov N. S. Povsednevnyaya zhizn russkogo puteshestvennika v epohu bezdorozhya / N. S. Borisov. – M. : Molodaya gvardiya, 2010. – 3. Karvatska G. F. Skovoroda I Gogol: fenomen «zhittya-yak-doroga» / G.F. Karvatska // Visnik Natsionalnogo universitetu «Lvivska politehnika» #473. – Filosofski nauki. – Lviv, 2003 – S. 111-116. 4. Legoff Zh. Tsivilizatsiya srednevekovogo Zapada / Zh. Legoff. – M. : Progres, 1992. // Elektronnyi resurs : http://royallib.com/read/le_goff_gak/tsivilizatsiya_srednevekovogo_zapada.html#0. Data dostupa : 01.03.2015. 5. Merkulova I. I. Hronotop dorogi v russkoy proze 1830-1840-h godov : avtoref. dis. na polucheniya stepeni kandidata filologicheskikh nauk : 10.01.01 / I. I. Merkulova. – Samara, 2007. – 22 s. 6. Sbotova S. V. Osmyslenie fenomena puti v russkoy gumanitaristike XIX-XX vv. (V. O. Klyuchevskiy, N. A. Berdyaev, M.M. Bahtin) / S. V. Sbotova, M. V. Pats // Izvestiya PGPU im. V.G. Belinskogo. – # 27. – Penza, 2012. – S. 58-61.

Коніва Ю. В., Лобенко С. В.

ХРОНОТОП ДОРОГИ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Одним із методів філософського пізнання дійсності є символізм та абстракція. Особливо характерний для мистецтва, у тому числі і для літератури. Адже саме у художній літературі розкриваються та проявляють себе культурні особливості народів у залежності від історичної дійсності.

Ключові слова. Хронотип, література, дорога.

Коніва Ю.В., Лобенко С.В.

ХРОНОТОП ДОРОГИ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Одним из методов философского познания действительности является символизм и абстракция. Особенно характерен для искусства, в том числе и для литературы. Ведь именно в художественной литературе раскрываются и проявляют себя культурные особенности народов в зависимости от исторической действительности.

Ключевые слова. Хронотип, литература, дорога.

CHRONOTOPUS OF THE ROAD IN FICTION LITERATURE

One of the methods of philosophical knowledge of reality is symbolism and abstraction. Especially characteristic for art, including for literature. After all, it is in the literature that cultural features of the peoples are revealed and manifested themselves, depending on their historical reality.

Keywords. Chronotype, literature, road.

УДК 621.43, 621.01 (09)

*Ларин А. А., Журило Д. Ю.,
Харьков, Украина*

СОЗДАНИЕ ДИЗЕЛЯ В-2 БОЛЬШОЕ ДОСТИЖЕНИЕ ХАРЬКОВСКОЙ НАУКИ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Украина была одной из самых развитых в научном и промышленном отношении республик Советского Союза, а ведущим промышленным и научным центром ее был город Харьков. В нем создавались реактивные пассажирские лайнеры, самые современные танки, турбины мощностью 1 млн. кВт, уникальные системы управления для боевых баллистических ракет и космических летательных аппаратов, магистральные тепловозы, и другая продукция.

Среди достижений харьковчан особое место занимает создание в 1930-е гг. на Харьковском паровозостроительном заводе (ХПЗ) в первого в мире танкового дизеля В-2. То, что этот двигатель был создан именно в Харькове не случайно – ХПЗ является старейшим предприятием, производившим ДВС на Украине. У истоков дизелестроения, развернувшегося на заводе в 1911 г. стоял выпускник Харьковского технологического института (ХТИ), основатель кафедры ДВС ХПИ В. Т. Цветков. Однако в дореволюционный период и в первые годы советской власти заводом по лицензиям иностранных фирм строились только тихоходные стационарные и судовые дизели.

В 1929 г. на ХПЗ было начато производство танков. Из-за отсутствия специальных танковых двигателей большой мощности

первые харьковские танки, впрочем, как и многие другие, оснащались авиационными бензиновыми двигателями. Большое значение для обеспечения танковой промышленности стало то, что бронеходные танки БТ-5 и БТ-7 и тяжелые пятибашенные машины Т-35, выпускавшиеся на ХПЗ, а также средние танки Т-28 производства Ленинградского Кировского завода оснащались унифицированным авиационным двигателем М-17Т [1, с. 314].

Весной 1931 г. ХПЗ получил задание правительства на производство танкового V-образного, 12-цилиндрового дизеля мощностью не ниже 300 л.с. на номинальном режиме 1 600 об/мин. Дизельный отдел ХПЗ, руководимый выпускником ХТИ К. Ф. Челпаном, приступил к заданию, когда прототипа для такого мотора ни в СССР, ни за рубежом не было. При этом руководство завода поставило перед собой задачу создать двигатель с такими же габаритами, как у М-17Т и добиться мощности не 300, а 500 л.с., чтобы новый дизель мог заменить в танке авиамотор. В работе использовался опыт, накопленный на ХПЗ при производстве стационарных и судовых дизелей, а также карбюраторных двигателей тракторов и тягачей. Не случайно главные размеры нового дизеля – диаметр цилиндра 150 мм и ход поршня 180 мм были приняты такими же, как и у карбюраторного двигателя тяжелого артиллерийского тягача «Ворошиловец» мощностью 180 л.с., что позволило применять уже имеющееся оборудование и оснастку [2].

В 1930-е гг. в Советском Союзе несколько организаций занимались разработкой авиационного дизель-мотора. Над такими двигателями работали и в Харькове в Украинском научно-исследовательском авиадизельном институте (УНИАДИ), образованном на базе лаборатории ХТИ. Этот институт, которым руководил профессор Я. М. Майер, бывший директор ХТИ, занимался созданием четырехтактного V-образного 12-цилиндрового авиационного дизеля АД-1 мощностью 500 л.с. при 1 600 об/мин. Поскольку у авиационного и танкового дизелей было много общего, усилия УНИАДИ и ХПЗ решили объединить. Специалисты УНИАДИ должны были помочь заводу в отработке рабочего процесса, а ХПЗ, в свою очередь, должен был изготовить поковки и литые детали для опытных образцов авиационного дизеля и помочь с налаживанием технологии [3].

На ХПЗ дело создания танкового дизеля шло успешнее. К концу 1934 г. несколько дизелей БД-2 успешно прошли испытания на тягаче «Ворошиловец», катерах и танках БТ-5. 27 марта 1935 г. 31

работник завода был награжден орденами. Среди них высшую награду – орден Ленина получили директор завода И. П. Бондаренко, начальник дизельного отдела К. Ф. Челпан, начальник дизельного КБ Я. Е. Вихман [4].

Но вслед за первыми успехами начался длительный период доводки двигателя, которая, как правило, сложнее, чем сама разработка двигателя. При создании быстроходных облегченных двигателей конструкторы столкнулись с новыми проблемами, которые не встречались в тяжелых тихоходных стационарных и судовых дизелях. Облегченные авиационные и танковые двигатели имеют более низкие собственные частоты и в то же время большие обороты. В связи с этим в рабочем диапазоне могут возникнуть резонансные колебания. До 1937 г. единичные дизель-моторы изготавливали лучшие рабочие – станочники и сборщики. Но при организации серийного производства двигателей возник еще ряд проблем. Все работы производились в непригодных для этого цехах, а строительство моторного цеха затягивалось, так как не была еще готова конструкция двигателя.

Поскольку все эти неудачи происходили в 1936 – 1938 гг., на заводе развернулись массовые репрессии. Были арестованы многие ведущие специалисты – инженеры, конструкторы и мастера, многие из которых расстреляны. Были уничтожены директор завода И. П. Бондаренко, начальник танкового КБ, конструктор танков БТ-5 и БТ-7 А. О. Фирсов, начальник танкового отдела Л. И. Зайчик, начальник дизельного технологического бюро А. А. Краснов [5 с. 41–57]. Не пощадили органы НКВД и создателя первого в мире танкового дизеля К. Ф. Челпана, расстрелянного 10 марта 1938 г. [5, с. 64].

И все-таки в 1938 г. танковый двигатель, получивший наименование В-2, был введен в серийное производство. В начале 1939 г. дизельное производство из состава ХПЗ было выделено в самостоятельный дизельный завод № 75 Народного комиссариата авиационной промышленности. То обстоятельство, что двигатель В-2 был создан как многоцелевой, позволило быстро развернуть его в семейство дизелей, предназначенных для различных типов машин. К июню 1941 г., через 20 месяцев после начала серийного производства, завод № 75 освоил пять модификаций дизеля. Успехи советских танкостроителей во многом обусловлены применением для средних и тяжелых машин дизельного двигателя семейства В-2, созданного также на ХПЗ в 1930-е гг. Среди этих танков можно выделить средний танк Т-34, созданный на ХПЗ имени Коминтерна в предвоенные годы. Он

признан лучшим танком Второй мировой войны, а многие специалисты считают Т-34 лучшим танком всех времен. В послевоенный период он явился образцом для создания новых танков не только в СССР, но и в других странах.

Дизельный мотор В-2 по праву можно считать выдающимся достижением отечественного машиностроения. Созданный в предвоенные годы, он производился во многих вариантах до начала семидесятых годов, а суммарный его выпуск превысил четверть миллиона единиц. Современные российские танковые дизели являются также развитием В-2 и имеют ту же размерность. Хотя целесообразность создания танка с двигателем, работающим на тяжелом дизельном топливе, перед легковоспламеняющимся бензиновым двигателем, была очевидной, ни до войны, ни в ее ходе промышленность ни одной страны не смогла создать не то что равного советскому дизелю В-2, а просто никакого дизеля, пригодного для установки в танк. Танк с дизельным двигателем появились в Европе и США только спустя 20 лет после В-2 – в середине 1950-х гг.

Список літератури: 1. *Ларин А. А.* Очерки истории развития теории механических колебаний – Севастополь: Вебер, 2013. – 403 с. 2. *Дроботенко А. П.* Рожденный на ХПЗ. (Историко-технический очерк.) / А. П. Дроботенко. – Х.: ЧП Юшко, 2004. – 170 с. 3. *Ларин А. А.* О деятельности Украинского авиадизельного института в 1930-е гг. / А. А. Ларин // Матеріали VIII наукових читань «Дніпровська орбіта – 2013». – Дніпропетровськ, 2013. – С. 55–60 4. *Ларин А. А.* Новые факты из истории создания танкового дизеля В-2 / А. А. Ларин // Збірник наукових праць Академії внутрішніх військ МВС України. – 2012. – Вип. 1 (19). – С. 76–80 5. *Танкоград: История. Люди. События.* / [Л. Л. Товажнянский, Е. Е. Александров, Л. М. Бесов, И. Е. Александрова]. – Х.: НТУ «ХПИ», 2004. – 236 с.

Bibliography (transliterated): 1. *Larin A. A.* Ocherki istorii razvitiya teorii mekhanicheskikh koleba-niy – Sevastopol': Veber, 2013. – 403 s. 2. *Drobotenko A. P.* Rozhdennyi na KHPZ. (Ystoryko-tekhnnycheskyy ocherk.) / A. P. Drobotenko. – KH.: CHP Yushko, 2004. – 170 s. 3. *Larin A. A.* O deyatel'nosti Ukrainskogo aviadizel'nogo instituta v 1930-ye gg. / A. A. Larin // Materialy VIII naukovykh chytan' «Dniprovs'ka orbita – 2013». – Dnipropetrovs'k, 2013. – S. 55–60 4. *Larin A. A.* Novyye fakty iz istorii sozdaniya tankovogo dizelya V-2 / A. A. Larin // Zbirnyk naukovykh prats' Akademiyi vnutrishnikh viys'k MVS Ukrayiny. – 2012. – Vyp. 1 (19). – S. 76–

80. 5. Tankograd: Istoriya. Lyudi. Sobytiya. / [L. L. Tovazhnyanskiy, Ye. Ye. Aleksandrov, L. M. Besov, I. Ye. Aleksandrova]. – КН.: NTU «КНПІ», 2004. – 236 s.

Ларин А. А., Журило Д. Ю.

СОЗДАНИЕ ДИЗЕЛЯ В-2 БОЛЬШОЕ ДОСТИЖЕНИЕ ХАРЬКОВСКОЙ НАУКИ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В работе рассматривается история создания первого в мире танкового дизеля В-2, обусловившего лидерство советского танкостроения в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: Харьковский паровозостроительный завод, Харьковский технологический институт, танк, танковый дизель.

Ларін А. О., Журило Д. Ю.

СТВОРЕННЯ ДИЗЕЛЯ В-2 ВЕЛИКЕ ДОСЯГНЕННЯ ХАРКІВСЬКОЇ НАУКИ ТА ПРОМИСЛОВОСТІ

В роботі розглядається історія створення першого в світі танкового дизеля В-2, що зумовило лідерство радянського танкобудування в роки Другої світової війни.

Ключові слова: Харківський паровозобудівний завод, Харківський технологічний інститут, танк, танковий дизель.

Larin A. A., Zhurilo D. Yu.

TEACHING EXPERIENCE THE HISTORY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY AS A PROFESSIONAL ORIENTED DISCIPLINES

The article is devoted to the history of the creation of the world's first tank diesel V-2. This engine determined the leadership of the Soviet tank building during the Second World War.

Keywords: Kharkov Locomotive Plant, Kharkov Technological Institute, tank, tank diesel.

*Овчаренко Ю.С.
м.Харків, Україна*

ВПРОВАЖДЕННЯ АЗОТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРАКТИКУ (80-ТІ).

Забезпечення населення великих промислових центрів харчовими продуктами високої якості, в тому числі свіжими зрілими фруктами і овочами, м'ясними та рибними харчами, які в повній мірі б зберегли біологічні та смакові властивості, було одним серед актуальних народногосподарських завдань 80-х рр. ХХ ст. Тому колектив вчених ФТІНТ приділяв значну увагу роботі зі створення та освоєння систем азотного охолодження харчових продуктів при їх зберіганні та транспортуванні.

На початку 80-х рр. ХХ ст. колектив інституту спільно з працівниками Міністерства автопрому УРСР, Харківського фізико-технічного інституту АН УРСР, Інституту прикладної фізики НАН України, Молдавського науково-дослідного інституту харчової промисловості було розроблено принципово нові умови транспортування швидкокопсувних продуктів та авторефрижератори АЛКА різної вантажопідйомності (3, 11 і 22 тон), в яких у якості джерела холоду і захисного середовища використовувався рідкий азот. Так, з використанням криогенної технології і техніки, вчені застосували систему охолодження, що працює на зріджених газах. За новою технологією, охолодження продуктів відбувалося потоком газоподібного азоту, що циркулював по замкнутому колу всередині теплоізованого кузова. Новий метод збереження продуктів харчування швидко знайшов сферу використання. За розробку даного методу група вчених була удостоєна Державної премії СРСР [1, с. 200 – 204; 2, с. 1; 3, с. 4; 4, с. 1; 5, с. 3; 6, с. 4; 7, с. 2; 8, с. 1].

У 1985 р. співробітниками ФТІНТ, як учасниками республіканської програми «Агропромкомплекс», було виготовлено понад 200 НАСТів для автомобілів. Упровадження азотних технологій охолодження при перевезеннях швидкокопсувних плодів з Молдавії та Кубані допомагало зекономити понад 3 млн. крб. на рік, так як на кожній тонні фруктів була економія до 200 крб. На 1988 р. таких машин було випущено близько 600, реальний економічний ефект від їх експлуатації склав 5 – 7 тис. крб. на рік на одну автомашину [9, с. 2; 9, с. 1; 11, арк. 63].

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Кількість плодів перевезених авторефрижераторами з азотною та фреоновою системами охолодження, і економічний ефект використання систем з азотним охолодженням [12, с. 28 – 29]

Продукт	Азотна система охолодження			Фреонова система охолодження			Економічний ефект на 1 т. Доставленого продукту (крб.)
	Стандарт	Нестандарт	Гниль	Стандарт	Нестандарт	Гниль	
Стиглий персик Загружено Доставлено	100 90,3	- 9,7	- -	100 49,5	- 16,7	- 33,8	194 – 202
Сунця Загружено Доставлено	88,6 88,6	11,4 7,1	- 4,3	88,6 67,8	11,4 19,4	- 12,8	276 – 376
Вишня Загружено Доставлено	89,0 8,1	11,0 4,2	- 7,7	89,0 60,5	11,0 17,6	- 9,0	102 – 122

Отже, ФТІНТ мав широкі постійні зв'язки з багатьма науково-дослідними установами АН СРСР, з науково-дослідними установами АН УРСР, а також з багатьма підприємствами. Міцні зв'язки, побудовані інститутом з різними установами наукового профілю та підприємствами, характеризувались практичною спрямованістю для виконання і реалізації результатів досліджень науковців різного роду науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в галузях народногосподарського комплексу.

Список літератури: 1. Космический холод в сердце мотора. Будни пятилетки. Год первый. Харьковская область. Очерки, зарисовки, интервью репортаж. / Сост. О. Г. Гончаров. Харьков: Прапор, 1977. 95 с. 2. *Бабенко Ф. М.* Для энергетики будущего. Свет Октябрьской зари / Прапор, 1980. 239 с. 3. *Гончаров О.* Від космосу до Земних недр // Вечірній Харків. 1977. 10 лютого. С. 2. 4. *Петренко В.* Чудо-генератор // Правда Украина. 1983. 9 февраля. С. 4. 5. *Давыдов С.* Холод служит энергетике // Труд. 1983. 15 декабря. С. 1. 6. *Довгальова С.* Люди науки. Момент истины // Соціалістична Харківщина. 1984. 18 квітня. С. 3. 7. *Вольнов В.* Беды холодильника на колесах. // Социалистическая индустрия. 1985. 31 августа. С. 4. 8. *Іванова Л.* Азот...набуває професій // Вечірній

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Харків. 1986. 17 січня. С. 2. 9. *Грамуля Г.* Низкая температура – высокое качество // Красное знамя. 1988. 22 сентября. С. 1. 10. *Ясинский В.* Человек и его дело. Что ты отдал – то твое // Красное знамя. 1985. 14 июля. С. 2.10. Науково-технічний архів ФТІНТ НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 789. Документы о научно-техническом сотрудничестве ФТИНТ с другими учреждениями (договора, протоколы, дополнения к ним) (1978 р.), 78 арк. 11. *Веркин Б. И.* Криогенная и вакуумная техника. Киев: Наукова думка, 1977. 100 с.

Bibliography (transliterated): 1. Babenko F. M. Dlia energii budyshego. Svet Jctiabrskoi zari. / Kharkiv: Prapor, 1980. 239. [in Rus] 2. Goncharov O. Vid kosmosy do Zemnix hedr // Vechirnii Kharkiv. 1977. 10 iutogo. P. 2. [in Ukr] 3. Petrenko V. Chudo-generator // Pravda Ukraini. 1983. 9 fevralia. P. 4. [in Rus] 4. Davidov S. Xolod sluzhit energetike // Tryd. 1983. 15 decabria. P. 1. [in Rus] 5. Dovgalov S. Lydu nayki. Moment istunu // Socialnia Kharkivchina. 1984. 18 kvitnia. P. 3. [in Ukr] 6. Volnov V. Bedu xolodilnuka na kolosax // Sokialisticheskaia indystria. 1985. 31 avgyst. C. 4. [in Rus] 7. Ivanova L. Azot ... nabuvae profesii // Vechirnii Kharkiv. 1986. 17 sichnia. P. 2. [in Ukr] 8. Gramylia G. Nizkaia temperatyra – visokoe kachestvo // Krasnoe znamia. 1988. 22sentiabria. P. 1. [in Rus] 8. Ianovski V. Chelovek i ego delo. Chto tu ot dal – to tvoe // Krasnoe znamia. 1985. 10 iyilia. P. 2. [in Rus] 10. Documentu o nauchno-technicheskomo sotrudnichestve FTINT s drygimi ycherezdeniia (dogovora, protokoli, dopolnenia k nim) (1978). [Documents on scientific and technical cooperation of PhTILT with other institutions (agreements, protocols, adds to them) (1978)]. Naukovo-tekhnicheski arhiv FTINT NAN Ukraini. f. 1. op. 1. spr. 789, ark. 78. [In Russian]. 11. Verkin B. I. Kriogennaia i vakyumnaia texnika. Kyiv: Naukova dumka, 1977. 100 p. [in Rus]

Овчаренко Ю. С.

ВПРОВАДЖЕННЯ АЗОТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРАКТИКУ
(80-ТІ).

Стаття присвячена питанням впровадження науковцями Фізико-технічного інституту низьких температур (ФТІНТ) азотних технологій в практику. Проаналізовано наукові зв'язки ФТІНТ з багатьма науково-дослідними установами АН СРСР та АН УРСР, підприємствами. На базі аналізу використаного матеріалу зроблено висновок, що зв'язки, побудовані інститутом з різними установами наукового профілю та підприємствами, характеризувались практичною спрямованістю для

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

виконання і реалізації результатів досліджень науковців різного роду науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в галузях народногосподарського комплексу.

Ключові слова: Фізико-технічний інститут низьких температур, азотні технології, наукові зв'язки, народно-господарський комплекс, науково-дослідні роботи, дослідно-конструкторські роботи.

Овчаренко Ю.С.

ВНЕДРЕНИЕ АЗОТНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРАКТИКУ (1980- Е).

Статья посвящена вопросам внедрения учеными Физико-технического института низких температур (ФТИНТ) азотных технологий в практику. Проанализированы научные связи ФТИНТ со многими научно-исследовательскими учреждениями АН СССР и АН УССР, предприятиями. На базе анализа использованного материала сделан вывод, что связи, построенные институтом с различными учреждениями научного профиля и предприятиями, характеризовались практической направленностью для выполнения и реализации результатов исследований ученых разного рода научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ в области народнохозяйственного комплекса.

Ключевые слова: Физико-технический институт низких температур, азотные технологии, научные связи, народно-хозяйственный комплекс, научно-исследовательские работы, опытно-конструкторские работы.

Ovcharenko J.

**INTRODUCTION OF NITROGEN TECHNOLOGIES IN
PRACTICE (1980-s).**

Introduction of nitrogen technologies into practice by scientists of Physic and technic institute of low temperatures (PhTILT) the article is devoted. The scientific relations of the PhTILT with many research institutions of the Academy of Sciences of the USSR and the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, enterprises have been analyzed. On the basis of the analysis of the material used, it was concluded that the connections built by the Institute

with various institutions of the scientific profile and enterprises were characterized by a practical focus for the implementation and implementation of research results of scientists of all kinds of research and development in the field of the national economic complex.

Key words: Physic and technic institute of low temperatures, nitrogen technologies, scientific connections, national economic complex, research works, research and development works.

УДК 929.5: 531

*Радозуз С. А., Скляр В. М.,
м. Харків, Україна*

**ДИРЕКТОРИ (РЕКТОРИ) ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ – УЧНІ ТА СОРАТНИКИ
ПРОФЕСОРА В. Л. КІРПІЧОВА**

У науковій літературі існує значне число публікацій, у яких згадується ім'я професора В.Л. Кирпичова. Однак певний аналіз його наукової та організаційної діяльності знайшов відображення лише в невеликій кількості робіт, основний загальний із яких має обмежений, фрагментарний характер і розкриває окремі аспекти діяльності вченого. Треба зазначити, що більшу частину доробку присвячено ювілейним датам, що відповідно вплинуло на характер публікацій. Група робіт, де окреслюється життєвий шлях вченого є малочисловою і обмеженою. Разом з тим, стаття професора В.Л. Кірічова є досить масштабною, щоб залишатися осторонь наукових студій з історії науки і техніки. Досі не до кінця розкритим залишався ще один аспект діяльності вченого – його діяльна участь у підготовці адміністративних кадрів для вищої технічної школи.

Сам В.Л. Кірічов став безпосереднім фундатором двох провідних технічних університетів сучасної України (ХПІ та КПІ), що є унікальним фактом в історії вищої технічної школи. Окрім того, саме В.Л. Кірічову вдалося обґрунтувати безпідставність аргументів, що висувалися проти «політехнічної освіти». Це стало одним з основних поштовхів на шляху до заснування політехнічного інституту в місті, де

вже існувало кілька спеціалізованих вишів (у тому числі і технологічний інститут).

Окрім значних досягнень у науково-освітній та організаційній діяльності, професор В.Л. Кіріпчов відіграв помітну роль у підготовці майбутніх керівників вищих технічних навчальних закладів з числа своїх учнів та найближчих соратників.

Зважаючи на обмеженість викладацьких кадрів наприкінці XIX ст., для забезпечення викладання теоретичних дисциплін В.Л. Кіріпчов зазвичай залучав університетських професорів. Однак при заповненні вакансій викладачів технічних дисциплін вчений більше уваги приділяв до молодих фахівців. Він вважав, що для викладання практичних дисциплін необхідні інженери, які не будуть обмежені рутиною та вузькою спеціалізацією [1, арк. 22–22 зв.]. Попри значне число осіб із фундаментальною науковою освітою, а також інженерів, які успішно займалися практичною діяльністю, знайти особу, яка б у достатній мірі володіла знаннями в обох галузях, було тоді майже неможливим завданням. Значна частина залучених В.Л. Кіріпчовим кадрів склали потужну базу для подальшого розвитку вищої технічної школи. Пізніше окремі із них очолили вищі технічні навчальні заклади. Саме цим видатним особистостям і присвячено цю роботу.

Директором Санкт-Петербурзького технологічного інституту (СПбТІ) 1891 року був призначений професор ХПТІ Харлампій Сергійович Головін, який протягом 1888–1891 рр. працював помічником директора і був найближчим соратником В.Л. Кіріпчова. Після від'їзду Віктора Львовича до Києва на посаді директора ХПТІ його змінив професор Дмитро Степанович Зернов. На цій посаді Д.С. Зернов перебував протягом 1898–1902 рр. Уміло продовжував справу свого попередника, залучаючи до Харківського технологічного інституту (1898 року ХПТІ перейменовано на ХТІ) талановитих науковців та викладачів. З 1902 року професор Д.С. Зернов призначений директором Санкт-Петербурзького технологічного інституту, змінивши на цій посаді професора Х.С. Головіна. Д.С. Зернов очолював (СПбТІ) протягом 1902–1905 рр., а потім ще двічі: 1908–1913 рр. та 1920–1921 рр. [2].

Серед науковців, яких безпосередньо залучив професор В.Л. Кіріпчов до роботи в ХПТІ директорами цієї установи були Іван Михайлович Пономарьов (1905 р.) та Петро Матвійович Мухачов (1905–1915 рр.). Надзвичайно важлива роль у створенні першого вищого технічного навчального закладу в Сибіру – Томського технологічного інституту (ТТІ) належить професорам та випускникам Харківського

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

технологічного інституту. Серед перших п'яти директорів ТТІ чотири були професорами чи випускниками ХТІ.

Першим директором ТТІ 1899 року призначено професора ХТІ Юхима Лукича Зубашева. Він очолив будівельний комітет новоствореного інституту. За досить короткий термін професор Ю.Л. Зубашев зумів створити потужну матеріальну базу: побудовані нові корпуси інституту, обладнані лабораторії. Окрім цього, молодому директору вдалося згуртувати кваліфікований викладацький склад, в значній мірі з числа професорів та випускників Харківського технологічного інституту. У дореволюційний період понад 40% професорсько-викладацького складу ТТІ складали харківські технологи. Фактично Ю.Л. Зубашев повторив новаторську діяльність свого наставника професора В.Л. Кіріпчова на посадах директора новостворених Харківського практичного технологічного та Київського політехнічного інститутів.

У 1907 році на посаді директора ТТІ професора Є.Л. Зубашева змінив професор Володимир Павлович Алексєєвський, який протягом 1898–1905 рр. працював у ХТІ. На посаді директора ТТІ він залишався до 1911 року. У 1916–1919 рр. директором (з 1917 року – ректором) працював колишній учень професора В.Л. Кіріпчова, випускник ХТІ, професор Іван Іванович Бобариков. У 1919–1920 рр. на посаді ректора ТТІ перебував професор Олександр Васильович Угаров, який входив до числа 38 інженерів-технологів першого випуску ХПТІ 1890 року.

Після переходу на посаду директора КПІ В.Л. Кіріпчов запросив до новоствореного інституту трьох професорів ХПТІ: К.О. Зворикіна, В.А. Стеклова та В.Ф. Тимофєєва. К.О. Зворикін зайняв посаду декана механічного відділення та професора механічної технології. В.А. Стеклов після деякого вагання відмовився від пропозиції. Окрім того, за пропозицією Віктора Львовича до КПІ перейшли три перспективні науковці-початківці: І.Д. Жуков, К.Г. Шиндлер, стипендіат ХПТІ П.Ф. Єрченко [3, с. 299].

Згодом директорами КПІ стали: Костянтин Олексійович Зворикін (1904–1905 рр.), Володимир Федорович Тимофєєв (1906–1908 рр.), Іван Діодимович Жуков (1911–1917 рр.). Молодий стипендіат Петро Феофанович Єрченко, обіймав посаду ординарного професора інженерного відділення, а згодом декана механічного відділення. Саме йому судилося стати першим ректором КПІ (1917–1919 рр.).

У 1898 р. для підготовки до здобуття професорського звання до КПІ було запрошено молодого стипендіата Санкт-Петербурзького

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

технологічного інституту О.О. Радцига (готувався до читання курсу прикладної термодинаміки, парових та інших термічних машин). У 1905 р. О.О. Радциг захистив дисертацію і був обраний деканом механічного відділення. У 1909 р. його запросили на кафедру прикладної механіки СПбІІ. У цьому навчальному закладі вчений працював до кінця життя.

У СПбІІ О.О. Радциг став першим деканом нового механічного, відділення. Пізніше вченого неодноразово переобирали на цю посаду (1909–1919 рр.; 1925–1930 рр.) Саме О.О. Радциг очолив СПбІІ у найскладніший для інституту час – з 14.09.1917 по 27.11.1918 рр. [4, с. 121]. У цей період, вчений, по суті, займався вирішенням долі інституту. О.О. Радциг зумів налагодити діалог із новою владою і зберегти навчальний заклад. Із посади ректора він звільнився добровільно за власним бажанням. У подальшому вчений працював професором кафедри термічних машин (1918–1930 рр.), завідувачем кафедри парових турбін (1930–1941 рр.).

Не можна не згадати й про одного з найвидатніших учнів В.Л. Кіріпчова, професора, академіка Української АН, вченого зі світовим ім'ям – С.П. Тимошенка. Учений неодноразово говорив, що своїм успіхом на ниві науки він завдячує саме В.Л. Кіріпчову – його головному науковому наставнику. Саме Віктор Львович керував підготовкою дисертації вченого, а згодом порадив узяти участь у конкурсі на звання професора кафедри опору матеріалів КІІ.

У 1918 р. С.П. Тимошенко став одним із співорганізаторів Академії наук України. Протягом 1919 – 1920 рр. – очолював Інститут технічної механіки (нині – Інститут механіки НАНУ ім. С.П. Тимошенка). Вчений неодноразово згадував: «...Якщо я виявився непоганим викладачем, то цим у значній мірі зобов'язаний Кіріпчову» [5, с. 99]. А ще, за свідченням Степана Прокоповича, йому за все життя довелося бачити лише одного викладача (С. Рунге), чії лекції були б настільки ж зрозумілими та майстерно викладеними [5, с. 258].

Таким чином, здібний адміністратор, професор В.Л. Кіріпчов не лише зумів створити потужні творчі науково-педагогічні колективи Харківського практичного технологічного та Київського політехнічного інститутів, але його найближчі колеги та учні гідно продовжували справу свого вчителя, ставали директорами (ректорами) технологічних, політехнічних та науково-дослідних інститутів.

Список літератури: 1. ДАХО, Ф. 770, оп. 1, спр. 27.
2. *Скляр В.М.* Становлення Харківського практичного технологічного інституту та його вплив на формування вищої технічної школи Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. / В.М. Скляр // Мат. 12-ї Всеукр. наук. конф. «Актуальні питання історії науки і техніки» (м. Конотоп, 3–5 жовтня 2013 р.) – К., 2013. – С. 291–293. 3. *Радогуз С.А.* Підготовка професорсько-викладацьких кадрів Київського політехнічного інституту на рубежі XIX–XX ст. / С.А. Радогуз // Українознавчий альманах. – К., 2014. – Випуск 17. – С. 297–300. 4. *Кириллов И.И.* Александр Александрович Радциг / И.И. Кириллов // Труды ЛПИ. – Ленинград, 1949. – № 1. – С. 120 – 126. 5. *Тимошенко С. П.* Воспоминания / С. П. Тимошенко. – К. : Наукова думка, 1993. – 424 с. 6. *Радогуз С.А.* Професор В.Л. Кирпичов (1845–1913) – вчений, освітянин та один із організаторів вітчизняної технічної науки: дис. канд. істор. наук.: 07.00.07 / С.А. Радогуз. – Х., 2016. – 318 с.

Bibliography (transliterated): 1. DAKhO, F. 770, inv.. 1, p. 27.
2. Skliar V. M. Stanovlennia Kharkivskoho praktychnoho tekhnolohichnoho instytutu ta yoho vplyv na formuvannia vyshchoi tekhnichnoi shkoly Rosiiskoi imperii naprykintsi XIX – na pochatku XX st. / V. M. Skliar // Mat. 12-yi Vseukr. nauk. konf. «Aktualni pytannia istorii nauky i tekhniki» (m. Konotop, 3–5 zhovtnia 2013 r.) – K., 2013. – P. 291–293. 3. Radohuz S. A. Pidhotovka profsorsko-vykladatskykh kadriv Kyivskoho politekhnichnoho instytutu na rubezhi XIX–XX st. / S. A. Radohuz // Ukrainoznavchyi almanakh. – K., 2014. – Vol. 17. – P. 297–300. 4. Kyryllov Y. Y. Aleksandr Aleksandrovych Radtsyh / Y. Y. Kyryllov // Trudy LPY. – Lennynhrad, 1949. – № 1. – P. 120 – 126. 5. Tymoshenko S. P. Vospomynanyia / S. P. Tymoshenko. – K. : Naukova dumka, 1993. – 424 p. 6. Radohuz S.A. Profesor V.L. Kytrpychov (1845–1913) – vchenyi, osvitianyn ta odyn iz orhanizatoriv vitchyznianoï tekhnichnoi nauky: dys. ... kand. istor. nauk.: 07.00.07 / S.A. Radohuz. – Kh., 2016. – 318 p.

Радогуз С. А., Скляр В. М.

ДИРЕКТОРИ (РЕКТОРИ) ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ – УЧНІ ТА СОРАТНИКИ
ПРОФЕСОРА В. Л. КІРПІЧОВА

У роботі досліджується діяльність учнів та послідовників фундатора та першого директора Харківського технологічного та

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Київського політехнічного інститутів проф. В.Л. Кіріпчова. З'ясовано внесок ученого у підготовку професорсько-викладацьких та управлінських кадрів для вищої технічної школи. Вказано на принципи, якими він керувався при їх підборі.

Ключові слова: ХПІ, КПІ, історія освіти, біографістика

Радогуз С. А., Скляр В. Н.

**ДИРЕКТОРЫ (РЕКТОРЫ) ВИСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ
ЗАВЕДЕНИЙ – УЧЕНИКИ И
СОРАТНИКИ ПРОФЕССОРА В. Л. КИРПИЧЕВА**

В работе исследуется деятельность учеников и последователей основателя и первого директора Харьковского технологического и Киевского политехнического институтов проф. В.Л. Кирпичева. Установлен его вклад в подготовку профессорско-преподавательских и управленческих кадров для высшей технической школы. Определены принципы, которыми руководствовался ученый при их отборе.

Ключевые слова: ХПІ, КПІ, история образования, биографистика

Radoguz S., Sklyar V.

**DIRECTORS (RECTORS) OF HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL
INSTITUTIONS - UNDERGRADUATES AND THE COMRADES OF
PROFESSOR V. KIRPICHEV**

The activity of learners and followers of the founder and the first director of the Kharkov Technological and Kyiv Polytechnic Institutes prof. V. Kirpichev is studied. His contribution to the training of the teaching and management personnel for the higher technical school is established. The scientist's guideline principles are determined.

Keywords: KhPI, KPI, history of education, biography

*Тверитникова О.Є., Демідова Ю.Є.,
м. Харків, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ І РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Важливим критерієм системи підготовки технічних фахівців є створення умов для розвитку особистості та творчої реалізації майбутніх інженерів. Оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до вимог нинішньої ринкової економіки потребує від конкурентоспроможного фахівця вирішення різних виробничих ситуацій. Підготовка такого фахівця можлива лише при впровадженні в навчальний процес різних форм науково-дослідної роботи студентів. Увагу дослідників привертає історичний досвід реформування форм і методів проведення науково-дослідної роботи студентів у провідних вишах України у другій половині ХХ ст. Досвід організація науково-дослідної роботи студентів для різних галузей розглянуто науковцями [1–2]. Однак, окремі аспекти цієї проблеми, зокрема специфіку організації виробничої практики, студентських наукових товариств протягом ХХ ст. досліджено недостатньо. Мета статті є аналіз особливостей удосконалення науково-дослідної роботи студентів, опираючись на залучення масиву архівних матеріалів.

Ще за часів створення Харківського практичного технологічного інституту було вирішено надати закладу особливий «практичний» характер, що сприяло організації в його структурі механічних і хімічних майстерень. На хімічному відділенні були збудовані содовий завод, скловарна піч, керамічна майстерня, олійниця, цукровий, винокурний і миловарний заводи, майстерня з оброблення шкіри, газовий завод. Ці невеликі за обсягами виробництва були обладнані новітніми для того часу устаткуванням, закупленим за кордоном. На цьому ж хімічному відділенні передбачалося здійснювати підготовку інженерів-технологів для найрозвиненіших галузей хімічної промисловості, якими в Україні на той час були: цукрова, винокурна, солеварна і пивоварна. Створений через тринадцять років Київський політехнічний інститут також мав низку майстерень та лабораторій: механічні, металургійні, хімічні, станція для випробування парових машин тощо.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Упровадженням 1920-х рр. стало залучення інженерів-виробничників до викладання у вищих технічних навчальних закладах. Зокрема, професор П.П. Копняєв під час створення електротехнічного факультету до викладацького складу запросив провідних інженерів харківських заводів: електромеханічного та турбогенераторного. Також П.П. Копняєв виступив ініціатором створення школи майстрів на Харківському тракторному заводі для поліпшення електротехнічної освіти робітників. Все це мало розвивати практичні навички майбутніх інженерів, а також наблизити зміст навчальних дисциплін до потреб виробництва.

Подальший розвиток взаємовідносин науки вищої технічної школи й виробництва спостерігався лише на початку 1940-х рр., коли почали створюватися галузеві науково-дослідні заклади, і в навчальних закладах знову звернулися до практичної основи підготовки фахівців, як основної складової системи технічної освіти.

На початку 1950 рр. у вищих технічних навчальних закладах України розпочався процес зміни організаційних форм науки, що відбулося на формування мережі електротехнічної освіти. Особливе місце в підвищенні якісної підготовки інженерів-електротехніків відводилося науково-дослідній студентській роботі. З'явилися такі форма організації наукової роботи як студентські науково-технічні товариства (СНТ). Зокрема, СНТ Харківського політехнічного інституту (ХПІ), науковий керівник професор І.І. Стрелков, охоплювало 10 факультетів і понад 1050 студентів. Дослідна робота проводилася також в наукових студентських гуртках, організованих при кафедрах. 15–17 квітня 1950 р. відбулася перша в ХПІ студентська науково-технічна конференція, в роботі якої взяли участь 600 студентів. СНТ були організовані і інших провідних вищах України [4, арк. 1].

У 1960 рр., з метою посилення практичної підготовки студентів та розвитку їхніх самостійних навичок, в ХПІ організовані студентські проектно-конструкторські бюро (СПКБ). Учасники СПКБ займалися науковими дослідженнями, апробацією результатів, впровадженням розробок спільно із промисловими підприємствами у межах проведення держбюджетної та госпдогівірної тематики кафедр. Наприклад, у 1964 р. до навчального процесу впроваджено наукові розробки кафедри автоматики та телемеханіки ХПІ. Створено кабінет програмного навчання, який було обладнано обчислювальними машинами типу «Контроль», що виготовлялися в СПКБ ХПІ під керівництвом Ф.А. Ступеля [4, арк. 2].

Ще одним нововведенням, яке безпосередньо стосувалося технічних спеціальностей, стала організація для студентів старших курсів

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

тривалої інженерної практики на великих промислових підприємствах. Це принципово відрізнялося від попередніх форм проведення практики. Студенти зараховувалися на посади техніків за договорами з підприємствами та працювали відповідно затвердженим програмам практики. Термін проходження практики збільшено до шести місяців. Початок виробничої практики перенесено на п'ятий семестр. Ці заходи були спрямовані на посилення виробничої складової підготовки технічних кадрів [4, арк. 3а].

Між тим, слід зазначити, що модель поєднання навчання з роботою на виробництві відбилася на якості підготовки. Навантаження на виробництві, навчання в другій половині дня негативно впливали на загальну успішність. Крім того, проходження практики на початку навчання не мало очікуваного результату. Створення особливих умов для студентів, що мали виробничий дворічний стаж, призвело до зниження рівня загальної підготовки контингенту. Тому вже в середині 1960 рр. форма навчання «без відриву від виробництва» була скасована. Хоча співробітництво вищих навчальних закладів і підприємств мало вагомий вплив на якісні зміни системи підготовки інженерів.

У 1970-ті рр. в ХПІ було висунуто ідею створення науково-виробничих навчальних комплексів, що надавали можливість студенту придбати практичні навички. Пошуки нових підходів відбувалася й подалі. Перегляд навчальних планів та робочих програм був спрямований на посилення фундаментальної та загальноосвітньої підготовки фахівців. Розвиток науково-дослідної роботи вищої технічної школи дозволив розширити лабораторний практикум, забезпечити його проведення новітнім для того часу обладнанням та обчислювальною технікою [5, арк. 1–2].

Навчання включало науково-дослідну роботу, зокрема організацію тематичних студентських семінарів та наукових товариств, проведення науково-практичних конференцій молодих учених. З метою посилення практичної підготовки студентів та розвитку їхніх самостійних навичок створено студентські проектно-конструкторські бюро. Бюро охоплювали студентів старших курсів, які вже мали певну теоретичну підготовку, що сприяло розвитку науково-технічного й творчого потенціалу студентів. Учасники СПКБ виконували наукові дослідження, апробацію результатів, впроваджували розробки спільно із промисловими підприємствами в межах проведення держбюджетної та держдоговірної тематики кафедр.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Отже, можна зробити висновки, що практична діяльність була раніше й залишається нині однією з найважливіших складових підготовки фахівців, і накопичений досвід є досить корисним під час модернізації освіти в сучасних умовах.

Список літератури: *І Бондаренко С.В.* Історичні аспекти розвитку вищої технічної освіти в Україні у другій половині XX століття // Вісник Глухівського НПУ ім. О. Довженка : зб. наук. праць. Вип. 20. Глухів, 2012. С. 122–126. 2. Київський політехнічний інститут. Нарис історії / Під ред. М.З. Згуровського. К. : Наук. думка, 1995. 320 с. 3. Справки и доклады о творческом содружестве института с предприятиями и организациями за 1950 г. // Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. Р-1682. Оп. 13. Спр. 30. Арк. 110. 4. Отчет о работе факультета автоматики и приборостроения и материалы к нему за 1964–1965 гг. // ДАХО. Ф. р-1682. Оп. 13. Спр. 1081. Арк. 42. 5. Отчеты по научно-исследовательской работе института за 1970 г. // ДАХО. Ф. р-1682. Оп. 13. Спр. 3705. Арк. 375.

Bibliography (transliterated): 1. Bondarenko S.V. Istory`chni aspekty` rozvy`tku vy`shhoi texnichnoi osvity` v Ukrayini u drugij polovy`ni XX stolittya // Visny`k Gluxivs`kogo NPU im. O. Dovzhenka : zb. nauk. pracz`. Vy`p. 20. Gluxiv, 2012. S. 122–126. 2. Ky`yivs`ky`j politexnichny`j insty`tut. Nary`s istoriyi / Pid red. M.Z. Zgurovs`kogo. K. : Nauk. dumka, 1995. 320 s. 3. Spravky` y` doklady o tvorcheskom sodruzhestve y`nstytuta s predpry`yaty`yamy` y` organy`zacy`yamy` za 1950 g. // Derzhavny`j arxiv Xarkivs`koyi oblasti (DAXO). F. R-1682. Op. 13. Spr. 30. Ark. 110. 4. Otchet o rabote fakul`teta avtomaty`ky` y` pry`borostroeny`ya y` matery`aly k nemu za 1964–1965 gg. // DAXO. F. r-1682. Op. 13. Spr. 1081. Ark. 42. 5. Otchety po nauchno-y`ssledovatel`skoj rabote y`nstytuta za 1970 g. // DAXO. F. r-1682. Op. 13. Spr. 3705. Ark. 375.

Тверитникова О.Є., Демідова Ю.Є.

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ І РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУВАННЯ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ
ЕЛЕКТРОТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

Розглянуто досвід організації науково-дослідної роботи студентів. Показана специфіка організації виробничої практики, студентських наукових товариств протягом XX ст. Аналізується нова форма організації наукової роботи як студентські науково-технічні

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

товариства та студентські проектно-конструкторські бюро. Зокрема, Харківського політехнічного інституту.

Ключові слова: електротехнічна освіта, науково-дослідна робота, виробнича практика, науково-технічні товариства, Харківський політехнічний інститут.

Tveritnikova O, Demidova Yu.

**ORGANIZATIONAL FORMS AND RESULTS OF THE FORMATION OF
SCIENTIFIC AND RESEARCH WORK OF STUDENTS IN THE HIGH
ELECTROTECHNICAL EDUCATION SYSTEM: HISTORICAL
ASPECTS**

The experience of organization of research work of students is considered. The specificity of the organization of industrial practice, student scientific societies during the twentieth century is shown. The new form of organization of scientific work as student's scientific and technical societies and student's design bureaus is analyzed. In particular, the societies of the Kharkov Polytechnic Institute.

Key words: electrical engineering, research work, industrial practice, scientific and technical societies, Kharkiv Polytechnic Institute.

УДК 002:061.2

*Ткаченко С.С., Гутник М.В.,
м. Харків, Україна*

**НАУКОВІ ТОВАРИСТВА ХАРКОВА ЯК ОСЕРЕДКИ НАУКОВИХ
ЗНАНЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.**

Після ліквідації кріпацтва (1861 р.) та прискореного розвитку Донецько-Криворізького регіону, місто Харків перетворилося на один з найбільших економічних центрів Російської імперії.

Наприкінці XIX ст. у Харкові діють понад 70 підприємств: млинів, салотопок, гуралень й чинбарських заводів. Міська промисловість була переважно кустарною. У середині століття у місті

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

налічувалося вже понад 30 тисяч жителів. Фактором, який безпосередньо вплинув на розвиток міста, став розвиток залізничного транспорту. У 1869 р. відкрили залізничну магістраль. Разом з тим розвивається вагоноремонтна справа, у 1897 р. дав першу продукцію Харківський паровозобудівний завод. Поступово підприємства міста почали випускати різноманітну продукцію – від сільськогосподарських машин до двигунів. Тож Харків став постачальником сільськогосподарської техніки на загальноімперський ринок. Найбільшу кількість такої продукції випускав завод Гельферіх-Саде, побудований у 1882 р. Наприкінці XIX ст. в місті побудовано першу електростанцію, що дало можливість розпочати електрифікацію міського транспорту. У 1905 р. на вулицях міста з'явився перший електричний трамвай. У 1888 р. Харків став другим містом серед телефонізованих в Україні.

Ще у XVIII ст. Харків став освітнім центром. У 1731 р. відкрився Харківський колегіум (слов'яно-латинська школа, що була переведена з Белгорода), який став другим за значенням в Україні після Києво-Могилянської академії. Зі зростанням міста з'являлися й нові навчальні заклади. До початку XX ст. в Харкові було чотири чоловічі, дві жіночі гімназії, два реальні училища, духовна семінарія, кілька приватних гімназій і пансіонів, Інститут шляхетних панянок, Комерційне училище, п'ять вищих початкових училищ (усього на 1902 р. – 111 початкових шкіл).

1805 р. відкрито перший у Наддніпрянській Україні університет. Майже одразу у 1813 р. за ініціативи професорів А.І. Стойковича та А.І. Роммеля було засновано Товариство наук, яке ставило своєю метою розповсюдження наукових знань. Але активна творча діяльність всіляко стримувалася з боку Міністерства освіти, тому у 1829 р. Товариство було змушено припинити свою діяльність. Іншою була доля Філотехнічного товариства заснованого В.Н. Каразіним у 1811 р. Метою товариства було розповсюдження і вдосконалення усіх видів промислової та сільськогосподарської діяльності у Слобідській Україні. Маєток В. Каразіна перетворився на базу, де проводилися досліді, розроблялися та демонструвалися нові технології та прилади для сільськогосподарської галузі. Але нестача фінансів, слабка підтримка меценатів призвела до припинення діяльності цього товариства.

У другій половині XIX ст. при Харківському університеті було створено декілька нових наукових товариств. Першим з них було Товариство дослідників природи (1869 р.), яке ставило за мету розвиток різних напрямків природознавства: геологічного, зоологічного,

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

ботанічного та ін. Діяльність товариства сприяла систематизації досліджень, які раніше не вивчалися або недостатньо досліджувалися, які мали соціально-економічне значення, або сприяли підвищенню наукового рівня і професійній кваліфікації членів товариства. Інтерес до діяльності даного товариства зростає з боку інших наукових товариств та установ Російської імперії, а пізніші й з закордону. Про це свідчить розсилка наукового видання, де друкувалися праці відомих науковців і членів товариства. Так, за 1911–1912 рр. «Праці дослідників природи при Харківському університеті» були розіслані 8 університетам, 18 товариствам, ботанічним садам і природничо-науковим музеям, 10 науковим бібліотекам, 6 лабораторіям і кабінетам Російської імперії, а також 50 університетам, академіям та науковим центрам Західної Європи та США. Але у роки першої світової війни товариство було змушено припинити свою діяльність.

У 1870 р. професори фізико-математичного та медичного факультетів Харківського університету звернулися з проханням керівництва про заснування товариства експериментальних наук. До складу товариства, яке було засновано у 1872 р. ввійшли дві самостійні секції – фізико-хімічна та медична. Тоді одразу виникає ідея створення Товариства фізико-хімічних наук. Першим головою товариства став А.П. Шинков, а керівником хіміків М.М. Бекетов. Найбільш активним і результативним періодом у діяльності товариства стала робота професорів та викладачів Харківського Практичного Технологічного інституту, що був відкритий у 1885 р. Професори цього закладу брали активну участь у діяльності Товариства, надавали допомогу у відкритті бібліотеки, виділяли кошти для придбання новітньої наукової літератури.

На початковому етапі діяльності медичної секції у 1870–1872 рр., відповідно затвердженому статуту, були означені основні напрями діяльності секції. Але вже у 1874 р. приймається рішення про відокремлення секції та здійснення самостійної роботи. У 1889 р. за ініціативи професора В.Я. Данилевського була висунута пропозиція про створення та самостійної діяльності товариства наукової медицини та гігієни (1891 р.). З моменту заснування товариство одержувало субсидію від університету у розмірі 200–250 крб. на видавництво періодичного журналу «Труди товариства наукової медицини та гігієни». Відбувався регулярний обмін новітньою інформацією у медичні науки – товариство отримувало різноманітну літературу від західноєвропейських наукових медичних товариств.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Математичне товариство було засновано також при Харківському університеті у 1879 р. за ініціативи В.І.Імшенецького. Метою нового наукового об'єднання було сприяння розробці як суто наукових, так само і педагогічних проблем у математичній науці. Активними учасниками були професори ХПТІ: В.Л. Кирпичов, А.В. Гречанинов, Х.С. Головін. Учасники товариства займалися просвітницькою, видавничою діяльністю: друкувалися наукові та методичні розробки з проблем теорії вірогідності, теорії механічних коливань, механіки, математичної фізики, математичного аналізу та ін. Також на сторінках журналу «Повідомлення Харківського математичного товариства» друкувалися праці закордонних учених. У 1889 р. товариство налічувало 43 дійсних членів, 3 почесних члена та 8 членів-кореспондентів. Але під час революційних подій 1917–1921 рр. товариства було змушено припинити діяльність. Воно поновлює свою діяльність у 1925 р.

Виникнення історико-філологічного товариства при Харківському університеті наприкінці 70-х років XIX ст. збіглося з поживавленням провінціальної історіографії та з прагненням до національного самоусвідомлення вітчизняної історії. Метою товариства, згідно статуту, було сприяння розвитку та розповсюдженню історичних, філологічних знань с української історії та культури. Поряд з дослідженнями загального характеру, значне місце у роботі товариства приділялося вивченню історії місцевого краю, Слобожанщини та Півдню Росії. Значний внесок у розвиток історії Слобідського краю, Харківщини зробили Д.І. Багалій, М.М. Плохінський, С.П. Короленко та багато інших. Не менш важливе місце у доповідях, статтях та виступах членів історичного товариства приділялося літературі та етнографії рідного краю, а також вивченню історії сусідніх губерній – Полтавської, Катеринославської, Чернігівської. У 1879 р. при товаристві було засновано історичний архів, який діє й по нині.

З товариств, які працювали поза межами Харківського університету, головне місце зайняло Харківське медичне товариство, яке входило до відомства Медичного департаменту міністерства внутрішніх справ. Воно було засновано у 1861 р. за ініціативи професора В.Ф. Грубе. Метою даного товариства було сприяння науковому вдосконаленню лікарів, що входили до складу товариства, розповсюдженню медичних знань, новітніх методик лікування з урахуванням місцевих умов життя, а також надання медичного

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

допомоги. Членами товариства могли бути лікарі, провізори, магістри, які бажали працювати на користь своєї країни.

Значна увага діяльності приділялася участі у різних наукових з'їздах, конкурсах, закордонних відрядженнях своїх членів, особливо лікарів бактеріологічної станції для вивчення передового досвіду та спеціальних наукових питань. У 1901 р. при товаристві заснували премію Р. Вихрова, яка щорічно присуджувалася за найкращі наукові роботи на задану тему, а при бактеріологічній станції була встановлена стипендія для навчання молодих лікарів. Розроблені рекомендації стосовно санітарії та епідеміології надавались міським органів влади щодо вирішення багатьох проблем медичного обслуговування населення.

Діяльність медичного товариства сприяла створенню та розвитку медичних установ. Першою такою установою була безкоштовна лікарня, що була заснована у 1862 р. за ініціативою І.К. Зарубіна.

Проведений аналіз доводить, що створення та громадська діяльність наукових товариств Харкова у XIX – на початку XX ст. мали значний вплив на розвиток різних напрямків природничих наук та, навіть, на окремі галузі української економіки та громадського життя міста. Виявлено, що у дореволюційні часи наукові товариства отримували фінансову допомогу з боку громадськості, заможних підприємців та уряду держави.

Таким чином, наприкінці XIX ст. у місті Харкові були створені сприятливі умови для розгортання наукової діяльності багатьох учених. Саме професори Харківського університету (сьогодні імені В.Н. Каразіна), а згодом і технологічного інституту (сьогодні Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут») стали рушієм наукових знань Слобідської України. Нова форма колективної діяльності як Товариство сприяла обміну науковими думками, стала дискусійним центром з приводу новітніх розробок закордонних учених, а також у прикінцевому результаті дозволила вивести науку східної частини України на якісно новий рівень.

Список літератури: 1. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років – Харків, 2004 – 750 с.; 2. *Степанский А.Д.* Общественные организации России на рубеже XIX –XX вв. – М., 1980. – 92 с.; 3. *Филиппов Н.Г.* Научно-технические общества России (1866–1917 гг.). – М., 1976. – 132 с.; 4. *Савчук В.С.* Историко-научный анализ деятельности естественно-научных обществ Юга России, Крыма и

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Бессарабии: вторая половина XIX – начало XX века, дис...доктора ист. наук / В.С. Савчук. – Днепропетровск, 1995 – 450 с.; 5. Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905) / под ред. И.П. Осипова и Д.И. Багаляя. – Х, изд-во ун-та., 1908 – 357 с.; 6. История механики России – К., Наук. думка – 1978 – 352 с.; 7. Историко-филологическое общество при Харьковском университете/ Исторический вестник. – Харьков. 1902 – С. 764–766. 8. 100-летие Харьковского научного медицинского общества (1861–1961) / сборник очерков и статей по истории деятельности – К., изд-во «Здоровье», 1965 – 470 с.

Bibliography (transliterated): 1. Kharkivskiy natsionalnyi universytet im. V.N. Karazina za 200 rokiv – Kharkiv, 2004 – 750 s.; 2. Stepanskiy A.D. Obschestvennyye organizatsii Rossii na rubezhe XIX – XX vv. – M., 1980. – 92 s.; 3. Filippov N.G. Nauchno-tehnicheskie obschestva Rossii (1866–1917). – M., 1976. – 132 s.; 4. Savchuk V.S. Istoriko-nauchnyi analiz deyatelnosti estestvenno-nauchnykh obschestv Yuga Rossii, Kryima i Bessarabii: vtoraya polovina XIX – nachalo XX veka, dis...doktora ist. nauk / V.S. Savchuk – Dnepropetrovsk – 1995 – 450 s.; 5. Fiziko-matematicheskii fakultet Harkovskogo universiteta za pervyie 100 let ego suschestvovaniya (1805–1905) / pod red. I.P. Osipova i D.I. Bagaley, – H, izd-vo un-ta. – 1908 – 357 s.; 6. Istoriya mehaniki Rossii – K., Nauk. dumka – 1978 – 352 s.; 7. Istoriko-filologicheskoe obschestvo pri Harkovskom universitete/ Istoricheskiy vestnik. – Harkov. 1902 – S. 764–766. 8. 100-letie Harkovskogo nauchnogo meditsinskogo obschestva (1861-1961) / sbornik ocherkov i statey po istorii deyatelnosti – K., izd-vo «Zdorove», 1965 – 470 s.

Ткаченко С.С., Гутник М.В.

**НАУКОВІ ТОВАРИСТВА ХАРКОВА ЯК ОСЕРЕДКИ НАУКОВИХ
ЗНАНЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.**

Розглянуто діяльність наукових товариств які діяли у місті Харкові у другій половині XIX ст. Представлено відомості про розвиток міста після ліквідації у 1861 р. кріпацтва. Наведені дані про кількість навчальних закладів Харкова до початку XX ст. Розкрито діяльність наукових товариств, зокрема медицини та гігієни, математичного, історико-філологічного, дослідників природи та інших. Встановлено, що підґрунтям цих товариств був Харківський Університет, а згодом і Харківський практичний технологічний інститут.

Ключові слова: наука, наукові товариства, наукова діяльність, вчені, науковці, дослідження, наукові періодичні журнали, меценати, громадськість міста, Харківський Університет, Харківський практичний технологічний інститут

Ткаченко С.С., Гутник М.В.

НАУЧНЫЕ ОБЩЕСТВА ХАРЬКОВА КАК ЦЕНТРЫ НАУЧНЫХ ЗНАНИЙ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

Рассмотрена деятельность научных обществ, функционировавших в городе Харькове во второй половине XIX в. Представлены сведения о развитии города после ликвидации в 1861 крепостничества. Приведены данные о количестве учебных заведений Харькова к началу XX в. Раскрыта деятельность научных обществ, в частности медицины и гигиены, математического, историко-филологического, естествоиспытателей и других. Установлено, что основой этих обществ был Харьковский Университет, а впоследствии, и Харьковский практический технологический институт.

Ключевые слова: наука, научные общества, научная деятельность, ученые, исследования, научные периодические журналы, меценаты, общественность города, Харьковский Университет, Харьковский практический технологический институт

Tkachenko S., Gutnyk M.

SCIENTIFIC SOCIETIES OF KHARKOV AS THE CENTERS OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN THE SECOND HALF OF XIX CENTURY

The activity of scientific societies functioning in the city of Kharkov in the second half of the 19th century is considered. Information on the development of the city after the abolition of serfdom in 1861 is presented. Data about the number of educational establishments in Kharkov at the beginning of the 20 century are given.

The activities of scientific societies, in particular medicine and hygiene, mathematical, historical and philological, natural scientists and others are illustrated. It is determined that the foundation of these societies was the Kharkov University, and later, the Kharkov Practical Technological Institute.

Keywords: science, scientific societies, scientific activity, scientists, research, scientific periodicals, patrons, the community of the city, Kharkov University, Kharkov Practical Technological Institute

УДК 658

*Угленко Е.П.
г. Харьков, Украина*

РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ В КОРПОРАТИВНОМ УПРАВЛЕННІ

Мировой опыт в условиях современного рынка ярко демонстрирует отсутствие надлежащей системы корпоративного управления в странах со всеми уровнями развития экономики. Одним из примеров может послужить крах всемирно-известной компании Энрон, где место имела фальсификация отчетности и введение в заблуждение инвесторов. Зачастую, подобные глобальные в рамках конкретной организации провалы имеют причиной возникновения неэффективный аппарат риск-менеджмента. Подобная синергия риск-менеджмента и корпоративного управления является актуальной темой для ее теоретического исследования.

Исходя из концепций некоторых авторов [5, с. 59-60], риск-менеджмент — это управление предприятием в целом с учетом влияния рисков на основе процесса их идентификации, оценки и анализа, а также селекции и применения инструментов ликвидации их последствий для достижения наиболее эффективного соотношения между уровнем риска и стратегическими возможностями конкретной организации. Система риск-менеджмента имеет своей задачей поиск оптимального соотношения между высоким уровнем риска, который может в последствии быть причиной банкротства организации, и полным отказом от него, что приводит к потере конкурентоспособности.

Под эффективной системой риск-менеджмента определяется весь перечень фрагментарных действий, который является звеном общего управления бизнесом. Спецификой системного управления рисками выступают:

- непрерывный процесс, который охватывает всю организацию;
- разработка и формирование стратегии развития;
- анализ и оценка портфеля рисков на уровне организации;

- определение событий, которые влияют на предприятие и управляют рисками;
- предоставление руководству обоснованных гарантий в достижении целей.

Управление корпоративными рисками являет собой, по сути, все методы, которые компания использует для минимизации финансовых потерь. Менеджеры по рискам, руководители, линейные менеджеры и менеджеры среднего звена, а также все сотрудники, проводят практику по предотвращению потерь при помощи внутреннего контроля не только технологий, но и персонала. Управление рисками также связано с внешними угрозами корпорации, такими как колебание финансового рынка, которые влияют на ее финансовые активы.

Корпоративное управление рисками появилось как название практики, которая помогает оптимизировать принятие риска в контексте, когда учет бухгалтерской стоимости и учет рыночной стоимости являются релевантными, но ни один из них не является полностью достаточным.

Федоров Д. в своих трудах определяет корпоративный риск-менеджмент как новую концепцию, в контексте которой отображен структурированный и последовательный подход, характеризующийся непрерывным процессом, осуществляющимся в рамках всего предприятия, охватывающий все рисковое поле компании и координирующийся ее высшим руководством [6, с. 56].

Риски варьируются от одной корпорации к другой, в зависимости от таких факторов, как размер, сфера промышленности, разнообразие бизнес-направлений, источники капитала и т. д. Практика, подходящая для одной корпорации, неприемлема для другой. По этой причине корпоративное управление рисками является более неуловимым понятием, чем управление финансовыми рисками. Оно охватывает множество методов, используемых как в управлении финансовыми рисками, так и в управлении активами и пассивами. Задача для корпораций заключается в выборе тех из них, которые имеют в своей структуре методы, полностью соответствующие их собственным потребностям.

Как утверждает Л. Гончаренко, с целью наиболее эффективного управления рисками корпоративного менеджмента на предприятии необходимо построить соответствующие методы и конкретные инструменты корпоративного управления в систему риск-менеджмента предприятия [2, с. 11].

Необходимым звеном корпоративного управления как раз и является процесс управления рисками, на совершенствование методологий

которого должно фокусироваться внимание собственников и руководства компании, т.к. отсутствие эффективной системы управления рисками на предприятиях, по мнению А. Шихвердиева, является одной из основных проблем в области корпоративного управления, а сам риск-менеджмент относится к основным его аспектам, которые должны подвергнуться первоочередным изменениям [7, с. 59].

По результатам многочисленных исследований, анализирующих практику риск-менеджмента в ведущих предприятиях мира, можно с уверенностью сказать, что разработка и внедрение действенных инструментов управления корпоративными рисками является одной из приоритетных стратегических целей каждой успешно действующей организации.

Одновременно компании реального сектора, считающие улучшение корпоративного управления серьезным фактором повышения своей капитализации, ждут от своих финансовых партнеров столь же внимательного отношения к этому важному вопросу. Ускорение процесса в данной сфере отвечает интересам как предприятий, как фактор повышения конкурентоспособности, так и интересам его клиентов, которые в современных условиях заинтересованы в большей надежности деловых партнеров [1, с. 110].

Для украинских предприятий весьма полезным является изучение и оценка возможностей применения опыта международных компаний лидеров, к инструментам риск-менеджмента которых стоит отнести следующее:

- в организации утвержден метод определения допустимого уровня риска;
- для подтверждения толерантности к рискам применяется стресс-тестирование;
- руководство организации внедрило эффективную программу управления рисками;
- циклы бизнес-планирования и подготовки отчетности о рисках скоординированы, что позволяет своевременно учитывать информацию о рисках при бизнес-планировании.

Одним из аспектов проблематики эффективного корпоративного управления на предприятиях С. Малыхина определяет недостаток квалифицированных специалистов в области риск-менеджмента. При этом автор указывает на проявление проблемы на всех уровнях управления [4, с. 31]. Решением вопроса является ужесточение требований к кандидатам на

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

должности в виде необходимости наличия высшего образования, постоянного повышения квалификации и, в контексте глобализации экономических процессов, гибкости в отношении внедрения инновационных подходов в систему риск-менеджмента предприятия.

Исследования показали [3, с. 30], что базовым влиянием на оптимальность и эффективность системы управления рисками в симбиозе с корпоративным управлением оказывает не структура или форма, а непосредственно содержание. Конкретизируя, стоит отметить, что в данном случае речь идет о восприятии поставленных задач предприятия, вкладе в достижение цели и, следовательно, сущности эффективного взаимодействия между сотрудниками. Организационное объединение функций или их разведение по разным подразделениям автоматически не обеспечивает ни интеграцию, ни самостоятельную результативность.

Исходя из вышеизложенного можно сделать вывод о том, что в последние годы риск-менеджмент стал весьма значимым звеном в составе корпоративного управления. Когда успешно работающие компании стремятся управлять отдельными рисками, будущий успех будет принадлежать тем из них, которые поднимают управление рисками в контексте корпоративного управления целостно. То есть тем, кто внедряет метод управления рисками всего предприятия, охватывающий компанию в целом. Имея полную и системную информацию о ключевых бизнес-рисках своей компании, риск-менеджеры смогут разрабатывать планы и программы управления рисками с использованием координированных, комплексных и достаточно сложных методов. Эффективное управление рисками всей компании — это обязательный элемент ее управления в XXI веке.

Список литературы: 1. *Ашмарина С.И.* Система управления рисками корпоративного управления на современном предприятии // Проблемы современной экономики (Новосибирск). 2010. № 1-2. С. 109-110. 2. *Гончаренко Л.П., Филин С.А.* Риск-менеджмент. — М.: Кнорус, 2010. 205 с. 3. *Лисицына Я.* Эффективность риск-менеджмента определяет эффективность бизнеса // Эффективное антикризисное управление. 2014. № 5. С. 28-31. 4. *Мальхина С.* Риск-менеджмент сквозь призму корпоративного управления // Банкаўскі веснік. 2010. № 9. — С. 28-34 5. *Стефаненко М.Н., Амет-устаева Д.М., Мамутова С.А.* Риск-менеджмент в системе корпоративного управления // Вестник СГЭУ. 2016. № 2 (136). С. 58-62 6. *Федотов Д. К.* Концепция корпоративного риск-менеджмента // Российское предпринимательство. — 2007. — Том 8. — № 9. — С. 56-60.

7. Шихвердиев А.П. Корпоративный контроль и управление рисками в системе корпоративного управления: Монография. Сыктывкар: Изд. СыктГУ, 2012. 138 с.

Bibliography (transliterated): 1. Ashmarina S.I. Sistema upravleniya riskami korporativnogo upravleniya na sovremennom predpriyatii // Problemy sovremennoy ekonomiki (Novosibirsk). – 2010. – № 1-2. – S. 109-110. 2. Goncharenko L.P., Filin S.A. Risk-menedzhment. – M.: Knorus, 2010. – 205 s. 3. Lisitsyna Ya. Effektivnost' risk-menedzhmenta opredelyaet effektivnost' biznesa // Effektivnoe antikrizisnoe upravlenie. – 2014. – № 5. – S. 28-31. 4. Malykhina S. Risk-menedzhment skvoz' prizmu korporativnogo upravleniya // Bankaŷski vesnik. – 2010. – № 9. – S. 28-34 5. Stefanenko M.N., Amet-ustaeva D.M., Mamutova S.A. Risk-menedzhment v sisteme korporativnogo upravleniya // Vestnik SGEU. – 2016. – № 2 (136). – S. 58-62 6. Fedotov D. K. Kontsepsiya korporativnogo risk-menedzhmenta // Rossiyskoe predprinimatel'stvo. – 2007. – Tom 8. – № 9. – S. 56-60. 7. Shikhverdiev A.P. Korporativnyy kontrol' i upravlenie riskami v sisteme korporativnogo upravleniya: Monografiya. – Syktyvkar: Izd. SyktGU, 2012. – 138 s.

Угленко О. П.

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ У КОРПОРАТИВНОМУ УПРАВЛІННІ

Анотація. У статті розглядається понятійний апарат категорії ризик-менеджменту і корпоративного управління в умовах сучасної економіки. На підставі аналізу напрацювань провідних науковців області проведено теоретичний огляд специфіки ризик-менеджменту в корпоративному управлінні підприємства. За підсумком роботи автором зроблено висновок щодо ролі ефективного ризик-менеджменту в системі корпоративного управління.

Ключові слова: ризик-менеджмент, корпоративне управління, підприємство, ефективність, стратегія.

Угленко Е. П.

РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ В КОРПОРАТИВНОМ УПРАВЛЕННІ

Аннотация. В статье рассматривается понятийный аппарат категории риск-менеджмента и корпоративного управления в условиях

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

современной экономики. На основании анализа наработок ведущих ученых области проведен теоретический обзор специфики риск-менеджмента в корпоративном управлении предприятия. По итогу работы автором сделан вывод относительно роли эффективного риск-менеджмента в системе корпоративного управления.

Ключевые слова: риск-менеджмент, корпоративное управление, предприятие, эффективность, стратегия.

Uglenko E. P.

RISK-MANAGEMENT IN CORPORATE GOVERNANCE

Abstract. The article deals with the conceptual framework of the category of risk management and corporate governance in a modern economy. Based on the analysis of the developments of the leading scientists of the region, a theoretical review of the specifics of risk management in the corporate governance of the enterprise was conducted. Based on the results of the work, the author made a conclusion regarding the role of effective risk management in the corporate governance system.

Key words: risk management, corporate governance, enterprise, efficiency, strategy

УДК 378(477)

*Чадаєва К.Ю., Золотухіна Н.А.
м.Харків, Україна*

**ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
СПРЯМОВАНOSTІ НА УСПІШНУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
ПЕДАГОГІКІ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Постановка проблеми. Вища освіта передбачає не лише високий рівень фахових знань, але й навички та вміння творчого пошуку, активну самостійну навчальну діяльність. При цьому пізнавальна самоосвіта відбувається тим успішніше, чим впевнішим є володіння прийомами керування розумовими діями при розв'язанні не тільки професійних

знань, але й формується і збагачується фонд розумових прийомів як інтелектуальних умінь.

Забезпечити конкурентоспроможність сучасного виробництва можуть ініціативні, вольові, упевнені в собі спеціалісти. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність удосконалення системи вищої освіти, спрямованої на формування особистості, яка усвідомлює свої можливості, прагне до самоосвіти, самовдосконалення, максимальної самореалізації, досягнення успіху в житті, у тому числі, в професійній діяльності. В сучасних умовах глобальних змін, що відбуваються в усіх сферах життя суспільства, зростанні обсягу науково-технічних знань, трансформаційних процесів в умовах господарювання нагальним залишається питання якості вищої освіти. Немоżliво сподіватися на стабільне суспільно-політичне зростання без якісної підготовки майбутніх професіоналів. Чим пояснити зростаючу популярність вищої освіти в сучасній Україні? Це нагальні потреби економіки країни, новий етап цивілізаційного розвитку або сформований стереотип престижності отримання диплому про вищу освіту? Немоżliво заперечувати, що ринкові умови господарювання підвищують вимоги до підготовки фахівців в усіх галузях, але якість підготовки навряд можливо компенсувати тією значною кількістю студентів, які отримують освіту в вищих навчальних закладах України.

Аналіз джерел. Проблема формування спрямованості особистості на майбутню професійну діяльність студентів вищих закладів освіти у психологічній та педагогічній науках віднайшла висвітлення в працях Б. Ананьєва, Т. Гордєєвої, С. Занюка, О. Леонтьєва, Л. Мітіної, Є. Нікіреєва, С. Рубінштейна, М. Тугушкіної та інших. За останні десятиліття розв'язанню проблеми формування мотивації навчальної діяльності були присвячені дослідження Р. Боркієвської, Н. Бондаренко, В. Бочарникової, І. Зайцевої, Н. Клименко та інших.

Мета дослідження. Проблема підготовки професіонала майбутнього є і буде актуальною для будь-якої держави. Для її вирішення необхідно, перш за все, визначити вплив теоретично обґрунтованих й експериментально перевірених педагогічних умов формування в студентів вищих навчальних закладів спрямованості на успішну професійну діяльність, на якість їхньої професійної підготовки. Відповідно до головної мети необхідно:

1. Розкрити суть поняття «спрямованість на успішну професійну діяльність», схарактеризувати її зміст, структуру й визначити її місце в системі підготовки студентів вищих навчальних закладів.

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

2. Уточнити показники, критерії спрямованості на успішну професійну діяльність та охарактеризувати рівні її сформованості у студентів ВНЗ.

3. Визначити необхідні педагогічні умови для формування у студентів спрямованості на успішну професійну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Аналіз масової практики фахової підготовки у вищих навчальних закладах (ВНЗ) дає підстави свідчити, що вона, насамперед, спрямована на формування у студентів професійних знань, умінь і навичок професійної діяльності. Формування ж професійно важливих якостей, переконання студентів у правильності вибору професії, їхньої професійної спрямованості та інтересу, стимулювання в них мотивації професійного самоствердження не віднаходять достатнього висвітлення у професійній підготовці майбутнього фахівця. Це негативно впливає на розуміння студентами ВНЗ системи життєвих цінностей та орієнтирів, зниженні самооцінки, віри в успішне самовизначення й самореалізацію в майбутній професійній діяльності. Так, за даними проведеного пілотажного дослідження, тільки 41,2% із 500 випускників ВНЗ виявили безперечне бажання працювати за обраною спеціальністю, лише у 25 % зафіксовано достатній рівень мотивації досягнення успіху в майбутній професійній діяльності. Усе це актуалізує доцільність формування у студентів ВНЗ спрямованості на успішну професійну діяльність (1, с.42-45).

Суть поняття «спрямованість на успішну професійну діяльність» студентів слід розуміти як сукупність їхніх стійких мотивів, що обумовлюють внутрішні потреби в активізації власного особистісного професійного становлення і розвитку, спрямованих на досягнення успіху в майбутній професійній діяльності;

Процес формування спрямованості на успішну професійну діяльність у студентів вищих навчальних закладів буде ефективним, якщо забезпечити:

а) позитивну мотивацію професійної підготовки (ціннісне ставлення до майбутньої професії, професійно-пізнавальний інтерес, мотивація досягнення успіху);

б) широке запровадження елементів контекстного навчання, спрямованого на оволодіння знаннями, вироблення професійних умінь, набуття професійного досвіду та професійно-особистісних якостей як основи успішної трансформації навчальної діяльності студентів у професійну діяльність спеціаліста;

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

в) активну участь студентів у професійному самовихованні, спрямованому на самореалізацію особистості майбутнього спеціаліста.

Останнім часом подальшого розвитку набули засоби, форми й методи особистісно орієнтованого підходу в підготовці майбутніх фахівців ВНЗ (створення ситуацій успіху різного типу, проведення тренінгів щодо мотивації досягнення).

Ефективність підготовки фахівця у значній мірі залежить від співпраці освіта – підприємство. Така співпраця надасть можливість вирішення важливих питань: спільне формування вимог до спеціальних дисциплін; спільна розробка робочих планів підготовки фахівця для підприємства з урахуванням специфіки діяльності тієї чи іншої галузі економіки.

Російські фахівці А.В.Морозов і Д.В. Чернишевський стверджують, що „ здатність до набуття знань називається навчальністю, здатність до набуття досвіду – інтелектом, здатність до перетворення досвіду – креативністю” (2, с.64). Тому не випадково креативність фахівця як складова професійної культури набуває сьогодні важливого значення. Сутність феномену креативності можна розглядати як ціннісно-особистісну творчу категорію, яка, є невід’ємною стороною людської духовності та умовою творчого саморозвитку, самодетермінації, самовдосконалення, самокорегування особистості. Креативність виступає істотним резервом її самоактуалізації, виражається не стільки різноманітністю наявних у особистості знань (як соціально закріплених стереотипів, виражених у правилах і законах), скільки сприйнятливістю, чутливістю до проблем, "відкритістю до нових ідей і схильністю руйнувати або змінювати стереотипи, що застаріли, з метою створення нового, отримання нетривіальних, неочікуваних і незвичайних методів вирішення життєвих проблем "[2, с.40]. Отже, креативність являє собою надзвичайно складний в пізнанні феномен, прояви якого тільки підтверджують його невичерпність. Для його розуміння слід виходити з принципів системного трактування цього явища, основу якого складає ціннісно-особистісна його природа. Із сучасних філософських позицій креативність слід розглядати як складне багаторівневе утворення, сутність якого не може бути зведена лише до суто раціоналістичного його розуміння як інтелектуально-евристичної властивості особистості. Вона тісно пов'язана і з підсвідомістю, і з свідомими діяльнішими аспектами людського життя та з іншими, ще не пізнаними моментами іманентної сутності сучасної людини (3, с.69).

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Доцільним може бути введення для інтегральної характеристики креативності рівня комфортності фізичного та психологічного самопочуття людини при здійсненні конкретної діяльності. Адже психологічне самопочуття людини, відчуття нею себе особистістю і особливо визнання оточенням своєї особистості, свого Я-простору, виступає передумовою можливості творчого підходу, (без зайвої нервової напруги) до здійснення будь-якої соціально значимої діяльності. В широкому розумінні, саме вищезгадане розуміння креативності і є повнотою, насолодою і сенсом життя кожної людини (4, с.185). Отже, креативність можна визначити як гармонійне поєднання світоглядної та професійної компетенції фахівця, його розвиненої загальнолюдської і професійної культури, моральності та естетичного смаку. Складність проблеми виявлення і розвитку креативних здібностей студента полягає у практичній відсутності у значній частині випадків спрямованості викладачів на таку діяльність. Успішність вирішення проблеми формування креативності студента вимагає наявності розвиненої креативності у викладача.

Мета сучасної педагогіки вищої школи - це створення таких умов під час навчання у ВНЗ, які б допомогли майбутньому фахівцю знайти своє місце у житті, визначити особисту самооцінність, своє призначення, стимулювати намагання до постійного самовдосконалення. Необхідне також самостійне позитивне сприйняття студентом майбутньої професії, яке надасть в подальшому моральне задоволення, сенс і радість життя. Розуміння творчої природи професійної діяльності, до якої належать будь-які гуманітарні професії, потребує величезних нервово-емоційних витрат, постійної праці над собою. Таке складне завдання визначає не тільки особливу методику по формуванню успішного фахівця, але й потребує творчу організацію педагогічного процесу, створення відповідних умов для педагогів.

Треба враховувати, що сучасна суспільно-економічна криза суттєво впливає на розуміння молоддю системи життєвих цінностей та орієнтирів. Це обумовлює необхідність перегляду змісту освіти у відповідності з новими суспільними потребами і намаганнями.

Суб'єктивне значення змісту освіти для окремої особистості, що визначається її інтересами, цілями, соціально-моральними мотивами і потребами, називають індивідуально-особистісним змістом освіти. Отже, головний напрямок змін у сучасній освіті пов'язаний з поверненням у ВНЗ інтересів, прагнень студентів до саморозвитку і

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

самовдосконаленню, що можливо тільки через наповнення освіти індивідуально-особистісним змістом.

Цей процес буде успішним тільки тоді, коли професійна діяльність буде зв'язана з життєвими устремліннями студентів. У цьому зв'язку надзвичайно важливо, щоб вже на ранніх стадіях професійного становлення вони почали осмислення своїх життєвих планів, побачили їхній зв'язок з обраною професією, а також включилися в спеціально організовану роботу з розвитку своїх життєвих орієнтирів. Існує програма формування у студентів ціннісного відношення до майбутньої професійної діяльності, що містить у собі такі блоки, як: знайомство з майбутньою професійною діяльністю і створення узагальненого уявлення про неї; формування реального знання про якості професіонала в обраній області; формування ціннісних орієнтацій; створення образу «Я, як професіонал». При цьому приділяється велика увага поступальному рухові образу «Я - теперішній» у напрямку до образу «Я - майбутній».

Сучасні вимоги до системи освіти обумовлюють необхідність врахування в педагогічній теорії і практиці. Важливий напрямок забезпечення цілісності змісту освіти складається «у залученні особистості в символічну діяльність, спрямовану на виявлення в навчальному предметі особистісного змісту, із плавним переходом у діяльність по засвоєнню мови культури. Саме такий підхід створює умови для відродження людського в людині, завершенні його індивідуального «Я», розвитку свідомого і творчого відношення до життя, його духовного удосконалювання» [4. с.3-10]. При цьому необхідною дидактичною умовою виступає забезпечення таких визначальних факторів, як зміст освіти, педагогічні технології, організація освітнього середовища, емоційно-психологічний стан студента й особистість, харизма викладача і вихователя. Зміст освіти повинен складати чітку систему знань, умінь і навичок, які передбачені цілями освіти.

Висновки. Таким чином, поступово досягати вершин майстерності, вчитися охоче, що може бути приємнішим за цю можливість? „Знання – є сила”, - казали стародавні мудреці. Завжди знання, якщо їх здобуто зусиллями власного мислення, є великою і нездоланною силою. Це гарант особистого авторитету, професійного успіху, всебічних перспектив і можливостей. Кожен уміє стільки, скільки знає. Отже, треба вчитися систематично і все життя, щоб усвідомивши

досвід минулого, вдосконалити своє теперішнє та передбачити й забезпечити майбутнє.

Список літератури: 1. Грень Л.Н. Активизация потенциала студентов в процессе формирования их направленности на успешную профессиональную деятельность /Л.Н. Грень // Теорія і практика управління соціальними системами: наук.- практ. журнал – Харків: НТУ „ХПІ”, 2008. - №4. – С.42-49. 2. Морозов А.В. Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология /А.В. Морозов, Д.В.Чернилевский – М:Наука., 2004. – 422 с. 3. Пазиніч С.М. Всебічний розвиток креативної педагогіки – необхідна умова успішного розвитку суспільств /С.М.Пазиніч // Теорія і практика матеріально-художньої культури /Збірка матеріалів наук.конференції. – Харків: ХДАДМ, 2007. - №9. – С.63-70. 4. Романовский О.Г., Пономарьов О.С., Пазиніч С.М. Зміст і сутність педагогічної діяльності. / О.Г.Романовский, О.С. Пономарьов, С.М. Пазиніч // Навч. посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – 210 с.

Bibliography (transliterated): 1. Gren L.N. Aktivizatsiya potentsiala studentov v protsesse formirovaniya ih napravlenosti na uspeshnuyu professionalnuyu deyatelnost /L.N. Gren // Teoriya I praktika upravlnnya sotsialnimi sistemami: nauk.- prakt. zhurnal – Harkiv: NTU „HPI”, 2008. - #4. – S.42-49. 2. Morozov A.V. Chernilevskiy D.V. Kreativnaya pedagogika i psihologiya /A.V. Morozov, D.V.Chernilevskiy – M:Nauka., 2004. – 422 s. 3. PazinIch S.M. VseIchniy rozvitok kreativnoYi pedagoglki – neobhIdna umova rozvitku suspIlstv /S.M.PazinIch // Teoriya I praktika materIalno-hudozhnoYi kulturi /ZbIrka materIalIv nauk.konferentsIYi. – HarkIv: HDADM, 2007. - #9. – S.63-70. 4. Romanovskiy O.G., Ponomarov O.S., PazinIch S.M. ZmIst I sutnIst pedagogIchnoYi dIyalnostI. / O.G.Romanovskiy, O.S. Ponomarov, S.M. PazinIch // Navch. posIb. HarkIv: NTU «HPI», 2007. – 210 s.

Чадаєва К.Ю., Золотухіна Н.А.

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СПРЯМОВАНОСТІ НА УСПІШНУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ.

В статті розглядаються проблеми створення педагогічних умов для формування у студентів спрямованості на успішну професійну діяльність у творчих вузах. Розкрито сутність і структурні складові спрямованості

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

студентів на успішну професійну діяльність, обґрунтовано педагогічні умови досягнення.

Ключові слова: професійна діяльність, спрямованість, успішність, педагогічні умови, мотивація, креативність, інновації.

Chadaieva K., Zolotukhina N.

**THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF FORMATION OF
PURPOSE FOR SUCCESSFUL PROFESSIONAL ACTIVITY OF HIGHER
SCHOOL PEDAGOGY.**

In article problems of creation of pedagogical conditions for formation at students направленности on successful professional work in creative high schools are considered. The essence and structural making orientations of students on successful professional work is opened, pedagogical conditions of achievement are proved.

Key words: professional work, an orientation, success, pedagogical conditions, motivation, creativity, innovations.

Е.Ю.Чадаева, Н.А.Золотухина

**ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ
НАПРАВЛЕННОСТИ НА УСПЕШНУЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНУЮ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПЕДАГОГИКИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ.**

В статье рассматриваются проблемы создания педагогических условий для формирования у студентов направленности на успешную профессиональную деятельность в творческих вузах. Раскрыта сущность и структурные составляющие направленности студентов на успешную профессиональную деятельность, обоснованы педагогические условия достижения.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, направленность, успешность, педагогические условия, мотивация, креативность, инновации.

**І РОЗДІЛ
ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЛІДЕРА:
ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

Романовський О.Г., Малєєва О.А. Духовність лідера як стратегічна основа його харизми	3
Гасвая О.В. Генезис вищої школи (історичний аспект)	8
Гура Т.В., Сталін О. Духовність лідера і формування системи цінностей в безпосередній діяльності	12
Даузе Г.М. Самооцінка моральних якостей студентів медичного коледжу	16
Ігнатюк О.А., Тарасов М.О. Роль та відповідальність викладача у визначенні та впровадженні дидактичних аспектів формування науково-дослідницької компетентності магістрів психолого-педагогічного напрямку підготовки	21
Кобець В.Н. Роль контекстного обучения в формировании готовности будущих менеджеров к профессиональной деятельности	28
Ланских М.В. Психологические и духовно-нравственные аспекты подготовки лидеров	36
Лисенко І.В., Лисенко А.М. Стратегія протидії тероризму в Україні	43
Луценко Б.В. Феномен лідерства в українському війську	51
Лютый Н.Н. Роль педагогического руководства в процессе профессионального самовоспитания личности студента	56
Нечитайло Л.Г., Поляничко Т.Г. Психолого-педагогічні аспекти формування духовно-моральнісних цінностей майбутніх вчителів	61
Семко М.О., Вергун В.Г., Шаблевська І.Ю. Сучасні умови взаємовідносин громадянського суспільства і правової держави	68
Сизикова В.С. Педагогічні умови формування відповідальності як професійно значущої якості майбутнього соціального працівника	72
Хавіна І.В. Пошуковий етап педагогічного експерименту формування професійних базових компетенцій бакалаврів з психології у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін	76

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Харченко А. О. Формування відповідальності майбутніх економістів та менеджерів як чинник ефективного розвитку країни	82
Чеботарьов М.К. Адаптивні технології формування духовності та відповідальності у підготовці лідерів	89
Черемський М.П. Свобода та її роль у вихованні духовності особистості	96

**II РОЗДІЛ
СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ
І СУЧАСНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ**

Виницкая С.Г., Двинских В.Н. К вопросу о социальной ответственности и социальной справедливости в Украине	103
Волоснікова Н.М., Тверська Я.М. Соціальна відповідальність транснаціональних корпорацій перед національними соціально-економічними системами	111
Волоснікова Н.М., Котляр Д.С. Засоби та механізми протидії тіньовій економіці в контексті соціальної відповідальності	116
Дяченко Т.А., Алексенко Ю.С., Сажко Т.В. Социальная ответственность бизнеса в Украине	123
Демьохіна О.О., Назаренко О.В., Решетняк Н.Б. Про посилення антикризового управління на макро- та мікрорівнях	131
Губанован. Н., Пустовит Д. А. Государственное регулирование и социальная ответственность бизнеса	136
Климова С.О., Мантрова Є.В. Аналіз тенденцій і наслідків процесу глобального потепління	145
Митрофанова А.С. Фактори формування дефіциту бюджету сектору загального державного управління в Україні	151
Чижова Е.Н., Назаренко Е.В., Решетняк Н.Б. Проблемы нравственности и ответственности в экономических преобразованиях	159
Яцина В.В. Складові соціальної відповідальності бізнесу	165

**III РОЗДІЛ
ГУМАНІТАРНА ОЦІНКА ТЕХНІКИ Й ТЕХНОЛОГІЙ:
ПРОТИРІЧЧЯ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ**

Дольська О.О. Між техносферою та антропосферою: до методології аналізу умов формування інтелектуальної революції	171
Задорожня В.І. Деякі аспекти інформатизації освіти	177

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Карпенко В.Є., Кисільова В.Ю. Роль комп'ютерно-мережевої інформації у житті сучасного суспільства та людини	183
Клименко Р.В., Тараров Я.В. Современные технологии как инструмент трансформации общественных отношений: аспект распределения	187
Коломак О.І. Хімічне знання у контексті розвитку цивілізації	191
Lobas V. Yoga as a tool for development of the future high moral civilization	195
Мищенко В.И. Технотронное общество, как детерминанта духовного облика современной личности	199
Мищенко М.М. Інформаційне суспільство: соціологія та психологія блогерства	204
Мурадян В.Г. Міграція у аспекті індивідуальної відповідальності у глобальному суспільстві	208

IV РОЗДІЛ

ЗНАЧУЩІСТЬ НАУКИ І ТЕХНІКИ У ДОЛІ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Близнак М.Ю. Діяльність видатних хіміків харківського політехнічного інституту (на прикладі доробку В.І. Литвиненка)	212
Коніва Ю. В., Лобенко С.В. Хронотоп дороги у художній літературі	216
Ларин А. А., Журило Д.Ю. Создание дизеля в-2 большое достижение харьковской науки и промышленности	221
Овчаренко Ю. С. Впровадження азотних технологій в практику (80-ті)	226
Радогуз С. А., Скляр В. М. Директори (ректоры) вищих технічних навчальних закладів – учні та соратники професора В. Л Кірпічова	230
Тверитникова О.Є., Демідова Ю.Є. Організаційні форми і результати формування науково-дослідної роботи студентів у системі вищої електротехнічної освіти: історичний аспект	236
Ткаченко С.С., Гутник М.В. Наукові товариства Харкова як осередки наукових знань другої половини XIX ст.	240
Угленко Е.П. Риск-менеджмент в корпоративном управленении	247
Чадаєва К.Ю., Золотухіна Н.А. Теоретико-практичні аспекти формування спрямованості на успішну професійну діяльність педагогіки вищої школи	252

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ**

Збірник наукових праць

Випуск 48 (52)

Відповідальний за випуск проф. *Н.В. Підбуцька*

Підп. до друку р. Формат 60 × 84 1/8. Папір Prima Сору
Друк – ризографія. Гарнітура Times. Умов. друк. арк. Обл.-видав. арк.
Наклад 100 прим. Зам. № . Ціна договірна.

НТУ “ХПІ”, 61002, Харків-2, вул. Кирпичова, 2

Видавничий центр НТУ “ХПІ”. Свідоцтво ДК № 116 від 10.07.2000 р.
Друкарня НТУ “ХПІ”, 61002, Харків, вул. Кирпичова, 2